

Political Science,
Politische Wissenschaft, Politologija.
**Literatura politologiczna w ujęciu
porównawczym**

Redakcja naukowa
Janusz Wiśniewski

Wydawnictwo Naukowe WNPiD UAM
Poznań 2017

**Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego o nr DEC-2012/05/B/HS5/00597
finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki**

NARODOWE CENTRUM NAUKI

Recenzenci:

prof. zw. dr hab. Grzegorz Piwnicki
prof. UAM dr hab. Andrzej Stelmach

Autorzy:

Janusz Wiśniewski – Wstęp

Filip Biały, Łukasz Dulęba – rozdz. I

Agnieszka Bielawska, Janusz Wiśniewski – rozdz. II

Edward Jeliński, Bartosz Hordecki – rozdz. III

**Edward Jeliński, Janusz Wiśniewski, Filip Biały, Agnieszka Bielawska,
Łukasz Dulęba, Bartosz Hordecki** – Zakończenie: trzy tradycje naukowej refleksji o polityce

Projekt okładki:

Filip Biały

Na okładce wykorzystano fragment obrazu Martena van Valckenborcha pt. *Budowa Wieży Babel*,
źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe
Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Umultowska 89A, 61-614 Poznań, tel. 61 829 65 17

ISBN 978-83-65817-20-4

Skład komputerowy – „MRS”
60-408 Poznań, ul. P. Złotowa 23, tel. 61 843 09 39
Druk i oprawa – Zakład Graficzny UAM – 61-712 Poznań, ul. H. Wieniawskiego 1

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I. Nauka o polityce w Wielkiej Brytanii	9
1. Początki dyscypliny	11
1.1. Uniwersytety w Wielkiej Brytanii	11
1.2. Kształcenie w zakresie nauk politycznych do 1945 r.	14
2. Brytyjskie studia polityczne po II wojnie światowej	20
3. Współczesny stan studiów politycznych w Wielkiej Brytanii	23
4. Treści kształcenia w zakresie nauki o polityce	27
4.1. Uniwersytet w Oksfordzie	28
4.2. Uniwersytet w Cambridge	30
4.3. London School of Economics and Political Science	37
4.4. Uniwersytet w Essex	40
4.5. Uniwersytet Westminsterski	49
5. Konkluzje	53
Rozdział II. Nauka o polityce w Republice Federalnej Niemiec	55
1. Wprowadzenie	55
2. Polityka na Uniwersytecie Poczdamskim	61
2.1. Polityka i administracja	63
2.2. Polityka, administracja i organizacja	65
2.3. Polityka i gospodarka	68
3. Nauka o polityce na Wolnym Uniwersytecie Berlińskim	71
4. Nauki polityczne na Uniwersytecie Humboldta	76
5. Konkluzje	80
Rozdział III. Nauka o polityce w Federacji Rosyjskiej	83
1. Dyskusja w kwestii początków rosyjskiej nauki o polityce	83
2. Stan obecny nauki o polityce w Rosji – uwagi ogólne	89
3. Instytucjonalizacja rosyjskiej nauki o polityce (Rosyjskie Stowarzyszenie Nauk Politycznych oraz Rosyjskie Towarzystwo Politologów)	93
4. Główne obszary badawcze rosyjskiej politologii	99
5. Standardy kształcenia politologicznego	103
5.1. Regulacje prawne	104
5.1.1. Standard federalny (licencjat)	106

5.1.2. Standard federalny (magistratura)	114
5.2. Studia politologiczne na Wydziale Politologii Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego oraz na Wydziale Politologii Sankt-Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego	122
5.3. Końcowy egzamin państwowy w zakresie nauk politycznych na studiach licencjackich – spisy zagadnień i literatury (Wydział Politologii MGU, Wydział Politologii SPbGU)	123
6. Konkluzje	150
Zakończenie: trzy tradycje naukowej refleksji o polityce	153
Bibliografia	161
Noty biograficzne autorów	179

WSTĘP

Niniejsza praca powstała w ramach sfinansowanego przez Narodowe Centrum Nauki projektu pt. „Podstawowa literatura przedmiotu a kształt współczesnej politologii. Political Science, Politische Wissenschaft i Politologija w ujęciu porównawczym” (nr DEC-2012/05/B/HS5/00597). Starano się zarysować w niej – w sposób z natury rzeczy punktowy – kształt instytucjonalno-merytoryczny badań nad polityką oraz wyższej edukacji politologicznej w przestrzeni kultury anglosaskiej, niemieckiej oraz rosyjskiej. Książka zawiera trzy rozdziały prezentujące stan obecny oraz perspektywy rozwoju nauki o polityce w Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Federacji Rosyjskiej. Przywołane kwestie ukazano na tle syntetycznego obrazu historii oraz aktualnej kondycji brytyjskiego, niemieckiego oraz rosyjskiego świata akademickiego.

Jedną z podstawowych inspiracji dla podjęcia badań, których wyniki prezentuje opracowanie, stanowiła tocząca się od lat w polskiej politologii debata na temat tożsamości nauki o polityce, jej podstaw metodologicznych, metodycznych i teoretycznych oraz jej przedmiotu poznania. Opisywana dyskusja trwa nieprzerwanie przynajmniej od połowy lat 70. XX w. (Woleński, 1975), przybierając niekiedy formę ostrej, incydentalnie nawet personalnej polemiki (Skarzyński, 2012; Karwat 2012). Równoległe do debat natury normatywnej (skoncentrowanych wokół problemu, czym nauka o polityce powinna być), przestrzeń polskiej politologii starano się charakteryzować w ramach badań z zakresu metodologii opisowej, a zatem ukierunkowanych na rekonstrukcję rzeczywiście stosowanych przez naukowców metod oraz podejść teoretycznych, a także pojmowania przez politologów tożsamości uprawianej przez nich dyscypliny (Krauz-Mozer, Ścigaj, Borowiec, 2011–2012). Badania te w zasadzie nie stwarzały szansy zestawiania i porównywania realiów rozwoju nauki o polityce w polskiej przestrzeni językowo-kulturowej oraz poza nią, choć odnotować należy przygotowaną przez ośrodek krakowski anglojęzyczną publikację pt. *Political Science in Europe at the Beginning of the 21st Century*, przedstawiającą zarys historii i współczesnego stanu politologii w kilkudziesięciu państwach europejskich (Krauz-Mozer, Kułakowska, Borowiec, Ścigaj, 2015). Łukę, o której mowa, rzecz jasna, w ograniczonym zakresie, usiłuje zapełnić poniższa publikacja. Z jednej strony, prezentacja historii i intelektualnej proveniencji współczesnej, nierodzimiej naukowej refleksji o polityce przydaje krajowym debatom kontekstu, ułatwiającego poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, na ile ich natura ma charakter lokalnej idiosynkrazji, a na ile stanowi fragment szerszych zjawisk czy procesów. Z drugiej strony, znajomość stanu badań i dydaktyki nauki o polityce poza granicami kraju, a także kultury i języka polskiego stanowi warunek konieczny, choć niewystarczający, wery-

fikacji hipotezy, wyrażanej niekiedy w literaturze przedmiotu, jakoby nauka o polityce w Polsce pozostawała jakoby na poziomie niższym aniżeli w innych państwach, w szczególności zachodnich (Warczok, Zarycki, 2016, s. 209–213).

Praca stanowi próbę zobrazowania mnogości i niejednorodności podstaw samoidentyfikacji politologii jako dyscypliny, poprzez określenie kanonu literaturowego właściwego trzem odmiennym tradycjom uprawiania nauki o polityce oraz edukacji politologicznej: anglosaskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Na rzecz podjęcia tego zadania w szczególności przemawiał fakt braku pogłębionych prób określenia różnic i podobieństw pomiędzy tymi tradycjami, szczególnie w badanym wymiarze, dotyczącym katalogu pozycji literaturowych kształtujących świadomość granic refleksji politologicznej. Efekty przeprowadzonych badań zdają się mieć istotne znaczenie dla rozwoju politologii jako nauki. Badania, z jednej strony, przyniosły odpowiedź na pytanie o rzeczywisty stan dyscypliny w analizowanym aspekcie. Z drugiej strony, prezentowane rezultaty stanowią istotną przesłankę do modyfikacji programów dydaktycznych. Aspekt ten jest o tyle istotny, że to właśnie w procesie kształcenia przyszli badacze polityki przyswajają podstawową literaturę przedmiotu, co w dużej mierze określa podejmowane później problemy badawcze, ich teoretyczne ujęcie, metody ich rozwiązywania oraz osiągane rezultaty.

Punktem wyjścia w ramach prowadzonych badań było założenie o odmienności tradycji politologicznych funkcjonujących w poddanych analizie obszarach językowych, kulturowych oraz instytucjonalnych. Przyjęto zarazem, że kształt współczesnej nauki o polityce w Wielkiej Brytanii, w Niemczech oraz w Rosji należy postrzegać jako wypadkową nie tylko specyficznych wzorców filozoficznych i naukowych kulturowanych w wymienionych państwach, ale także – ich historii społeczno-politycznej, jak również osobliwości aktualnych realiów systemowo-instytucjonalnych.

Dająca się zaobserwować odmienność tradycji filozoficznych i badawczych w Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Rosji związana jest m.in. z różnicami recepcji myśli antyku oraz chrześcijaństwa, z dalece odmiennym rozumieniem i rozwojem myśli humanistycznej, z rozłamem pomiędzy filozofią oderwaną od religii oraz silnie z nią powiązaną czy wreszcie z podziałami pomiędzy filozofią kontynentalną a filozofią anglosaską.

W przypadku obszaru anglojęzycznego szczególnie wpływ na współczesny kształt nauk politycznych wywarła debata pomiędzy zwolennikami podejścia historyczno-filozoficznego (*political studies*) a zwolennikami scjentyistycznej perspektywy neo- czy postpozytywistycznej (*political science*). Niemieckojęzyczna nauka o polityce ukształtowała się z kolei w tradycji, w której dominowało podejście hermeneutyczne, a także zróżnicowane odmiany marksizmu. Rosyjska refleksja nad polityką, aż do rewolucji rosyjskiej, rozwijała się w przeważającej mierze nie jako praktyka autonomiczna, lecz m.in. w ramach rosyjskiej myśli religijnej i filozoficznej, w obrębie rosyjskiej historiografii i historiozofii, w przestrzeni literatury pięknej i sztuki, w dziedzinie krytyki literacko-artystycznej. Natomiast po rewolucji, w czasach Rosji Radzieckiej i ZSRR, radzieckie studia politologiczne w zasadzie nie mogły wykraczać poza granice wytyczone przez oficjalnych interpretatorów marksizmu-leninizmu.

Niewspółmierność wskazanych tradycji naukowych związana jest bezpośrednio z odmiennością tradycji myślenia o refleksji nad polityką. W przypadku obszaru an-

głożeń, charakterystyczna jest bliskość teorii polityki (*political theory*) oraz filozofii politycznej (*political philosophy*). W przestrzeni niemieckojęzycznej, istotny pozostaje wpływ nie tylko filozofii hermeneutycznej lub szerszej interpretacjonistycznej (np. Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Jürgen Habermas), lecz także rozwiniętej teorii socjologicznej (np. Max Weber, Niklas Luhmann, szkoła frankfurcka). W obszarze radzieckim, myślenie metapolityczne nie mogło na ogół wykraczać poza ramy marksizmu-leninizmu, którego interpretację traktowano w sporej mierze instrumentalnie, jako istotny element technologii władzy, zmonopolizowanej przez Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego. Zarazem ambitniejsza politologiczna refleksja naukowa w ZSRR rozproszona była pomiędzy takimi obszarami badawczymi jak studia międzynarodowe, teoria państwa i prawa czy krytyka teorii burżuazyjnych (podejmowały ją głównie instytucje, którym partia udzielała ograniczonych koncesji na prowadzenie realnych badań społeczno-politycznych – np. powstały w 1969 r. Instytut Informacji Naukowej w Zakresie Nauk Społecznych Rosyjskiej Akademii Nauk). Formalne ukonstytuowanie nauk politycznych jako odrębnej dyscypliny naukowej nastąpiło natomiast dopiero w 1989 r. Od tego momentu politologia rosyjska kształtowana była w sporej mierze w oparciu o wzorce amerykańskie i zachodnioeuropejskie, choć proces ten z czasem uległ jednak wyhamowaniu. Aktualnie politolodzy rosyjscy często oceniają przywołane zjawisko krytycznie, choć ich obiekcje przybierają bardzo różną treść i formę.

Istotnym dla przyjętej metodyki badań było uznanie, że wykorzystywana w procesie kształcenia podstawowa literatura przedmiotu jest jednym z głównych czynników kształtujących paradygmat danej dyscypliny naukowej. Teksty, z którymi zapoznają się adepci politologii, są w związku z tym elementem matrycy dyscyplinarnej (określenie Thomasa Kuhna), wpływającym na praktykę badawczą, a także na możliwość podejmowania dialogu przez przedstawicieli dyscypliny, operujących tymi samymi kategoriami pojęciowymi oraz lokujących się w bliskich sobie ramach teoretycznych.

Założono zarazem, że rekonstrukcja kanonu literaturowego w ramach poszczególnych tradycji badawczych nauk politycznych wymagać będzie przeanalizowania kilku typów materiałów: a) standardów tudzież programów kształcenia na kierunkach politologicznych w poszczególnych systemach edukacyjnych; b) sylabusów podstawowych przedmiotów na studiach politologicznych; c) ustalonej na bazie powyższych analiz podstawowej literatury przedmiotu; d) literatury odnoszącej się do badanego zagadnienia, a zatem traktującej o stanie rozwoju i kształcie dyscypliny.

Realizacja badań wymagała przeprowadzenia kwerendy dokumentów formułowanych przez instytucje odpowiedzialne za przygotowanie programów kształcenia na kierunkach politologicznych. Konieczną była również analiza przygotowanych przez prowadzących zajęcia dydaktyczne programów przedmiotów. Wymagało to zarazem ograniczenia badanej próby do wyselekcjonowanych, wiodących pod względem dydaktycznym i naukowym, jednostek badawczych w poszczególnych państwach. Po uzyskaniu tą drogą wstępnego zestawienia pozycji literaturowych, łącząc analizę ilościową i jakościową, określono specyfikę podstawowej literatury politologicznej w Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz w Rosji. Istotnym wsparciem

prowadzonych badań okazała się konfrontacja ich rezultatów z tekstami opisującymi stan dyscypliny, w tym szczególnie publikowanymi przez autorów wywodzących się z badanych obszarów.

Jak już wspomniano, wybór trzech wymienionych tradycji badawczych podyktowany był przekonaniem o istnieniu istotnych różnic pomiędzy nimi. Dociekając, czy powyższa hipoteza się potwierdza, zrazu starano się kłaść nacisk zwłaszcza na pozycje literaturowe powstałe w XX i XXI w. Przyjęcie takiej cezury początkowej było związane, z jednej strony, z uznaniem, że dopiero w pierwszych dekadach ubiegłego stulecia nauki polityczne zaczęły kształtować się jako nowoczesna dyscyplina naukowa. Z drugiej strony, mimo wyraźnych różnic pomiędzy wskazanymi tradycjami, kanon filozofii i myśli politycznej, jako refleksji o polityce poprzedzającej ukształtowanie się współczesnej politologii, jest stosunkowo dobrze rozpoznany (zwłaszcza, jeśli chodzi o myśl zachodnią, choć w sporej mierze również w przypadku myśli wschodnioeuropejskiej). Niemniej, w toku pogłębionej analizy realiów i stanu obecnego politologii w Wielkiej Brytanii, Niemczech i w Rosji, wypadało niejednokrotnie zauważyć, że literatura politologiczna w tych państwach pozostaje silnie powiązana z tekstami tradycyjnymi, zwłaszcza z zakresu filozofii politycznej oraz będącymi manifestacjami brytyjskiej, niemieckiej oraz rosyjskiej myśli społeczno-politycznej.

Podstawową literaturę politologiczną w Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Rosji starano się określić i ukazać w perspektywie porównawczej. Analizie poddano zatem trzy odmienne względem siebie, a jednocześnie relatywnie koherentne tradycje badania polityki i polityczności: anglosaską *political science*, niemiecką *Politische Wissenschaft* oraz rosyjską *politologiję*. W trakcie badania okazało się jednak, że spójność wspomnianych tradycji badawczych jest dalece mniejsza, niż przypuszczano. Co więcej, ustalono również, że w żadnej z trzech przywołanych przestrzeni badawczo-edukacyjnych nie można jednoznacznie określić kanonu lektur, które powinien znać adept politologii. Tym samym cechą istotną badań i studiów politologicznych we wszystkich trzech przywołanych przestrzeniach jest pluralizm, który jednakże w każdej z nich posiada swoją specyfikę i kulturowe osobliwości. I właśnie te osobliwości jawią się jako najbardziej interesujące, co starano się ukazać i uwypuklić w niniejszej pracy. Co więcej, w toku badania udało się również określić pewne ogólne relacje, jakie zachodzą pomiędzy anglosaską, niemiecką oraz rosyjską tradycją badań politologicznych, jak również pomiędzy modelami edukacji w tym zakresie. Ogólną sieć zależności, o których mowa, starano się ukazać w zakończeniu książki.

Janusz Wiśniewski

ROZDZIAŁ I

NAUKA O POLITYCE W WIELKIEJ BRYTANII¹

*Filip Biały
Łukasz Dulęba*

Celem niniejszego rozdziału jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób rozwijała się tożsamość brytyjskich studiów politycznych, a także jak, w konsekwencji, proces ten wpłynął na współczesne programy kształcenia w przywołanej dyscyplinie oraz zakres wykorzystywanego w nauczaniu kanonu literatury. Tak postawiony problem wymaga zarysowania historii dyscypliny, uwzględniającej rozwój instytucjonalny, przez który rozumieć należy nie tylko konstituowanie się katedr czy wydziałów nauk politycznych, lecz także formowanie się stowarzyszeń zawodowych oraz wiodących periodyków naukowych. Dopiero w tym kontekście możliwe jest przedstawienie i scharakteryzowanie badań oraz kształcenia w dziedzinie nauki o polityce w Wielkiej Brytanii.

Rozpocząć należy od istotnych uwag semantycznych. O ile w języku polskim w odniesieniu do dziedziny zajmującej się badaniem polityki używa się – zwykle zamiennie – określeń „politologia”, „nauka o polityce” bądź „nauki polityczne”, o tyle w języku angielskim spotyka się najczęściej określenie „political science”. Jednocześnie w tradycji brytyjskich badań politycznych ugruntowało się inne jeszcze określenie – „political studies”. Jak wskazano niżej, różnica pomiędzy kategoriami „political science” (nauka polityczna) oraz „political studies” (studia polityczne) miała niebagatelne znaczenie w procesie instytucjonalizacji dyscypliny. Przynajmniej do połowy XX w. dominowało bowiem wśród akademików przekonanie, że konotacja określenia „political science” nie odpowiada specyfice ich praktyki badawczej, która cechuje się nie tylko odmiennymi metodami, lecz także mniejszą ścisłością od (pozytywistycznych) nauk przyrodniczych². Zwrot w tej

---

¹ Autorzy rozdziału pragną podziękować za cenne wskazówki udzielone w trakcie prowadzenia badań następującym osobom: dr. Duncanowi Bellowi (Uniwersytet w Cambridge), prof. Patrickowi Dunleavy’emu (London School of Economics), prof. Michaelowi Freedonowi (Uniwersytet w Oksfordzie oraz SOAS, Uniwersytet Londyński), prof. Jackowi Haywardowi (Uniwersytet w Hull), prof. Simonowi Hixowi (LSE), dr. Duncanowi Kelly’emu (Uniwersytet w Cambridge) oraz prof. Quentinowi Skinnerowi (Queen Mary University of London).

² Taką opinię potwierdzają wypowiedzi czołowych postaci brytyjskich studiów politycznych. Harold Laski w 1926 r. stwierdzał: „Nauki politycznej nie cechuje aksjomatyczność matematyki. W jej równaniach zmiennymi są istoty ludzkie, których unikatowość uniemożliwia zredukowanie ich do praw w naukowym znaczeniu tego bardzo nadużywanego słowa. Naszym przedmiotem są

kwestii zaczął się dokonywać w drugiej połowie lat 60. i na początku 70., kiedy, wraz z pojawieniem się nowych uniwersytetów, młodszy badacze coraz częściej odwoływali się do metod empirycznych i ilościowych. Współcześnie mówić można o swego rodzaju podziale pracy pomiędzy ośrodkami zorientowanymi na badania prowadzone w duchu „political science” oraz tymi, które pozostają wierne tradycji „political studies”.

Rozdział składa się z pięciu zasadniczych części. Pierwsza poświęcona jest historii formowania się brytyjskich uniwersyteckich studiów politycznych jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Mimo długiej tradycji badań nad polityką, a także poszerzającej się od końca XIX w. autonomii dydaktycznej i administracyjno-instytucjonalnej tej dziedziny, wskazać należy, że samodzielność i tożsamość osiągnęła ona dopiero po II wojnie światowej. Druga część rozdziału zarysowuje powojenną historię refleksji nad polityką, zwracając szczególną uwagę na powstanie stowarzyszenia zawodowego Political Studies Association (PSA) w 1950 r. oraz na kierunki późniejszych zmian, związanych z powstawaniem nowych uniwersytetów oraz adaptowaniem nowych metod badawczych. W trzeciej części scharakteryzowany zostaje współczesny stan dyscypliny. Czwarta część rozdziału skupia się na prezentacji kierunków kształcenia w zakresie polityki na brytyjskich uniwersytetach oraz na szczegółowym opisie programów kształcenia w wybranych jednostkach akademickich. Rozdział kończy konkluzja, przedstawiająca wnioski z przeprowadzonej analizy.

---

tendencje; przewidywać możemy na podstawie doświadczenia. Jednak nasze przewidywania są ograniczone koniecznością dostrzeżenia, że fakty są poza naszą kontrolą. Możemy wpływać, usiłować i mieć nadzieję; pewności i precyzji chemika, a nawet fizjologa, nie osiągniemy nigdy” (Laski, 1977, s. 2). Ernest Barker, profesor nauki politycznej w Cambridge, mówił z kolei w 1928 r.: „Nie jestem do końca zadowolony z określenia *nauka*. Stosowane jest ono tak często i prawie wyłącznie względem ścisłych i eksperymentalnych badań nad zjawiskami naturalnymi, że odnośzenie go do polityki może nieść z sobą sugestie lub rozniecać nadzieje, które nie mogą być uzasadnione. Jeśli mam używać określenia nauka polityczna [*Political Science*], to będę używać go tak, jak Arystoteles używał określenia *πολιτική επιστήμη* [*politikē epistēmē*], na oznaczenie metody bądź formy badania, zainteresowanej zjawiskami moralnymi ludzkiego zachowania w studiach politycznych. Taką metodę lub formę badania wolałbym nazywać teorią polityczną [*Political Theory*], z nadzieją, że używając tej nazwy uniknę wrażenia nadmiernych roszczeń do dokładności i wskazywać będę bardziej precyzyjnie naturę tych dociekań jako po prostu „spekulacji” (*θεωρία* [*theoria*]) na temat grupy faktów z dziedziny działania politycznego, spekulacji niosącej w rezultacie generalny schemat łączący systematycznie fakty, dając w ten sposób wyjaśnienie ich znaczenia” (Barker, 1977, s. 17). Podobny pogląd głosił następca E. Barkera w Cambridge, Denis W. Brogan, który w wykładzie inauguracyjnym rok akademicki 1945/46 mówił, że badacz polityki „nie głosi ścisłej nauki, w której jego własne opinie, uprzedzenia, poglądy na temat własnej dziedziny studiów niewiele znaczą”. Choć istnieją może takie dyscypliny, „akademickie studia nad polityką z pewnością do nich nie należą”. D. Brogan dostrzegał, iż można wątpić współcześnie w istnienie nauki politycznej jako dyscypliny, skoro związek nauki z polityką jest rzadki. Rolę nauk społecznych ograniczyć można tylko do systematyzowania danych dostarczanych przez „wszystkie ludzkie doświadczenia pojmowane jako nieplanowany eksperyment biologiczny”. Badacze polityki „nie uzyskują takiej znajomości świata politycznego, jaką posiadają względem świata materialnego fizycy”, w tym sensie pojęcie „nauki politycznej” uznać należy za pretensjonalne (Brogan, 1977, s. 36; por. Jabłoński, 1984, s. 22–28).

1. POCZĄTKI DYSCYPLINY

1.1. Uniwersytety w Wielkiej Brytanii

Historia uczelni wyższych na Wyspach Brytyjskich sięga drugiej połowy XII wieku, gdy w Oksfordzie – w którym już sto lat wcześniej prowadzono kształcenie – powstały zaczątki późniejszego uniwersytetu. Ośrodki w Oksfordzie i w Cambridge były jedynymi uniwersytetami w Anglii aż do końca drugiej dekady XIX wieku³. W Szkocji w XV wieku powstały uniwersytety w St. Andrews (1413), Glasgow (1451) oraz w Aberdeen (1495), a sto lat później – w Edynburgu (1582). Pierwszy uniwersytet w Irlandii powstał w Dublinie (1592). Tych siedem uczelni, powstałych do końca XVI wieku, nosi miano *ancient universities*.

Kolejna fala tworzenia uniwersytetów nastąpiła w XIX wieku. Począwszy od trzeciej dekady tego stulecia powstało kilka ośrodków wiodących dziś prym w naukach politycznych. Szczególnie istotne było pojawienie się instytucji akademickich w stolicy Zjednoczonego Królestwa, co było w dużej mierze podyktowane wzrastającym zainteresowaniem studiami wyższymi ze strony mniej zamożnych przedstawicieli miejskiej klasy średniej. W 1826 r. ufundowany został, za pośrednictwem spółki akcyjnej, poprzednik dzisiejszego University College London (UCL) – London University, zainspirowany ideami utylitarystycznymi Jeremy’ego Benthama⁴. W odpowiedzi na założenie tej pierwszej świeckiej uczelni, w 1829 r. powołano angikański King’s College. Obie instytucje weszły w 1836 r. w skład University of London – ustanowionego przez rząd ciała, którego zadaniem było egzaminowanie i przyznawanie dyplomów ich studentom; pozostałe kwestie, w tym programy i metody kształcenia pozostały w gestii uczelni (Vernon, 2004, s. 51–62). Ten otwarty charakter University of London sprawił, że w kolejnych dekadach liczba afiliowanych przy nim instytucji szybko rosła, obejmując także uczelnie w innych miastach angielskich. Przeprowadzona w latach 1898–1900 reforma nadała uniwersytetowi charakter federacyjny: wiele autonomicznych dotąd college’ów londyńskich stało się jego szkołami. Wzrósł także zakres nadzoru sprawowanego przez uniwersytet nad skupionymi w nim jednostkami, obejmując już nie tylko przeprowadzanie końcowego egzaminowania, lecz także proces kształcenia (Vernon, 2004, s. 91). Pośród uczelni włączonych do University of London była m.in. powstała w 1895 r. London School of Economics and Political Science (LSE). Jej założycielami byli należący do Towarzystwa Fabiańskiego Sidney Webb, Beatrice Webb, Graham Wallas oraz

---

³ Trzecim w historii uniwersytetem angielskim był funkcjonujący krótko (1261–1265) University of Northampton.

⁴ Realny udział Jeremy’ego Benthama (1748–1832) w utworzeniu uczelni był niewielki – ograniczał się do wykupienia akcji o wartości 100 funtów (Harte, 1998). J. Bentham uznawany jest jednak współcześnie za duchowego patrona UCL, a jego spreparowane zwłoki, ubrane w strój z pierwszej połowy XIX w. (tzw. autoikona) wystawione są na widok publiczny w specjalnej kabinie, stojącej w holu Wilkins Building w londyńskiej dzielnicy Bloomsbury (Marmoy, 1958).

George Bernard Shaw, a sama uczelnia miała być narzędziem upowszechniania idei socjalizmu fabiańskiego⁵.

Poza Londynem w XIX w. powstały jeszcze cztery inne uniwersytety brytyjskie. W latach 1832–1837 ustanowiono anglikański University of Durham w północno-wschodniej Anglii (Vernon, 2004, s. 101–102). W 1880 r. na mocy przywileju królewskiego powołano federacyjny Victoria University (1880), który jednoczył uczelnie z Manchesteru (Owens College), Liverpoolu (University College) i Leeds (Yorkshire College). Instytucje te uzyskały samodzielność w pierwszych latach XX w., przy czym Victoria University of Manchester (zachował on nazwę uniwersytetu federalnego) miał stać się jednym z najbardziej znaczących ośrodków dla rodzących się w kolejnych dekadach, zinstytucjonalizowanych studiów politycznych (R. Barker, 2014, s. 35–41). W 1893 r. utworzony został federacyjny University of Wales, w którego skład weszły istniejące wcześniej college w Aberystwyth, Cardiff i Bangor (Vernon, 2004, s. 37–39). Nieco bardziej skomplikowane były losy irlandzkiego Queen's University of Ireland, ustanowionego w Belfaście w 1850 r., w którego skład weszły trzy otwarte dla katolików (w odróżnieniu od uniwersytetu w Dublinie) college (w Belfaście, Cork i Galway). Queen's University zastąpiony został w 1880 r. przez Royal University of Ireland, który – podobnie jak University of London – był instytucją przyznającą dyplomy absolwentom stowarzyszonych college'y (Vernon, 2004, s. 35–37).

Trzecim etapem w historii rozwoju uniwersytetów brytyjskich było powstanie usytuowanych głównie w większych miastach tzw. *civic universities*⁶, najpierw w latach 1900–1909, a następnie – za wyjątkiem University of Reading (1926) – w latach 1948–1957. Oprócz wydzielonych z Victoria University uniwersytetów w Manchesterze (1903), Liverpoolu (1903) i Leeds (1904), utworzone zostały uniwersytety w Birmingham (1900), Sheffield (1905) i Bristolu (1909). W latach 40. i 50. status uniwersytecki zyskało pięć kolejnych uczelni, spośród których ważnymi dziś dla nauk politycznych instytucjami są uniwersytety w Nottingham (1948) oraz w Hull (1954). Ukształtował się w ten sposób hierarchiczny system, w którym najbardziej prestiżowymi pozostawały uniwersytety w Oksfordzie, Cambridge i Londynie, a miejskie uniwersytety cieszyły się statusem wyższym od college'ów technicznych oraz nauczycielskich (R. D. Anderson, 1992, s. 21). Tłumaczy to przynajmniej częściowo długotrwałą niechęć wywodzących się z głównych ośrodków badaczy polityki do przyjmowania w poczet członków PSA osób zatrudnionych na politechnikach.

Kolejny, czwarty etap rozwoju kształcenia uniwersyteckiego w Wielkiej Brytanii związany był z najistotniejszą w XX w. reformą brytyjskiego szkolnictwa wyższego, której towarzyszyło opracowanie w latach 1961–1963 raportu przez specjalny komitet rządowy, pracujący pod przewodnictwem lorda Lionela Robbinsa. Choć po-

---

⁵ Środki finansowe – w kwocie 10 tys. funtów (współcześnie równowartość ok. miliona funtów) – które pozwoliły na utworzenie LSE, zostały przekazane Towarzystwu Fabiańskiemu w teście Henry'ego Hunta Hutchinsona (1822–1894). Jego imieniem nazwano medal, przyznawany corocznie studentom LSE za wybitne osiągnięcia badawcze (Dahrendorf, 1995, s. 4).

⁶ Uczelnie te nazywane są także, ze względu na styl architektoniczny i barwę cegły, z której zbudowano ich budynki, *redbrick universities* (Whyte, 2015).

wstanie nowych uniwersytetów zwykle się łączyć najczęściej z realizacją zawartych w raporcie rekomendacji, w istocie już w końcu lat 50. podjęto decyzję o ustanowieniu siedmiu kolejnych uczelni. W chwili publikacji raportu w Wielkiej Brytanii istniało tym samym 31 uczelni o statusie uniwersytetu (Robbins, 1963, s. 22); w końcu dekady liczba ta wzrosła do 45 (Deem, Hillyard, Reed, 2007, s. 38). Część z utworzonych wówczas nowych ośrodków określono mianem *plate-glass universities*, których kampusy – w odróżnieniu od *civic universities* – zbudowane zostały poza dużymi miastami. Pośród powstałych w latach 60. uniwersytetów było kilka wiodących dziś w dziedzinie badań politycznych ośrodków, w tym University of York (1963), University of Warwick (1965), a zwłaszcza University of Essex (1965), którego reprezentanci mieli być głównymi inicjatorami metodologicznej frondy na początku lat 70.

W kolejnej dekadzie nie powstał żaden nowy uniwersytet. W latach 80. taki status uzyskiwały dwie istniejące już uczelnie. Piąty etap rozwoju nastąpił dopiero w latach 90. Przyjęty w 1992 r. *Further and Higher Education Act* (dla Anglii i Walii oraz, oddzielnie, dla Szkocji) zmieniał system finansowania szkół wyższych, jednak jego najistotniejszą konsekwencją było powstanie tzw. nowych uniwersytetów, przede wszystkim w wyniku dozwolonego wówczas przekształcenia w uniwersytety istniejących już wcześniej 35 politechnik. W rezultacie, w 1997 r. nazwę uniwersytetu nosiło już 115 uczelni, wliczając w to instytucje należące do federacyjnych uniwersytetów w Walii i Londynie⁷ (Dearing, 1997, s. 41), przy czym status uniwersytetu posiadało realnie w końcu dekady 88 instytucji. Powstanie kolejnych nowych uniwersytetów było zarówno efektem dewolucji Szkocji, Walii i Irlandii Północnej po 1998 r. i uzyskania przez te kraje możliwości samodzielnego kształtowania polityki edukacyjnej, jak też generalnej liberalizacji tej polityki. Zmiany prawa o szkolnictwie wyższym w latach 1998 i 2004 wprowadziły odpłatność za studia oraz zastąpiły dotychczasowy system grantów studenckich poszerzonym systemem kredytowym⁸. W 2004 r. ministerstwo edukacji zezwoliło na ubieganie się o nazwę uniwersytetu także tym uczelniom w Anglii i Walii, które posiadały prawo wydawania dyplomów dydaktycznych (*taught degrees*), znosząc konieczność posiadania uprawnień do wydawania dyplomów badawczych (*research degrees*). Rezultatem opisywanych zmian było powstanie, w latach 2001–2016 kolejnych 49 uniwersytetów, z których część stworzona została przez połączenie samodzielných wcześniej jednostek. W 2016 r. w Wielkiej Brytanii status uniwersytetu posiadało ponad 130 uczelni (Higher Education Council for Wales, 2017; Higher Education Funding Council for England, 2017;

⁷ College wchodzące w skład londyńskiego uniwersytetu uzyskiwać zaczęły coraz większą samodzielność od 1993 r., kiedy – również w wyniku aktu z 1992 r. – zaczęły być finansowane ze środków publicznych bezpośrednio, a nie za pośrednictwem University of London.

⁸ Odpłatność za studia wprowadzono w wyniku rekomendacji raportu opracowanego w 1997 r. przez specjalną komisję rządową pod przewodnictwem Ronalda Dearinga (Dearing, 1997). Wprowadzone w 1999 r. przez gabinet Partii Pracy czesne wynosiło 1000 funtów. W 2006 r. wzrosło do 3000 funtów (Hussey, Smith, 2010, s. 10–12), a w 2010 r. rząd koalicyjny Partii Konserwatywnej i Liberalnych Demokratów podniósł jego dopuszczalną wysokość do 9000 funtów. W roku akademickim 2017/2018 prawie wszystkie uczelnie zdecydowały się podnieść czesne do wysokości 9250 funtów (Havergal, 2016).

nidirect, 2017; Scottish Funding Council, 2017). Ogólna liczba uczelni wyższych (*higher education providers*) wyniosła 163, a liczba studiujących we wszystkich trybach osiągnęła prawie 2,3 mln osób; niespełna 40 tys. osób studiowało nauki polityczne (Higher Education Statistics Agency, 2016).

Podkreślić należy, że uniwersytety w Wielkiej Brytanii cieszą się wciąż ogromną autonomią. W rankingu autonomii akademickiej European University Association uniwersytety brytyjskie zajmują czołowe lokaty⁹. Tak wysoka pozycja wynika m.in. z faktu, że uczelnie posiadają całkowitą swobodę kształtowania kierunków i programów studiów, zarówno na poziomie licencjackim, jak i magisterskim. Na początku 2017 r. trwały prace nad przyjęciem nowego aktu prawnego, regulującego edukację wyższą w Wielkiej Brytanii – Higher Education and Research Bill 2016–2017. Akt miał, zgodnie z zamierzeniem rządu brytyjskiego, m.in. ułatwić przyznawanie prywatnym, nastawionym na zys college'om uprawnień do wydawania dyplomów, a także przekształcania się w uniwersytety. W styczniu 2017 r. tę część legislacji zakwestionowała Izba Lordów, wnosząc poprawkę zawierającą definicję uniwersytetu, której intencją było zabronienie uczelniom dążenia do osiągania zysku, a także zachowanie ich autonomii (Elgot, 2017). Ustawa została ostatecznie uchwalona 27 kwietnia 2017 r. w wersji uwzględniającej część poprawek Izby Lordów. Do aktu wpisano m.in. wymóg spełnienia przez nowe jednostki edukacyjne, pragnące uzyskać status uniwersytetu, standardów zawartych w wytycznych ministerstwa edukacji (Morgan, 2017).

1.2. Kształcenie w zakresie nauk politycznych do 1945 r.

Przystępując do zrekonstruowania historii naukowych dociekań politycznych w Wielkiej Brytanii, nie sposób nie podkreślić fundamentalnej roli przednaukowej, filozoficznej refleksji nad polityką. Nie ulega wątpliwości, że brytyjska filozofia polityczna – obok francuskiej i niemieckiej – należy do najbardziej wpływowych, zachodnich tradycji. Myśliciele polityczni tacy jak Thomas More, Thomas Hobbes czy John Locke (wszyscy byli absolwentami uniwersytetu w Oksfordzie) wnieśli nie tylko istotny z perspektywy historycznej wkład w filozofię polityczną Renesansu i Oświecenia, lecz także określili szereg podejmowanych współcześnie w naukowej teorii politycznej tematów, takich jak koncepcja państwa, reprezentacja polityczna, pojmowanie wolności, zakres władzy rządu itp. Pamiętać należy również o bardzo bliskim związku filozofii politycznej z historycznym kontekstem politycznym. Z tego punktu widzenia szczególnie istotnym czasem była połowa XVII w., a zatem okres wojen domowych pomiędzy zwolennikami silnej monarchii a stronnikami parlamentu czy, szerzej, republikanizmu, zakończony Chwalebą Rewolucją 1688 r., która ukształtowała nowoczesny, brytyjski ustrój polityczny oraz brytyjską kulturę poli-

---

⁹ W poszczególnych, badanych przez EUA obszarach, brytyjski system edukacji wyższej zajmuje miejsca: 1. (autonomia organizacyjna), 3. (autonomia finansowa), 2. (polityka zatrudnienia), 3. (autonomia akademicka) (European University Association, 2017). Dla porównania, polski system edukacji wyższej plasuje się na, odpowiednio, miejscach 14., 19., 12. i 15.

tyczną (Hayward, 1991, s. 302). Ciągłość ustrojowa, a także fakt, że filozofowie odnosili swoje refleksje do tego i innych kontekstów historycznych, czyni renesansową i oświeceniową filozofię polityczną wciąż relewantnym przedmiotem naukowych rozważań z zakresu teorii politycznej (Skinner, 2013).

Tym, co odróżnia refleksję filozoficzną od naukowej jest całościowy, kompleksowy charakter tej pierwszej (Strauss, 1998). Filozofom obca była charakterystyczna dla nauki dyscyplinarność; byli oni „na równi zainteresowani prawem, co polityką [...] Zwykli traktować społeczeństwo i problemy społeczne jako jednolity przedmiot badań” (P. King, 1977, s. viii). Refleksja polityczna była w związku z tym integralną częścią szerszych rozważań dotyczących społeczeństwa, pozbawioną własnej, wyraźnej tożsamości. Tę ostatnią uzyskiwać zaczęła dopiero pod koniec XIX w.

Kształcenie oraz badania polityczne na brytyjskich uniwersytetach uzyskały samodzielność stosunkowo późno – później nawet niż na uczelniach amerykańskich. Uzyskanie z nauki politycznej tzw. *single honours degree*, czyli dyplomu przyznanego za ukończenie studiów w ramach jednej, autonomicznej dyscypliny, było niemożliwe aż do lat 60. XX w. (Grant, 2010, s. 5–6). Wcześniej dydaktyka politologiczna była częścią studiów łączących różne obszary, a badania prowadzone były przez akademików funkcjonujących w ramach wydziałów i katedr historii, prawa bądź filozofii.

Na uniwersytecie w Oksfordzie, jak pisał w 1891 r. filozof David George Ritchie, w końcu XIX w. tematyka polityczna była częścią materiału egzaminacyjnego w ramach trzech spośród siedmiu istniejących szkół dyplomowych (*honours schools*): *Literae Humaniores* (obejmujące głównie klasyczną literaturę filozoficzną – grecką i łacińską, tzw. Greats), prawoznawstwa oraz historii nowożytnej. Tematykę tę łączono z ekonomią polityczną i prawem konstytucyjnym, a także filozofią polityczną. Wykłady z tych przedmiotów prowadzone były na wydziałach prawa oraz sztuk (Arts). Na drugim z tych wydziałów, w ramach kształcenia w dziedzinie historii najnowszej, prowadzone były także osobne wykłady z nauki politycznej oraz kwestii politycznych i społecznych (Ritchie, 1891, s. 94). W ramach szkoły dyplomowej historii najnowszej obowiązkowym przedmiotem była nauka polityczna i ekonomia polityczna z historią gospodarczą, jednak studenci, którzy nie aspirowali do uzyskania dyplomów pierwszej lub drugiej klasy, mogli pominąć albo naukę polityczną, albo ekonomię polityczną (Chester, 1986, s. 7). Stosowana w kształceniu literatura obejmowała zarówno klasyczne teksty filozoficzne, w tym *Politykę* Arystotelesa oraz fragmenty *Lewiatana* Hobbesa, jak i prace współczesne, takie jak *Zasady ekonomii politycznej* Johna Stuarta Milla oraz podręczniki prawa – *Theory of the State* Johanna Kaspara Bluntschliego i *Ancient Laws* Henry’ego Maine’a (Ritchie, 1891, s. 88).

W latach 1910–1911 ustanowiono fotel profesora teorii politycznej i instytucji (*Gladstone Professorship of Political Theory and Institutions*), zajmowany do 1933 r. przez W. G. S. Adamsa (1874–1966), a następnie – do 1944 r., przez Arthura Saltera (1881–1975). Jednak prawdziwie przełomowym wydarzeniem w kształceniu nauk politycznych na uniwersytecie w Oksfordzie było utworzenie w 1920 r., jako nowej *honour school*, studiów licencjackich Philosophy, Politics, Economics (PPE). Studia te ustanowione zostały jako alternatywa dla studiów klasycznych, dlatego też

określano je mianem Modern Greats (Hammerstein, Heirbaut, 2011, s. 392). Największy wpływ na program kierunku mieli filozofowie¹⁰, co spotkało się z krytyką ze strony zwolenników większego nacisku na naukę polityczną i ekonomię (Chester, 1986, s. 31–38)¹¹. Krytyka ta doprowadziła do zreformowania studiów w latach 1931–1933, co nadało im współczesną formę, umożliwiając m.in. zwiększenie zakresu kształcenia w dziedzinie polityki (Chester, 1986, s. 40–45). Jednakże nie zmienił się ich zasadniczy cel, którym było kształcenie przyszłych elit politycznych i gospodarczych (R. Barker, 2014, s. 28–32).

Utworzeniu studiów PPE nie towarzyszyły początkowo zmiany instytucjonalne i personalne, które nadawałyby nauce politycznej autonomię w ramach uniwersytetu. Podwydział (*sub-faculty*) polityki powstał dopiero w 1934 r. jako część wydziału badań społecznych, zaś nauczanie prowadzone było głównie przez historyków i filozofów (Hood, King, Peele, 2014, s. 7). Innym impulsem instytucjonalnym dla rozwoju studiów politycznych na Oksfordzie było powstanie w 1937 r. Nuffield College, nie tylko pierwszego college’u koedukacyjnego, lecz także pierwszego, którego głównym przedmiotem miały być nauki społeczne, a także współpraca ze środowiskami pozaakademickimi w rozwiązywaniu istotnych problemów społecznych (Grant, 2010, s. 10).

Nieco bardziej skomplikowane były losy studiów politycznych na uniwersytecie w Cambridge. W połowie XIX w. ustanowiono tam *Moral Science Tripos*¹², ogólnohumanistyczne studia licencjackie, łączące filozofię, logikę, psychologię, historię, filozofię polityczną, ekonomię polityczną i prawoznawstwo (Collini, Winch, Burrow, 1983, s. 345). W latach 1860–1867 w programie studiów znajdował się przedmiot historia i filozofia polityczna, wymagający lektur dzieł klasyków greckich (w tym *Państwa* Platona i *Polityki* Arystotelesa) oraz autorów nowożytnych (*O duchu praw* Monteskiusza) i współczesnych (*Historia cywilizacji europejskiej* oraz *Historia rządu republikańskiego* François’a Guizota, *Constitutional History* oraz *The Middle Ages* Henry’ego Hallama, *Political Philosophy* Henry’ego Broughama). Po 1867 r. przedmiot został zastąpiony przez filozofię moralną i polityczną, którego lista lektur uwzględniała w zdecydowanie szerszym zakresie filozofię (w tym prace Kanta

---

¹⁰ W 1930 r. lista lektur z przedmiotu filozofia polityczna obejmowała dzieła Edmunda Burke’a (*American Speeches, Letter to the Sheriff of Bristol*), Lorda Durhama (*Report on British North America*), Joha Stuarta Milla (*O rządzie reprezentatywnym*), Jamesa Bryce’a (*Modern Democracies*), Alberta Venna Dicey’a (*Law of the Constitution, Report on Indian Constitutional Reforms, 1918*) oraz Adhémara Esmeina (*Eléments de Droit Constitutionnel Français et Comparé, Tome Premier, La Liberté Moderne*) (Chester, 1975, s. 155).

¹¹ Przedmiotami egzaminacyjnymi były: filozofia moralna i polityczna, brytyjska historia polityczna i konstytucyjna po 1760 r., brytyjska historia społeczna i gospodarcza po 1760 r., historia filozofii od Kartezjusza, ekonomia polityczna, dwie zalecane książki z zakresu (do wyboru) metafizyki i filozofii moralnej, filozofii politycznej lub ekonomii politycznej, a także jeden dodatkowy przedmiot filozoficzny, polityczny lub ekonomiczny oraz przynajmniej dwa tłumaczenia z języka francuskiego, niemieckiego lub włoskiego (Chester, 1986, s. 38).

¹² *Tripos* – odpowiednik oksfordzkich *honours schools* – to zwykle dwuczęściowe, trzyletnie studia licencjackie, umożliwiające studentom specjalizację w zakresie przynajmniej dwóch obszarów.

i Benthama). Pod wpływem Henry'ego Sidgwicka¹³ (1838–1900), w 1874 r. sylabus przedmiotu wzbogacony został o nazwiska kolejnych filozofów (Thomasa Hobbesa, Samuela Clarke'a, Shaftesbury'ego, Davida Huma, Williama Paleya, Johna Stuarta Milla oraz Huga Grocjusza), co oznaczało „jawne koncentrowanie się na konflikcie pomiędzy intuicjonizmem a utylitaryzmem” (Collini i in., 1983, s. 346). W 1891 r. raz jeszcze zmianie uległa nazwa przedmiotu, który teraz określany był albo jako filozofia polityczna, albo jako polityka. Sylabus obejmował teraz w o wiele większym stopniu historię ustrojową oraz porównanie europejskich systemów konstytucyjnych, zaś na liście lektur znaleźli się – podobnie jak w Oksfordzie – także autorzy zajmujący się prawem ustrojowym. W podobnym kształcie przedmiot przetrwał aż do 1903 r., kiedy został usunięty z programu kierunku.

Równoległe, od 1874 r. przedmioty polityczne były elementem nowo utworzonego Historical Tripos, który wcześniej, w latach 1860–1869 był częścią Moral Sciences Tripos, a w latach 1870–1873 – Law Tripos (B. E. Hammond, Anonymous, 2009, s. 421). Pośród przedmiotów egzaminacyjnych znalazły się m.in. filozofia polityczna i jurysprudencja, prawo konstytucyjne, ekonomia polityczna, prawo międzynarodowe publiczne oraz historia konstytucyjna (B. E. Hammond, Anonymous, 2009, s. 425). Zestaw zalecanych lektur obejmował, oprócz książek wykorzystywanych w ramach Moral Sciences Tripos, m.in. *Zmierzch i upadek cesarstwa rzymskiego* Edwarda Gibbona oraz *Dawny ustroj i rewolucję* Alexisa de Tocqueville'a. Jednymi z głównych autorów programu studiów byli, obok H. Sidgwicka, historyk John Seeley (1834–1895)¹⁴ oraz ekonomista Alfred Marshall (1842–1924). J. Seeley wraz z Oscarem Browningiem (1837–1923), w opozycji do Mandella Creightona (1843–1901), Henry Gwatkina (1844–1916) oraz Frederica Maitlanda (1850–1906), byli zwolennikami postrzegania History Tripos jako kierunku w pierwszym rządzie dotyczącego nauki politycznej. Pod ich wpływem, w efekcie reformy kierunku w 1885 r. filozofia polityczna została zastąpiona przedmiotem nauka polityczna, pojawił się także przedmiot ogólna teoria prawa i rządu (Collini i in., 1983, s. 347–348). Obok indukcyjnej nauki politycznej¹⁵ wykładana była także dedukcyjna i analityczna teo-

---

¹³ Prace tego utylitarystycznego filozofa – *The Elements of Politics* (1891) oraz *The Development of European Polity* (1903) – miały stać się jednymi z podstawowych tekstów wykorzystywanych w kształceniu politycznym na początku XX w.

¹⁴ J. Seeley był autorem jednego z wykorzystywanych w kształceniu politycznym podręczników – *Introduction to Political Science* (1896), który powstał na bazie wykładów dla studentów *trijos* w zakresie historii. O bezpośrednim związku studiów politycznych i historycznych pisał aforystycznie: „Historia bez nauki politycznej nie ma owocu; nauka polityczna bez historii nie ma korzenia” („History without political science has no fruit; political science without history has no root”) (Seeley, 2005, s. 4).

¹⁵ W przewodniku dla studentów z 1893 r. przedmiot ten charakteryzowano następująco: „Nauka polityczna [*Political Science*] jest podczas tego kursu traktowana przeważnie w sposób indukcyjny. Nie jest, jak było to uprzednio, ograniczona do Anglii czy Imperium Brytyjskiego, lecz stanowi, na potrzeby naukowego porównania, szeroki przegląd instytucji politycznych starożytnego, średniowiecznego i nowoczesnego świata. Uwaga studenta kierowana jest ku źródłom i rozwojowi społeczeństwa politycznego oraz rządu, naturze różnych form rządu oraz warunkom, w których zwykły się wyłaniać, wzajemnym relacjom różnych części maszyny państwowej i podobnym kwestiom. Punkt widzenia pozostaje raczej historyczny niż teoretyczny” (Collini i in., 1983, s. 348).

ria polityczna. Od 1897 r. nauka polityczna, pod zmienioną nazwą Polityka porównawcza (*Comparative Politics*) przestała być przedmiotem obowiązkowym. W tym czasie ponownie rozgorzała dyskusja na temat miejsca studiów politycznych w programie kierunku¹⁶. Niepowodzeniem zakończyły się ponawiane – i wspierane przez ekonomistów – próby utworzenia osobnego Political Sciences Tripos. Od 1909 r. przedmioty polityczne uzyskiwały nazwy „Political Science A” oraz „Political Science B”, pozostając nieobowiązkowymi. Przedmioty te zostały zastąpione w 1930 r. przez – odpowiednio – Historię myśli politycznej oraz Teorię współczesnego państwa (Collini i in., 1983, s. 349–350).

Warto raz jeszcze podkreślić, że w całym opisywanym wyżej okresie, nauka polityczna w Cambridge wykładana była z perspektywy historycznej, skupiając się na greckich bądź rzymskich instytucjach politycznych, współczesne państwa traktując marginalnie. Wiedzie to komentatorów wręcz do stwierdzenia, że „tym, czego kształcenie w nauce politycznej nie obejmowało [w Cambridge], było studiowanie polityki” (Collini i in., 1983, s. 360)¹⁷. Program studiów był zarazem skierowany dla przyszłych urzędników rządowych, a także kolonialnych (w Cambridge kształcono na potrzeby Indian Civil Service): „Na wszystkie opisywane sposoby, nauka polityczna odzwierciedlała aktualną agendę polityczną i stanowiła wyraz odczuwanego przez akademików, bezpośredniego związku ze sprawami rządowymi, czy to widzianymi z perspektywy parlamentu, czy to fotela Rady Indyjskiej, czy, po prostu, salonów, na których stykali się oni z obecnymi ministrami i przyszłymi gubernatorami generalnymi” (Collini i in., 1983, s. 361). Konserwatywnego podejścia do dyscypliny dowodzi także fakt, że fotel profesora nauki politycznej w Cambridge utworzono dopiero (dzięki Fundacji Rockefellera) w 1928 r., zaś jako pierwszy zasiadł na nim historyk myśli politycznej Ernest Barker (1874–1960), zastąpiony w 1939 r. przez historyka Denisa Brogana (1900–1974) (Easton, Gunnell, Stein, 1995, s. 117; P. King, 1977, s. x).

W przypadku London School of Economics and Political Science, od samego początku intencją założycieli było kształcenie reformatorów politycznych i administratorów¹⁸. Wzorem dla twórców LSE były założona w 1872 r. francuska École Libre

---

¹⁶ Jednym z głównych przeciwników nauki politycznej – przynajmniej w jej dedukcyjnym, teoretycznym wydaniu – był F. Maitland, wybitny historyk prawa. Jego negatywny stosunek do tej dyscypliny dokumentuje wspomnienie Thomasa Thornleya: „Pewnego razu jedliśmy z profesorem Maitlandem obiad w Trinity Hall. Mistrz z lekceważeniem opowiadał o strzępkach bezużytecznych informacji, które popularne gazety zwykły serwować swoim czytelnikom, pisząc na przykład, jaka liczba złożonych po przekątnej chustek do nosa potrzebna byłaby, aby sięgnąć z Ziemi do Księżyca. ‘To właśnie’, powiedział Maitland, ‘nazywamy tutaj nauką polityczną’” (Collini i in., 1983, s. 349).

¹⁷ Z nieco innego rodzaju krytyką sylabusu – podkreślającą przede wszystkim niedostateczną podbudowę filozoficzną – wystąpił Michael Oakeshott, który studiował w Cambridge historię na początku lat 20. Pisząc o „szkole nauki politycznej z Cambridge”, stwierdzał, iż zapoznaje ona swój rzeczywisty przedmiot (którym winni być ludzie, a nie instytucje), zajmuje się formami rządów, oddzielając ten problem od szerszego doświadczenia ludzkiego i błędnie utożsamiając rząd z państwem, to ostatnie zaś traktując jako niezmienną ideę, bez względu na to, czy mowa o państwie-mieście, państwie narodowym czy państwie nowoczesnym (Oakeshott, 2004, s. 51–56).

¹⁸ Technokratyczną wizję szkoły potwierdza zapis z dziennika Beatrice Webb: „Ogłosiliśmy nabór na stanowisko wykładowcy nauki politycznej i wczoraj przeprowadziliśmy rozmowy z kan-

des Sciences Politiques, londyński Imperial College, niemiecka Technische Hochschule (politechnika) w Berlinie oraz amerykański Massachusetts Institute of Technology, gdzie, jak pisał Sidney Webb, „kurs z ekonomii jest najlepszy ze wszystkich, o których słyszałem” (Dahrendorf, 1995, s. 5). Oferta dydaktyczna LSE skierowana była do przyszłych urzędników, prawników, bankierów oraz specjalistów z zakresu ubezpieczeń (R. Barker, 2014, s. 34), przygotowując ich do egzaminów przeprowadzanych przez inne instytucje, takie jak Civil Service, Council of Legal Education, Institute of Bankers, Institute of Actuaries, a także uniwersytet londyński oraz londyńską izbę handlową (Hayek, 1946, s. 5). W pierwszych latach funkcjonowania uczelni pośród wykładanych przedmiotów znalazły się ekonomia, prawo handlowe i przemysłowe, geografia handlowa, statystyka, historia handlu, a także nauka polityczna, prowadzona przez Grahama Wallasa, przy czym, co znaczące, przedmiot ten nazwany został *Government* (Hayward, 1991, s. 305). O specjalistycznym charakterze szkoły świadczy także fakt, że za wiodący i wzorcowy uznawany był zakład ekonomii kolejnictwa (Department of Railway Economics) (Hayek, 1946, s. 5–6). W kolejnych latach oferta wykładów poszerzona została m.in. o administrację publiczną, finanse publiczne, transport, kolejnictwo, ubezpieczenia, demografię, bibliografistykę oraz zarządzanie biblioteczne (Hayek, 1946, s. 14).

Pierwszym dyrektorem LSE nie został, wbrew oczekiwaniom, G. Wallas, lecz 29-letni matematyk i ekonomista z Uniwersytetu w Oksfordzie, William Albert Samuel Hewins (1865–1931), który pełnił swoją funkcję do 1903 r., później zaś zasiadał w Izbie Gmin z ramienia Partii Konserwatywnej (Dahrendorf, 1995, s. 10–12). Fotel dyrektora na kolejne cztery lata objął Halford J. Mackinder (1861–1947), jeden z głównych twórców koncepcji geopolityki, który także równoległe do pracy naukowej podejmował aktywność polityczną, kandydując bez rezultatu do parlamentu w latach 1900 i 1908, by zasiąść w nim w 1910 r. jako reprezentant Partii Liberalnych Unionistów (Dahrendorf, 1995, s. 72–73, 108). W latach 1908–1919 dyrektorem LSE był urodzony w Nowej Zelandii historyk William Pember Reeves (1857–1932), który w rządzie nowozelandzkim pełnił w latach 90. XIX w. urzędy ministra sprawiedliwości, pracy oraz edukacji; równoległe do zarządzania LSE, W. Reeves pozostawał dyrektorem Banku Narodowego Nowej Zelandii (Dahrendorf, 1995, s. 109–111). Wreszcie, przez prawie cały okres międzywojenny (1919–1937), funkcję dyrektora sprawował ekonomista William Beveridge (1879–1963), który wcześniej zaangażowany był w prace komisji ds. handlu przy królewskiej Tajnej Radzie, a w czasie wojny pracował dla ministerstw odpowiedzialnych za zaopatrzenie, uzyskując w 1919 r. tytuł stałego sekretarza Ministerstwa Żywności (Dahrendorf, 1995, s. 139–140).

---

dydatami – grupą nijakich akademików. Z naszego punktu widzenia poszło beznadziejnie – wszyscy wyobrażali sobie, że nauka polityczna dotyczy wiedzy o Arystotelesie i nowożytnych! Autorach takich jak de Tocqueville, i chcieli zafundować studentom kurs z utopii, od Morusa wzwyż. Kiedy Sidney zasugerował cykl wykładów na temat różnych systemów podatków lokalnych, a Graham studia nad różnymi metodami wyborczymi, od *ad hoc* do reprezentacji proporcjonalnej, nieszczęśni kandydaci wyglądali na zdumionych, myśląc najwidoczniej, że robimy sobie z nich żarty” (R. Barker, 2014, s. 33).

Istotnym wydarzeniem w historii nie tylko LSE, lecz także brytyjskich studiów politycznych w ogóle, było powstanie – w 1896 r., rok po otwarciu szkoły – British Library of Political Science. W 1900 r. LSE stała się częścią University of London, zaś jej wykładowcy weszli w skład wydziału ekonomii i nauki politycznej, co umożliwiło – od 1904 r. – przyznawanie tytułu licencjata z zakresu ekonomii (Hayek, 1946, s. 13–14). Fotel profesora nauki politycznej utworzony został w 1914 r. Objął go współzałożyciel szkoły, psycholog społeczny G. Wallas, który pełnił swoją funkcję do 1923 r. W latach 1926–1950 w fotelu tym zasiadał wybitny teoretyk polityki Harold Laski (1893–1950), czynnie zaangażowany w życie polityczne, pełniąc w latach 1945–1946 funkcję przewodniczącego Partii Pracy (P. King, 1977, s. xi).

Oprócz Oksfordu, Cambridge i Londynu na mapie brytyjskich studiów politycznych w okresie międzywojennym odznaczył się „przynajmniej w kategoriach liczby studentów” (Chester, 1975, s. 156) jeden jeszcze ośrodek – uniwersytet w Manchesterze. W latach 20. prowadzone tam były studia łączące ekonomię i naukę polityczną (Grant, 2010, s. 11), ciesząc się dużym zainteresowaniem ze strony pracowników lokalnych instytucji publicznych. Tym samym kształcenie podporządkowane było nie rozwojowi naukowemu, lecz potrzebom edukacyjnym „uznawanym za wiodące dla rozkwitu miasta przemysłowego” (R. Barker, 2014, s. 39).

Oceniając początkowy etap rozwoju studiów politycznych w Wielkiej Brytanii, Jack Hayward, historyk brytyjskich nauk politycznych i krytyk ich antyscjencystycznego zacięcia, zwraca uwagę na szereg napięć teoretycznych i filozoficznych, które wpłynęły na kształt dyscypliny także w kolejnych dekadach. Wskazuje on, że przednaukowa, filozoficzna refleksja polityczna, podejmowana incydentalnie przez aktywnych polityków, takich jak Edmund Burke oraz myślicieli takich jak David Hume czy Thomas Hobbes nie zaowocowała wykształceniem żadnej użytecznej metodologii studiów politycznych. Podjęta przez utylitarystów próba wypracowania podejścia dedukcyjnego do badania polityki poniosła porażkę w starciu z Wigowskim, indukcyjnym i teleologicznym podejściem historycznym. Temu ostatniemu odpór dali oksfordzcy idealisci (T. H. Green), lecz „w końcu XIX w., okopana tradycja historyczno-filozoficzno-prawnicza skutecznie przeciwstawiła się podejmowanym z większym sukcesem w dziedzinie ekonomii i socjologii próbą uczyńnięcia z polityki rygorystycznej nauki o ambicjach formułowania sprawdzalnych eksperymentalnie twierdzeń” (Hayward, 1991, s. 305). Oceniając okres międzywojenny, Dennis Kavanagh zwraca uwagę na cztery zasadnicze cechy charakteryzujące ówczesny stan dyscypliny: niewielką skalę, brak wyspecjalizowanych wykładowców, brak metodologii odróżniającej naukę polityczną od filozofii bądź historii, a także brak wpływu ze strony lepiej rozwiniętej politologii amerykańskiej (Kavanagh, 2003, s. 596–600).

2. BRYTYJSKIE STUDIA POLITYCZNE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

Impulsem dla rozwoju brytyjskich studiów politycznych była niewątpliwie II wojna światowa, która „ukazała ważność badań społecznych dla spraw publicz-

nych” (Chester, 1975, s. 157). Już w 1943 r. wskazano konieczność ustanowienia rady badań społecznych, co ostatecznie doprowadziło do powołania tzw. komitetu Claphama, który w raporcie z 1946 r. wzywał do zwiększenia nakładów na badania polityczne, w tym poprzez ustanowienie grantów umożliwiających utworzenie nowych stanowisk na uczelniach (Grant, 2010, s. 12–16). Katalizatorem instytucjonalizacji dyscypliny były działania UNESCO, która w 1947 r., poleciła przeprowadzenie analizy stanu nauki politycznej jako niezwykle ważnej dla rozwiązywania problemów w poszczególnych państwach oraz w skali międzynarodowej. Zaowocowało to powstaniem międzynarodowego stowarzyszenia nauk politycznych – International Political Science Association (IPSA) we wrześniu 1949 r., w czym udział swój mieli przedstawiciele brytyjskich studiów politycznych (Chester, 1975, s. 151–152). Aby jednak uczestnictwo w pracach IPSA było możliwe, niezbędne stało się utworzenie narodowego stowarzyszenia. Powstało ono w 1950 r. jako Political Studies Association (PSA).

Historia powstania PSA jest interesująca z uwagi na wspomniany wyżej spór pomiędzy zwolennikami bardziej scjentyistycznej *political science* a stronnikami szerszych *political studies*. W liście z listopada 1949 r., zawierającym propozycję sformowania stowarzyszenia¹⁹, mowa była o studiach politycznych. Podczas spotkania inauguracyjnego w marcu 1950 r. w propozycji konstytucji stowarzyszenia pojawiło się określenie *political science*. Zostało ono jednak – mimo obiekcji ze strony W. A. Robsona, reprezentanta LSE, a także intencji H. Laskiego, wyrażonej w przesłanym na spotkanie liście – zastąpione przez *political studies*²⁰. Dodano także określenie „oraz przedmioty pokrewne” (*and allied subjects*), co – jak stwierdził D. Brogan – było niezbędne z uwagi na Cambridge (Chester, 1975, s. 153–154; Grant, 2010, s. 20–21).

W latach 50. PSA pozostawało stowarzyszeniem elitarnym, rygorystycznie selekcyjnym kandydatów do członkostwa. Dopiero reforma uniwersytetów w latach 60. spowodowała otwarcie na członków z nowych jednostek naukowych. Jednocześnie narastać zaczęła opozycja wobec dotychczasowego, antyscjentyistycznego pojmowania dyscypliny. W 1965 r. powstała Social Science Research Council – instytucja przyznająca granty i stypendia badawcze, która w końcu lat 60. i na początku 70. coraz intensywniej finansowała projekty badawcze także w nowych ośrodkach aka-

---

¹⁹ List podpisało 14 przedstawicieli wiodących ośrodków prowadzących badania i kształcenie polityczne: z Cambridge Ernest Barker, D. W. Brogan, E. C. S. Wade; z Oksfordu D. N. Chester, G. D. H. Cole, Michael Oakeshott, K. C. Wheare, C. H. Wilson, Lindsey of Birker; z LSE H. Laski, W. A. Robson, K. B. Smellie; z Glasgow Hector Hetherington; z Manchesteru W. J. M. Mackenzie (Grant, 2010, s. 18).

²⁰ W czasie dyskusji pojawiła się także sugestia, by pełna nazwa stowarzyszenia brzmiała British Political Studies Association. Autor tej sugestii, Anthony Birch (1924–2014) wspominał po latach: „Zostało to jednak grzecznie odrzucone przez [prowadzącego spotkanie profesora Normana] Chestera, który stwierdził, że jest to zbędne, ponieważ zawsze będziemy wiedzieć, kim jesteśmy, i jeśli ktoś spoza Wielkiej Brytanii pomyślałby, iż jesteśmy stowarzyszeniem tureckim, osoba ta ‘byłaby w prawdziwym błędzie’ (zapamiętałem to ostatnie stwierdzenie wyraźnie, gdyż uderzyło mnie jako bardzo oksfordzki sposób nazwania kogoś idiotą)” (Grant, 2010, s. 22).

demickich. Jednym z głównych beneficjentów grantów SSRC był powstały w 1963 r. Uniwersytet w Essex. To właśnie ta uczelnia stała się istotnym ośrodkiem kontestacji ówczesnego stanu dyscypliny.

W 1970 r. przedstawiciele Uniwersytetu w Essex – jako jednej z trzech brytyjskich uczelni, obok oksfordzkiego Nuffield College oraz szkockiego Uniwersytetu w Strathclyde – wzięli udział w spotkaniu założycielskim European Consortium for Political Research (ECPR) – międzynarodowego stowarzyszenia, wzorowanego na amerykańskim Inter-University Consortium for Political Research, zorientowanego na empiryczną, behawioralną naukę polityczną. Sygnałem zmiany kształtu dyscypliny było także utworzenie w 1971 r. w Essex nowego periodyku – „British Journal of Political Science”, którego redaktorem został Brian Barry (1936–2009). To właśnie Barry stał się w 1975 r. jednym z głównych inspiratorów reformy PSA, określanej przez niektórych autorów jako „rebelia”, a nawet „zamach” (Grant, 2010, s. 73), polegającej na objęciu funkcji we władzach stowarzyszenia przez młodsze pokolenia badaczy. Efektem zmian w PSA był wzrost liczby członków, w tym pochodzących także z niechętnie dotąd postrzeganych wydziałów nauk społecznych politechnik. Powstawały nowe grupy specjalistyczne, natomiast organizowane przez stowarzyszenie konferencje cieszyły się coraz większą popularnością. W 1976 r. w Birmingham odbył się światowy kongres International Political Studies Association (IPSA), którego PSA była głównym organizatorem.

Te istotne zmiany nie spowodowały jednak generalnego odwrótu od krytycznego podejścia do pozytywizmu. Odrzucany on był zarówno przez kontynuatorów konserwatywnego idealizmu ze szkoły Michaela Oakeshotta – W. H. Greenleafa oraz Nevila Johnsona – jak i „społecznych humanistów”, w tym Charlesa Taylora i Quentina Skinnera (Bevir, Rhodes, 2007, s. 243–247). Zdecydowaną krytykę amerykańskiego podejścia do nauki politycznej zgłosił także Bernard Crick.

Profesjonalizację dyscypliny w latach 80. wstrzymały cięcia w finansowaniu edukacji. W warstwie metodologicznej, był to czas zmierzchu podejścia behawioralnego, natomiast wpływ amerykańskiej, empirycznej nauki politycznej, oceniony został przez jednego z badaczy jako znikomy:

Jednakże, mimo daleko idącego wezwania do odwrótu od behawioryzmu, który już częściowo cofał się w USA, brytyjskie studia polityczne zaczęły w międzyczasie przyjmować w sposób częściowy i stopniowy wiele teoretycznych, ilościowych i przedmiotowych problemów od politologów amerykańskich, jednak bez właściwej tym ostatnim samoświadomości metodologicznej. [...] Brytyjska odpowiedź amerykańskiej nauce politycznej była zatem klasycznym przypadkiem dynamicznego konserwatyzmu: zmieniać na tyle, by pozostawić sprawy zasadniczo takimi samymi (Hayward, 1991, s. 97–98).

W ocenie Jacka Haywarda, „homeopatyczne” dawki amerykańskiego podejścia do uprawiania nauki politycznej uodporniły brytyjskie badania polityczne na zewnętrzne wpływy. Dlatego w 1991 r. wciąż mówić on mógł o specyficznym brytyjskim podejściu do nauki politycznej.

3. WSPÓŁCZESNY STAN STUDIÓW POLITYCZNYCH W WIELKIEJ BRYTANII

Pierwsza połowa lat 90. przyniosła istotną zmianę instytucjonalną w brytyjskim szkolnictwie wyższym: politechniki uzyskały możliwość przekształcenia się w uniwersytety. Zaowocowało to także powstaniem nowych, silnych ośrodków politologicznych. W obszarze zainteresowań badaczy w coraz większym stopniu zaczęły pojawiać się problemy praktycznego wdrażania polityk publicznych. Utworzenie szeregu nowych międzynarodowych periodyków naukowych, a także – w związku z rozwojem technologii informacyjnych – ułatwienia w dostępie do źródeł i publikacji, prowadziły do stopniowego umiędzynarodowienia brytyjskich badań politologicznych. W 2006 r. jeden z badaczy stwierdzał, iż „coraz trudniej mówić o brytyjskiej tradycji studiów politycznych jako odmiennej od amerykańskiej” (Aspinwall, 2006, s. 3).

Stwierdzenie to w jakimś stopniu koresponduje ze stanowiskiem Patricka Dunleavy’ego, który, charakteryzując w 2010 r. współczesny stan nauki o polityce, pisał:

„Nauka polityczna” [*political science*] jest dyscypliną „awangardową”, zainteresowaną powiększaniem wystandaryzowanej [*generic*] wiedzy na temat procesów politycznych, podczas gdy szersze „studia polityczne” [*political scholarship*] wykorzystujące eklektyczne podejścia, mają skromniejsze lub bardziej zróżnicowane ambicje. Tym niemniej nauka o polityce w sposób konieczny zależy od studiów politycznych i jest do nich porównywalna epistemologicznie. Posługując się dokonanymi przez Boyera różniczeniami pomiędzy odkryciem, integracją, aplikacją oraz odnowieniem profesji pokazuję, że te związki są ściśle. Jeśli współczesna nauka o polityce ma rozwijać się pozytywnie, zmierzyć należy się z dwiema grupami kluczowych wyzwań. Pierwsza z nich to porzucenie obecnego, niepraktycznego i restrykcyjnego podejścia jakim jest polityka porównawcza, na rzecz analizy o prawdziwie globalnym charakterze. Zamiast obsesyjnie wpatrywać się w dane dotyczące państw narodowych, poszukiwać musimy całościowych danych dotyczących całego (wielopoziomowego) świata. Drugi zestaw wyzwań wymaga wejścia o wiele głębiej w zjawiska polityczne, zebrania plonu osiągnięć „ery cyfrowej”, przejścia od metod opartych na badaniu próby do metod cenzusowych w analizie organizacyjnej, analizowania masowych transakcyjnych baz danych i procesów politycznych w czasie rzeczywistym (znów – zamiast polegać na sondażach), wreszcie – stworzeniu nowych form „instrumentacji”, opartych na perspektywach postracjonalnych teorii wyboru (Dunleavy, 2010, s. 239).

Współcześnie brytyjska nauka polityczna ma charakter pluralistyczny. Za jej wiodących przedstawicieli uchodzą także postaci prowadzące badania polityczne w ramach innych dyscyplin społecznych i humanistycznych. Dowodzi tego choćby lista laureatów nagrody im. Isaiaha Berlina, przyznawanej przez PSA (tab. 1). Odnajdujemy na niej nie tylko reprezentantów wąsko pojmowanej nauki politycznej, lecz także filozofów czy historyków idei.

**Laureaci Nagrody im. Sir Isaiaha Berlina za życiowy wkład do studiów politycznych
(2000–2016)**

Rok	Imię i nazwisko	Reprezentowana instytucja	Obszary zainteresowań badawczych
2016	Anne Philips	London School of Economics and Political Science	Demokracja i reprezentacja, równość, feminizm, prawa człowieka, wielokulturowość
2015	Anthony King	University of Essex	Partie i systemy partyjne, systemy wyborcze, konstytucjonalizm
2014	Baronessa Onora O'Neill	Izba Lordów	Filozofia polityczna, etyka, bioetyka
2013	Joni Lovenduski	Birkbeck College, University of London	Gender studies, feminizm
2012	Michael Freeden	University of Oxford	Teoria polityczna, ideologie polityczne
2011	Jack Hayward	University of Hull	Historia studiów politycznych, polityka francuska, polityka europejska
2010	Raymond Plant	King's College London	Filozofia, myśl polityczna
2009	Richard Rose	University of Aberdeen	Partie i systemy partyjne, systemy wyborcze, studia europejskie
2008	Vernon Bogdanor	University of Oxford	Konstytucjonalizm
2007	John Dunn	University of Cambridge	Historia intelektualna, teoria polityczna
2006	Quentin Skinner	Christ's College, Cambridge	Historia intelektualna, teoria polityczna
2005	Andrew Gamble	University of Sheffield	Ekonomia polityczna, polityka brytyjska, współczesna myśl polityczna
2004	Ivor Crewe	University of Essex	Zachowania wyborcze, partie i systemy partyjne
2003	Lord Parekh	Izba Lordów	Teoria polityczna, historia idei, wielokulturowość
2002	Anthony Birch	University of Victoria, Canada	Polityka porównawcza, reprezentacja, federalizm, nacjonalizm
2001	David Marquand	Mansfield College, Oxford	Polityka brytyjska, socjaldemokracja, studia europejskie
2000	Samuel Beer	(Harvard University)	Filozofia polityczna, historia myśli politycznej, polityka brytyjska

O zakresie zainteresowań brytyjskich politologów świadczy także lista grup wyspecjalizowanych, funkcjonujących w ramach stowarzyszenia (tab. 2). Uwagę zwraca tu przede wszystkim duża liczba zespołów zainteresowanych badaniem polityki w poszczególnych regionach i państwach.

Lista specjalistycznych grup badawczych działających w ramach PSA

1. Antypolityka	29. Polityka latynoamerykańska
2. Badania jakościowe	30. Polityka lokalna
3. Brytyjska i porównawcza ekonomia polityczna	31. Polityka młodzieży
4. Brytyjskość	32. Polityka niemiecka
5. Demokracja partycypacyjna i deliberatywna	33. Polityka pracy i dobrobytu
6. Etnopolityka	34. Polityka publiczna i administracja
7. Europejska polityka porównawcza	35. Polityka rozwoju
8. Grupa polityki irlandzkiej	36. Polityka skandynawska
9. Idealizm brytyjski	37. Polityka środowiskowa
10. Interpretatywna nauka polityczna	38. Polityka terytorialna
11. Kobiety i polityka	39. Polityka w Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej
12. Komunizm	40. Polityka własności
13. Konserwatyści i konserwatyzm	41. Polityka włoska
14. Liberalowie i liberalizm	42. Polityka wykonawcza i rządu
15. Marketing polityczny	43. Populizm
16. Marksizm	44. Przemoc polityczna i terroryzm
17. Media i polityka	45. Przywództwo polityczne
18. Metodologia polityczna	46. Psychologia polityczna
19. Myśl polityczna	47. Retoryka i polityka
20. Nauczanie i uczenie się w polityce	48. Ruchy pracownicze
21. Parlamenty i legislatury	49. Sieć badań nad anarchizmem
22. Polityka amerykańska	50. Sport i polityka
23. Polityka Azji Południowej	51. Sprawiedliwość globalna i prawa człowieka
24. Polityka francuska	52. Sztuka i polityka
25. Polityka grecka	53. Teoria państwa
26. Polityka i historia	54. Współczesne studia arystotelesowskie
27. Polityka i religia	55. Wybory, opinia publiczna i partie
28. Polityka karaibska	

Nieco bardziej mgliste wyobrażenie o przedmiocie zainteresowania brytyjskich badaczy polityki daje lista tematów przewodnich dorocznych, międzynarodowych konferencji PSA (tab. 3). Bardzo ogólne tytuły (a w kilku przypadkach – ich brak) świadczą, jak się wydaje, że stowarzyszenie niezmiennie chce stwarzać uczestnikom omawianych wydarzeń możliwość prezentacji bardzo szerokiego zakresu problemów. W rezultacie, w konferencjach w ostatnich latach uczestniczyło każdorazowo 600–800 prelegentów z całego świata. Zwrócić należy natomiast uwagę, że – także zgodnie z ustaloną tradycją – konferencje odbywają się każdego roku w innym ośrodku akademickim, w tym także w miastach, w których mieszczą się uczelnie nienależące do ścisłej czołówki (symptomatyczny jest brak Oksfordu i Cambridge). Od 2009 r. obrady odbywały się przeważnie nie w przestrzeni uniwersytetów, lecz w centrach konferencyjnych, hotelach czy obiektach udostępnianych przez władze lokalne, co przynajmniej częściowo odczytywać można jako próbę przebicia się z przekazem na temat prowadzonej działalności do opinii publicznej. Każdą konferencję PSA poprzedza także, organizowana zwykle dzień lub dwa dni wcześniej, konferencja studencko-doktorancka (*graduate conference*).

Doroczne konferencje naukowe PSA w latach 2001–2017

Data	Tytuł	Miejsce
2001, 10–12 kwietnia	Politics in an Era of Globalisation	Uniwersytet w Manchesterze
2002, 5–7 kwietnia	Making Politics Count	Uniwersytet w Aberdeen
2003, 15–17 kwietnia	Democracy and Diversity	Uniwersytet w Leicester
2004, 5–8 kwietnia	54th Political Studies Association Annual Conference (brak tytułu)	Uniwersytet w Lincoln
2005, 4–7 kwietnia	55th Political Studies Association Annual Conference (brak tytułu)	Uniwersytet w Leeds
2006, 3–6 kwietnia	Liberty, Security and the Challenge of Government	Uniwersytet w Reading
2007, 11–13 kwietnia	Europe and Global Politics	Uniwersytet w Bath
2008, 1–3 kwietnia	Democracy, Governance and Conflict: Dilemmas of Theory and Practice	Uniwersytet w Swansea
2009, 7–9 kwietnia	Challenges for Democracy in a Global Era	Manchester
2010, 29 marca–1 kwietnia	Sixty Years of Political Studies: Achievements and Futures	Edynburg
2011, 19–21 kwietnia	Transforming Politics: New Synergies	Londyn
2012, 3–5 kwietnia	In Defence of Politics	Belfast
2013, 25–27 marca	The Party's Over	Cardiff
2014, 14–16 kwietnia	Rebels & Radicals	Manchester
2015, 30 marca–1 kwietnia	Civic Pride	Sheffield
2016, 21–23 marca	Politics and the Good Life	Brighton
2017, 10–12 kwietnia	Politics in Interesting Times	University of Strathclyde, Glasgow

Pośród najistotniejszych wydawnictw, publikujących prace z zakresu nauk politycznych, wskazać należy oficyny dwóch najstarszych uniwersytetów – Cambridge University Press (najstarszy dom wydawniczy na świecie, zał. w 1534 r.) oraz Oxford University Press (zał. 1586). Oba wydawnictwa każdego roku publikują kilkaset pozycji politologicznych, z których część ukazuje się w ramach serii, takich jak: Oxford Political Theory (redagowanej przez Willa Kymlickę oraz Davida Millera), Oxford Companions, Very Short Introductions, Cambridge Companions czy niezwykle istotnej także dla historyków idei i filozofów politycznych serii Cambridge Texts in the History of Political Thought (red. Quentin Skinner). Oprócz książek, CUP i OUP wydają również kilkadziesiąt periodyków, poświęconych polityce i stosunkom międzynarodowym. CUP publikuje m.in. „British Journal of Political Science”, zaś OUP było długoletnim (1953–1983) wydawcą oficjalnego periodyku PSA – „Political Studies”. Zaznaczyć należy, że obie oficyny mają współcześnie charakter globalny i są m.in. wydawcami periodyków amerykańskich, w tym takich jak „World Politics” (CUP dla Princeton Institute for International and Regional Affairs) czy „Political Analysis” (OUP dla American Political Science Association). Innymi, istotnymi w obszarze

nauk politycznych wydawcami brytyjskimi są: Routledge (część koncernu Taylor & Francis), Palgrave Macmillan (część koncernu Springer Nature), a także mniejsi wydawcy – Polity (zał. w 1984 m.in. przez Anthony'ego Giddensa) czy Verso. Historycznie istotną rolę odegrało oksfordzkie wydawnictwo Blackwell (od 2007 r. jako Wiley-Blackwell, część koncernu wydawniczego John Wiley & Sons), które w latach 1989–2015 publikowało oficjalne periodyki PSA. W 2016 r. publikacja tych pism została przekazana amerykańskiemu wydawcy SAGE Publications (Political Studies Association of the United Kingdom, 2016, s. 7).

Brytyjskim, politologicznym pismem naukowym o najwyższym wskaźniku Journal Impact Factor (Journal Citation Report) jest „British Journal of Political Science” – 3,316 w 2016 r. Pisma wydawane przez PSA uzyskały następujące wskaźniki: „The British Journal of Politics & International Relations” – 1,423; „Politics” – 1,263; „Political Studies” – 1,200; „Political Studies Review” – 0,625. Na liście JCR nie jest notowane pismo „Political Insight”, które PSA publikuje od 2010 r. jako magazyn przeznaczony dla szerszej grupy odbiorców, w tym także dla studentów nauk politycznych.

4. TREŚCI KSZTAŁCENIA W ZAKRESIE NAUKI O POLITYCE

Kształcenie na brytyjskich uniwersytetach jest z zasady trzystopniowe. Studia licencjackie (*undergraduate*) trwają najczęściej trzy lata i kończą się uzyskaniem dyplomu bakałarza, przy czym nazwy uzyskanego dyplomu różnią się na poszczególnych uniwersytetach i kierunkach. Najpowszechniejsze na studiach humanistycznych są dyplomy Bachelor of Arts (BA). Szereg uczelni (np. LSE) przyznaje jednak na większości kierunków – także humanistycznych – dyplomy Bachelor of Science (BSc). W przypadku studiów licencjackich, których ukończenie wymaga uczestnictwa w większej liczbie kursów, przyznawany jest tytuł Bachelor of Arts with Honours, zapisywany jako BA (Hons). Studia magisterskie (*graduate* lub *postgraduate*) trwają zwykle od jednego roku do dwóch lat i kończą się uzyskaniem tytułu Master of Arts (MA), Master of Science (MSc) bądź Master of Philosophy (MPhil), przy czym różnica pomiędzy nimi, podobnie jak w przypadku dyplomów licencjackich, związana jest głównie z tradycją danej uczelni. Nieco rzadziej spotykane są dyplomy Master of Research (MRes), którymi kończą się studia przygotowujące do pracy naukowej na poziomie doktoratu, a także przyznawany przez kilka uczelni tytuł Master of Studies (MSt), zwykle trwający dwa lata i wymagający przedstawienia pracy dyplomowej. Studia doktoranckie, trwające od trzech do pięciu lat, kończą się uzyskaniem tytułu Doctor of Philosophy (PhD).

Studia w zakresie nauk politycznych (w tym stosunków międzynarodowych) na poziomie licencjackim oferuje 98 uczelni (UNISTATS, 2017). Charakterystyczną cechą oferty dydaktycznej na tym poziomie kształcenia są dyplomy łączące studia polityczne z innymi dyscyplinami. Uczelnie proponują najczęściej kształcenie łączące studia polityczne (Politics) lub stosunki międzynarodowe (International Relations) wraz ze specjalizacją językową.

Badaniu poddano programy kształcenia w pięciu ośrodkach: Uniwersytecie w Oksfordzie, Uniwersytecie w Cambridge, London School of Economics and Political Science, Uniwersytecie w Essex oraz Uniwersytecie Westminsterskim. Wybór tych uczelni podyktowany był dążeniem do ukazania podobieństw i różnic pomiędzy odmiennymi tradycjami dwóch *ancient universities* (Oksford i Cambridge), utworzonego w XIX w., wiodącego dziś LSE, Uniwersytetu w Essex, utworzonego w latach 60. jako *plate-glass university*, stanowiącego główny ośrodek badań ilościowych, a także powstałego na początku lat 90., z przekształcenia politechniki, Uniwersytetu Westminsterskiego.

Przeanalizowano najświeższe, w momencie pisania tych słów, programy kształcenia, obowiązujące w latach akademickich 2016/2017 bądź 2017/2018. W przypadku jeśli dana uczelnia oferuje większą liczbę kierunków w zakresie nauk politycznych, wybierano do analizy najbardziej klasyczny, czysto politologiczny z kierunków. Z kolei dokonując selekcji programów poszczególnych zajęć, wybierano przedmioty obowiązkowo zaliczane przez studentów i studentki danego kierunku, wspominając jedynie o modułach opcjonalnych. Należy mieć świadomość, że prowadzący poszczególne przedmioty mają dużą swobodę kształtowania sylabusów zajęć, w tym zwłaszcza bibliografii. Uniemożliwia to przedstawienie definitywnego, niezmiennego kanonu podstawowej literatury przedmiotu. Zarazem jednak ukazuje różnorodność źródeł wykorzystywanych w kształceniu brytyjskich politologów, a także wyraźną w wielu przypadkach wierność tradycji intelektualnej danej instytucji. Aby to unaocznić, w szeregu przypadków zdecydowano się przytoczyć poniżej zestawienia podstawowych pozycji literaturowych *in extenso* wraz z odesłaniem do pełnego adresu bibliograficznego. W przypadku ogólnodostępnych, wielokrotnie wydawanych w języku polskim prac klasycznych (np. dzieł filozoficznych), poprzestano na przytoczeniu tytułu i nazwiska autora.

4.1. Uniwersytet w Oksfordzie

Uniwersytet w Oksfordzie tworzony jest przez 38 college'y oraz 6 prywatnych burs (tzw. PPH – Permanent Private Hall). 35 spośród nich oferuje miejsca na kierunkach licencjackich. Aplikanci przyjęci na studia uzyskują członkostwo jednego z college'y, których rolą jest zapewnienie warunków bytowych, a także indywidualnego tutora. Kształcenie na poszczególnych kierunkach organizowane jest przez wyspecjalizowane departamenty – w przypadku studiów politycznych jest to Wydział Polityki i Studiów Międzynarodowych (Department of Politics and International Studies). Oferowane przez ten wydział kierunki studiów to Filozofia, polityka i ekonomia (Philosophy, Politics and Economics – PPE) oraz Historia i polityka (History and Politics). Szczególnie prestiżowe są studia PPE, które uznawane są powszechnie za przepustkę do świata polityki i biznesu (Beckett, 2017). Na poziomie studiów magisterskich kierunki studiów podzielone są na dwie grupy: studia nauczane (Taught Degrees), kończące się dyplomem Master of Philosophy (MPhil) oraz studia badawcze (Research Degrees), zwieńczone tytułem Master of Science (MSc).

Kierunki studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich z zakresu nauk politycznych na Uniwersytecie w Oksfordzie w roku akademickim 2017/2018

Nazwa kierunku	Uzyskiwany dyplom	Tryby studiowania	Czas trwania
Studia licencjackie			
Filozofia, polityka i ekonomia (PPE) Historia i polityka	BA	stacjonarny	3 lata
Studia magisterskie			
Rządzenie porównawcze Polityka i społeczeństwo europejskie Teoria polityczna Stosunki międzynarodowe	MPhil	stacjonarny	2 lata
Badania polityczne Badania teorii politycznej	MSc	stacjonarny	1 rok
Studia doktoranckie			
Polityka Stosunki międzynarodowe	DPhil	stacjonarny	3 lata

Studia PPE prowadzone są w ramach Balliol College (miejsca powstania tego kierunku w 1920 r.) i mają charakter interdyscyplinarny, pozwalając studentom na dość swobodny wybór przedmiotu specjalizacji. W trakcie pierwszego roku studiują oni wszystkie trzy obszary. Przedmiotami filozoficznymi są Filozofia ogólna (General Philosophy), Filozofia moralna (Moral Philosophy) oraz Logika (Logic), politycznymi Teoria polityki (Theory of Politics), Praktyka polityczna (Practice of Politics) oraz Analiza polityczna (Political Analysis), natomiast ekonomicznymi – Mikroekonomia oraz Makroekonomia. Zajęcia prowadzone są głównie w ramach indywidualnych konsultacji studentów z ich tutorami i wymagają pisania cotygodniowych esejów. Podstawowymi lekturami dla przedmiotów politycznych są: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (Lijphart, 2012), *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (Acemoglu, Robinson, 2012), *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes* (Sartori, 2002), *Veto Players: How Political Institutions Work* (Tsebelis, 2002). W przypadku teorii politycznej, zalecane są: *An Introduction to Political Philosophy* (Wolff, 2016), *Political Philosophy: A Beginners' Guide for Students and Politicians* (Swift, 2013), a także klasyczne teksty filozoficzne, w tym *Manifest komunistyczny* Karola Marksa i Fryderyka Engelsa, *O wolności* Johna Stuarta Milla oraz *Umowa społeczna* Jeana Jacquesa Rousseau (Balliol College, 2017). Na drugim i trzecim roku studenci mogą specjalizować się w wybranych dwóch lub kontynuować kształcenie we wszystkich trzech obszarach (University of Oxford, 2017a). W przypadku wyboru uwzględniającego studia polityczne, obowiązkowe jest zaliczenie dwóch z listy następujących przedmiotów: Rządzenie porównawcze (Comparative Government), Polityka i rząd brytyjski od 1900 roku (British Politics and Government since 1900), Stosunki międzynarodowe (International Relations) oraz Socjologia polityczna (Political Sociology). Oprócz tego studenci wybierają mogą także z listy kilkudziesięciu przedmiotów dodatkowych, w obszarze nauk politycz-

nych poświęconych m.in. konkretnym regionom geograficznym, myśli politycznej, teorii politycznej czy teoriom socjologicznym.

Pośród kierunków magisterskich warto przyjrzeć się studiom Politics Research. W ich trakcie – trwają one jeden rok – kształcenie obejmuje kurs z Teorii polityki, a także trening z zakresu metod badawczych (Research Methods Training). Oprócz tego studenci obowiązkowo przystąpić muszą do egzaminu z zakresu jednego z dwóch przedmiotów – Rządzenia porównawczego lub Rządzenia europejskiego. Na końcu roku przedstawić należy pracę dyplomową o długości nieprzekraczającej 15 tys. znaków. Pomyślne zaliczenie studiów otwiera możliwość podjęcia studiów doktoranckich (University of Oxford, 2017b).

4.2. Uniwersytet w Cambridge

Podobnie jak Uniwersytet w Oksfordzie, także Uniwersytet w Cambridge składa się z kilkudziesięciu college'y (31). Za organizację kształcenia w zakresie nauk politycznych odpowiada utworzony w 2009 r. Departament Polityki i Studiów Międzynarodowych (Department of Politics and International Studies – POLIS), który powstał z połączenia istniejącego od 2004 r. Departamentu Polityki (Department of Politics) oraz Centrum Studiów Międzynarodowych (Centre for International Studies). Departament wchodzi w skład Wydziału Nauk Humanistycznych, Społecznych i Politycznych (Faculty of Humane, Social and Political Science), a także – wraz z ośmioma innymi departamentami – w skład Szkoły Nauk Humanistycznych i Społecznych (School of Humanities and Social Sciences). W odróżnieniu od większości nowych uniwersytetów, Cambridge oferuje stosunkowo niewielką liczbę kierunków na poziomie licencjackim (30). Pośród nich znajdują się dwa, obejmujące kształcenie w zakresie polityki: Nauki humanistyczne, społeczne i polityczne (Human, Social, and Political Sciences – HSPS Tripos), łączący naukę o polityce (Politics), socjologię, antropologię społeczną oraz stosunki międzynarodowe, a także – od 2017 r. – studia historyczno-polityczne (History and Politics Tripos), prowadzone wspólnie z wydziałem historii. Przypomnieć należy, że tradycyjnie kształcenie w zakresie polityki było częścią History Tripos i wciąż program tego kierunku zawiera przedmioty dotyczące m.in. historii instytucji politycznych oraz myśli politycznej, dlatego uznać należy go także za studia polityczne. Studia licencjackie kończą się uzyskaniem dyplomu BA (Hons), co wskazuje na większą, niż w przypadku BA, liczbę kursów, które należy zaliczyć w trakcie studiów. Na poziomie magisterskim oferowane są trzy kierunki studiów: Stosunki międzynarodowe i polityka (International Relations and Politics) oraz Polityka publiczna (Public Policy), kończące się dyplomem Master of Philosophy (MPhil), a także Stosunki międzynarodowe, prowadzące do dyplomu Master of Studies (MSt). Oprócz tego kierunki polityczne prowadzone są przez działające w ramach uniwersytetu centra (African Studies, Development Studies, Latin American Studies, South Asian Studies oraz Gender Studies), które oferują także w kilku przypadkach studia doktoranckie. W przypadku POLIS, studia doktoranckie prowadzone są na kierunku Polityka i stosunki międzynarodowe (Politics and International Relations).

Kierunki studiów licencjackich, magisterskich i doktoranckich z zakresu nauk politycznych na Uniwersytecie w Cambridge w roku akademickim 2017/2018

Nazwa kierunku	Uzyskiwany dyplom	Tryby studio- wania	Czas trwania
Studia licencjackie			
Nauki humanistyczne, społeczne i polityczne (POLIS) Historia i polityka (POLIS i Departament Historii) Historia (Departament Historii)	BA (Hons)	stacjonarny	3 lata
Studia magisterskie (prowadzone przez POLIS)			
Stosunki międzynarodowe i polityka Polityka publiczna	MPhil	stacjonarny	1 rok
Stosunki międzynarodowe	MSt	niestacjonarny	2 lata
Studia magisterskie (prowadzone przez inne jednostki)			
Studia afrykańskie Studia rozwojowe Studia latynoamerykańskie Współczesne studia południowoazjatyckie Wielodyscyplinarne studia genderowe	MPhil	stacjonarny	1 rok
Studia doktoranckie (prowadzone przez POLIS)			
Polityka i stosunki międzynarodowe	PhD	stacjonarny	3–4 lata
		niestacjonarny	5 lat
Studia doktoranckie (prowadzone przez inne jednostki)			
Studia rozwojowe Studia latynoamerykańskie Wielodyscyplinarne studia genderowe	PhD	stacjonarny	3–4 lata

Lista literatury sugerowanej kandydatom na studia na HSPS Tripos obejmuje, z zakresu nauk politycznych, następujące pozycje (University of Cambridge, 2017b): *Democracy: A Very Short Introduction* (Crick, 2002), *Western Political Theory in the Face of The Future* (Dunn, 1992), *History and Illusion in Politics* (Raymond, 2001) oraz *Politics: Ideas in Profile* (Runciman, 2014). Studenci HSPS mogą kształtować program swoich studiów, wybierając jedną z trzech ścieżek kształcenia w zakresie pojedynczego obszaru (politykę i stosunki międzynarodowe, socjologię lub antropologię społeczną) lub obszarów łączonych (polityka i socjologia, socjologia i antropologia społeczna, antropologia społeczna i polityka) (University of Cambridge, 2017c).

W przypadku wyboru ścieżki jednoobszarowej polityka i stosunki międzynarodowe, na pierwszym roku wymagane jest zaliczenie czterech przedmiotów (w terminologii Cambridge – *papers*), w tym modułu dotyczącego polityki – Współczesne państwo i jego alternatywy (Modern State and Its Alternatives) – oraz modułu dotyczącego stosunków międzynarodowych – Międzynarodowy konflikt, ład i sprawiedliwość (International Conflict, Order and Justice). Trzeci przedmiot wybrany powinien zostać z jednego z podstawowych obszarów studiów (tzn. polityki i stosunków międzynarodowych, socjologii lub antropologii społecznej), natomiast czwarty może obejmować także zajęcia prowadzone dla studiów archeologicznych, psychologicznych i behawioralnych (University of Cambridge, 2017o).

Przedmiot Współczesne państwo i jego alternatywy dostarczyć ma „rozumienia praktycznych i wyobrażonych podstaw nowoczesnej polityki, a także reakcji i oporu wobec niej” (University of Cambridge, 2016). Pierwsza część tematyczna modułu dotyczy współczesnego państwa, druga – korzeni demokracji reprezentatywnej w Stanach Zjednoczonych, a trzecia – krytyk współczesnego państwa i demokracji. Przedmiot obejmuje ponad trzydzieści tematów zajęć, którym towarzyszy bogata lista literatury podstawowej i dodatkowej. Przewodnimi tekstami są: *Lewiatan* Thomasa Hobbesa, *O wolności starożytnych i nowożytnych* oraz *Zasady polityki mające zastosowanie dla wszystkich rządów* Benjamina Constanta, *Polityka jako zawód i powołanie* Maxa Webera, *Pojęcie polityczności* Carla Schmitta, *Droga do zniewolenia* Friedricha von Hayeka, *O przemocy* Hannah Arendt, *Wyklęty lud ziemi* Frantza Fanona, *The Federalist with letters of ‘Brutus’* (Madison, Hamilton, Jay, 2003), *O demokracji w Ameryce* Alexis de Tocqueville’a, *Kapitalizm, socjalizm, demokracja* Josepha Schumpetera, *On the Side of Angels: An Appreciation of Parties and Partisanship* (Rosenblum, 2008), *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies* (Caplan, 2008), *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (Acemoglu, Robinson, 2012), *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America* (Gilens, 2012), *Manifest komunistyczny* K. Marksa i F. Engelsa, *‘Hind Swaraj’ and Other Writings* (Gandhi, 1997), *Z genealogii moralności* Fryderyka Nietzschego oraz *Prawy umysł. Dlaczego dobrych ludzi dzieli religia i polityka?* (Haidt, 2014). Dodatkowa literatura obejmuje m.in. prace historyków i teoretyków politycznych związanych ze szkołą z Cambridge w historii intelektualnej – Johna Dunna, Quentina Skinnera, Richarda Tucka, a także innych przedstawicieli tamtejszego uniwersytetu – Davida Runcimana, Andrew Gamble’a i Raymonda Geussa (University of Cambridge, 2016). Drugi z przedmiotów politycznych, Międzynarodowy konflikt, ład i sprawiedliwość, prezentuje odmienne podejścia i debaty toczące się pomiędzy różnymi szkołami stosunków międzynarodowych. Sześć podstawowych tematów wskazanych w sylabusie zajęć obejmuje: naturę studiów międzynarodowych, międzynarodową politykę rozwoju, wojnę w społeczeństwie międzynarodowym, suwerenność i hierarchie międzynarodowe, teorię i praktykę dyplomacji oraz sprawiedliwość globalną (University of Cambridge, 2017i).

Tripas na Uniwersytecie w Cambridge składają się z dwóch części – ogólnej (Part I) oraz specjalizacyjnej (Part II). W zależności od decyzji studenta lub studentki, wybrana część trwać może rok, a druga – dwa lata. W przypadku wyboru jednoobszarowej ścieżki Polityka i stosunki międzynarodowe oznacza to dwuletnią (Part IIA, Part IIB) bądź roczną (one-year Part II) specjalizację. W pierwszej okoliczności studenci na drugim roku studiów zaliczyć muszą cztery przedmioty: Organizacja międzynarodowa (International Organisation), Polityka porównawcza (Comparative Politics), a także Historię myśli politycznej (The History of Political Thought) – do 1700 r. lub w latach 1700–1890; czwarty przedmiot to dowolny z modułów oferowanych w ramach HSPS, w tym Problemy pojęciowe w polityce i stosunkach międzynarodowych oraz Statystyka i metody w polityce i stosunkach międzynarodowych (University of Cambridge, 2017f).

Celem przedmiotu Organizacja międzynarodowa jest rozwinięcie tematyki poruszanej podczas zajęć pierwszorocznych. W szczególności zajęcia mają przedstawić tło historyczne dla badań nad instytucjami i organizacjami międzynarodowymi, dostarczyć rozumienia głównych podejść teoretycznych w badaniu zinstytucjonalizowanej kooperacji i konfliktu w systemie międzynarodowym, a także wykształcić rozumienie różnych poziomów, na których polityka międzynarodowa może być analizowana oraz zapoznać studentów z podstawowymi funkcjami największych organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ, WTO i Bank Światowy z perspektywy teoretycznej i empirycznej (University of Cambridge, 2017j). Cykl zajęciowy obejmuje około trzydzieści wykładów i seminariów, podzielonych na trzy części: problem kooperacji – elementarz pojęciowy i historyczny, organizacja międzynarodowa w teorii oraz organizacja międzynarodowa w praktyce. Każdemu z tematów towarzyszy szeroka lista lektur. Tu poprzestaniemy na wskazaniu podstawowych pozycji literaturowych dla całego przedmiotu: *The Evolution of Cooperation* (Axelrod, 1984), *Cooperation Under Anarchy* (Oye, 1986), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Keohane, 1984), *Social Theory of International Politics* (Wendt, 1999), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (North, 1991b), *Karta Narodów Zjednoczonych, International Organizations: Politics, Law and Practice* (Hurd, 2013), *International Organization: The Politics and Processes of Global Governance* (Karns, Mingst, 2010), *International Organization* (Hurd, 2013). Kolejny z przedmiotów, Polityka porównawcza, zmierza to dostarczenia studentom i studentkom „rozumienia kluczowych aktorów oraz dynamik tworzących współczesną politykę” za pomocą „perspektywy porównawczej, oznaczającej wybór przykładów z całego świata w celu ustalenia, jak uniwersalne są pewne zjawiska polityczne, jakie mogą być wspólne im przyczyny oraz jak różne trajektorie rozwoju politycznego są możliwe i dlaczego zachodzą” (University of Cambridge, 2017k). Podstawowa literatura przedmiotu obejmuje następujące pozycje: *The Birth of the Modern World, 1780–1914* (Bayly, 2004), *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (Fukuyama, 2012), *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy* (Fukuyama, 2014), *Strategies for Comparative Research in Political Science* (Peters, 2013), *Comparative Government and Politics* (Hague, Harrop, 2013), *Political Order in Changing Societies* (Huntington, 1968), *States and Power* (Lachmann, 2010), *Sources of Social Power* (Mann, 2012), *Democracy in Crisis? Politics, Governance and Policy* (Papadopoulos, 2013) oraz *O demokracji w Ameryce* Alexis de Tocqueville’a. Oprócz tego sylabus przedmiotu wskazuje podstawową literaturę dotyczącą poszczególnych kontynentów, państw oraz regionów (Europy, Bliskiego Wschodu, Afryki, Chin, Indii, Azji Południowo-Wschodniej i Stanów Zjednoczonych).

Jak wskazano wyżej, studenci i studentki drugiego roku wybrać mogą przedmiot Historia myśli politycznej do roku 1700, albo Historia myśli politycznej w latach 1700–1890. Pierwszy z nich obejmuje następujące cykle wykładów: Platon, Arystoteles i średniowieczna recepcja myśli klasycznej, Temporalne i spirytualne w średniowiecznej myśli politycznej, Prawo rzymskie w myśli politycznej, Machiavelli, More i humanizm renesansowy, Hobbes, Racja stanu i korzenie prawa międzynarodowego,

Locke oraz Suwerenność, rewolucja i tolerancja (University of Cambridge, 2017). Uwagę zwraca niezwykle szeroka lista podstawowych lektur, na której znajdują się nie tylko dobrze znane dzieła filozoficzno-polityczne, lecz także dziesiątki innych pism, umożliwiających umieszczenie wypowiedzi poszczególnych autorów w ich kontekście intelektualnym. Na liście tej znajdują się: *Państwo*, *Protagoras* i *Gorgiasz* Platona, *Polityka i Etyka nikomachejska* Arystotelesa, *O państwie Bożym* Augustyna, pisma polityczne Tomasza z Akwinu, *Utopia* Tomasza Morusa, *Księżę* oraz *Rozważania o pierwszym dziesięcioksięgu historii Rzymu* Liwiusza Machiavellego, *Lewiatan* Thomasa Hobbesa, *Drugi traktat o rządzie* oraz *List o tolerancji* Johna Locke'a, *Dzieje Herodota*, *O sposobie rządzenia Ateńczyków* Pseudo-Ksenofonta, *Rycerze* Arystofanesa, pisma Izokratesa, *Historia wojny peloponeskiej* Tukidydesa, *Błagalnice* Eurypidesa, *O powinnościach*, *O rzeczpospolitej* i *O prawach* Cyserona, *O laskawości* i *O bezczynności* Seneki, *Spisek Katyliny* i *Wojna z Jugurtą* Salustiusza, *Od założenia miasta* Liwiusza, *Roczniki* Tacyta, *List św. Pawła do Rzymian*, *Apologię* Tertuliana, *Podstawy nauki Bożej* Laktancjusza, *Obowiązki duchownych* i *Listy* Ambrożego z Mediolanu, *Księga reguły pasterskiej* Grzegorza Wielkiego, fragmenty pism Bernarda z Clairvaux, Innocentego III, Innocentego IV, Enrica Segusia, Jeana de Paris, Idziego Rzymianina, Alberta Wielkiego, Ptolemeusza z Lukki, Piotra z Auvergne, *Obrońca pokoju* Marsyliusza z Padwy, *Policraticus* Jana z Salisbury, *De monarchia* Dantego, kodeks Justyniana wraz z komentarzami jurystów późnośredniowiecznych, pisma humanistów renesansowych (Leonarda Bruni, Bartolomea Sacchiego, Bartolomea Scali, Giovanniego Pontana, Aurelia Lippo Brandoliniego), które stanowią kontekst dla lektury *Księcia* i *Rozważań* Machiavellego, a także pism Francesca Gucciardiniego, *O kształceniu księcia chrześcijańskiego* Erazma z Rotterdamu, pisma Lutra i Kalwina, *On Rebellion* Johna Knoxa, pisma George'a Buchanana, François'a Hotmana, Theodore'a Bezy, anonimowy traktat *Vidiciae Contra Tyrannos*, *Politica* Justusa Lipsiusa, *O racji stanu* Giovanniego Botero, *Próby* Michela de Montaigne'a, *Eseje* Francisca Bacona, *A Discourse upon the Beginning of Tacitus* (przypisywane Thomasowi Hobbesowi), pisma Henriego de Rohan i Armanda Jeana Richelieu, *Sześć ksiąg o rzeczpospolitej* Jeana Bodina, pisma Jakuba VI, Johna Cowella i Francisca Suáreza, *Patriarcha* Roberta Filmera, *O prawie wojny i pokoju* Hugo Grocjusza, *O obywatelu* Thomasa Hobbesa, pisma Francisca de Vitorii i Alberica Gentiliego, pisma z okresu angielskiej wojny domowej (Henry Parker, Samuel Rutherford), pisma angielskich lewellerów, Johna Milтона, Marchamonta Nedhama i Jamesa Harringtona (*The Commonwealth of Oceana*), *Traktat teologiczno-polityczny* Benedykta Spinozy, *The Great Case of Liberty of Conscience* Williama Penna, *A Discourse of Ecclesiastical Politie* Samuela Parkera, pisma Samuela Pufendorfa, Pierre'a Bayle'a oraz Jonasa Proasta. Tej liście towarzyszy szereg sugestii dotyczących literatury sekundarnej, pośród której odnajdujemy w dużej mierze prace autorów związanych ze szkołą z Cambridge w historii intelektualnej.

W przypadku wyboru przedmiotu dotyczącego myśli politycznej w latach 1700–1890, studentkom i studentom przedstawia się również bogatą listę lektur. Przedmiot składa się z dwóch części – w pierwszej czytane w kontekście są główne dzieła filo-

zoficzne, w drugiej przedmiotem analizy są „grupy tekstów powiązanych tematycznie i historycznie”, co umożliwi wykształcenie rozumienia „sposobu, w jaki dany język polityczny podlega zmianie, zgodnie ze zróżnicowanymi wymaganiami debaty narodowej i międzynarodowej w okresie nowoczesnym” (University of Cambridge, 2017m). Oprócz udziału w wykładach, studenci i studentki uczestniczą w parach w seminariach ze swoimi opiekunami naukowymi, wybierając indywidualną ścieżkę analizy myśli politycznej (np. myśl późnego Oświecenia, myśl republikańską albo konsekwencje Rewolucji Francuskiej). Pierwsza część wykładów obejmuje następujących myślicieli: David Hume (*Traktat o naturze ludzkiej* oraz *Eseje z dziedziny moralności, polityki i literatury*), Monteskiusz (*O duchu praw*), Jean Jacques Rousseau (*Rozprawa o pochodzeniu i podstawach nierówności* oraz *Umowa społeczna*), Adam Smith (*Teoria uczuć moralnych* oraz *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*), Edmund Burke (*Pre-Revolutionary Writings* oraz *Rozważania o rewolucji we Francji*), Mary Wollstonecraft (*Wolanie o prawa kobiety*), Immanuel Kant (*Ugruntowanie metafizyki moralności* oraz pisma polityczne), Jeremy Bentham (*Fragment o rządzie, Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa* oraz *Nonsense upon Stilts or Pandora's Box Opened*), Benjamin Constant (pisma polityczne), Georg W. F. Hegel (*Zasady filozofii prawa, Wykłady z filozofii dziejów* oraz pisma polityczne), Alexis de Tocqueville (*O demokracji w Ameryce* oraz *Dawny ustrój i rewolucja*), John Stuart Mill (*O wolności, O poddaństwie kobiet, O rządzie reprezentatywnym* oraz *Zasady ekonomii politycznej*), Karol Marks (*Manifest Komunistyczny, Kapitał*, a także inne pisma polityczne). Druga część wykładów obejmuje następujące obszary problemowe i autorów: prawo naturalne i historia (Christian Thomasius, Francis Hutcheson, Giambattista Vico), luksus i społeczeństwo komercyjne (François Fénelon, Bernard Mandeville, Jean-François Melon, Adam Ferguson), myśl polityczna rewolucji amerykańskiej (John Adams, Thomas Jefferson, Thomas Paine, pisma federalistów i antyfederalistów), myśl polityczna Rewolucji Francuskiej (pisma i mowy autorów takich jak: Sieyès, Condorcet, Saint-Just i Robespierre), kultura i polityka estetyczna w Niemczech w latach 1770–1810 (Johann Gottfried Herder, Wilhelm von Humboldt, Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Schiller), płęć i myśl polityczna w XVIII i XIX wieku (Mary Astell, Olympe de Gouges, William Thompson, Anna Wheeler, John Stuart Mill, Johann Jakob Bachofen, Fryderyk Engels), socjalizm przed rokiem 1848 (Henri de Saint-Simon, Charles Fourier, Pierre-Joseph Proudhon, Robert Owen, Louis Blanc, Fryderyk Engels), nacjonalizm i państwo Johann Fichte, Giuseppe Mazzini, John Stuart Mill, Lord Acton, Johann Kaspar Bluntschli, Ernest Renan), imperium i cywilizacja w dziewiętnastowiecznej myśli politycznej (Benjamin Constant, John Stuart Mill, Thomas Carlyle, Karol Marks, John Seeley), nauka społeczna i myśl polityczna (Henri Saint-Simon, August Comte, John Stuart Mill, Émile Durkheim).

Trzeci rok studiów, w przypadku wyboru dwuletniej części drugiej triposu (Part IIB), daje studentom i studentkom wybór: mogą oni albo zaliczyć cztery wybrane przez siebie przedmioty, albo też wybrać trzy, pisząc dodatkowo dysertację (University of Cambridge, 2017g). Przedmiotami do wyboru są: Historia myśli politycznej w latach 1700–1890, Historia myśli politycznej po roku 1890 i filozofia polityczna,

Polityka Bliskiego Wschodu, Polityka w Europie, Polityka w Azji, Polityka w Afryce, Konflikt i budowanie pokoju, Polityka i płec, Idea Unii Europejskiej, Chiny w porządku międzynarodowym. Obowiązkowy jest jedynie przedmiot Problemy pojęciowe i teksty w polityce i stosunkach międzynarodowych (Conceptual Issues and Texts in Politics and International Relations), który stanowi sprawdzenie całej, zdobytej w czasie wszystkich lat studiów wiedzy (University of Cambridge, 2017n). Jeśli student lub studentka wybrali jednoroczną część II, na trzecim roku studiów wybrać mogą cztery przedmioty spośród tych, które oferowane są w częściach IIA i IIB trybu dwuletniego (University of Cambridge, 2017e).

Jak już wspomniano, Uniwersytet w Cambridge prowadzi także dwa inne kierunki licencjackie, mieszczące się w obszarze nauk politycznych. Tradycyjnie tematyka polityczna studiowana była w ramach triposu historycznego. Obecnie wyeliminowane z niego zostały już jednak przedmioty typowo politologiczne (poza historią myśli politycznej), dlatego pominięto tu rekonstruowanie programu tego kierunku (University of Cambridge, 2017p). Natomiast od 2017 r. uruchomiony został tripos historyczno-polityczny. Kierunek ten składa z części IA, IB oraz II. Podczas pierwszego roku studenci i studentki obowiązkowo uczestniczą w zajęciach Dowód i argument (Evidence and Argument) oraz oferowanych przez POLIS kursach Analiza polityki i Stosunki międzynarodowe, wybierając dodatkowo jedno z zajęć prowadzonych przez departament historii: Brytyjska historia polityczna 1688–1886, Brytyjska historia polityczna od roku 1880, Historia europejska 1715–1890 lub Historia europejska od roku 1890. Na drugim roku wybrać należy jeden z przedmiotów dotyczących myśli politycznej (do roku 1700 lub w latach 1700–1890), Politykę porównawczą lub Stosunki międzynarodowe, jeden z przedmiotów historycznych (Historia świata od 1914 roku, Historia Stanów Zjednoczonych od 1865 roku, Brytyjska historia gospodarcza i społeczna w latach 1700–1880 lub od roku 1880), a także – do wyboru – przygotowują esej, projekt historyczny lub uczestniczą w zajęciach ze Statystyki i metod. Na trzecim roku obowiązkowy jest przedmiot Generalne tematy i problemy, dotyczący najważniejszych tematów w historii i polityce oraz relacji pomiędzy tymi dyscyplinami. Oprócz tego, zaliczyć należy trzy wybrane przedmioty: historyczny (z listy modułów poświęconych m.in. transformacji świata rzymskiego, Azji Południowej po roku 1700 oraz amerykańskim doświadczeniom w Wietnamie w latach 1941–1975), polityczny (z opisanej wyżej listy przedmiotów oferowanych przez POLIS) oraz poświęcony myśli politycznej. Alternatywnie, wybrać można dwa przedmioty oraz przygotować dysertację o objętości 10–15 tys. słów (University of Cambridge, 2017a).

Na poziomie studiów magisterskich kierunkiem oferującym największą specjalizację politologiczną są roczne studia z zakresu stosunków międzynarodowych i polityki (MPhil in International Relations and Politics). Studiujący uczestniczą obowiązkowo w kursie Metody i projektowanie badań (Methods and Research Design), a także wybierają trzy przedmioty spośród następujących modułów: Polityka porównawcza Europy, Polityka Afryki, Bliski Wschód i Afryka Północna, Teoria stosunków międzynarodowych, Organizacja międzynarodowa, Bezpieczeństwo międzynarodowe, Międzynarodowa ekonomia polityczna, Międzynarodowe prawo kon-

stytucyjne. Praca dyplomowa liczyć musi 20–25 tys. słów (University of Cambridge, 2017d). Uniwersytet w Cambridge oferuje ponadto studia doktoranckie na kierunku Polityka i studia międzynarodowe (PhD in Politics and International Studies), które mogą trwać od trzech do czterech lat. Podczas pierwszego roku nacisk kładziony jest na nauczanie metod badawczych, jednak studia polegają przede wszystkim na indywidualnej pracy doktoranta pod nadzorem opiekuna naukowego oraz opiekuna pomocniczego (University of Cambridge, 2017h).

4.3. London School of Economics and Political Science

Kształcenie polityczne na London School of Economics and Political Science prowadzone jest przez Wydział Rządzenia (Department of Government) oraz – w przypadku studiów Filozofia, polityka i ekonomia (PPE) – przez Wydział Filozofii, Logiki i Metody Naukowej (Department of Philosophy, Logic and Scientific Method). Dodatkowo, na poziomie studiów magisterskich, uczelnia oferuje kierunki prowadzone wspólnie przez kilka wydziałów, a także program podwójnego dyplomu, prowadzony wraz z Uniwersytetem Pekinśkim. Studia licencjackie kończą się uzyskaniem dyplomu Bachelor of Science (BSc), a magisterskie – Master of Science (MSc), co podkreśla nacisk kładziony w kształceniu umiejętności prowadzenia badań empirycznych. Oprócz tego uczelnia prowadzi studia z zakresu administracji publicznej, kończące się uzyskaniem dyplomu Master of Public Administration (MPA). Oferta dydaktyczna – podobnie jak nazwa wydziału oraz wiodącego kierunku, poddanego niżej bliższej analizie – wyraźnie wskazuje, iż LSE pozostaje wierna intencjom swoich założycieli, o których wspomniano wyżej.

Tabela 6

Kierunki studiów licencjackich i magisterskich z zakresu nauk politycznych na London School of Economics and Political Science w roku akademickim 2017/2018

Nazwa kierunku	Uzyskiwany dyplom	Tryby studiowania	Czas trwania
1	2	3	4
Studia licencjackie			
Rządzenie (Government) Rządzenie i ekonomia Rządzenie i historia Polityka i filozofia Polityka i stosunki międzynarodowe	BSc	stacjonarny	3 lata
Filozofia, polityka i ekonomia (PPE)	BSc	stacjonarny	4 lata
Studia magisterskie			
Polityka porównawcza Studia konfliktowe Polityka globalna Polityka publiczna i administracja Nauka polityczna i ekonomia polityczna Teoria polityczna Regulacja	MSc	stacjonarny	1 rok

1	2	3	4
Studia magisterskie – podwójny dyplom (double degree)			
Administracja publiczna i rządzenie (wspólnie z Uniwersytetem Pekinśkim)	MSc	stacjonarny	2 lata
Studia magisterskie – programy łączone (joint programmes)			
Polityka Unii Europejskiej	MSc	stacjonarny	1 rok
Polityka publiczna i gospodarcza Polityka publiczna i zarządzanie	MPA	stacjonarny	2 lata

Trzyletnie studia licencjackie na kierunku Rządzenie (Government) obejmują udział w czterech kursach obowiązkowych lub opcjonalnych w trakcie każdego roku studiów, a także – w ostatnim trymestrze pierwszego roku oraz pierwszym trymestrze drugiego roku – w module LSE100. Ten ostatni stanowi obowiązkowe wprowadzenie do nauk społecznych i skupia się na „wielkich pytaniach”, takich jak: „w jaki sposób należy mierzyć się z biedą i nierównością?”, „czy nacjonalizm jest źródłem spójności czy konfliktu?”, „czy kara jest odpowiedzią na zbrodnię?”, co wyposażyć ma studentów i studentki w zdolność krytycznego myślenia, znajomość form wyjaśniania, a także rozumienia własnej dyscypliny (London School of Economics and Political Science, 2017e). Podczas pierwszego roku studiów obowiązkowo zaliczyć należy przedmioty Wprowadzenie do nauki politycznej (Introduction to Political Science) oraz Wprowadzenie do teorii politycznej (Introduction to Political Theory), a także dwa przedmioty wybrane z listy modułów opcjonalnych, prowadzone poza wydziałem macierzystym. Pierwszy z modułów prezentuje podstawową wiedzę z zakresu zachowania politycznego, instytucji politycznych, a także różnic pomiędzy poszczególnymi krajami w tym zakresie (London School of Economics and Political Science, 2017b). Lista podstawowych lektur obejmuje następujące pozycje: *Principles of Comparative Politics* (William Roberts Clark, Golder, Golder, 2012), *The Science of Politics: An Introduction* (Colomer, 2011), *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (Lijphart, 2012) oraz *Veto Players: How Political Institutions Work* (Tsebelis, 2002). Drugi z przedmiotów podstawowych, Wprowadzenie do teorii politycznej, stanowi kurs z zakresu zachodniej filozofii politycznej, obejmując następującą literaturę: *Political Thinkers: From Socrates to the Present* (Boucher, Kelly, 2009), a także klasyczne teksty filozoficzne – *Państwo Platona*, *Politykę Arystotelesa*, *O państwie i O powinnościach* Cycerona, *O państwie Bożym* Augustyna, pisma polityczne Tomasza z Akwinu, *Księcia Machiavellego*, *Lewiatana* Hobbesa, *Drugi traktat o rządzie* Johna Locke’a, *Rozprawę o pochodzeniu i podstawach nierówności między ludźmi* i *Umowę społeczną* J. J. Rousseau, *Utylitaryzm*, *O poddaństwie kobiet* oraz *O wolności* Johna Stuarta Milla, wybrane pisma Karola Marksa oraz *Z genealogii moralności* Fryderyka Nietzschego (London School of Economics and Political Science, 2017a).

Na drugim roku studiów studenci wybrać muszą trzy kursy z listy oferowanych przez wydział macierzysty modułów (lista A): Wybór publiczny i polityka (Public Choice and Politics), Polityka gospodarcza (Politics of Economic Policy), Demokracja i demokratyzacja (Democracy and Democratisation), Teorie i problem nacjonalizmu (Theories and Problems of Nationalism), Władza i polityka w świecie współcze-

snym: ujęcie porównawcze (Power and Politics in the Modern World: Comparative Perspectives), Planowanie badań w nauce politycznej (Research Design in Political Science), Rządzenie (Government), Polityka i polityka publiczna w Unii Europejskiej (Politics and Public Policy in the European Union), Współczesna teoria polityczna (Contemporary Political Theory), Analiza polityki publicznej (Public Policy Analysis), Polityka i instytucje w Europie (Politics and Institutions in Europe). Oprócz tego studenci zaliczyć muszą jeden dodatkowy moduł prowadzony poza wydziałem bądź – w przypadku jeśli nie zrobili tego na pierwszym roku – przedmiot Wprowadzenie do nauki politycznej lub Wprowadzenie do teorii politycznej.

Na trzecim roku studiów studenci i studentki wybrać muszą cztery przedmioty z przedstawionej wyżej listy A lub z listy B, która obejmuje kilkanaście modułów, m.in. Podstawowe tematy w historii myśli politycznej (Key Themes in the History of Political Thought), Globalna polityka publiczna (Global Public Policy), Przywództwo w świecie politycznym (Leadership in the Political World), Polityka pieniężna i finansowa w perspektywie porównawczej (Politics of Money and Finance in Comparative Perspective), Rząd brytyjski (British Government), Polityka handlowa w perspektywie porównawczej (Politics of Trade in Comparative Perspective), Głosowanie i wybory w demokracjach rozwijających się (Voting and Elections in Developing Democracies), Zaawansowane problemy w stosowanej teorii politycznej (Advanced Issues in Applied Political Theory), Państwo współczesne – teoria i praktyka (Modern State – Theory and Practice), a także Zaawansowane problemy ekonomii politycznej (Advanced Issues in Political Economy), Afrykańska polityka ekonomiczna (African Political Economy) oraz Ekonomia polityczna świata rozwijającego się (Political Economy of the Developing World). Opcjonalny jest również moduł Government Dissertation Option, którego efektem jest praca dyplomowa o długości nieprzekraczającej 10 tys. słów (London School of Economics and Political Science, 2017c).

Studia magisterskie na LSE trwają od jednego do dwóch lat (w przypadku dyplomów MPA). Ich program może być indywidualnie kształtowany przez studentów, którzy poza jednym lub dwoma modułami obowiązkowymi wybierać mogą szereg dodatkowych zajęć, nie tylko z oferty kursów prowadzonych przez macierzysty Department of Government. Na przykład w przypadku kierunku studiów Polityka porównawcza (Comparative Politics) obowiązkowe są dwa kursy – Wprowadzenie do polityki porównawczej oraz Dysertacja – natomiast pozostałe dwa lub trzy moduły zależą od wybranej specjalizacji (Demokracja i demokratyzacja, Nacjonalizm i polityka etniczna, Porównawcza ekonomia polityczna, Polityka masowa, Porównawcze instytucje polityczne oraz Polityka świata rozwijającego się) (London School of Economics and Political Science, 2017f). W przypadku kierunku Teoria polityczna obowiązkowe są moduły Dysertacja oraz Podstawy teorii politycznej (Foundations of Political Theory), zaś pozostałe pięć przedmiotów wybierane są indywidualnie przez studentów z listy ponad dwudziestu modułów (London School of Economics and Political Science, 2017g). W tym kontekście trudno wskazać na poziomie studiów magisterskich w LSE jeden kanon podstawowej literatury przedmiotu, wspólny dla zróżnicowanych kierunków kształcenia.

Osobną kategorię studiów stanowi program dla przyszłych badaczy i badaczek – MRes/PhD. Studia te trwają do pięciu lat i obejmują zarówno indywidualną pracę naukową, jak i – w trakcie pierwszego, wstępnego roku – uczestnictwo w zajęciach dydaktycznych. Pierwszy rok studiów przeznaczony jest na kształcenie umiejętności badawczych w zakresie metod ilościowych i jakościowych oraz teorii politycznej. Bez względu na wybraną ścieżkę kształcenia, obowiązkowym modułem są zajęcia Projektowanie badań w nauce politycznej (Research Design in Political Science), poświęcone kwestiom stawiania właściwych pytań badawczych, wyborowi odpowiednich zbiorów danych oraz strategii modelowania, powiązaniu metod zbierania danych z metodami ich analizy, a także relacji teorii i nauki politycznej w zakresie metodologii teorii normatywnej (London School of Economics and Political Science, 2017d). Podstawowa dla tego przedmiotu literatura obejmuje następujące prace: *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (G. King, Keohane, Verba, 1994), *The Oxford Handbook of Political Methodology* (Box-Steffensmeier, Brady, Collier, 2008), *Natural Experiments in the Social Sciences: A Design-Based Approach* (Dunning, 2017) oraz *The Oxford Handbook of Political Theory* (Dryzek, Honig, Phillips, 2008). W ramach przedmiotów poświęconych badaniom ilościowym znajdują się następujące moduły: Stosowana analiza regresyjna (Applied Regression Analysis), Wnioskowanie przyczynowe dla badań obserwacyjnych i eksperymentalnych (Casual Inference for Observational and Experimental Studies), Stosowane metody ilościowe dla nauki politycznej (Applied Quantitative Methods for Political Science) oraz Teoria gier dla badań (Game Theory for Research). Przedmiotami w części badań jakościowych są moduły: Metody jakościowe w badaniu polityki (Qualitative Methods in the Study of Politics) oraz Wprowadzenie do analizy ilościowej (Introduction to Quantitative Analysis), natomiast tematyce teorii politycznej poświęcony jest moduł Metody badawcze w teorii politycznej (Research Methods in Political Theory). Oprócz tego studenci i studentki zobowiązani są do uczestnictwa w seminariach dotyczących poszczególnych obszarów badań politycznych – polityki porównawczej, europejskiej lub globalnej, nauki politycznej i ekonomii politycznej, teorii politycznej oraz polityki publicznej i administracji. Obowiązkowe jest przygotowanie na koniec pierwszego roku prospektu badań, który stanowi podstawę projektu rozprawy doktorskiej. W przypadku uzyskania pozytywnych ocen (tzw. Merit, czyli przynajmniej 60%) z zajęć dydaktycznych oraz opracowanej propozycji badań, student kwalifikowany jest do przyjęcia na studia doktoranckie (London School of Economics and Political Science, 2017h).

4.4. Uniwersytet w Essex

University of Essex powstał w 1963 r. na fali reform związanych z raportem Robbinsa, jednak plan uruchomienia uczelni powstał już kilka lat wcześniej, z inicjatywy i przy wsparciu środowisk lokalnych. Kampus uniwersytecki powstał w Wivenhoe Park nieopodal miasta Colchester. Uczelnia posiada też kampus zamiejskowy w Southend-on-Sea oraz szkołę aktorską w Loughton. Od samego początku w ramach

uczelnii funkcjonuje Department of Government, na którego czele stanął Jean Blondel (ur. 1929). Uniwersytet plasuje się w czołówkach rankingów oceniających poziom badań w zakresie nauk społecznych, m.in. osiągając pierwsze miejsce w klasyfikacji brytyjskich studiów politycznych i międzynarodowych (Research Excellence Framework, 2014, s. 36). W 2013 r. na uniwersytecie utworzone zostało stanowisko królewskiego profesora nauk politycznych (Regius Professor of Political Science) – jedyna taka katedra w Wielkiej Brytanii. Tytuł ten otrzymał David Sanders (University of Essex, 2014). Jak zostało już wcześniej wspomniane, University of Essex należał do głównych ośrodków postulujących zmiany w ramach nauk politycznych, przyjmując w wielu aspektach perspektywę politologii amerykańskiej (Kavanagh, 2007, s. 116).

Uniwersytet w Essex prowadzi kształcenie z dziedziny nauk politycznych na kilkunastu kierunkach licencjackich i magisterskich. Na poziomie licencjatu studia trwają trzy lub cztery lata – w tym drugim przypadku dodatkowy rok przeznaczony jest na studia za granicą lub staż zawodowy. W kilku przypadkach kierunki studiów nastawione są ściśle na przygotowanie do pracy naukowej – mowa o Teorii politycznej i polityce publicznej (Political Theory and Public Policy) na poziomie studiów licencjackich oraz większości kierunków studiów magisterskich. W tej drugiej kategorii szczególną uwagę warto zwrócić na kierunek Ideologia i analiza dyskursu, który został utworzony w 1982 r. przez Ernesta Laclau, współtwórcę tzw. szkoły z Essex w analizie dyskursu (Laclau, 2000, s. x–xi). Studia doktoranckie prowadzone są w dwóch trybach: PhD Government oraz PhP. Studiowanie w obu trybach trwa trzy lata, przy czym w pierwszym przypadku niezbędne jest posiadanie dyplomu magisterskiego, natomiast w drugim – uzupełnienia wiedzy i umiejętności poprzez uczęszczanie na zajęcia.

Tabela 7

Kierunki studiów licencjackich i magisterskich z zakresu nauk politycznych na Uniwersytecie w Essex w roku akademickim 2017/2018

Nazwa kierunku	Uzyskiwany dyplom	Tryby studiowania	Czas trwania
1	2	3	4
Studia licencjackie – dyplomy jednokierunkowe (<i>single honours</i>)			
Polityka	BA	stacjonarny	3 lata
Stosunki międzynarodowe		stacjonarny z 1 rokiem za granicą	4 lata
Ekonomia polityczna		stacjonarny z 1 rokiem stażu zawodowego (<i>placement year</i>)	4 lata
Teoria polityczna i polityka publiczna			
Studia licencjackie – dyplomy łączone (<i>joint honours</i>)			
Filozofia, polityka i ekonomia (PPE)	BA	stacjonarny	3 lata
Ekonomia i polityka		stacjonarny z 1 rokiem za granicą	4 lata
Polityka z prawami człowieka		stacjonarny z 1 rokiem stażu zawodowego (<i>placement year</i>)	4 lata
Socjologia i polityka			
Historia współczesna i polityka			
Historia współczesna i stosunki międzynarodowe			

1	2	3	4
Filozofia i polityka Polityka i języki nowożytne Stosunki międzynarodowe i języki nowożytne	BA	stacjonarny	3 lata
		stacjonarny z 1 rokiem za granicą	4 lata
Prawo z polityką	LLB	stacjonarny	3 lata
		stacjonarny z 1 rokiem za granicą	4 lata
		stacjonarny z 1 rokiem stażu zawodowego (<i>placement year</i>)	4 lata
Studia magisterskie			
Polityka	Graduate Diploma*	stacjonarny	9 miesięcy
Polityka Ideologia i analiza dyskursu Teoria polityczna	MA	stacjonarny	1 rok
		niestacjonarny	
Nauka polityczna Rozwiązywanie sporów Stosunki międzynarodowe Ekonomia polityczna Opinia publiczna i zachowania polityczne	MA / MSc	stacjonarny	1 rok
		niestacjonarny	2 lata
Stosunki międzynarodowe Ekonomia polityczna Nauka polityczna	MRes	stacjonarny	2 lata

* Kurs wyrównawczy, umożliwiający podjęcie studiów magisterskich z nauk politycznych przez absolwentów studiów licencjackich z innych dyscyplin (University of Essex, 2017d).

W poniższym porównaniu skupiono się na analizie dwóch kierunków studiów licencjackich – Polityka (Politics) oraz Teoria polityczna i polityka publiczna. Pierwszy z nich pozostawia studentom dużą dowolność wyboru ścieżki kształcenia – już od pierwszego roku studiów wybierać mogą oni spośród kilkudziesięciu kursów opcjonalnych. W programie pierwszego roku studiów znajduje się osiem przedmiotów, w tym dwa obowiązkowe, wymagające zdania egzaminu (Core) oraz cztery obowiązkowe, lecz niewymagające uzyskania zaliczenia (Compulsory). Przedmioty egzaminacyjne to Wprowadzenie do polityki (Introduction to Politics) oraz Demokracja: formy i przyszłość (Democracy: Forms and Future), natomiast pozostałymi przedmiotami obowiązkowymi są Prawda, sprawiedliwość i natura polityki (Truth, Justice, and the Nature of Politics), Polityka i władza (Politics and Power), Badania polityczne (Doing Political Research) oraz Portfolio zawodowe (Career Portfolio).

Przedmiot Wprowadzenie do polityki obowiązkowy jest dla wszystkich kierunków licencjackich poza stosunkami międzynarodowymi. Jego tematyka dotyczy nauki politycznej jako dyscypliny oraz stosowanych przez nią metod i podejść (zarówno normatywnych, jak i deskryptywnych) (University of Essex, 2017m). Podstawowym podręcznikiem do przedmiotu jest książka *Power and Choice: An Introduction to Political Science* (Shivley, 2011). W ramach poszczególnych tematów wykorzystywane są zarówno fragmenty opracowań podręcznikowych i literatury źródłowej,

a także szereg artykułów z czasopism naukowych (University of Essex, 2017b). Pośród podręczników znajdują się: *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy* (Cheibub, 2007), *Guide to Methods for Students of Political Science* (Van Evera, 1997) oraz *Analyzing Politics: Rationality, Behavior, and Institutions* (Shepsle, 2010). Wykorzystywane teksty źródłowe to m.in. *Rozważania o rewolucji we Francji* Edmunda Burke'a, *Drugi traktat o rządzie* Johna Locke'a oraz *Manifest komunistyczny* Karola Marksa i Fryderyka Engelsa. Wśród artykułów naukowych znalazły się (niejednokrotnie klasyczne już) teksty pochodzące głównie z amerykańskich czasopism naukowych (m.in. „The American Political Science Review”, „The Journal of Law & Economics”, „The Quarterly Journal of Economics”), w tym: *A Grammar of Institutions* (Crawford, Ostrom, 1995), *Institutions* (North, 1991a), *The Tragedy of the Commons* (Hardin, 1968), *The Impact of Economics on Contemporary Political Science* (Miller, 1997), *The Market for „Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism* (Akerlof, 1970), *The Core of the Constitution* (T. H. Hammond, Miller, 1987), *The Private Production of Public Goods* (Demsetz, 1970), *A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Address, American Political Science Association, 1997* (Ostrom, 1998), *The Problem of Social Cost* (Coase, 1960), *Authoritarian Reversals and Democratic Consolidation* (Svolik, 2008) oraz *Separation of Powers and Political Accountability* (Persson, Roland, Tabellini, 1997). Ten zestaw lektur wskazuje na istotną rolę problematyki ekonomicznej oraz metod empirycznych rozwijanych głównie w amerykańskiej nauce politycznej.

Drugi z obowiązkowych przedmiotów egzaminacyjnych na kierunku Polityka to Demokracja: formy i przyszłość. Przedmiot ten stanowi kontynuację Wprowadzenia do polityki, z którym dzieli podręcznik (Shivley, 2011), i podobnie jak on, jest wykładany dla wszystkich kierunków politycznych poza stosunkami międzynarodowymi. Jego tematyka skupia się na konkretnych kwestiach politycznych: roli państw, opinii publicznej, organizacjach i instytucjach, a także polityce publicznej i stosunkach międzynarodowych (University of Essex, 2017n). W bibliografii przedmiotu – w której niezmiennie dominują amerykańskie pozycje literaturowe – znalazły się ponadto następujące książki i artykuły naukowe: *Theories of Delegation* (Bendor, Glazer, Hammond, 2001), *Palestinian Suicide Bombing Revisited: A Critique of the Outbidding Thesis* (Brym, Araj, 2008), *The Logic of Political Survival* (Bueno de Mesquita, Smith, Siverson, Morrow, 2003), *Game Theory, Legal History and the Origins of Judicial Review: A Revisionist Analysis of Marbury v. Madison* (Clinton, 1994), *Rationalist Explanations for War* (Fearon, 1995), *World Politics: Interests, Interactions, Institutions* (Frieden, Lake, Schultz, 2013), *The Future of Political Islam* (Fuller, 2002), *The Challenge of Global Health* (Garrett, 2007), *Win or Lose: No Voting System is Flawless. But Some are Less Democratic than Others* (Gottlieb, 2010), *The Unpolitical Animal: How Political Science Understands Voters* (Menand, 2004), *Institutions and Credible Commitment* (North, 1993), *The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (Pape, 2003), *Exploring the Bargaining Model of War* (Reiter, 2003), *Trading in Illusions* (Rodrick, 2001), *Political Cleavages and Changing Exposure to Trade* (Rogowski, 1987), *What Democracy Is... and Is Not* (Schmitter, Karl, 1991), *Constitutional Review and the Selective Promotion of Case Results* (Staton, 2006),

Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies (Strøm, Müller, Bergman, 2003), *Acting „As If”: Symbolic Politics and Social Control in Syria* (Wedeen, 1998) oraz „*National Security*” as an Ambiguous Symbol (Wolfers, 1952).

Podobnie jak powyższe dwa przedmioty, także moduły Prawda, sprawiedliwość i natura polityki oraz Polityka i władza stanowią, odpowiednio, pierwszy i drugi moduł tego samego cyklu. Zajęcia te poświęcone są analizie klasycznych tekstów filozofii zachodniej, a także „badaniu leżących u ich podstaw założeń oraz ich współczesnych implikacji”, ze szczególnym uwzględnieniem tematów takich jak „prawda, sprawiedliwość, demokracja, imperium, co znaczy wieść dobre życie, podmiotowość, moralność, właściwa dystrybucja zasobów, znaczenie pracy i płci, liberalizm, republikanizm, znaczenie społeczeństwa masowego (zwłaszcza jego wpływ na jednostkę), a także odwrót od optymistycznych oczekiwań względem ludzkiej emancypacji”. Podczas zajęć przyjmowana jest metoda kontekstualna – „teksty umieszczane są w swoim kontekście historycznym, by można było zrozumieć je lepiej jako działania polityczne”, za pomocą których autorzy usiłowali wywołać zmianę (University of Essex, 2017p). Oznacza to, że stosowana jest powszechna w anglosaskich studiach nad historią teorii politycznej metoda tzw. szkoły z Cambridge w historii intelektualnej (J. G. A. Pocock, Quentin Skinner). Pierwszy moduł cyklu zajęć – prowadzonych w formie wykładu i ćwiczeń w równym wymiarze godzin – obejmuje lekturę wybranych fragmentów lub pełnej treści następujących, klasycznych tekstów: *Historii wojny peloponeskiej* Tukidydesa, *Państwa* Platona, *Polityki* oraz *Etyki nikomachejskiej* Arystotelesa, *Księcia* oraz *Rozważań o pierwszym dziesięcioksięgu historii Rzymu* Liwiusza Niccola Machiavellego oraz *Lewiatana* Thomasa Hobbesa (University of Essex, 2017f). W ramach drugiego modułu zajęć, Polityka i władza, na liście lektur znalazły się: *Drugi traktat o rządzie* Johna Locke’a, *Rozprawa o naukach i sztukach*, *Rozprawa o pochodzeniu i podstawach nierówności między ludźmi* oraz *Umowa społeczna* Jeana Jacquesa Rousseau, pisma Edmunda Burke’a znajdujące się w zbiorze *The Portable Conservative Reader* (Kirk, 1982), *Wolanie o prawa kobiety* Mary Wollstonecraft, *Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne z 1844 roku* Karola Marksa, *O wolności i O poddaństwie kobiet* Johna Stuarta Milla oraz *Z genealogii moralności* Friedricha Nietzschego (University of Essex, 2017e).

Dwoma pozostałymi obowiązkowymi przedmiotami na pierwszym roku studiów politycznych są Badania polityczne oraz Portfolio zawodowe. Pierwszy z nich wykładany jest obowiązkowo dla pozostałych kierunków licencjackich i obejmuje przygotowanie do prowadzenia własnych prac badawczych – od właściwego przygotowania projektu badań, poprzez wybór teorii po pracę z materiałami źródłowymi (University of Essex, 2017g). Drugi z modułów, który znajduje się na wszystkich latach studiów większości kierunków licencjackich, „stwarza studentom szansę wypracowania umiejętności zawodowych, obywatelskich i życiowych niezbędnych dla skutecznego konkurencyjnego wkładu do społeczeństwa” (University of Essex, 2017v). Oprócz tego podczas pierwszego roku studenci wybrać muszą dwa przedmioty społeczne lub humanistyczne z listy prawie stu dostępnych modułów dodatkowych (University of Essex, 2017aa).

Na drugim roku studiów na kierunku Polityka obowiązkowe są – oprócz Portfolio zawodowego – dwa przedmioty: Teorie i podejścia w stosunkach międzynarodowych (International Relations: Theories and Approaches) oraz – do wyboru – Analiza polityczna: wprowadzenie do OLS (Political Analysis: Introduction to OLS) bądź Dyskurs, retoryka i władza (Discourse, Rhetoric and Power). Poza tym student musi zaliczyć trzy wybrane przez siebie moduły z listy ponad dwudziestu przedmiotów opcjonalnych z zakresu nauki politycznej i stosunków międzynarodowych (University of Essex, 2017ab). Przedmiot Teorie i podejścia w stosunkach międzynarodowych ma na celu zapoznać studentów z głównymi szkołami teoretycznymi: realistyczną, liberalną oraz postpozytywistycznymi podejściami, takimi jak konstruktywizm, a także debatami w ramach tej dyscypliny (University of Essex, 2017r). Podstawowym podręcznikiem jest książka *Fifty Key Thinkers in International Relations* (Roach, Solomon, 2008), natomiast lista lektur powiązanych z poszczególnymi tematami zajęć obejmuje ponad osiemdziesiąt pozycji, w tym prace Kennetha Waltza, Marthy Finnemore, Roberta Keohane, Johna Mearsheimera oraz Francisa Fukuyamy (University of Essex, 2017c).

Dokonanie wyboru pomiędzy przedmiotami Analiza polityczna oraz Dyskurs, retoryka i władza oznacza chęć skupienia się, odpowiednio, albo na badaniach ilościowych, albo na jakościowych badaniach dyskursu. Pierwszy z tych modułów, Analiza polityczna: wprowadzenie do OLS (*ordinary least squares* – metoda najmniejszych kwadratów), obejmuje wykłady i praktyczne zajęcia z metod statystycznych. Bibliografia przedmiotu zawiera następujące pozycje literaturowe: *Discovering Statistics Using SPSS* (Field, 2009), *Statistics for Political Analysis: Understanding the Numbers* (Marchant-Shapiro, 2014), *Statistics for People Who (Think They) Hate Statistics* (Salkind, 2008), *Schaum's Outline of Theory and Problems of Beginning Statistics* (Stephens, 2005), *Data Analysis Using Stata* (Kohler, Kreuter, 2009), *Stata Survival Manual* (Pevalin, Robson, 2009) (University of Essex, 2017q). Drugi z modułów, Dyskurs, retoryka i władza, zwraca uwagę na „istotność znaczenia i metafory w definiowaniu politycznego wymiaru życia” (University of Essex, 2017t) i odwołuje się do niezwykle szerokiego zestawu literatury przedmiotu (ponad 350 pozycji). Obowiązkowymi lekturami są: *Constructing the Political Spectacle* (Edelman, 1988), *Essentially Contested Concepts* (Gallie, 1955), *The Essential Contestability of Some Social Concepts* (MacIntyre, 1973), *Locating and Conducting Discourse Analytic Research* (Taylor, 2001), *Discourse* (Laclau, 1993), *Hegemonia i socjalistyczna strategia* (Laclau, Mouffe, 2005), *The Moral Boundaries of the Market* (Keat, 1993), *Politics and Rhetoric: A Critical Introduction* (Martin, 2014), *'...A 40-Year-Old Black Man Made the Point to Me': Everyday Knowledge and the Performance of Leadership in Contemporary British Politics* (Atkins, Finlayson, 2013), *Dog Whistles and Democratic Mandates* (Goodin, Saward, 2005), *Why Study Problematizations? Making Politics Visible* (Bacchi, 2012), *Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy* (Schon, 1979), *Power: A Radical View* (Lukes, 2005), *Interest, Participation, and Democratic Theory* (Bachrach, 1975), *Ideology: A Very Short Introduction* (Freedon, 2003), *Gramsci's Political Thought: An Introduction* (Simon, 1982), *The Philosophical Significance of UK Uncut* (Finlayson, 2011) oraz

Political Philosophy as a Critical Activity (Tully, 2002). Pośród autorów pozycji uzupełniających znaleźli się m.in. Michael Sandel, William E. Connolly, Ty Salomon, Stuart Hall, Chantal Mouffe, Terry Eagleton, Frank Fischer, Quentin Skinner, Aletta J. Norval oraz John Gray (University of Essex, 2017i).

Trzeci rok studiów licencjackich na kierunku Polityka, oprócz obowiązkowego modułu Portfolio zawodowe, wymaga wyboru czterech przedmiotów z listy modułów opcjonalnych. W przypadku wyboru alternatywnego trybu studiowania, materiał ten realizowany jest na czwartym roku, zaś trzeci rok przeznaczony jest na studia za granicą lub na staż zawodowy.

Opisywany wyżej, ogólny kierunek Polityka, porównać warto ze studiami Teoria polityczna i polityka publiczna, które pomyślane są w dużej mierze jako wstęp do pracy naukowej. Podobnie jak w przypadku poprzedniego kierunku, także i w tym przypadku na pierwszym roku obowiązkowe przedmioty to Wprowadzenie do polityki, Prawda, sprawiedliwość i natura polityki, Polityka i władza, Badania polityczne oraz Portfolio zawodowe. Oprócz tego przedmiotem egzaminacyjnym jest moduł Wnioskowanie naukowe w naukach społecznych (Social Reasoning for the Social Sciences), który stanowi wprowadzenie do podstaw filozofii i teorii empirycznych nauk społecznych oraz ich struktury, procedur i technik (University of Essex, 2017o). Na liście podstawowych lektur znalazły się: *The Fundamentals of Political Science Research* (Kellstedt, Whitten, 2013), *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (G. King i in., 1994), a także klasyczne teksty z filozofii nauki – *Logika odkrycia naukowego* Karla Poppera, *Struktura rewolucji naukowych* Thomasa Kuhna, *Criticism and the Growth of Knowledge* Imre Lakatos. Oprócz tego studenci pierwszego roku wybierają cztery przedmioty opcjonalne.

Na drugim roku obowiązkowe jest pięć przedmiotów, w tym opisane już wyżej moduły Dyskurs, retoryka i władza oraz Portfolio zawodowe, a także Zasady sprawiedliwości społecznej (Principles of Social Justice), Analiza dyskursu politycznego (Analysing Policy Discourse) oraz Etyka i polityka publiczna (Ethics and Public Policy). Podobnie jak na pierwszym roku, także i na drugim roku studenci zobowiązani są do wyboru czterech przedmiotów dodatkowych. Zasady sprawiedliwości społecznej to przedmiot skupiający się na normatywnej teorii politycznej, a także aplikacji jej ustaleń w kontekście konkretnych problemów życia społecznego i politycznego (University of Essex, 2017s). Tematyka zajęć obejmuje przede wszystkim debatę wokół teorii sprawiedliwości Johna Rawlsa, koncepcji libertariańskich, a także sprawiedliwości w kontekście globalnym, międzypokoleniowym i płciowym. Na liście lektur znajduje się szereg opracowań o charakterze podręcznikowym: *Social Justice* (Clayton, Williams, 2004), *The Oxford Handbook of Practical Ethics* (LaFollette, 2003), *Issues in Political Theory* (McKinnon, 2015), *Justice* (Brighouse, 2004), *Political Philosophy* (Hampton, 1997), *Contemporary Political Philosophy: An Introduction* (Kymlica, 2001), *Political Philosophy* (Simmons, 2008), *Political Philosophy: A Beginners' Guide for Students and Politicians* (Swift, 2013), *An Introduction to Political Philosophy* (Wolff, 2016). Oprócz tego sylabus zajęć odwołuje się do szeregu tekstów filozoficznych, w tym m.in. *Teorii sprawiedliwości* Johna Rawlsa, *Anarchii, państwa i utopii* Roberta Nozicka, a także tekstów Thomasa Nagela oraz Ronalda Dworkina (University of Essex,

2017h). Kolejny z obowiązkowych przedmiotów, Analiza dyskursu politycznego, stawia za cel badanie neoliberalnych programów politycznych (*policy-making*) z punktu widzenia teorii dyskursu. Podstawowymi lekturami są *Narodziny biopolityki* (Foucault, 2011) oraz *The New Way of the World: On Neoliberal Society* (Dardot, Laval, 2013). Oprócz tego poszczególne tematy zajęć wymagają lektury wybranych fragmentów następujących prac: *Poststructuralist Policy Analysis: Discourse, Hegemony and Critical Explanation* (Griggs, Howarth, 2012), (Foucault, 2014), *Capitalism, Socialism, and Democracy* (Schumpeter, 2001), *Competition and Democracy* (Becker, 1958), *Knights, Knaves or Pawns? Human Behaviour and Social Policy* (Le Grand, 1997), *Securing a sustainable future for higher education: an independent review of higher education funding & student finance* (Browne, 2010), *Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity* (Wacquant, 2010), *Criminal Justice and Neoliberalism* (Bell, 2011), *Motivation, Agency, and Public Policy* (Le Grand, 2003), *From Eugenics to Government of Genetic Risk* (Lemke, 2005) oraz *Genetic Risk and the Birth of the Somatic Individual* (Novas, Rose, 2000). Lista lektur dodatkowych obejmuje ponad sto innych pozycji (University of Essex, 2017j). Ostatnim obowiązkowym przedmiotem na drugim roku studiów jest Etyka i polityka publiczna – moduł poświęcony rozważaniu najistotniejszych dylematów moralnych w polityce, takich jak dopuszczalność aborcji, kara śmierci, legalizacja twardych narkotyków, dopuszczalność tortur, zakaz pornografii, legalizacja prostytucji czy eutanazja (University of Essex, 2017u). Lista lektur obejmuje ponad siedemdziesiąt pozycji, w tym obowiązkowe są następujące teksty (University of Essex, 2017k): *A Defense of Abortion* (Thomson, 1971), *Is Women's Labor a Commodity?* (E. S. Anderson, 1990), „*Whether From Reason Or Prejudice*”: *Taking Money For Bodily Services* (Nussbaum, 1998), *Speech Acts and Unspeakable Acts* (Langton, 1993), *Ethics and Public Policy: A Philosophical Inquiry* (Wolff, 2012), *Justice, Civilization, and the Death Penalty: Answering van den Haag* (Reiman, 1985), *Torture, Terror, and Trade-Offs: Philosophy for the White House* (Waldron, 2010), *Against the Right to Die* (Velleman, 1992) oraz *Animal Liberation* (Singer, 1995).

Trzeci – bądź czwarty, w przypadku wyboru trybu z rocznym pobytem zagranicznym lub stażem zawodowym – rok studiów na kierunku Teoria polityczna i polityka publiczna wymaga zrealizowania ośmiu przedmiotów wybranych z listy modułów opcjonalnych. Studia na tym kierunku umożliwiają ponadto wybór ścieżki kształcenia zgodnej z programem Q-Step, który oznacza specjalizację w zakresie stosowanych metod ilościowych. Realizacja tego programu wymaga realizacji w czasie studiów określonych modułów, w głównej mierze dotyczących metod analizy statystycznej. W efekcie uzyskany na dyplomie tytuł opatrzony jest dopiskiem „(Applied Quantitative Methods)” (University of Essex, 2017a).

Dla kandydatów na studia magisterskie w dziedzinie polityki, którzy nie posiadają tytułu licencjata z zakresu nauk politycznych, przewidziany jest 9-miesięczny kurs uzupełniający, kończący się uzyskaniem tzw. Graduate Diploma. Wymaga on zaliczenia sześciu przedmiotów: Badanie opinii publicznej (Measuring Public Opinion) bądź Analiza polityczna: wprowadzenie do OLS, Analiza konfliktu (Conflict Analysis), Zasady sprawiedliwości społecznej, Etyka i polityka publiczna, a także dwóch przedmiotów opcjonalnych (University of Essex, 2017d). Same studia magi-

sterskie zróżnicowane są w zależności od typu dyplomu. Możliwe jest uzyskanie jednego z trzech tytułów: Master of Science (MSc), Master of Arts (MA) lub Master of Research (MRs). Pierwszy z nich przeznaczony jest dla osób, które studiowały już wcześniej metody analizy statystycznej, drugi – dla tych, które nie odbyły dotąd takich kursów. Trzecia ścieżka przeznaczona jest dla osób zdecydowanych na podjęcie w przyszłości studiów doktoranckich. Studia MA i MSc w zakresie nauki politycznej (Political Science) trwają jeden rok i wymagają, oprócz napisania dysertacji, zaliczenia czterech przedmiotów (w tym dwóch z listy modułów opcjonalnych), z których jeden – Teoria i wyjaśnianie w nauce politycznej (Theory and Explanation in Political Science) – jest wspólny dla obu kierunków. Sylabus tego przedmiotu zawiera listę kilkudziesięciu pozycji literaturowych, z których jako podstawowe rekomendowane są następujące tytuły: *Experimental Political Science and the Study of Causality: From Nature to the Lab* (Morton, Williams, 2010), *The Nature and Origins of Mass Opinion* (Zaller, 1992), *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government* (Achen, Bartels, 2016), *Veto Players: How Political Institutions Work* (Tsebelis, 2002), *The Politics of Parliamentary Debate: Parties, Rebels and Representation* (Proksch, Slapin, 2014), *Elections and Distributive Politics in Mubarak's Egypt* (Blaydes, 2010) oraz *The Politics of Authoritarian Rule* (Svolik, 2012). Tematyka poszczególnych zajęć obejmuje kwestie wyjaśniania przyczynowego, racjonalności, zachowania i psychologii, roli modeli i założeń badawczych, ekonomii politycznej, w tym instytucji, agregacji preferencji, działania zbiorowego oraz informacji, a także przeprowadzania eksperymentów, badań terenowych oraz systemów partyjnych, zachowań wyborczych, jak też problematyki związanej z instytucjami, elitami politycznymi oraz transformacją reżimów autorytarnych ku demokracji (University of Essex, 2017l). Dyplom MA wymaga zaliczenia przedmiotu Wyjaśnianie polityczne (Political Explanation) lub Zaawansowane metody badawcze (Advanced Research Methods), który jest z kolei przedmiotem obowiązkowym dla studiów MSc. Wyjaśnianie polityczne to moduł wprowadzający do teorii i praktyki technik analizy danych ilościowych. Celem zajęć jest „dostarczenie studentom umiejętności niezbędnych do: 1) czytania, rozumienia i oceny literatury akademickiej, oraz 2) projektowania i prowadzenia badań, które wykorzystują te techniki do sprawdzania konkretnych teorii” (University of Essex, 2017w). Program zajęć obejmuje szczegółowe zagadnienia z zakresu analizy statystycznej (regresja liniowa, wieloraka, logistyczna), konstruowania modeli oraz ewaluacji teorii, a także naukę języka programowania R, wykorzystywanego w obliczeniach statystycznych. Podstawowymi lekturami są następujące prace: *The Fundamentals of Political Science Research* (Kellstedt, Whitten, 2013), *R for Everyone: Advanced Analytics and Graphics* (Lander, 2014), *Research and Writing in Comparative Politics* (Roselle, Spray, 2015), *Research and Writing in International Relations* (Roselle, Spray, 2012). Przedmiot Zaawansowane metody badawcze, obowiązkowy dla studiów MSc, także skupia się na metodach ilościowych i, w pierwszej części, na testowaniu hipotez przy użyciu „metody najmniejszych kwadratów oraz elementów teorematu Gaussa-Markowa”, natomiast w drugiej części na „bardziej zaawansowanych modelach, właściwych nauce politycznej” z wykorzystaniem oprogramowania STATA, a także języka R

(University of Essex, 2017x). Podstawowe lektury to *Econometric Analysis* (Greene, 2012) oraz *Introductory Econometrics: A Modern Approach* (Wooldridge, 2016).

Dwuletnie studia MRes Political Science wymagają zaliczenia na pierwszym roku sześciu modułów, w tym Wyjaśniania politycznego lub Zaawansowanych metod badawczych, Teorii i wyjaśniania w nauce politycznej, a także przedmiotu opcjonalnego oraz dwóch modułów zrealizowanych w ramach szkoły letniej. Na drugim roku przedmiotami obowiązkowymi są Projektowanie badań (Research Design) oraz związanego z nim modułu Stosowane projektowanie badań (Applied Research Design). Pierwszy przedmiot składa się z wprowadzenia do zasad metodologii naukowej w naukach społecznych i polityce oraz dyskusji na temat sposobów opracowania projektów badań (University of Essex, 2017y). Na podstawową literaturę składają się: *Mostly Harmless Econometrics: An Empiricist's Companion* (Angrist, Pischke, 2008), *The Oxford Handbook of Political Methodology* (Box-Steffensmeier i in., 2008), *Intelligent Research Design: A Guide for Beginning Researchers in the Social Sciences* (Hancké, 2009), *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research* (G. King i in., 1994) oraz *Experimental Political Science and the Study of Causality: From Nature to the Lab* (Morton & Williams, 2010). Drugi z przedmiotów polega na próbie replikacji istniejących już badań empirycznych, co umożliwić ma lepsze zrozumienie analizy empirycznej, a także poszerzenie przeprowadzonych już badań o dodatkowe zmienne bądź zmianę przedziału czasowego objętego badaniem (University of Essex, 2017z).

Jak już wspomniano, studia doktoranckie, trwające standardowo 3–4 lata, podjąć można w dwóch trybach: albo skupiając się wyłącznie na własnej pracy badawczej (PhD), albo realizując wybrane przedmioty z poziomu studiów licencjackich (PhP). Sama praca doktorska przybrać może formę rozprawy (o długości nieprzekraczającej 80 tys. słów), albo cykl trzech lub czterech artykułów, złożonych do publikacji w piśmie naukowym (University of Essex, 2017).

Przedstawione wyżej informacje na temat sylabusów kierunków licencjackich i magisterskich w zakresie nauki politycznej na Uniwersytecie w Essex wskazują wyraźnie na szczególną wagę przywiązywaną do kształcenia umiejętności studentów w prowadzeniu badań ilościowych, w tym zwłaszcza analizy statystycznej z wykorzystaniem specjalistycznego oprogramowania. Podkreślić należy też dużą dowolność konstruowania przez studentów własnej ścieżki kształcenia, a zarazem jego wysoce specjalistyczny, ściśle naukowy charakter. W oczywisty sposób uwidacznia się w programach studiów wpływ amerykańskich nauk politycznych. Jednocześnie w kształceniu przedmiotów związanych z teorią, filozofią i myślą polityczną stosowane jest podejście kontekstualne, wypracowane przez szkołę z Cambridge w historii intelektualnej.

4.5. Uniwersytet Westminsterski

University of Westminster – najmłodszy z opisywanych tu uniwersytetów – powstał w 1992 r. z przekształcenia Polytechnic of Central London, której poprzednicz-

ką była z kolei założona w 1838 r. Royal Polytechnic Institution. Uczelnia jest istotną dla studiów politycznych jednostką – w jej ramach funkcjonuje Wydział Polityki i Stosunków Międzynarodowych (Department of Politics and International Relations – DPIR) oraz prowadzące studia doktoranckie w zakresie nauk politycznych Centre for the Study of Democracy. Oferuje szereg studiów na poziomie licencjackim (BA): samodzielne kierunki Polityka (Politics) i Stosunki międzynarodowe (International Relations), studia polityczne ze studiami historycznymi (History and Politics) oraz stosunki międzynarodowe ze studiami językowymi (w tym arabski, chiński, francuski oraz hiszpański) (University of Westminster, 2017a). Na poziomie magisterskim (MA) dostępne są kierunki Energy and Environmental Change, International Relations, a także połączenie tych ostatnich ze studiami nad polityką demokratyczną oraz z bezpieczeństwem. Studia badawcze (Research degree), pozwalające na uzyskanie dyplomu doktora (PhD) lub magistra (MPhil), prowadzone są w zakresie polityki i stosunków międzynarodowych, obejmując takie obszary tematyczne jak: instytucje demokratyczne i zarządzanie, tożsamość i wspólnota polityczna, polityka postkolonialna, rozwój i wschodzące potęgi, stabilność i zrównoważony rozwój, bezpieczeństwo oraz teoria polityki i stosunków międzynarodowych (University of Westminster, 2017c). Studia te nie mają jednak ściśle ukierunkowanego charakteru i opierają się przede wszystkim na własnej pracy naukowej studiujących. Możliwe jest także uzyskanie tytułu doktora poprzez przedstawienie opublikowanej już pracy (University of Westminster, 2017b).

Tabela 8

Kierunki studiów z zakresu nauk politycznych na Uniwersytecie Westminsterskim w roku akademickim 2017/2018

Nazwa kierunku	Uzyskiwany dyplom	Tryby studiowania	Czas trwania
Studia licencjackie			
Polityka Polityka ze stosunkami międzynarodowymi Stosunki międzynarodowe Stosunki międzynarodowe i rozwój	BA	stacjonarny	3 lata
Historia z polityką	BA	stacjonarny	3 lata
		niestacjonarny	5 lat
Język arabski ze stosunkami międzynarodowymi Język chiński ze stosunkami międzynarodowymi Język francuski ze stosunkami międzynarodowymi Język hiszpański ze stosunkami międzynarodowymi	BA	stacjonarny	3–4 lata
		niestacjonarny	5 lat
Studia magisterskie			
Energia i zmiana środowiskowa Stosunki międzynarodowe i polityka demokratyczna Stosunki międzynarodowe i bezpieczeństwo	MA	stacjonarny	1 rok
		niestacjonarny	2 lata
Stosunki międzynarodowe	MA	stacjonarny	1 rok

Najbardziej interesować nas będzie tu szczegółowy program kierunku Polityka. W opisie studiów wskazuje się, że ich celem jest „dostarczenie kompleksowego zro-

zumienia ludzkich relacji politycznych”, obejmujących „filozoficzne, instytucjonalne oraz problemowe kwestie, związane z rządzeniem” i odwołujących się do „klasycznej, krytycznej i stosowanej myśli politycznej, geostrategii pozimnowojennej, polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, polityki instytucjonalnej i porównawczej, planowania politycznego, a także studiów regionalnych dotyczących Europy, Bliskiego Wschodu, Azji i Afryki” (University of Westminster, 2015). Ponieważ „granice polityki jako dyscypliny są płynne i dynamiczne”, w kształceniu znalazły się także elementy mieszczące się w polu badań interdyscyplinarnych, takich jak stosunki międzynarodowe, studia rozwojowe, socjologia, studia kulturowe, psychologia behawioralna, filozofia, geografia i ekonomia polityczna (University of Westminster, 2015). Pierwszy rok studiów zawiera „wprowadzenie do kluczowych pojęć i struktur rządowych”, umieszczając badanie polityki „w szerszym kontekście, poprzez ugruntowanie w stosunkach międzynarodowych oraz studiach rozwojowych”. Na drugim roku program studiów wspiera „krytyczną świadomość na temat sprzecznych narracji dotyczących państwa i rządzenia, szczególnie po zimnej wojnie”, zawierając również wprowadzenie do metod badawczych na potrzeby pracy naukowej i zawodowej, a także metod analitycznych, w tym metody porównawczej. Ostatni rok studiów umożliwia studentom wybór ścieżki akademickiej lub zawodowej; w zależności od tego wyboru, studenci przygotowują tradycyjną dysertację dyplomową lub zorientowany na pracę zawodową raport z badań (University of Westminster, 2015).

Podczas kolejnych lat studiów, oprócz kilku obowiązkowych (Core) modułów, studenci wybierać mogą spośród kilku do kilkunastu przedmiotów dodatkowych. Podczas pierwszego roku studiów obowiązkowe są trzy moduły: Idee polityczne w działaniu (Political Ideas in Action), Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych i polityki globalnej (Introduction to International Relations and Global Politics) oraz Dylematy rozwoju międzynarodowego (Dilemmas of International Developments). W przypadku przedmiotu Idee polityczne w działaniu (Blaug, 2017), podstawową lekturę stanowi podręcznik Andrew Heywooda, *Key Concepts in Politics and International Relations* (Heywood, 2015). Funkcję dodatkowych podręczników pełnią *The Moral Foundations of Politics* Iana Shapiro (Shapiro, 2003) oraz *Using Political Ideas* Barbary Goodwin (Goodwin, 2014). W trakcie zajęć wykorzystywane są także inne materiały, w tym prace teoretyczno-polityczne i filozoficzne, takie jak *Lewiatan* T. Hobbesa, *Nadzorować i karać* Michela Foucaulta, *O przemocy* Hannah Arendt, *Rozważania o rządzie reprezentatywnym* J. S. Millera, *Rozprawa o pochodzeniu i podstawach nierówności między ludźmi* Jeana Jacquesa Rousseau, *Manifest Partii Komunistycznej* K. Marksa i F. Engelsa, *Konstytucja wolności* oraz *Droga do zniewolenia* Friedricha von Hayeka, *Dwa pojęcia wolności* Isaiaha Berlina, jak również prace syntetyzujące, w tym: *Modele demokracji* Davida Heldy, *Demokracja i jej krytycy* Roberta Dahla oraz artykuły naukowe, m.in. *Why Deliberative Democracy?* Amy Gutmann, *Prospects for Democracy* Davida Heldy czy *Liberalism and the Art of Separation in Political Theory* Michaela Walzera. Prowadzący kurs wskazuje ponadto szereg materiałów multimedialnych (nagrań wykładów, audycji radiowych) oraz treści internetowych (blogi). Ogółem, lista lektur obejmuje prawie 200 pozycji. Zajęcia stanowią ogólnopolitologiczne wprowadzenie do kluczowych zagadnień

politycznych, począwszy od władzy i instytucji demokratycznych, poprzez systemy reprezentacji politycznej i głosowania, politykę lokalną, deliberację demokratyczną, aż po wykład najważniejszych doktryn politycznych: liberalizmu, marksizmu, konserwatyzmu, a także istotnych wyzwań współczesnej demokracji, takich jak polityka płci, nierówności ekonomiczne, relacje religijne i rasowe. Integralną częścią zajęć jest przygotowywanie esejów – zadanie to wspomagają zajęcia dotyczące metod badania polityki (Blaug, 2017).

Elementy teoretyczne pojawiają się w drugim z obowiązkowych modułów – Introduction to International Relations and Global Politics (Raphael, 2017). Podstawowym podręcznikiem jest *The Globalization of Words Politics: An Introduction to International Relations* (Baylis, Smith, Owens, 2014). Wśród innych, wskazywanych przez prowadzącego lektur, znajdują się m.in. teksty Kennetha Waltza, Cynthii Weber, a także Petera Singera, jednak lista zawiera ogółem ponad 100 pozycji literaturowych. Zagadnienia obejmują problematykę wojny i pokoju, instytucji i norm międzynarodowych, liberalnego porządku światowego, praw człowieka, interwencji humanitarnych, nierówności globalnej, imperializmu i kolonializmu, rasy, wyznania i etniczności, seksualności i płciowości, a także przemocy politycznej oraz rozpowszechniania broni jądrowej.

Oprócz przedmiotów obowiązkowych, w trakcie pierwszego roku studenci wybrać mogą ponadto moduły dodatkowe. Są to: Democracy in Crisis, Global Governance and the State, British Politics, The Global Politics of Migration. Kolejną dodatkową propozycją stanowią kursy w ramach tzw. Westminster Electives, które można wybierać w trakcie wszystkich lat studiów. Znajdują się wśród nich: London Lives: Migrant London, London Stories: Creative Writing, A Sexual History of London oraz Globalisation: Politics, Law and Arts (University of Westminster, 2017d).

Kluczowe, metodologiczne moduły, prowadzone są na drugim roku studiów. Są to przede wszystkim dwa przedmioty obowiązkowe: Theorising Politics and International Relations oraz Doing Political Research: Project Management in the Social Sciences. Oprócz tego modułami obowiązkowymi są Governance in Europe: Comparative and Multilevel Perspectives oraz Power and the State. W ramach przedmiotu dotyczącego teoretyzowania na temat polityki i stosunków międzynarodowych omawiane są przede wszystkim główne szkoły w studiach międzynarodowych (realistyczna, idealistyczna, neorealistyczna, neoliberalna, konstruktywistyczna, szkoła angielska, a także szkoła krytyczna), na podstawie tekstów zarówno klasycznych już autorów, takich jak Hans Morgenthau czy Alexander Wendt, jak i autorów współczesnych (Fluck, 2017). Przedmiotami opcjonalnymi na drugim roku studiów są: Environmental Politics, Middle East Politics, The European Union as a Regional Power, The Politics of Killing, Asia, Africa and Latin America: Dynamism and Change in the Global South, Politics and Society in 21st Century America, Questioning Rights, Democratic Innovations, Geopolitics, Global Security, Internship, Learning in an International Environment: A Short–Burst Module, Global Political Economy, Political Economy of Development.

Trzeci rok studiów poświęcony jest przygotowaniu pracy dyplomowej – dysertacji lub raportu z badań. Oprócz tego studenci zobowiązani są do ukończenia dwóch

modułów obowiązkowych: Equality, Justice and Citizenship oraz Policy and Practice. Przedmioty opcjonalne to: Digital Politics, Social and Political Movements in a Globalising World, Security and the Surveillance State, American Power in a Multipolar World, Political Psychology, Gender and Politics, Radical Democracy, Foreign Policy and Diplomacy in a Changing World, Advanced Readings in Contemporary Political Theory, Humanitarian Intervention, Ethics, Morality and World Order(s), Contested Sovereignty: Jurisdiction and Power in Contemporary International Relations, Contemporary International Relations, Themes in Development: Comparative/Regional Perspectives, Postcolonial Politics and International Relations, Special Topic Module in Politics And International Relations.

Na poziomie studiów magisterskich z zakresu stosunków międzynarodowych – i ich połączeniu z polityką demokratyczną lub bezpieczeństwem – obowiązkowy jest moduł Dissertation and Research Methods. Moduł ten jest rodzajem seminarium magisterskiego, polegającym na indywidualnej opiece nad studentem ze strony tutorów oraz udziale w warsztatach metodologicznych. Rolą tutorów jest przy tym wskazywanie studentowi opcjonalnych przedmiotów, wartych jego uwagi ze względu na podejmowany temat pracy magisterskiej (University of Westminster, 2015, s. 312).

W kształceniu w ramach nauk politycznych na Uniwersytecie Westminsterskim od początku kładzie się nacisk na wdrożenie studentów do pracy naukowej. Uwagę zwracają bogate w literaturę sylabusy zajęć wprowadzających, już od pierwszego roku studiów licencjackich wprowadzających elementy teorii politycznej i metodologii nauk społecznych. Szeroka jest także swoboda wyboru specjalizacji podczas studiów – podczas kolejnych lat obowiązkowe są trzy lub cztery moduły, zaś studenci wybierać mogą spośród kilkunastu przedmiotów dodatkowych.

5. KONKLUZJE

Na podstawie omówionych wyżej programów studiów politycznych na pięciu wybranych uniwersytetach brytyjskich, uprawnione jest przedstawienie w odniesieniu do nich kilku wniosków. Przede wszystkim wyraźna jest, ugruntowana historią danej instytucji, specjalizacja nauczania. Na przykład w przypadku Uniwersytetu w Cambridge zdecydowanie największy nacisk kładziony jest na historię myśli politycznej, natomiast na Uniwersytecie w Essex pierwszorzędne znaczenie ma kształcenie metod badań empirycznych.

Punktem wspólnym wszystkich zaprezentowanych wyżej programów studiów jest lektura klasycznej literatury filozoficzno-politycznej. Choć poszczególne uczelnie odróżnia zakres czytanych dzieł, niewątpliwie na każdej z nich studenci i studentki muszą zapoznać się z minimalnym kanonem prac autorów takich jak Arystoteles, Platon, Cyceon, Augustyn, Tomasz z Akwinu, Machiavelli, Hobbes, Locke, Burke, J. S. Mill oraz Karol Marks. Tym, co charakteryzuje wszystkie uczelnie jest też bardzo duża swoboda kształtowania własnej ścieżki intelektualnej przez studium.

Wielu współczesnych historyków brytyjskich studiów politycznych zgadza się, iż w toku rozwoju dyscypliny można wyróżnić dwa zasadnicze etapy, które dzieli

moment powstania Political Studies Association w 1950 r. Zauważyć zarazem należy, że realna zmiana w zakresie metodologii i teorii nauki politycznej dokonywać zaczęła się dopiero w latach 60., wraz z powstaniem nowych uniwersytetów, a także w latach 70., gdy do głosu doszli przedstawiciele pokolenia urodzonego już po wojnie. Współcześnie kształcenie polityczne prowadzone jest praktycznie na każdym z uniwersytetów brytyjskich, jednak największy wpływ na charakter dyscypliny wciąż wywierają ośrodki najstarsze, w tym Uniwersytet w Oksfordzie, LSE oraz – w mniejszym stopniu – Uniwersytet w Cambridge. Spośród powstałych w drugiej połowie XX w. uczelni pierwszoplanową rolę odgrywa Uniwersytet w Essex, którego profil pokrywa się w dużej mierze z kształceniem politycznym praktykowanym na uczelniach amerykańskich. Choć dyskutować dziś można, czy istnieje specyficznie „brytyjskie” podejście do badań politycznych, niewątpliwie mówić można o określonej tożsamości i tradycji kultywowanej w ramach wskazanych uczelni.

Rozdział II

NAUKA O POLITYCE W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC

*Agnieszka Bielawska
Janusz Wiśniewski*

1. WPROWADZENIE

Historia niemieckiej nauki o polityce pełna jest przerw i zawiłości. Odzwierciedla to sama nazwa kierunku, która przechodziła liczne ewolucje – z „polityka” (*Politik*) na „nauczanie polityki” (*Lehre von der Politik*), następnie w Republice Federalnej Niemiec na „naukę polityczną” (*Wissenschaft von der Politik*), „nauką politykę”¹, „polityczną naukę”², „politologię”³ i wreszcie „naukę o polityce”⁴ (Bleek, 2003, s. 486; Bleek, 2001, s. 18–19).

Na kształt dzisiejszej niemieckiej nauki o polityce silnie wpłynęły wydarzenia roku 1945. Nie oznacza to jednak, iż kierunek ten nie posiada starszych fundamentów, które sięgają czasów średniowiecza i nierozzerwalnie związane są z powstaniem uniwersytetów (Bleek, 2001, s. 9). Zdając sobie z tego sprawę, Carl Joachim Friedrich, politolog, który przyczynił się do ponownego zakorzenienia dyscypliny w RFN, oświadczył, iż „nauka polityczna” poprzez swoją długą tradycję ideową jest „zarazem najstarszą i najmłodszą nauką o ludzkim społeczeństwie” (Friedrich, 1954, s. 325).

Polityka stała się samodzielnym kierunkiem posiadającym własne katedry na uniwersytetach protestanckich we wczesnej nowożytności. Do połowy XIX w. rdzeń rozważań politycznych pojawiał się w pracach Georga Wilhelma Friedricha Hegla, Friedricha Schleiermachera i Friedricha Christoha Dahlmanna w postaci filozoficzno- i historyczno-zorientowanej liberalno-burżuazyjnej nauki o konstytucji

---

¹ Wbrew nazwie – „*Wissenschaftliche Politik*” – kierunek ten nie miał nic wspólnego z unaukowieniem polityki praktycznej.

² Określenie „*Politische Wissenschaft*” jest dosłownym tłumaczeniem angielsko-amerykańskiego określenia „*Political science*”.

³ Nazwę „*Politologie*” na określenie kierunku oraz tytułu absolwentów zaproponowali politolodzy berlińscy – Eugen Fischer-Baling i G. von Eynern.

⁴ Określenie „*Politikwissenschaft*”, jako najbardziej odpowiadające treściom wykładanym w ramach oznaczanego tą nazwą kierunku studiów, jak również jako językowo najbardziej zrozumiałe, zaczęło być używane pod koniec XX w. Jednocześnie należy zauważyć, iż to, co wcześniej nazywane było nauczaniem lub nauką polityczną, niewiele ma wspólnego z dzisiejszą nauką o polityce, może jednak pomóc w zrozumieniu jej kształtu.

(*Verfassungslehre*). Jako że zaangażowanie owych „politycznych” profesorów wykraczało daleko poza ramy nauczania, stało się punktem zwrotnym w społecznym postrzeganiu politycznego znaczenia nauki polityki w Niemczech. Mimo tego, pod koniec stulecia owa szanowana i wpływowa dyscyplina uniwersytecka zniknęła z kanonu kierunków wykładanych w Cesarstwie Niemieckim. Wciąż oddziaływała jednak na kierunki pokrewne, jak prawo cywilne, wiedza o historii i ekonomii narodowej. Co więcej, wpłynęła na powstanie kierunku nauka o polityce za granicą, przede wszystkim na utworzenie *Political Science* w Stanach Zjednoczonych. Odejście od wykładania polityki w Cesarstwie związane było, przede wszystkim, ze zmianą postrzegania nauki w ogóle – w tym czasie duży nacisk kładziono na nauki przyrodnicze posiadające autonomiczne metody badań. Odwołujące się do praktyki, interdyscyplinarne i normatywne „nauczanie polityki” nie spełniało w pełni owych wymagań. Duże znaczenie odegrały również zmiany w kulturze politycznej Niemców związane z powstaniem II Rzeszy. Polityka zaczęła być kojarzona z praktyką w wymiarze wewnętrznym i zagranicznym (z kompetentnymi administratorami i mężami stanu), a nie z kierunkiem uniwersyteckim (Bleek, 2003, s. 487–488).

Po powstaniu Republiki Weimarskiej zaczęto coraz głośniej mówić o ponownym podniesieniu polityki do rangi nauki akademickiej – Carl Heinrich Becker – oraz o konieczności demokratycznego wychowania elit politycznych – Max Weber, Franz Leopold Neumann. Jako że ostatecznie powrót tego kierunku na uniwersytety okazał się niemożliwy, skupiono się na założonej w 1920 r. w Berlinie Niemieckiej Wyższej Szkole Polityki⁵. Szkoła ta pełniła kilka funkcji, m.in. w latach 1927–1933 akademickiej szkoły wyższej z własnym działem badań. Po objęciu władzy przez narodowych socjalistów, w 1940 r. została włączona do Wydziału Badań Zagranicznych Uniwersytetu Friedricha Wilhelma⁶ oraz upolityczniona w duchu ideologii nazistowskiej, co spowodowało, iż większość jej wykładowców udała się na emigrację (Bleek, 2003, s. 488).

Powrót polityki jako kierunku nauczania akademickiego nastąpił w latach 50. w demokratycznych Niemczech Zachodnich, co współgrało z poglądem C. J. Friedricha, iż „«nauka polityczna» może rozwijać się wyłącznie w wolnym państwie” (Friedrich, 1954, s. 325). Katedry obsadzone były głównie wykładowcami powracającymi z emigracji oraz tymi, którzy przeżyli pod rządami Adolfa Hitlera. Jako że wielu z nich pracowało w Stanach Zjednoczonych, przenieśli na grunt niemiecki wzorzec wydawania książek oraz czasopism politologicznych. Do jednych z ważniejszych należały Niemieckie Stowarzyszenie Nauki Politycznej (*Deutsche Vereinigung für die Wissenschaft von der Politik*) oraz „Kwartalnik Polityczny” (*Politische Vierteljahresschrift*) (Bleek, 2003, s. 488–489).

Zachodnioniemiecka „nauka polityczna” identyfikowała się jako nauka demokratyczna. W jej ramach na uniwersytetach starano się uporać z niedawną przeszłością,

⁵ *Deutsche Hochschule für Politik – DHfP*. Ponowne ożywienie DHfP jako instytucji pozauniwersyteckiej nastąpiło w 1948 r.

⁶ *Friedrich-Wilhelms-Universität* został przemianowany w 1949 r. na Uniwersytet Humboldta – *Humboldt-Universität zu Berlin*.

poruszano zatem kwestie dotyczące polityczno-historycznych wydarzeń umożliwiających ponowne zakorzenienie demokracji w Niemczech Zachodnich, a także teorii i empirii demokracji, w tym prowadzono badania nad parlamentaryzmem, partiami i wyborami, powstaniem Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz dyktatury komunistycznej. Zarówno liczba katedr, jak i studentów bardzo szybko rosła – w roku 1960 na 18 uniwersytetach istniały 24 katedry „nauki politycznej” (w tym 10 katedr w Centrum Nauczania i Badań Nauk Politycznych (*Zentrum Politikwissenschaftlicher Lehre und Forschung*) przy Wolnym Uniwersytecie Berlińskim), 5 lat później istniało ich już 51, a w roku 1975 aż 133 (Bleek, 2003, s. 491).

Ogromna ekspansja kierunku w latach 60. i 70. przyczyniła się do jego kryzysu – na próbę wystawiona została jednorodność i integralność naukowa politologii. Nastąpiła eskalacja sporu o wiodącą teorię – normatywno-ontologiczną, empiryczno-analityczną czy dialektyczno-krytyczną – oraz nasiliły się walki obozów politycznych restauratorów, konserwatystów (afirmatorów systemowych) i rewolucjonistów (postępowych) (Bleek, 2003, s. 491).

Podjęcie normatywno-ontologiczne zorientowane było na zachodnią tradycję filozofii antycznej i traktowało „naukę polityczną” jako część filozofii praktycznej. Jego przedstawiciele poszukiwali ostatecznego celu polityki i norm w polityce, dobrego i sprawiedliwego porządku politycznego oraz ponadczasowych wartości (np. prawdy, dobra i sprawiedliwości) poprzez refleksję i analizę filozoficzną. Teorię normatywno-ontologiczną reprezentowały szkoła fryburska (*Freiburger Schule*)⁷ i szkoła monachijska (*Münchner Schule*), których przedstawicielami byli m.in. Arnold Bergsträsser, Franz Böhm, Walter Eucken, Wilhelm Hennis, Karl Friedrich Maier, Fritz W. Meyer, a jeszcze przed II wojną światową Leo Strauss i Eric Voegelin (*Entstehung*). Normatywność w tym podejściu powiązana była z odnoszeniem się nie tylko do istniejącej, empirycznej rzeczywistości politycznej (i z jej naukową analizą), lecz także do politycznego działania zorientowanego na konkretne cele i dobra, dzięki któremu działający człowiek mógł dojść do niezbędnego spełnienia swojej egzystencji. Natomiast komponent ontologiczny odnosił się do założenia, iż musi istnieć sens ludzkiego istnienia i porządek postrzegania (Naßmacher, 2010, s. 531–532; Bleek, 2001, s. 337–341).

Teoria empiryczno-analityczna próbowała zbadać zjawiska polityczne metodami nauk przyrodniczych. Nierozdzielnie powiązana z takim rozumieniem „politycznej nauki” była próba jak najdokładniejszego opisanie wydarzeń politycznych i ich przyczyn oraz ściśle oddzielenie wypowiedzi wartościujących od tych, dotyczących faktów. Podejście to reprezentowała „szkoła kolońsko-mannheimska”⁸, której przedstawicielami byli m.in. Ferdinand A. Hermens, Werner Kaltefleiter

⁷ W 1948 r. W. Eucken i F. Böhm założyli czasopismo „*ORDO – Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft*”. Stało się ono głównym forum wymiany poglądów zwolenników ordoliberalizmu.

⁸ W ramach założonego w 1960 r. na Uniwersytecie w Kolonii Instytutu Badawczego Wiedzy Politycznej i Zagadnień Europejskich (*Forschungsinstitut für Politische Wissenschaft und Europäische Fragen*) oraz dzięki zaangażowaniu F. A. Hermensa zaczęły być wydawane: „*Kölner Schriften zur Politischen Wissenschaft, Demokratische Existenz heute, Demokratie und Frieden*” oraz „*Jahrbuch Verfassung und Verfassungswirklichkeit*”.

i Joseph Alois Schumpeter (*Die Anfänge*; więcej nt. F. Hermensa, zob. Detjen, 2014, s. 347–360). Zakładali oni, iż poprzez systematyczną i metodycznie kontrolowaną obserwację rzeczywistości można odkryć współzależności między fenomenami społecznymi. Empiryczność w tym podejściu wiązała się z przekonaniem, iż wszystkie twierdzenia odnoszące się do właściwości społeczeństwa i polityki muszą okazać się weryfikowalne ze względu na intersubiektywne doświadczenia (obserwację), jeśli chcą zostać uznane za wiedzę. Natomiast analityczność związana była z założeniem, iż kluczowym elementem naukowego badania jest porządek koncepcyjno-logiczny i analiza danych obserwacyjnych. Ponadto postulowano, iż różne wypowiedzi w nauce powinny być logicznie spójne (Naßmacher, 2010, s. 534–536; Bleek, 2001, s. 360, 382).

Podejście dialektyczno-krytyczne (dialektyczno-historyczne) opierało się na filozofii idealistycznej G. W. F. Hegla i historyczno-materialistycznej filozofii Karola Marksa, które zostały połączone, występowały jednak w licznych wariacjach. Reprezentowane było przez szkołę frankfurcką (*Köln-Mannheimer Schule*)⁹ i szkołę marburską (*Frankfurter Schule*)¹⁰, ale znalazło swoich przedstawicieli również na wielu innych uniwersytetach (Lothar, 2014, s. 171). Najważniejszymi z nich byli Wolfgang Abendroth, Teodor W. Adorno, Erich Fromm, Max Horkheimer, Otto Kirchheimer, Leo Löwenthal, Herbert Marcuse i F. Neumann. W centrum tej teorii znajdowały się takie pojęcia, jak np. dialektyka, totalitaryzm, sprzeciw, alienacja czy fetyszyzacja. Krytykowano dotychczasową pozytywistyczną wiedzę czerpaną z doświadczenia, która redukowałą wiedzę do czysto technicznej wiedzy użytkowej. Krytyce poddano również dotychczasową naukę o polityce, którą określono „burżuazyjną nauką polityczną”, jako bezkrytyczną naukę o panowaniu i przedstawiano własne rozumienie „krytycznej nauki politycznej” jako „nauki opozycyjnej” wobec systemu politycznego Republiki Federalnej Niemiec. Odrzucając dokonania innych teoretyków, przedstawiciele tego podejścia domagali się monopolu na naukowe badania polityki, co m.in. spowodowało, że byli blokowani na akademickim rynku pracy jako radykalni rewolucjoniści systemowi (Bleek, 2001, s. 360–362; Berg-Schlosser, Stamm, 2003, s. 60–80).

Pod koniec lat 60. w wyniku tzw. protestów studenckich¹¹ poglądy neomarksistowskie i anarchistyczne stały się powszechnie znane niemieckiej opinii publicznej, która zaczęła utożsamiać je z całym środowiskiem politologów. W konsekwencji politolodzy otrzymali etykietkę krytyków systemu i rewolucjonistów, którzy podważają państwowe poparcie, z którego dotychczas korzystali. Konfrontacje między zwolennikami różnych teorii, raczej polityczne niż naukowe, doprowadziły m.in. do tego, iż w 1983 r. z Niemieckiej Unii Nauk Politycznych¹² (DVPW, *Ziele*, 2009) odłączyli

⁹ W 1986 r. związani ze szkołą studenci prawa zaczęli wydawać czasopismo „*Kritische Justiz. Vierteljahresschrift für Recht und Politik*”, które stało się forum dla nowych ruchów socjalnych.

¹⁰ W 1960 r. W. Abendroth zaczął publikować „*Marburger Abhandlungen zur politischen Wissenschaft*”. Seria ta zastąpiła wydawaną od 1955 r. „*Schriftenreihe des Instituts für wissenschaftliche Politik*”.

¹¹ Protesty, w których uczestniczyli m.in. studenci, adiunkci i niektórzy profesorowie, były m.in. wyrazem szeroko pojętego buntu przeciwko starszemu pokoleniu i jego dokonaniom.

¹² *Deutsche Vereinigung für Politische Wissenschaft – DVPW*. Unia wydaje od 1960 r. czasopismo „*Politische Vierteljahresschrift – PVS*”. Członkowie DVPW mogą również publikować

się naukowo i politycznie bardziej tradycyjnie zorientowani profesorowie tworząc Niemieckie Stowarzyszenie Nauk Politycznych (DGfP, *Über*, 2014)¹³. Młodszy, politycznie umiarkowani i ambitni naukowo profesorowie, próbowali przeciwdziałać kryzysowi¹⁴ poprzez nowe uplasowanie zachodnioniemieckiej „politologii” w kanonie przedmiotów akademickich. Starali się zatem o sprofilowanie jej wysiłków teoretycznych i narzędzi metodologicznych jako „nowoczesnej nauki społecznej” (Bleek, 2003, s. 492).

Ściśle związane z nowoczesnym rozumieniem nauki o polityce jako dyscypliny empirycznych badań społecznych było dodanie dużego nowego obszaru badań: oprócz analizy „ustroju” (ang. *polity*) w ramach instytucjonalnych i badania „polityki” (*politics*) jako procesu, dołączyło także badanie „polityki” (*policy*) jako obszaru i skutków działań publicznych. Rynek pracy, polityka edukacji, zdrowia, spraw społecznych, ochrony środowiska i wiele innych obszarów polityki stało się już nie tylko obszarem politycznych badań naukowych, ale również zintensyfikowanego doradztwa politycznego. Dzięki temu pod koniec XX w. zachodnioniemiecka „politologia” w oczach społeczeństwa i z perspektywy innych dyscyplin naukowych uważana była za pełnoprawną naukę, której istnienie i usytuowanie nie było już kwestionowane (Bleek, 2003, s. 492).

Po zjednoczeniu Niemiec, ze względu na deficyty instytucjonalne oraz kadrowe¹⁵, na byłe wschodnioniemieckie uczelnie przeniesiono nie tylko zachodnioniemieckich profesorów gościnnych, ale także zachodnioniemiecki model nauczania, w tym podział na 4 politologiczne katedry: teorii politycznej i historii idei, niemieckiego systemu rządów, polityki międzynarodowej oraz niemieckiej polityki zagranicznej. Pozwoliło to na pojawienie się politologii na tychże uniwersytetach oraz na obsadzenie do 1995 r. 53 katedr. Tak, jak w Niemczech Zachodnich, nauka o polityce w byłych Niemczech Wschodnich określona została jako demokratyczna (Bleek, 2003, s. 492–493).

Studia politologiczne w zjednoczonych Niemczech mają system trójstopniowy – studia licencjackie, z reguły, trwają 3 lata (6 semestrów), studia magisterskie 2 lata (4 semestry), studia doktoranckie 3–5 lat¹⁶ (*Brandenburgisches*, 2013; *Verordnung*, 2010). Państwo i poszczególne kraje związkowe wspólnie opracowują kwe-

---

w „*Politikwissenschaft. Rudnbrieff der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*”. Zob. *Rudnbrieffe*, 2009; *Politische Vierteljahresschrift – PVS*.

¹³ *Deutsche Gesellschaft für Politikwissenschaft – DGfP*. Stowarzyszenie wydaje od 1988 r. publikacje z serii „*Veröffentlichungen der Deutschen Gesellschaft für Politikwissenschaft (DGfP)*”. Zob. *Details*; DGfP, *Veröffentlichungen*, 2014.

¹⁴ Obecnie większość politologów należy równocześnie do DVPW i DGfP.

¹⁵ W NRD politologia praktycznie nie istniała. Przez wiele lat nauczano tylko i wyłącznie marksizmu-leninizmu. Po zjednoczeniu istnienie tego deficytu próbowano zamazywać poprzez zmianę nazwy wydziałów (na politologia) i kadry (na politolog).

¹⁶ Długość studiów doktoranckich zależy zarówno od ich formy („klasyczne” studia doktoranckie związane są z samodzielną pracą nad dysertacją pod kierunkiem promotora; innym ich rodzajem są studia związane z konkretnym programem doktoranckim; coraz bardziej popularne stają się studia w kolegiach doktoranckich), jak i od ustaleń poszczególnych krajów związkowych.

stie podstawowe i strukturalne dotyczące oferty studiów z uwzględnieniem postępu w nauce, praktyce zawodowej oraz w systemie szkolnictwa wyższego (*Hochschulrahmengesetz, 2. Abschnitt Studium und Lehre, § 9 Koordinierung der Ordnung von Studium und Prüfungen*, 2007). Uczelniom przyznane jest jednakże prawo tworzenia kierunków studiów licencjackich i magisterskich (*Hochschulrahmengesetz*, 2007). Nauczanie realizowane jest zgodnie ze standardami, które dla uniwersytetów określono przede wszystkim na poziomie krajów związkowych¹⁷ (*Hochschulrahmengesetz, 6. Kapitel Anpassung des Landesrechts*, 2007). Zgodnie z Prawem Ramowym Szkół Wyższych uczelniom przyznaje się wolność m.in. w ustalaniu podstawowych regulacji (wymagają one jednak zatwierdzenia przez poszczególne kraje związkowe) oraz w obszarze badań i nauczania. Wolność badań naukowych obejmuje w szczególności kwestię zasad metodologii i oceny wyników badań oraz ich rozpowszechniania. Natomiast wolność nauczania obejmuje przede wszystkim prowadzenie zajęć, ich treść i metodykę, jak i prawo do wyrażania poglądów naukowych (*Hochschulrahmengesetz, 4. Kapitel Rechtsstellung der Hochschule, 1. Abschnitt Allgemeine Bestimmungen, § 4 Freiheit von Kunst und Wissenschaft, Forschung, Lehre und Studium*, 2007). Prawa te potwierdzone zostały w ustawach o szkolnictwie wyższym poszczególnych krajów związkowych (*Berliner Hochschulgesetz, Erster Abschnitt Einleitende Vorschriften, § 2 Rechtsstellung, § 5 Freiheit der Wissenschaft und Kunst; Brandenburgisches Hochschulgesetz, § 5 Rechtsstellung; Aufsicht, § 4 Freiheit von Lehre, Forschung und Studium in Wissenschaft und Kunst; wissenschaftliche Redlichkeit*, 2014).

W niemieckim systemie wyższego kształcenia dużą uwagę przywiązuje się do połączenia wykształcenia z późniejszym zawodem. Zgodnie z HRG „nauczanie i badania mają przygotować studentów do profesjonalnej działalności i tak przekazać konkretną wiedzę, umiejętności i metody, odpowiednie dla każdego kursu, że są oni w stanie wykonać pracę naukową lub artystyczną oraz działać odpowiedzialnie w wolnym, demokratycznym i socjalnym państwie prawa” (*Hochschulrahmengesetz, 2. Abschnitt Studium und Lehre, § 7 Ziel des Studiums*, 2007). Ponadto uniwersytety mają stałe zadanie sprawdzania i rozszerzania (we współpracy z odpowiednimi biurami rządowymi) treści i form studiów m.in. ze względu na potrzeby praktyki zawodowej i niezbędne zmiany w świecie zawodowym (*Hochschulrahmengesetz, 2. Abschnitt Studium und Lehre, § 8 Studienreform*, 2007).

Ze względu na powyższe przepisy, na niemieckich uczelniach wyższych istnieje cały wachlarz kierunków politologicznych. Jako że przedstawienie ich wszystkich daleko wykraczałoby poza ramy tego opracowania, poniżej zaprezentowane zostaną kierunki studiów licencjackich znajdujące się na najwyższych pozycjach w niemieckich rankingach, oferowane przez Uniwersytet Poczdamski¹⁸, Wolny Uniwersytet Berliński i Uniwersytet Humboldta w Berlinie¹⁹.

---

¹⁷ Tylko w kilku kwestiach (związanych z dopuszczeniem do studiów) wymagane jest dopasowanie do prawa federalnego.

¹⁸ *Universität Potsdam*.

¹⁹ Większość analizowanych w artykule politologicznych kierunków studiów oferowanych jest jako kierunek podstawowy, dodatkowy lub równoległy. Autorzy skupili się na przybliżeniu nauki o polityce jako kierunku podstawowego.

2. POLITYKA NA UNIWERSYTECIE POCZDAMSKIM

Wydział Nauk Ekonomicznych i Społecznych (Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät) powstał, tak jak i Uniwersytet Poczdamski²⁰, w 1991 r. (Wefers, 2007, s. 116). Mimo iż jest bardzo młodym wydziałem, prowadzone przez niego interdyscyplinarne kierunki studiów, łączące politykę z administracją, organizacją i gospodarką, zostały bardzo wysoko ocenione w Rankingu doskonałości przeprowadzonym przez Centrum Rozwoju Szkolnictwa Wyższego (Centrum für Hochschulentwicklung) w 2012/2013 r.²¹ (CHE, 2013).

Wydział stara się łączyć doskonałą akademicką reputację z bliskością instytucji rządowych, stowarzyszeń i instytucji badawczych oraz konsultingowych w Poczdamie i Berlinie (*Bachelor Politik und Verwaltung*). Za dydaktykę i badania naukowe prowadzone w ramach 7 katedr odpowiedzialni są profesorowie z dziedziny nauk politycznych i administracyjnych oraz docenci i profesorowie gościnni. Natomiast wiedzy praktycznej dostarczają m.in. przedstawiciele Bundestagu i rządu federalnego, którzy zintegrowani są w nauczanie poprzez wielokrotnie odbywające się lektoraty (*Fachgruppe*). Zgodnie z rankingiem przeprowadzonym w 2007 r., w którym udział wzięli członkowie DVPW i DGfP, uniwersytet znalazł się wśród 3 czołowych uniwersytetów i instytucji badawczych prowadzących badania w dziedzinie Polityka i administracja²² (IX., 5. *Die Reputation von Universitäten und Forschungsstätten*, 2007, s. 154). Natomiast prof. dr Werner Jann otrzymał 2 miejsce w kategorii najważniejszych przedstawicieli dyscypliny²³ (IX., 2007, s. 156).

Politolodzy pracujący na wydziale nie tylko zaangażowani są na szczeblu krajowym i międzynarodowym w różnych politycznych ciałach doradczych, ale również regularnie publikują wyniki badań w uznanych czasopismach krajowych i międzynarodowych, a niektórzy z nich są redaktorami czasopism i serii książek np. „*West European Politics*”, „*International Review of Administrative Sciences*” czy „*International Comparative Social Studies*” (*Fachgruppe*). W 1993 r., we współpracy z polskimi naukowcami z Instytutu Zachodniego w Poznaniu, poczdamscy politolodzy założyli czasopismo „*WeltTrends*”. Na jego łamach dyskutowane są problemy niemieckiej polityki zagranicznej początku XXI w. (*WeltTrends*). Ana-

---

²⁰ Uniwersytet utworzony został na bazie Brandenburskiej Wyższej Szkoły Kraju Związkowego w Poczdamie (*Brandenburgische Landeshochschule Potsdam*) oraz Wyższej Szkoły Prawa i Administracji Poczdam-Babelsberg (*Hochschule für Recht und Verwaltung Potsdam-Babelsberg*) istniejących od 1948 r.

²¹ *Ranking of Excellence* składa się z 4 części: 1. ranking uniwersytetów, 2. ranking instytucji badawczych, 3. ranking doskonałości, 4. ranking „zatrudnialności”. Pozwala on na identyfikację wyróżniających się instytutów/wydziałów w Europie i prezentuje szczegółowe informacje o oferowanych programach studiów m.in. na kierunku politologia. O przynależności jednostek do „grupy doskonałości” („*Excellence Group*”) decyduje kilka kryteriów: 1) liczba publikacji, 2) liczba cytowań, 3) wyróżniający się naukowcy, 4) liczba zrealizowanych projektów w ramach programu Marie Curie oraz 5) internacjonalizacja uczelni (na podstawie programu edukacyjnego Erasmus Mundus, jak i stopnia mobilności studentów oraz wykładowców).

²² W kategorii *Policy Forschung, Verwaltungswissenschaft*.

²³ W kategorii *Policy Forschung, Verwaltungswissenschaft*.

liza publikowanych tekstów wskazuje, iż pracownicy naukowcy wydziału nie utożsamiają się z jedną teorią badawczą, ale dużą estymą cieszy się wśród nich teoria empiryczno-analityczna²⁴.

Ponieważ żadne uniwersyteckie przepisy nie określają kanonu literatury obowiązkowej dla studentów, w praktyce każdy wykładowca pracujący na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Społecznych samodzielnie dobiera literaturę, która jest wykorzystywana podczas zajęć oraz wymagana do zdania egzaminu czy uzyskania zaliczenia. Oznacza to, iż w poszczególnych latach akademickich omawiane mogą być różne dzieła i artykuły, nawet jeśli zajęcia prowadzone są przez tego samego wykładowcę. Mimo tego zauważalne jest, iż istnieją pewne pozycje, które przeważnie znajdują się na liście wymaganej literatury²⁵.

W obszarze obowiązkowym Historia idei i teorie polityczne należą do nich m.in.: Aristoteles, *Politik: Schriften zur Staatslehre* (2010), F. F. Schwarz tłum. i wyd., Stuttgart; Th. Hobbes (1998), *Leviathan: erster und zweiter Teil*, J. P. Mayer tłum., M. Diesselhorst podsumowanie, Stuttgart; N. Hoerster red. (1992), *Klassische Texte der Staatsphilosophie*, München; K. Stüwe, G. Weber red. i wpraw. (2004), *Antike und moderne Demokratie: ausgewählte Texte*, Stuttgart; M. Weber (1993), *Politik als Beruf*, R. Dahrendorf podsumowanie, Stuttgart.

W obszarze obowiązkowym System polityczny Niemiec najczęściej pojawiają się następujące tytuły: K. Beyme (2004), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland: Eine Einführung*, Wiesbaden; S. Green, W. E. Paterson red. (2005), *Governance in Contemporary Germany: The Semisovereign State Revisited*, Cambridge; J. Hartmann (2004), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland im Kontext. Eine Einführung*, Wiesbaden; J. J. Hesse, Th. Ellwein (2004), *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin; M. G. Schmidt (2011), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden; R. Sturm, H. Pehle (2005), *Das neue deutsche Regierungssystem*, Opladen.

Natomiast w obszarze obowiązkowym Polityka międzynarodowa wykorzystywane są następujące publikacje: J. Baylis, S. Smith (2006), *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, Oxford; B. Bueno de Mesquita (2010), *Principles of International Politics*, Washington DC; W. Carlsnaes, Th. Risse, B. Simmons red. (2012), *Handbook of International Relations*, London; K. W. Deutsch (1968), *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs; R. Devetak, A. Burke, J. George red. (2012), *An Introduction to International Relations*, Cambridge; J. E. Dougherty, R. L. Pfaltzgraff (1996), *Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey*, New York; H. Elsenhans (1984), *Nord-Süd-Beziehungen. Geschichte – Politik – Wirtschaft*, Stuttgart; J. Frieden, D. Lake, K. Schultz red. (2013), *World Politics. Interests, Interactions, Insti-*

---

²⁴ Autorzy doszli do takiego wniosku na podstawie badań artykułów zamieszczonych na łamach współtworzonego i redagowanego przez poczdamskich politologów czasopisma „WeltTrends”.

²⁵ Ze względu na bardzo dużą ilość zajęć oferowanych studentom nauk politycznych Uniwersytetu Poczdzamskiego, Wolnego oraz Humboldta, autorzy skupili się na zbadaniu i porównaniu literatury wymaganej na wykładach z 3 obszarów, które jako obowiązkowe istnieją na wszystkich 3 uniwersytetach.

tutions, New York; R. Gilpin (1991), *The Political Economy of International Relations*, Princeton; M. Griffiths (1999), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, London; J. A. Hall, T. V. Paul red. (1999), *International Order and the Future of World Politics*, Oxford; A. Hasenclever, P. Mayer, V. Rittberger (1997), *Theories of International Regimes*, Cambridge; A. Heywood (2011), *Global Politics*, London; S. Hoffman red. (1960), *Contemporary Theory in International Relations*, Englewood Cliffs; R. J. Jackson (2013), *Global Politics in the 21st Century*, Cambridge; S. Schieder, M. Spindler (2006), *Theorien der Internationalen Beziehungen*, Opladen; S. Smith, K. Booth, M. Zalewski red. (1996), *International Theory. Positivism and Beyond*, Oxford; J. A. Vasquez red. (1996), *Classics of International Relations*, London; P. R. Viotty, M. V. Kauppi (1993), *International Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism*, New York.

Zgodnie z założeniem interdyscyplinarności uniwersytetu, wydział oferuje kilka kierunków studiów licencjackich łączących nauki polityczne z administracją, organizacją i gospodarką (Wefers, s. 116; *Die Wirtschafts*).

2.1. Polityka i administracja

Studia licencjackie Polityka i administracja (Politik und Verwaltung) są podstawowym rodzajem studiów, które umożliwiają otrzymanie 1 stopnia zawodowego (licencjata). Trwają one z reguły 6 semestrów. W ich trakcie studenci zdobywają interdyscyplinarną wiedzę teoretyczną i metodologiczną, która umożliwia analizę procesów i struktur politycznych oraz administracyjnych na różnych poziomach. Dzięki studiom nabywają także umiejętności podejmowania decyzji i działania, na które istnieje zapotrzebowanie w różnych obszarach polityki i administracji oraz w instytucjach i organizacjach, np. w partiach politycznych, administracji publicznej, organizacjach pozarządowych i mediach (*Studienziele I; Fachspezifische Ordnung I, I. Allgemeiner Teil, § 4. Ziele des Studiums*).

Program studiów licencjackich podzielony jest na 5 obszarów – Studia podstawowe (Basisstudium), Studia pogłębiające (Vertiefungsstudium), Metody empirycznych badań socjologicznych (Methoden der Empirischen Sozialforschung), Kompetencje kluczowe (Schlüsselkompetenzen) i Moduły końcowe (Abschlussmodule). Zajęcia przypisane do Studiów podstawowych, np. Historia idei i teorie polityczne, System polityczny Niemiec w kontekście europejskim czy Administracja i polityka publiczna, są obowiązkowe (by ukończyć studia, student musi otrzymać z tego modułu 30 punktów (*Leistungspunkte* – LP). Zajęcia przypisane do obszaru Studiów pogłębiających wiedzę, np. Teoria polityczna i filozofia polityczna czy Polityka międzynarodowa, są zajęciami do wyboru (30 LP). Student musi także obowiązkowo zaliczyć zajęcia z zakresu Metody empirycznych badań socjologicznych (12 LP), np. Projektowanie i metody gromadzenia danych ilościowych i jakościowych w badaniach socjologicznych oraz z Modułów końcowych (18 LP), które zawierają m.in. Pracę licencjacką (*Fachspezifische Ordnung I, II. Gestaltung des Bachelorstudiums, § 11. Inhalt des Bachelorstudiums*).

Ponadto student musi uzyskać odpowiednią liczbę punktów (30 LP) z zakresu Kompetencji kluczowych, które podzielone zostały na Etap podstawy (Grundphase) i nadbudowy (Aufbauphase). Pierwszy z nich obejmuje zajęcia obowiązkowe – Podstawy wiedzy politycznej i administracyjnej, jak również refleksja oraz planowanie – oraz językowe, natomiast etap drugi praktyki oraz zajęcia oferowane w ramach „Studiaplus” (Studiumplus). Staże uznawane są za centralny element studiów kwalifikujący do wykonywania zawodu (12 LP). Podczas co najmniej 6-tygodniowych praktyk studenci wykorzystują nabyte umiejętności w konkretnych sytuacjach. Zdobycie także dogłębną wiedzę o organizacji i funkcjonowaniu różnych zawodów, która umożliwi im późniejszy wybór pracy. Zdobyte praktyczne doświadczenia mogą stać się również podstawą dalszych planów edukacyjnych (*Studienziele I*). Natomiast „Studiaplus”, jako połączenie obszaru uzupełniającego i interdyscyplinarnego, zapoznają z kluczowymi kompetencjami wybranej dyscypliny naukowej oraz zapewniają wgląd w inne dziedziny i metody nauczania, w których zachęca się do myślenia interdyscyplinarnego. Ich spektrum jest niezwykle szerokie – od nauki języków obcych i kompetencji interkulturowych, przez problemy związane z cyfrowym przetwarzaniem informacji, do głównych problemów polityki, religii, filozofii, rządu i społeczeństwa, środowiska naturalnego, energetyki i prawa. W ich ramach nacisk kładziony jest na myślenie refleksyjne, radzenie sobie ze złożonymi zadaniami oraz łączenie wiedzy naukowej z zagadnieniami praktycznymi z różnych dziedzin zawodowych (*Fachspezifische Ordnung 1, II. Gestaltung des Bachelorstudiums, § 10. Schlüsselkompetenzen*).

Po pomyślnym ukończeniu studiów Polityka i administracja (uzyskaniu 120 LP) student otrzymuje stopień uniwersytecki „Bachelor of Arts – BA” (*Fachspezifische Ordnung 1, I. Allgemeiner Teil, § 5. Abschlussgrad*).

Program studiów Polityka i administracja:

A) STUDIA PODSTAWOWE/BASISSTUDIUM	30 LP
Historia idei i teorie polityczne/Ideengeschichte und politische Theorie	6
System polityczny Niemiec w kontekście europejskim/Politisches System Deutschlands im europäischen Kontext	6
Politologia porównawcza/Vergleichende Politikwissenschaft	6
Polityka międzynarodowa/Internationale Politik	6
Administracja i polityka publiczna/Verwaltung und Public Policy	6
B) STUDIA POGLĘBIAJĄCE/VERTIEFUNGSTUDIUM	30 LP
I: Teoria polityczna i filozofia polityczna/Politische Theorie und Politische Philosophie	
Seminarium Teoria polityczna i filozofia polityczna/Vertiefungsseminar Politische Theorie und Politische Philosophie	6
Seminarium zorientowane na badania Teoria polityczna i filozofia polityczna/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Politische Theorie und Politische Philosophie	6
II: Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Politik und Regieren in Deutschland und Europa	
Seminarium Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Vertiefungsseminar Politik und Regieren in Deutschland und Europa	6
Seminarium zorientowane na badania Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Politik und Regieren in Deutschland und Europa	6

III: Politologia porównawcza/Vergleichende Politikwissenschaft	
Seminarium Politologia porównawcza/Vertiefungsseminar Vergleichende Politikwissenschaft	6
Seminarium zorientowane na badania Politologia porównawcza/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Vergleichende Politikwissenschaft	6
IV: Polityka międzynarodowa/Internationale Politik	
Seminarium Polityka międzynarodowa/Vertiefungsseminar Internationale Politik	6
Seminarium zorientowane na badania Polityka międzynarodowa/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Internationale Politik	6
V: Administracja i polityka publiczna/Verwaltung und Public Policy	
Seminarium Administracja i polityka publiczna/Vertiefungsseminar Verwaltung und Public Policy	6
Seminarium zorientowane na badanie Adminstracja i polityka publiczna/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Verwaltung und Public Policy	6
C) METODY EMPIRYCZNYCH BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH/METHODEN DER EMPIRISCHEN SOZIALFORSCHUNG	12 LP
Projektowanie i metody gromadzenia danych ilościowych i jakościowych w badaniach socjologicznych/Design und Methoden der Datenerhebung in der quantitativen und qualitativen Sozialforschung	6
Opisowe i statystyczne modele społeczno-naukowej analizy danych/Deskriptiv- und inferenzstatistische Modelle der sozialwissenschaftlichen Datenanalyse	6
D) KOMPETENCJE KLUCZOWE/SCHLÜSSELKOMPETENZEN	30 LP
Etap podstawy/Grundphase	
Podstawy wiedzy politycznej i administracyjnej, jak również refleksja oraz planowanie/Grundlagen der Politik- und Verwaltungswissenschaft sowie Selbstreflexion und Planung	6
Języki obce/Fremdsprachenkompetenz	6
Etap nadbudowy/Aufbauphase	
Praktyki zawodowe/Berufspraktikum	12
Indywidualne „Studiaplus”/Individuelles Studiumplus	6
E) MODUŁY KOŃCOWE/ABSCHLUSSMODULE	18 LP
Opracowanie pytań badawczych i projektowanie badań w polityce i administracji publicznej/Entwicklung von Forschungsfragen und Forschungsdesigns in der Politik- und Verwaltungswissenschaft	6
Praca licencjacka/Bachelorarbeit	12
RAZEM/INSGESAMT	120 LP

2.2. Polityka, administracja i organizacja

Polityka, administracja i organizacja (Politik, Verwaltung und Organisation) to studia interdyscyplinarne umożliwiające otrzymanie 1 stopnia zawodowego (licencjata). W ich trakcie studenci zdobywają wiedzę i umiejętności w zakresie nauk politycznych, zarządzania, socjologii i ekonomii, m.in. zapoznają się z ważną dla demokracji historią myślenia politycznego. Dzięki naukowej podstawie studia te dostarczają wiedzy o teoriach, metodach i prawidłowościach, która niezbędna jest do analizy problemów politycznych, poznania strukturalnych fundamentów i istniejących form instytucji rządowych i społecznych, partii politycznych i grup interesu oraz do wytyczania kierunków ich działania. Studenci dogłębnie zapoznają się z aktualnymi obszarami badawczymi takimi, jak badania dotyczące partii, modernizacji zarządzania, polityki międzynarodowej i dziedzin polityki, organizacji i zarządzania

czy społeczeństwa obywatelskiego. Ponadto studia umożliwiają zdobycie wymaganych w późniejszej pracy kompetencji społecznych i personalnych. Dlatego też kształcone są umiejętności podejmowania decyzji i działania potrzebne do wykonywania obowiązków, które pojawiają się w różnych obszarach polityki i administracji oraz w powiązanych z nimi instytucjach i organizacjach, np. w stowarzyszeniach, partiach, organizacjach rządowych czy mediach (*Fachspezifische Ordnung 2*).

Studia, z reguły, trwają 6 semestrów. Program studiów podzielony jest na 5 obszarów – Studia podstawowe, Studia pogłębiające, Praktyka lub semestr zagraniczny, Kompetencje kluczowe i Moduły końcowe. Zajęcia przypisane do Studiów podstawowych, np. Historia idei i teorie polityczne, System polityczny Niemiec w kontekście europejskim, Wprowadzenie do socjologii organizacji i administracji czy Metody empiryczne I, są obowiązkowe (student musi z nich uzyskać 60 LP). Natomiast zajęcia z obszaru Studiów pogłębiających, np. Teoria polityczna i filozofia polityczna, Administracja i polityka publiczna czy Organizacje międzynarodowe, są zajęciami do wyboru (42 LP). Integralną częścią studiów jest spędzenie 1 semestru studiów na uczelni zagranicznej lub na stażu, który służy pogłębieniu i uzupełnieniu nabytych podczas studiów kompetencji (30 LP). Praktyka umożliwia zapoznanie się z praktycznymi aspektami pracy oraz pomaga studentom w późniejszym wyborze kariery (*Fachspezifische Ordnung 2*).

Ponadto studenci zobowiązani są do zaliczenia obszaru Kompetencje kluczowe (30 LP) składającego się z Etapu podstawowego (zajęcia obowiązkowe) i nadbudowy (zajęcia do wyboru). Również na tym kierunku studiów wśród proponowanych zajęć znajdują się zajęcia oferowane w ramach „Studiaplus” (*Schlüsselkompetenzen 1*). Natomiast Moduły końcowe (18 LP) obejmują obowiązkowe Kolokwium w ramach przygotowań do pisania pracy oraz Pracę licencjacką (*Fachspezifische Ordnung 2; Studienziele 2*).

Po pomyślnym ukończeniu studiów Polityka, administracja i organizacja (uzyskaniu 180 LP) student otrzymuje stopień uniwersytecki „Bachelor of Arts – BA” (*Fachspezifische Ordnung 2*).

Program studiów Polityka, administracja i organizacja:

A) STUDIA PODSTAWOWE/BASISSTUDIUM	60 LP
1) Nauka o polityce i administracji/Politik- & Verwaltungswissenschaft	30 LP
Historia idei i teorie polityczne/Ideengeschichte und politische Theorie	6
System polityczny Niemiec w kontekście europejskim/Politisches System Deutschlands im europäischen Kontext	6
Politologia porównawcza/Vergleichende Politikwissenschaft	6
Polityka międzynarodowa/Internationale Politik	6
Administracja i polityka publiczna/Verwaltung und Public Policy	6
2) Organizacja i zarządzanie/Organisation und Management	18 LP
Wprowadzenie do socjologii organizacji i administracji/Einführung in die Organisations- und Verwaltungssoziologie	6
Zarządzanie publiczne I: podstawy/Public Management I: Grundlagen	6
Wprowadzenie do organizacji, przywództwa i personelu/Einführung in Organisation, Führung & Personal	6

3) Metody empirycznego badania socjologicznego/Methoden der empirischen Sozialforschung	12 LP
Metody empiryczne I/Empirische Methoden I	6
Metody empiryczne II/Empirische Methoden II	6
B) STUDIA POGŁĘBIAJĄCE/VERTIEFUNGSS STUDIUM	42 LP
1) Nauka o polityce i administracji/Politik- und Verwaltungswissenschaft	24 LP
I: Teoria polityczna i filozofia polityczna/Politische Theorie und Politische Philosophie – Seminarium Teoria polityczna i filozofia polityczna/Vertiefungsseminar Politische Theorie und Politische Philosophie	6
– Seminarium zorientowane na badania Teoria polityczna i filozofia polityczna/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Politische Theorie und Politische Philosophie	6
II: Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Politik und Regieren in Deutschland und Europa – Seminarium Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Vertiefungsseminar Politik und Regieren in Deutschland und Europa	6
– Seminarium zorientowane na badania Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Politik und Regieren in Deutschland und Europa	6
III: Politologia porównawcza/Vergleichende Politikwissenschaft – Seminarium Politologia porównawcza/Vertiefungsseminar Vergleichende Politikwissenschaft	6
– Seminarium zorientowane na badania Politologia porównawcza/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Vergleichende Politikwissenschaft	6
IV: Polityka międzynarodowa/Internationale Politik – Seminarium Polityka międzynarodowa/Vertiefungsseminar Internationale Politik	6
– Seminarium zorientowane na badania Polityka międzynarodowa/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Internationale Politik	6
V: Administracja i polityka publiczna/Verwaltung und Public Policy – Seminarium Administracja i polityka publiczna/Vertiefungsseminar Verwaltung und Public Policy	6
– Seminarium zorientowane na badanie Administracja i polityka publiczna/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar Verwaltung und Public Policy	6
VI: Metody empirycznych badań socjologicznych/Methoden der empirischen Sozialforschung – Metody empiryczne III/Empirische Methoden III	6
– Metody empiryczne IV/Empirische Methoden IV	6
2) Organizacja i zarządzanie/Organisation und Management	18 LP
Organizacja i management personelu/Organisation und Personalmanagement	6
Zarządzanie publiczne/Public Management	6
Zarządzanie procesami i e-administracji/Prozessmanagement und E-Government	6
Badania organizacji/Organization Studies	6
Metody empirycznego badania społecznego/Methoden der empirischen Sozialforschung	6
Metody empirycznego badania ekonomii/Methoden der empirischen Wirtschaftsforschung	6
Socjologia stosunków między płciami/Soziologie der Geschlechterverhältnisse	6
Polityka komunalna/Kommunalpolitik	6
Badanie obszaru polityki/Politikfeldforschung	6
Organizacje rządowe/Regierungsorganisation	6
Organizacje międzynarodowe/Internationale Organisationen	6

C) PRAKTYKA LUB SEMESTR ZAGRANICZNY/PRAKTIKUM ODER AU- SLANDSSEMESTER	30 LP
Wariant I: Praktyka w kraju lub za granicą/Variante I: Praktikum im In- oder Ausland	30
Wariant II: Semestr za granicą/Variante II: Auslandssemester	30
D) KOMPETENCJE KLUCZOWE/SCHLÜSSELKOMPETENZEN	30 LP
Etap podstawy/Grundphase (12 LP)	
Moduły obowiązkowe/Pflichtmodule:	
Podstawy wiedzy politycznej i administracyjnej, jak również refleksja oraz planowanie/Grundlagen der Politik- und Verwaltungswissenschaft sowie Selbstreflexion und Planung	6
Języki obce lub Komunikacja, prezentacja i mediacja („Studiaplus”)/Fremdsprachenkompetenz oder Kommunikation, Präsentation und Vermittlung (Studiumplus)	6
Etap nadbudowy/Aufbauphase (18 LP)	
I. Moduł do wyboru/I. Wahlpflichtmodul:	
Wprowadzenie w ekonomię/Einführung in die Volkswirtschaftslehre	6
Prawo państwowe dla nie-prawników i ogólne prawo administracyjne dla nie-prawników/Staatsrecht für Nicht-Juristen und Allgemeines Verwaltungsrecht für Nicht-Juristen	6
II. Moduł do wyboru/II. Wahlpflichtmodul:	
Indywidualne „Studiaplus”/Individuelles Studiumplus	12
E) MODUŁY KOŃCOWE/ABSCHLUSSMODULE	18 LP
Kolokwium w ramach przygotowań do pisania pracy/Kolloquium zur Vorbereitung auf die Bachelorarbeit	6
Praca licencjacka/Bachelorarbeit	12
RAZEM/INSGESAMT	180 LP

2.3. Polityka i gospodarka²⁶

Studia oferują szeroką wiedzę w zakresie nauk politycznych i ekonomii. Duży nacisk kładziony jest na wykorzystanie nabytych umiejętności i metod krytycznej refleksji oraz wypracowanie interdyscyplinarnego podejścia do problemów politycznych i gospodarczych. Ponadto studenci nabywają niezbędne w praktyce zawodowej umiejętności miękkie: umiejętność pracy w zespole, referowania i bronięcia naukowo uzasadnionych stanowisk. Kolejnym kluczowym punktem interdyscyplinarnych badań o polityce i ekonomii są kompetencje badawcze. Przekazywanie wiedzy z zakresu statystyki i metodologii odgrywa zatem ważną rolę na tym kierunku (*Bachelor of Science Politik & Wirtschaft*).

Studia te kwalifikują do pracy w dziedzinach, w których wymagana jest wszechstronna wiedza naukowa dotycząca polityki i gospodarki, umiejętności analityczne, dobra znajomość metod i interdyscyplinarnych umiejętności rozwiązywania problemów. Umożliwiają zatem pracę w krajowych i międzynarodowych organizacjach oraz instytucjach działających na pograniczu polityki i ekonomii. Ponadto otwierają możliwości kariery w administracji publicznej, w ministerstwach państwowych i krajowych, w izbach (tj. izby handlowe), w partiach politycznych, stowarzyszeniach, fundacjach oraz w sektorze mediów i edukacji. Absolwenci tych studiów będą

²⁶ Studia *Politik und Wirtschaft* oferowane są od roku akademickiego 2013/2014.

mogli znaleźć pracę również w instytutach badawczych i im pokrewnych (*Bachelor of Science Politik & Wirtschaft*).

Studia podzielone są na 4 obszary – Polityka (Politik), Gospodarka (Wirtschaft), Metody podstawowe (Basismethoden) i Kompetencje kluczowe. Obszar Polityka zawiera zajęcia z dziedziny polityki i administracji publicznej (student musi z niego uzyskać 54 LP). W ramach obowiązkowych zajęć Studiów podstawowych, np. Historia idei i teorie polityczne, przekazywana jest szeroka wiedza dotycząca m.in. korzeni demokracji, regulacji międzynarodowych, uprawnień legislacyjnych poszczególnych krajów związkowych (30 LP). W ramach modułów do wyboru z zakresu Studiów pogłębionych studenci mogą ustalać własne priorytety badawcze, a tym samym rozwijać indywidualny profil studiów (24 LP). Poszerzają wiedzę w różnych obszarach polityki i administracji publicznej lub specjalizują się w określonych obszarach polityki, np. z polityki publicznej (Public Policy) (*Studienziele 3*). W ramach Seminariów zorientowanych na badania (Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar) studenci rozszerzają umiejętności w zakresie stosowania metod naukowych. Zadaniem owych zajęć, np. Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie, jest stymulowanie zainteresowania studentów bieżącymi tematami badawczymi i promowanie ich umiejętności badawczych. Celem jest nie tylko nauczanie umiejętności związanych z polityką. Podczas seminariów studenci nabywają umiejętności takie, jak niezależność, kreatywność, umiejętności analityczne i zdolności komunikacyjne (*Studienziele 3*).

W obszarze Gospodarka studenci zdobywają wszechstronną wiedzę i umiejętności w dziedzinie ekonomii (54 LP). Podczas obowiązkowych zajęć z zakresu Studiów podstawowych, np. Mikroekonomia I, uzyskują szeroką wiedzę podstawową (30 LP), natomiast zajęcia do wyboru oferowane w ramach Studia pogłębiające, np. Międzynarodowa polityka gospodarcza I, umożliwiają im ustalenie priorytetów badawczych (24 LP). W ich ramach mogą wybrać tematy, które związane są z ich osobistymi zainteresowaniami, a także stanowią przydatne uzupełnienie obszaru Polityka (*Studienziele 3*).

Do analizy zagadnień nauk ekonomicznych i politycznych w celu oceny i rozwiązywania problemów wymagana jest dogłębna znajomość metod. W obszarze Metody podstawowe studenci poszerzają swoje umiejętności matematyczne i nabywają kompleksową wiedzę z dziedziny statystyki i empirycznych metod badań ekonomicznych (24 LP). Dzięki zajęciom takim, jak Empiryczne badania ekonomiczne powinni być w stanie samodzielnie przeprowadzić analizę empiryczną. Nauczanie metod badawczych odbywa się m.in. poprzez kursy, na których studenci uczą się technik pracy naukowej, a także radzenia sobie z oprogramowaniem statystycznym Stata (*Studienziele 3*).

Oprócz technik badań naukowych i innych akademickich podstawowych umiejętności, w obszarze Kompetencje kluczowe studenci nabywają również wiedzę i umiejętności interdyscyplinarne (30 LP). W ramach Specyficznych kompetencji zawodowych (Berufsfeldspezifische Kompetenzen) wybierają zajęcia z oferty „Studia-plus”. Dzięki nim mogą rozwinąć m.in. umiejętności językowe oraz zdobyć wiedzę z obszaru prawa. Ponadto w ramach wielotygodniowego stażu studenci zdobywają

praktyczne doświadczenie i zyskują wgląd w różnorodne sektory i obszary zawodowe. Staż może przebiegać w kraju lub za granicą. Można go odbyć w instytucjach badawczych, mediach, administracji publicznej, partiach politycznych, krajowych i międzynarodowych stowarzyszeniach non-profit oraz organizacjach pozarządowych (*Schlüsselkompetenzen 2*).

Po pomyślnym ukończeniu studiów Polityka i gospodarka (uzyskaniu 162 LP) student otrzymuje stopień uniwersytecki „*Bachelor of Science – BS*” (*Studienziele 3*).

Program studiów Polityka i gospodarka:

A) POLITYKA/POLITIK	54 LP
1) Studia podstawowe moduły obowiązkowe/Basisstudium Pflichtmodule	30 LP
Historia idei i teorie polityczne/Ideengeschichte und politische Theorie	6
System polityczny Niemiec w kontekście europejskim/Politisches System Deutschlands im europäischen Kontext	6
Politologia porównawcza/Vergleichende Politikwissenschaft	6
Polityka międzynarodowa/Internationale Politik	6
Administracja i polityka publiczna/Verwaltung und Public Policy	6
2) Studia pogłębiające moduły do wyboru/Vertiefungsstudium Wahlpflichtmodule	24 LP
Obszar I: Teoria polityczna i filozofia polityczna/Bereich I: Politische Theorie und Politische Philosophie	
– Seminarium/Vertiefungsseminar	6
– Seminarium zorientowane na badania/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar	6
Obszar II: Polityka i rządzenie w Niemczech i Europie/Bereich II: Politik und Regieren in Deutschland und Europa	
– Seminarium/Vertiefungsseminar	6
– Seminarium zorientowane na badania/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar	6
Obszar III: Politologia porównawcza/Bereich III: Vergleichende Politikwissenschaft	
– Seminarium/Vertiefungsseminar	6
– Seminarium zorientowane na badania/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar	6
Obszar IV: Polityka międzynarodowa/ Bereich IV: Internationale Politik	
– Seminarium/Vertiefungsseminar	6
– Seminarium zorientowane na badania/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar	6
Obszar V: Administracja i polityka publiczna/Bereich V: Verwaltung und Public Policy	
– Seminarium/Vertiefungsseminar	6
– Seminarium zorientowane na badania/Forschungsorientiertes Vertiefungsseminar	6
B) GOSPODARKA/WIRTSCHAFT	54 LP
1) Studia podstawowe moduły obowiązkowe/Basisstudium Pflichtmodule	30 LP
Wprowadzenie do Ekonomii/Einführung in die Volkswirtschaftslehre	6
Mikroekonomia I/Mikroökonomie I	6
Mikroekonomia II/Mikroökonomie II	6
Makroekonomia I/Makroökonomie I	6
Makroekonomia II/Makroökonomie II	6
2) Studia pogłębiające moduły do wyboru/Vertiefungsstudium Wahlpflichtmodule	24 LP
Obszar I: Sektor publiczny, polityka finansowa i społeczna/Bereich I: Öffentlicher Sektor, Finanz- und Sozialpolitik	
– Ekonomia publiczna/Public Economics	6
– Państwo i alokacja/Staat und Allokation	6
– Seminarium na wybrany temat/Seminar zu ausgewählten Themen	6

Obszar II: Gospodarka międzynarodowa/Bereich II: Internationale Wirtschaft	
– Międzynarodowa polityka gospodarcza I/Internationale Wirtschaftspolitik I	6
– Międzynarodowa polityka gospodarcza II/Internationale Wirtschaftspolitik II	6
– Seminarium na wybrany temat/Seminar zu ausgewählten Themen	6
Obszar III: Rynek i konkurencja/Bereich III: Markt und Wettbewerb	
– Polityka i teoria konkurencji/Wettbewerbstheorie und -politik	6
– Polityka gospodarcza/Wirtschaftspolitik	6
– Seminarium na wybrany temat/Seminar zu ausgewählten Themen	6
C) METODY PODSTAWOWE/BASISMETHODEN	
1) Moduły obowiązkowe/Pflichtmodule	18 LP
Matematyka dla ekonomistów 1/Mathematik für Wirtschaftswissenschaftler 1	6
Statystyka/Statistik	6
Empiryczne badania ekonomiczne/Empirische Wirtschaftsforschung	6
2) Moduły do wyboru/Wahlpflichtmodule	6 LP
Seminarium na wybrany temat dot. empirycznych badań ekonomicznych/Seminar zu ausgewählten Themen der empirischen Wirtschaftsforschung	6
Seminarium na wybrany temat dot. empirycznych badań społecznych/Seminar zu ausgewählten Themen der empirischen Sozialforschung	6
D) KOMPETENCJE KLUCZOWE/SCHLÜSSELKOMPETENZEN	
1) Akademickie kompetencje podstawowe moduły obowiązkowe/Akademische Grundkompetenzen Pflichtmodule	12 LP
Wprowadzenie w pracę naukową oraz refleksja własna i planowanie/Einführung in das wissenschaftliche Arbeiten sowie Selbstreflexion und Planung	6
Wprowadzenie w komputerowo wspomaganą analizę danych/Einführung in die computergestützte Datenanalyse	6
2) Specyficzne umiejętności zawodowe moduły do wyboru/Berufsfeldspezifische Kompetenzen Wahlpflichtmodule	18 LP
Języki obce/Fremdsprachen (insbesondere der Erwerb von Englischkenntnissen auf dem Niveau C1 des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens)	
Matematyka dla ekonomistów 2/„Mathematik für Wirtschaftswissenschaftler 2”	
Prawo/Rechtswissenschaft	
Wielotygodniowa praktyka zawodowa/mehrwöchiges Berufspraktikum	
RAZEM/INSGESAMT	162 LP

3. NAUKA O POLITYCE NA WOLNYM UNIWERSYTECIE BERLIŃSKIM

Instytut Nauk Politycznych Otto Suhra (Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft) wyłonił się w 1959 r. z założonej w 1920 r. Niemieckiej Wyższej Szkoły Polityki (DHfP). W wyniku włączenia DHfP do Wolnego Uniwersytetu Berlińskiego studia podyplomowe zastąpione zostały studiami dziennymi kończącymi się otrzymaniem dyplomu. Instytut początkowo miał kształt „międzywydziałowej” instytucji z katedrami na wydziale filozofii, ekonomii i prawa. Dzięki zaangażowaniu m.in. E. Fraenkla, F. Neumanna i O. Stammera opracował własny profil naukowy – nauk politycznych jako samodzielnej dyscypliny naukowej stojącej w centrum nauczania i badań naukowych (*Geschichte und Profil*). W latach 1969–1978 Instytut wydawał czasopismo „*Sozialistische Politik (1969)*”, które stało się forum wymiany poglądów różnych frakcji Nowej Lewicy. W 1971 r. część redaktorów zaczęła redagować

nowe lewicowe czasopismo – „*PROKLA Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*” – które wydawane jest do dziś (Heinrich; *PROKLA Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*). Przeglądając się zamieszczanym tam publikacjom, zauważyć można, iż do lat 90-tych wielu politologów z Instytutu Otto Suhra utożsamiało się z teorią krytyczno-dialektyczną. Obecnie w badaniach najczęściej wykorzystywana jest teoria empiryczno-analityczna oraz konstruktywistyczna²⁷. Po zjednoczeniu Niemiec Instytut poddany został restrukturyzacji, która wpłynęła m.in. na zmniejszenie o połowę ilości katedr (obecnie jest ich 14). Mimo tego, wciąż jest on jednym z największych polityczno-naukowych instytutów na obszarze RFN (*Geschichte und Profil*).

Instytut prowadzi wielodyscyplinarne zintegrowane badania – w ramach 2 z 3 linii finansowania Inicjatywy Doskonałości²⁸, czyli „Klastra Doskonałości «Języki Emocji»” (Exzellenzcluster „Languages of Emotions”) oraz szkół podyplomowych, ponadto w dziedzinie zarządzania (SFB 700 Zarządzanie w obszarach o ograniczonej państwowości²⁹), środowiska oraz dotyczące Europy i obszarów pozaeuropejskich (*Exzellenzinitiative; Über den SFB*). Kolejną wyróżniającą cechą Instytutu jest rozległość działu studia regionalne, które reprezentowane są przez Instytut Badań nad Ameryką Północną Johna F. Kennedy’ego (John-F.-Kennedy-Institut für Nordamerikastudien), Instytut Ameryki Łacińskiej (Lateinamerika-Institut), Instytut Europy Wschodniej (Osteuropainstitut), pracownię „Polityka na Bliskim Wschodzie” (Arbeitsstelle „Politik des Vorderen Orients”) oraz etnologiczne i polityczne badania kluczowych kwestii azjatyckich i afrykańskich. Regionalno-naukowe działania badawcze i dydaktyczne odbywają się również w Centrum Studiów Obszarowych (Center for Area Studies), które jest kluczowym elementem międzynarodowej sieci uniwersyteckiej (*Politikwissenschaft – Mono-Bachelor*).

Instytut Otto Suhra, wspólnie z Instytutem Nauk Politycznych w Paryżu (Institut d’Etudes Politiques de Paris – Sciences Po), oferuje studentom w ramach studiów podstawowych 2 wersje zintegrowanych dwunarodowych programów studiów: zorientowaną na zawód wersję programu (Berufsorientierte Programmversion)³⁰ – czyli zintegrowany kierunek studiów licencjackich Nauka o polityce na Wolnym Uniwersytecie Berlińskim (B.A. lub dyplom) i studiów magisterskich Magister Nauk Politycznych w Instytucie Nauk Politycznych w Paryżu (Master de Sciences Po) – oraz zorientowaną na badania wersję programu (Forschungsorientierte Program-

---

²⁷ Do powyższego wniosku autorów doprowadziło badanie tekstów zamieszczonych w obu czasopismach.

²⁸ *Exzellenzinitiative* jest to niemiecki program finansowania przodujących uczelni w ramach 3 linii/konkursów: szkoły podyplomowe (*Graduiertenschule*), klastry doskonałości (*Exzellenzcluster*) i wspieranie przyszłościowych projektów (*Zukunftskonzepte*).

²⁹ SFB 700 Zarządzanie w obszarach o ograniczonej państwowości (*SFB 700 Governance in Räumen begrenzter Staatlichkeit*) jest organizacją badawczą finansowaną przez Niemiecką Wspólnotę Badawczą (*Deutschen Forschungsgemeinschaft – DFG*), w której zaangażowanych jest 5 instytucji partnerskich: Wolny Uniwersytet Berliński, Uniwersytet Poczdamski, Fundacja Nauka i Polityka (*Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP*), Centrum Naukowe Badań Społecznych w Berlinie (*Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung – WZB*) oraz Niemiecki Instytut Studiów Globalnych i Obszarowych (*German Institute of Global and Area Studies – GIGA*).

³⁰ *Berufsorientierte Programmversion*.

mversion) – czyli zintegrowane studia magisterskie Stosunki międzynarodowe prowadzone przez Wolny Uniwersytet Berliński, Uniwersytet Humboldta i Uniwersytet Poczdamski oraz studia magisterskie Magister Stosunków Międzynarodowych prowadzone przez paryski Instytut (Master de Recherche en Relations Internationales de Sciences Po) (*Politikwissenschaft – Mono-Bachelor*).

Studia te zostały bardzo wysoko ocenione w przeprowadzonym przez CHE w 2012/2013 r. Rankingu doskonałości (*CHE*, 2013). Natomiast zgodnie z rankingiem przeprowadzonym w 2007 r., w którym udział wzięli członkowie DVPW i DGfP, FU otrzymał 1 miejsce w obszarze Stosunki międzynarodowe (Internationale Beziehungen) oraz 3 miejsce w obszarze Socjologia polityczna (Politische Soziologie) (*IX., 5. Die Reputation von Universitäten und Forschungsstätten*, 2007, s. 154).

Studenci **studiów monolicencjackich Nauka o polityce** (Mono-Bachelor Politikwissenschaft) zapoznają się z podstawową wiedzą teoretyczną, metodologiczną i empiryczną o materialnych, koncepcyjnych i normatywnych podstawach polityki. Otrzymują wiedzę na temat różnych politycznych aktorów, procesów i struktur, a także różnych form i funkcji systemów politycznych i społecznych, instytucji na poziomie regionalnym, krajowym, międzynarodowym i globalnym. Zaznajamiają się z najważniejszymi czynnikami ideowymi, materialnymi i instytucjonalnymi, od których uzależnione są (lub przez nie kształtowane) działania podmiotów politycznych, a tym samym procesy polityczne i ich skutki (*Studienordnung*).

Fachowa wiedza umożliwia studentom zidentyfikowanie i naukowo-systematyczny opis najważniejszych związków i relacji politycznych. Potrafią oni ustrukturyzować, zanalizować, zrozumieć i wyjaśnić owe relacje w świetle głównych teorii i podejść metodologicznych. Posiadają także podstawowe kompetencje komunikacyjne, organizacyjne i prezentacyjne, które umożliwiają zarówno indywidualną jak i zespołową pracę naukową. Kompetencje te uzupełniają kompetencje interkulturowe, które jako dydaktyczna część studiów oferują instrumentarium do rozpoznania problemów związanych ze sprawiedliwością, równością i uczestnictwem w życiu politycznym oraz przyczyn tych problemów na gruncie personalnym, społecznym, organizacyjnym i strukturalnym (*Studienordnung*).

Mono-licencjat na kierunku Nauka o polityce składa się z 2 głównych obszarów – Kierunek podstawowy (Kernfach) (student musi uzyskać 150 LP) i Obszar ogólnego przygotowania zawodowego – Studienbereich Allgemeine Berufsvorbereitung (ABV) (30 LP). Pierwszy z nich dodatkowo podzielony został na: Wprowadzenie (Einführungsbereich) (28 LP), Obszar podstawowy I – Grundlagenbereich I (40 LP), Obszar podstawowy II (20 LP), Obszar do wyboru (specjalizacja i obszar styczny) – Wahlbereich – Spezialisierung und affiner Bereich (30 LP) oraz Obszar pogłębiający – Vertiefungsbereich (20 LP) oraz Kolokwium i praca licencjacka – Bachelorarbeit mit begleitendem Kolloquium (*Studienordnung*). Zajęcia oferowane w ramach Wprowadzenia i Obszaru podstawowego I, np. Wprowadzenie w metody pracy naukowej czy Teoria, empiria i historia stosunków międzynarodowych, są obowiązkowe. Zajęcia z Obszaru podstawowego II, Obszaru do wyboru oraz Obszaru pogłębiającego są zajęciami do wyboru. Obszary te zawierają różne moduły podstawowe, specjalizujące i pogłębiające oraz moduły obszarów stycznych, które

poszerzają spektrum fachowo-naukowe. Pod koniec studiów następuje pogłębienie i zróżnicowanie wybranego kierunku studiów przez uczęszczanie przez 1 semestr na Kolokwium oraz samodzielne naukowe opracowanie wybranego problemu w ramach Pracy licencjackiej (12 LP) (*Studienordnung*).

Obszar Ogólnego przygotowania zawodowego (30 LP) podzielony został na Moduły obszarów zorientowanych zawodowo w obszarze kwalifikacji dodatkowych – Module zur Berufsfeldorientierung im Kompetenzbereich Fachnahe Zusatzqualifikationen (15 LP), Moduły wybierane wśród innych obszarów kompetencyjnych – Frei wählbare Module in anderen Kompetenzbereichen (10 LP) oraz Moduł praktyczny – Praktikumsmodul (5 LP). ABV obejmuje staż oraz następujące obszary kompetencyjne: języki obce, kompetencje medialne i informacyjne, kompetencje dotyczące gender i różnorodności, umiejętności organizacyjne i menedżerskie, kompetencje personalne i socjalno-komunikatywne oraz bliskie im kompetencje dodatkowe, dzięki którym nabywa się dodatkową praktyczną wiedzę i umiejętności zawodowe (*Studienordnung*).

Cele, treść i struktura kierunku studiów oraz praktyk zawodowych regulowane są przez odrębne przepisy. Strukturę i tok studiów reguluje Regulamin studiów. Zawiera on szczegółowe opisy, treści i cele kształcenia każdego modułu oraz przykładowy plan studiów. Znajdują się w nim również punkty dla każdego obszaru, jak również podany został czas pracy w godzinach podczas pełnych studiów (*Prüfungsordnung*).

Ani regulamin studiów, ani inne dokumenty nie określają kanonu literatury obowiązkowej dla studentów studiów mono-licencjackich Nauka o polityce. Każdy wykładowca samodzielnie wybiera książki i artykuły, które są wykorzystywane i omawiane podczas zajęć oraz wymagane na egzaminie lub zaliczeniu. Oznacza to, iż w poszczególnych latach akademickich omawiane mogą być różne dzieła i artykuły, nawet jeśli zajęcia prowadzone są przez tego samego wykładowcę. Mimo tego zauważalne jest, iż istnieją pewne pozycje, które przeważnie znajdują się na liście wymaganej literatury. Związane jest to m.in. z tym, iż każdy wykładowca podczas swoich zajęć powinien zapoznać studentów z głównymi teoriami.

Do pozycji, które najczęściej wykorzystywane są przez wykładowców w obszarze Teorie Polityczne należą m.in. Aristoteles (1984), *Politik*, w: *Politische Philosophie. Ein Lesebuch. Texte, Analysen, Kommentare*, red. E. Braun, F. Heine, U. Opolka, Reinbek; M. Brocker red. (2007), *Geschichte des politischen Denkens. Ein Handbuch*, Frankfurt/M; H. Brunkhorst (2000), *Einführung in die Geschichte politischer Ideen*, München; Th. Hobbes (1984), *Leviatan*, w: *Politische Philosophie. Ein Lesebuch. Texte, Analysen, Kommentare*, red. E. Braun, F. Heine, U. Opolka, Reinbek; K. Roth (2003), *Genealogie des Staates. Prämissen des neuzeitlichen Politikdenkens*, Berlin; M. Weber (1984), *Politik als Beruf*, w: *Politische Philosophie. Ein Lesebuch. Texte, Analysen, Kommentare*, red. E. Braun, F. Heine, U. Opolka, Reinbek.

Natomiast w obszarze Systemy polityczne i porównanie wykorzystywane są następujące dzieła: G.-J. Glaeßner (2006), *Politik in Deutschland*, Wiesbaden; W. Rudzio (2011), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden; M. G. Schmidt (2011), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschlands*, Wiesbaden.

W obszarze obowiązkowym Teoria, empiria i historia stosunków międzynarodowych pojawiają się następujące pozycje: J. Baylis, S. Smith, P. Owens red. (2011), *The Globalization of World Politics*, New York; T. Dunne, M. Kurki, S. Smith red. (2007), *International Relations Theories. Discipline and Diversity*, Oxford; R. Jackson, G. Sørensen (1999), *Introduction to International Relations*, Oxford; G. Krell (2009), *Weltbilder und Weltordnung. Einführung in die Theorie der internationalen Beziehungen*, Baden-Baden; S. Schieder, M. Spindler (2003), *Theorien der Internationalen Beziehungen*, Opladen; F. Schimmelfennig (2010), *Internationale Politik*, Paderborn; M. Staack red. (2012), *Einführung in die internationale Politik*, München; A. Wendt (1992), *Anarchy is what states make of it, The social construction of power politics*, „International Organization”, nr 46³¹.

Po pomyślnym ukończeniu studiów (uzyskaniu 180 LP) otrzymuje się stopień uniwersytecki „Bachelor of Arts – BA” (*Bachelorstudiengang Politikwissenschaft*).

Program studiów mono-licencjackich Nauka o polityce:

A) KIERUNEK PODSTAWOWY/KERNFACH	150 LP
1) Wprowadzenie/Einführungsbereich	28 LP
Moduł: Wprowadzenie w naukę o polityce A/Moduł: Einführung in die Politikwissenschaft A	8
Moduł: Wprowadzenie w metody pracy naukowej/Moduł: Einführung in die Methoden wissenschaftlichen Arbeitens	10
Moduł: Wprowadzenie w metody jakościowe i ilościowe/Moduł: Einführung in qualitative und quantitative Methoden	10
2) Obszar podstawowy I/Grundlagenbereich I	40 LP
Moduł podstawowy: Teoria polityczna/Grundlagenmodul: Politische Theorie	15
Moduł podstawowy: Systemy polityczne i porównanie/Grundlagenmodul: Politische Systeme und Vergleich	15
Moduł podstawowy: Teoria, empiria i historia stosunków międzynarodowych/Grundlagenmodul: Theorie, Empirie und Geschichte der internationalen Beziehungen	10
3) Obszar podstawowy II/Grundlagenbereich II	20 LP
Moduł podstawowy: Prawne i filozoficzne podstawy polityki/Grundlagenmodul: Rechtliche und philosophische Grundlagen der Politik	10
Moduł podstawowy: Międzynarodowa ekonomia polityczna/Grundlagenmodul: Internationale Politische Ökonomie	10
Moduł podstawowy: Socjologia polityczna/Grundlagenmodul: Politische Soziologie	10
Moduł podstawowy: Analiza obszaru polityki, w tym polityki środowiska/Grundlagenmodul: Politikfeldanalyse, insbesondere Umweltpolitik	10
Moduł podstawowy: Badanie pokoju i wojny/Grundlagenmodul: Friedens- und Konfliktforschung	10
Moduł podstawowy: Integracja europejska/Grundlagenmodul: Europäische Integration	10
Moduł podstawowy: Analiza polityki regionalnej/Grundlagenmodul: Regionale Politikanalyse	10
4) Obszar do wyboru/Wahlbereich	30 LP
a) Spezialisierungsbereich	
Moduł specjalizujący: Teorie polityczne/Spezialisierungsmodul: Politische Theorie	10

³¹ Umieszczenie książki A. Wendta, jednego z najbardziej znanych konstruktywistów w teorii stosunków międzynarodowych, w spisie literatury nawiązuje do obecnego kierunku badawczego instytutu.

Moduł specjalizujący: Systemy polityczne i porównanie/Spezialisierungsmodul: Politische Systeme und Vergleich	10
Moduł specjalizujący: Stosunki międzynarodowe/Spezialisierungsmodul: Internationale Beziehungen	10
Moduł specjalizujący: Prawne i filozoficzne podstawy polityki/Spezialisierungsmodul: Rechtliche und philosophische Grundlagen der Politik	10
Moduł specjalizujący: Międzynarodowa ekonomia polityczna/Spezialisierungsmodul: Internationale Politische Ökonomie	10
Moduł specjalizujący: Socjologia polityczna/Spezialisierungsmodul: Politische Soziologie	10
Moduł specjalizujący: Analiza obszaru polityki, w tym polityki środowiska/Spezialisierungsmodul: Politikfeldanalyse, insbesondere Umweltpolitik	10
Moduł specjalizujący: Badanie pokoju i wojny/Spezialisierungsmodul: Friedens- und Konfliktforschung	10
Moduł specjalizujący: Integracja europejska/Spezialisierungsmodul: Europäische Integration	10
Moduł specjalizujący: Analiza polityki regionalnej/Spezialisierungsmodul: Regionale Politikanalyse	10
b) Moduły obszarów styčných/Module des Affinen Bereichs (für jede 10 LP)	
5) Obszar pogłębiający/Vertiefungsbereich	20 LP
Moduł: Pogłębienie – Teorie polityczne/Modul: Vertiefung – Politische Theorie	10
Moduł: Pogłębienie – Systemy polityczne i porównanie/Modul: Vertiefung – Politische Systeme und Vergleich	10
Moduł: Pogłębienie – Stosunki międzynarodowe/Modul: Vertiefung – Internationale Beziehungen	10
6) Kolokwium i praca licencjacka/Bachelorarbeit mit begleitendem Kolloquium	12 LP
B) OBSZAR OGÓLNEGO PRZYGOTOWANIA ZAWODOWEGO/STUDIENBEREICH ALLGEMEINE BERUFSVORBEREITUNG (ABV)	30 LP
1) Moduły obszarów zorientowanych zawodowo w obszarze kwalifikacji dodatkowych/Module zur Berufsfeldorientierung im Kompetenzbereich Fachnahe Zusatzqualifikationen	15 LP
Planowanie i zarządzanie/Planung und Verwaltung	5
Doradztwo polityczno-naukowe i mediacja polityczna/Politikwissenschaftliche Beratung und Politikvermittlung	5
Polityczna edukacja dorosłych/Politische Erwachsenenbildung	5
Służby międzynarodowe/Internationale Dienste	5
2) Moduły wybierane wśród innych obszarów kompetencyjnych/Frei wählbare Module in anderen Kompetenzbereichen (für jede 5 LP)	10 LP
3) Moduł praktyczny/Praktikumsmodul	5 LP
RAZEM/INSGESAMT	180 LP

4. NAUKI POLITYCZNE NA UNIWERSYTECIE HUMBOLDTA

Instytut Nauk Społecznych (Institut für Sozialwissenschaften – ISW) Uniwersytetu Humboldta, jako część Wydziału Filozofii III³², powstał w 1993 r. Jego profil charakteryzuje kilka kluczowych elementów, jak np. integracja socjologii i nauk po-

³² Od semestru letniego 2014 r. *Philosophische Fakultät III* przemianowany został na Wydział Kulturoznawstwa, Nauk Społecznych i Edukacji (*Kultur-, Sozial- und Bildungswissenschaftliche Fakultät*).

litycznych jako nowoczesnych empirycznych nauk społecznych, które nie zapominają o klasycznych metodach teoretycznych; skupienie się na instytucjach politycznych i społecznych, a także problemach społecznych; odzwierciedlenie i konsekwentne stosowanie socjologicznych metod w empirycznym porównaniu społeczeństw i systemów politycznych oraz analizowanie społeczno-politycznego znaczenia badań socjologicznych, które powiązane jest z otwartym dialogiem między nauczycielami, uczniami, podmiotami społecznymi i politycznymi. Głównymi przedmiotami nauczania i badań na ISW są demokratyczne procesy podejmowania decyzji, działanie oraz zmiany w instytucjach politycznych i społecznych, procesy demokratyzujące i od demokratyzujące różne typy władzy, teorie władzy politycznej, legitymizacji i obalenia władzy oraz dominacji i symbolizacji dominacji, struktury społeczne, nierówności społeczne i włączenie społeczne w kontekście pracy, płci, rodziny, migracji, miast i rozwoju demograficznego oraz kulturowe, społeczne i polityczne podziały społeczeństw i ich konsekwencje dla działalności społecznej i politycznej (*Über das ISW*).

Za dydaktykę i badania naukowe w Instytucie odpowiedzialnych jest 16 profesorów z dziedziny nauk politycznych i socjologii oraz profesorowie gościnni, docenci i pozostali wykładowcy (*Über das ISW*). Badania pracowników publikowane są jako seria „*Working Paper*” (*Working Paper Series*). W latach 1994–2012 politolodzy mogli wydawać swoje artykuły w ramach czasopisma „*Humboldt-Spektrum*” (*Profil der Zeitschrift*).

Instytut oferuje kilka kierunków studiów łączących nauki społeczne z politycznymi. Zostały one bardzo wysoko ocenione w przeprowadzonym przez CHE w 2012/2013 r. Rankingu doskonałości (CHE, 2013). Ponadto zgodnie z rankingiem przeprowadzonym w 2007 r., w którym udział wzięli członkowie DVPW i DGfP, HU otrzymał pierwsze miejsce w obszarze Teorie polityczne, filozofia polityczna i historia idei – Politische Theorie, Politische Philosophie und Ideengeschichte (IX., 5. *Die Reputation von Universitäten und Forschungsstätten*, 2007, s. 154).

Nauka o polityce połączona została z socjologią na **mono-licencjackim kierunku Nauki społeczne** (Mono-Bachelor Sozialwissenschaften) w roku akademickim 2002/2003. Celem studiów jest przekazanie podstawowej wiedzy oraz metod badawczych obu dyscyplin wiedzy. Przy czym nacisk kładziony jest na przekazanie szerokiej i zintegrowanej wiedzy oraz zrozumienie najważniejszych teorii i metod, krytyczną refleksję odnoszącą się do aktualnej wiedzy i badań (moduł podstawowy). Studenci (przede wszystkim w ramach modułu pogłębiającego i do wyboru) zdobywają teoretyczne, metodyczne i praktyczne umiejętności oraz kompetencje umożliwiające dalszy rozwój i wykorzystanie wiedzy teoretycznej oraz umiejętności rozwiązywania problemów teoretycznych. Nabywają również umiejętności formułowania i obrony własnych poglądów. Odbywa się to poprzez wykłady, nauczanie wirtualne, samodzielną oraz wspólną naukę (*Studien*, § 4 *Ziele des Studiums, Internationalität*).

Pomyślne ukończenie studiów umożliwia podjęcie pracy w różnych obszarach społecznych, jak gospodarka, zarządzanie, organizacje społeczne i polityczne oraz media. Zaletą jest również możliwość zaliczania modułów za granicą (studenci zachęcani są do wyjazdów zagranicznych na 3, 4, lub 5 semestrze studiów) (*Studien*).

Studia licencjackie na kierunku Nauki społeczne składają się z powiązanych ze sobą obszarów: Obszaru obowiązkowego (Pflichtbereich) i Obszaru do wyboru (Wahlbereich) na który składają się Obszar obowiązkowy do wyboru I (Wahlpflichtbereich I) i Obszar obowiązkowy do wyboru II (za oba student musi uzyskać 140 punktów (Studienpunkte – SP). Zalicza się do nich także obszar Studiów ogólnych (Studium Generale), w którego zakres wchodzi zajęcia na innych kierunkach lub zajęcia oferowane w modułach do wyboru kierunku Nauki społeczne (10 SP). Służą one pogłębieniu i uzupełnianiu fachowej wiedzy celem stworzenia indywidualnego profilu wykształcenia studenta. Ponadto studenci muszą uzyskać Dodatkowe kwalifikacje zawodowe – Studium Generale (30 SP). Dzięki 8-tygodniowym praktykom oraz zajęciom oferowanym przez wykwalifikowanych praktyków otrzymują wgląd w aktywności zawodowe (*Studien*).

Cele, treść i struktura kierunku studiów oraz dodatkowych kwalifikacji zawodowych regulowane są przez odrębne przepisy. Strukturę i tok studiów reguluje regulamin studiów. Zawiera on szczegółowe opisy, treści i cele kształcenia każdego modułu oraz przykładowy plan studiów. Znajdują się w nim również punkty dla każdego modułu, jak również podany został czas pracy w godzinach podczas pełnych studiów (*Studien*).

Ani regulamin studiów, ani inne dokumenty nie określają kanonu literatury obowiązkowej dla studentów studiów mono-licencjackich Nauki społeczne. Każdy wykładowca samodzielnie wybiera książki i artykuły, które wykorzystywane i omawiane są podczas zajęć oraz wymagane na egzaminie lub zaliczeniu. Oznacza to, iż nawet jeśli zajęcia prowadzone są przez tego samego wykładowcę, w poszczególnych latach akademickich omawiane mogą być różne dzieła i artykuły. Mimo tego zauważalne jest, iż istnieją pewne pozycje, które przeważnie znajdują się na liście wymaganej literatury. Związane jest to m.in. z tym, iż Instytut Nauk Społecznych nie utożsamia się z jedną z tradycyjnych „szkół” czy z jedną z tradycyjnych teorii badawczych, w praktyce każdy wykładowca podczas swoich zajęć powinien zapoznać studentów z głównymi teoriami.

Do pozycji, które najczęściej wykorzystywane są przez wykładowców w obszarze Teorii politycznej należą: Aristoteles (1989), *Politik: Schriften zur Staatstheorie*, red. F. F. Schwarz, Stuttgart; A. Brodacz, G. S. Schaal red. (2002), *Politische Theorien der Gegenwart. Eine Einführung*, t. 1 i 2, Opladen; K. Beyme (2000), *Die politischen Theorien der Gegenwart. Eine Einführung*, Wiesbaden; K. Beyme (1999), *Theorie der Politik im 20. Jahrhundert. Von der Moderne zur Postmoderne*, Frankfurt/M; Th. Hobbes (1976), *Leviathan. Oder Stoff, Form und Gewalt eines bürgerlichen und kirchlichen Staates*, red. I. Fetscher, Frankfurt a. M.–Berlin–Wien.

W obszarze obowiązkowym System polityczny RFN pojawią się takie pozycje, jak: G.-J. Glaeßner (2006), *Politik in Deutschland*, Wiesbaden; W. Rudzio (2011), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden; M. G. Schmidt (2011), *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden; R. Sturm, H. Pehle (2005), *Das neue deutsche Regierungssystem*, Wiesbaden; C. Böhrer, W. Jann, E. Kronenwett (1979), *Innenpolitik und politische Theorie: Ein Studienbuch*, Opladen; W. Ismayr (2003), *Die politischen Systeme Westeuropas im Vergleich*, w: *Die politischen Systeme Westeuropas*, red. W. Ismayr, Opladen.

Natomiast w obszarze Politologia porównawcza i stosunki międzynarodowe pojawia się następująca literatura: H. Bull (1985), *Die anarchische Gesellschaft*, w: *Weltpolitik: Strukturen – Akteure – Perspektiven*, red. K. Kaiser, H.-P. Schwarz, Stuttgart; S. P. Huntington (1991), *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, London; J. E. Lane, S. Ersson (1999), *Politics and Society in Western Europe*, London; A. Lijphart (1999), *Patterns of Democracy*, New Haven–London; H. Müller (2000), *Internationale Regime und ihr Beitrag zur Weltordnung*, w: *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*, red. K. Kaiser, H.-P. Schwarz, Bonn; H. Münkler (2002), *Die neuen Kriege*, Reinbek; H.-P. Schwarz (1985), *Der Faktor Macht im heutigen Staatensystem*, w: *Weltpolitik: Strukturen – Akteure – Perspektiven*, red. K. Kaiser, H.-P. Schwarz, Stuttgart.

Po pomyślnym ukończeniu studiów (uzyskaniu 180 SP) otrzymuje się stopień uniwersytecki „Bachelor of Arts – BA” (*Studien, § 9 Studienabschluss, Gesamtnote, akademischer Grad*).

Program studiów mono-licencjackich Nauki społeczne:

A) MONO-KIERUNEK/MONOFACH	140 SP
1) Obszar obowiązkowy/Pflichtbereich	100 SP
– Moduł 1: Wprowadzenie w studia społeczne/Modul 1: Einführung in das Studium der Sozialwissenschaften	7
– Moduł 2: Teorie socjologiczne/Modul 2: Soziologische Theorien	8
– Moduł 3: Teorie polityczne/Modul 3: Politische Theorien	8
– Moduł 4: Mikrosocjologia i demografia/Modul 4: Mikrosoziologie und Demographie	8
– Moduł 5: System polityczny RFN/Modul 5: Politisches System der BRD	8
– Moduł 6: Politologia porównawcza i stosunki międzynarodowe/Modul 6: Vergleichende Politikwissenschaft und Internationale Beziehungen	8
– Moduł 7: Struktura społeczna i dywersyfikacja/Modul 7: Sozialstruktur und Diversität	8
– Moduł 8: Metody empirycznych badań społecznych I/Modul 8: Methoden empirischer Sozialforschung I	10
– Moduł 9: Metody empirycznych badań społecznych II/Modul 9: Methoden empirischer Sozialforschung II	10
– Moduł 10: Metody empirycznych badań społecznych III/Modul 10: Methoden empirischer Sozialforschung III	10
– Moduł 15: Moduł końcowy (praca licencjacka)/Modul 15: Abschlussmodul (Bachelorarbeit)	15
2) Obszar do wyboru/Wahlbereich	40 SP
a) Obszar obowiązkowy do wyboru I:/Wahlpflichtbereich I:	20 SP
– Moduł pogłębiający 11/1: Polityka i rządzenie w systemach wielopoziomowych/Modul Vertiefung 11/1: Politik und Regieren im Mehrebenensystems	10
– Moduł pogłębiający 11/2: Politologia porównawcza i stosunki międzynarodowe/Modul Vertiefung 11/2: Vergl. PW und Intern. Beziehungen	10
– Moduł pogłębiający 11/3: Gender, rodzina i praca/Modul Vertiefung 11/3: Gender, Familie und Arbeit	10
– Moduł pogłębiający 11/4: Państwo i heterogeniczność/Modul Vertiefung 11/4: Stadt und Heterogenität	10
– Moduł pogłębiający 11/5: Socjologia polityczna/Modul Vertiefung 11/5: Politische Soziologie	10
– Moduł pogłębiający 11/6: Teorie socjologiczne i polityczno-naukowe/Modul Vertiefung 11/6: Soziologische und politikwissenschaftliche Theorien	10

b) Obszar obowiązkowy do wyboru II:/Wahlpflichtbereich II: (Aus den im Modul 12 angebotenen Seminaren sind 4 – je 2 SWS und je 5 SP – zu wählen (gesamt 20 SP))	20 SP
B) STUDIA OGOLNE/STUDIUM GENERALE	10 SP
C) DODATKOWE KWALIFIKACJE ZAWODOWE/BERUFSBEZOGENE ZUSATZQUALIFIKATIONEN	30 SP
RAZEM/INSGESAMT	180 SP

5. KONKLUZJE

Nauka o polityce w Niemczech jest kierunkiem bardzo zróżnicowanym. Zarówno sama nazwa kierunku, jak i program studiów wielokrotnie się zmieniały. Ze względu na sytuację polityczną oraz różnorodne spojrzenie na to, czym jest nauka, kierunek ten kilkakrotnie zniknął i pojawiał się na uniwersytetach oraz w szkołach wyższych, nie zawsze też był samodzielny. Od podziału Niemiec po II wojnie światowej nauka o polityce na stałe zagościła w ofercie kierunków studiów w Republice Federalnej Niemiec, ale dopiero ponowne zjednoczenie kraju umożliwiło utworzenie tego kierunku na obszarze byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Od tego momentu całkiem dobrze się rozwija, o czym świadczą prestiżowe rankingi przeprowadzane przez Centrum Rozwoju Szkolnictwa Wyższego albo członków Niemieckiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych i Niemieckiej Unii Nauk Politycznych.

Po zjednoczeniu Niemiec uniwersytety byłej NRD przyjęły do pracy zachodnioniemieckich profesorów i razem z nimi podział na 4 katedry – teorii politycznej i historii idei, niemieckiego systemu rządów, polityki międzynarodowej oraz niemieckiej polityki zagranicznej – a także rozumienie nauki o polityce jako demokratycznej. Obecnie podział ten nie zawsze jest widoczny, gdyż uniwersytety posiadają szerokie kompetencje, w tym ustalają kierunki studiów oraz zajęcia odbywające się w ich ramach. W konsekwencji istnieje bardzo wiele wariantów studiów politologicznych – np. Uniwersytet Poczdamski oferuje aż 3 kierunki licencjackie (Polityka i administracja, Polityka, administracja i organizacja, Polityka i gospodarka), a Wolny Uniwersytet Berliński i Uniwersytet Humboldtta tylko 1 kierunek (odpowiednio Nauka o polityce i Nauki społeczne). Choć są one odmienne z nazwy, wszystkie łączy interdyscyplinarna oferta programowa.

Uniwersytety ustalają własne regulaminy studiów, które choć muszą zostać zatwierdzone przez kraj związkowy i nie stać w sprzeczności z prawem owego kraju, różnią się na poszczególnych uczelniach – np. będące pod jurysdykcją berlińską Uniwersytet Humboldtta i Wolny Uniwersytet Berliński wymagają zupełnie innej liczby oraz rodzajów zdanych egzaminów i wymaganych punktów. Co więcej, nawet oferowane w ramach jednej uczelni politologiczne kierunki studiów różnią się między sobą pod tym względem – przykładem jest Uniwersytet Poczdamski będący pod jurysdykcją brandenburską. Ponadto pracujący na uczelniach niemieccy politolodzy posiadają dużą swobodę w ustalaniu tematyki prowadzonych zajęć. Musi ona jednakże współgrać z kierunkiem studiów (szczególnie jeśli zajęcia oferowane są w ramach modułów podstawowych) oraz obszarem badawczym wykładowcy. Ele-

mentem wspólnym jest kładzenie dużego nacisku na uczenie studentów samodzielnego myślenia, umiejętności wyrażania i obrony poglądów.

Niemieckie uniwersytety bardzo dużą wagę przywiązują także do rynku pracy, w zasadzie mają obowiązek dopasowywać się do zmieniającej się rzeczywistości rynku pracy, duży nacisk kładą zatem na szkolenia i praktyki zawodowe. Wydział Nauk Ekonomicznych i Społecznych Uniwersytetu Poczdamskiego, Instytut Otto Suhra Wolnego Uniwersytetu Berlińskiego i Instytut Nauk Społecznych Uniwersytetu Humboldta chwalą swoje politologiczne kierunki jako ściśle współpracujące z sektorem związanym z polityką, zarządzaniem, gospodarką i społeczeństwem oraz dobrze przygotowujące studentów do pracy w wielu obszarach, instytucjach i organizacjach.

Politologowie zatrudnieni na uniwersytetach mają wiele możliwości publikowania i tworzenia związanych z uczelniami politologicznych czasopism. Od 1971 r. pracownicy naukowcy Instytutu Otto Suhra redagują wydawane do dziś czasopismo „*PROKLA. Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*”. Ponadto w latach 70. mogli publikować w „*Sozialistische Politik (1969)*”. Z kolei politologowie Uniwersytetu Poczdamskiego od 1993 r. wydają, we współpracy z pracownikami naukowymi Instytutu Zachodniego, czasopismo „*WeltTrends*”. Do 2012 r. politologowie związani z Instytutem Nauk Społecznych mogli publikować swoje badania w ogólnouniwersyteckim „*Humboldt-Spectrum*”, na chwilę obecną ich badania publikowane są jako serie „*Working Paper*”, gdyż nie założyli własnego politologicznego czasopisma. Jako że większość politologów zatrudnionych na wyżej wymienionych uczelniach należy do Niemieckiej Unii Nauk Politycznych lub/i Niemieckiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych mogą także rozpowszechniać swoje osiągnięcia naukowe w wydawanym przez DVPW od 1960 r. czasopiśmie „*Politische Vierteljahresschrift – PVS*”, w „*Politikwissenschaft. Rudnbrief der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*” oraz w wydawanej przez DGfP od 1988 r. serii „*Veröffentlichungen der Deutschen Gesellschaft für Politikwissenschaft (DGfP)*”. Analizując profil badawczy czasopism i publikacji, można wysnuć wniosek, iż pracownicy naukowcy Instytutu Otto Suhra do lat 90. najsilniej utożsamiali się z teorią krytyczno-dialektyczną, w późniejszym okresie z empiryczno-analityczną, ale także konstruktywistyczną. Politologowie z Wydziału Nauk Ekonomicznych i Społecznych oraz Instytutu Nauk Społecznych wykorzystują cały wachlarz teorii badawczych, choć podejście empiryczno-analityczne wydaje się być darzone największą estymą.

Jednostki uniwersyteckie, na których odbywają się studia licencjackie z zakresu nauk politycznych, nie określają odgórnie kanonu literatury obowiązkowej dla studentów tych kierunków. W praktyce każdy wykładowca pracujący na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Społecznych, w Instytucie Otto Suhra i Instytucie Nauk Społecznych samodzielnie dobiera literaturę, która jest wykorzystywana podczas zajęć oraz wymagana do zdania egzaminu czy uzyskania zaliczenia. Oznacza to, iż w poszczególnych latach akademickich omawiane mogą być różne dzieła i artykuły, nawet jeśli zajęcia prowadzone są przez tego samego wykładowcę. Badanie i porównanie literatury wymaganej na wykładach z 3 obszarów obowiązkowych – teorie polityczne, systemy polityczne/system polityczny Niemiec oraz polityka/stosunki

międzynarodowe – ujawniło, iż niektóre z pozycji wykorzystywane są zarówno na wydziale, jak i w obu instytutach. Należą do nich odpowiednio: Aristoteles, *Politik*; Th. Hobbes, *Leviathan*; M. Weber, *Politik als Beruf*; G.-J. Glaeßner, *Politik in Deutschland*; W. Rudzio, *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*; M. G. Schmidt, *Das politische System der Bundesrepublik Deutschlands*; J. Baylis, S. Smith, *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*; S. Schieder, M. Spindler, *Theorien der Internationalen Beziehungen*. Ponadto badanie wykazało, iż w wykazach tej literatury pojawiają się również pewne nazwiska, które cieszą się bardzo dużą estymą na wydziale lub w jednym z instytutów. Są to: K. Beyme, H. Brunkhorst, A. Liphardt, H. Münkler, Th. Risse, K. Roth, F. Schimmelfennig i A. Wendt. Autorzy ci, wśród których znajdują się wykładowcy omawianych uniwersytetów, przyczynili się w znacznym stopniu do rozwoju badań nad teoriami i systemami politycznymi lub stosunkami międzynarodowymi.

Rozdział III

NAUKA O POLITYCE W FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Edward Jeliński
Bartosz Hordecki

1. DYSKUSJA W KWESTII POCZĄTKÓW ROSYJSKIEJ NAUKI O POLITYCE

Kwestia początków nauk politycznych w Rosji/ZSRR pozostaje dyskusyjna. Ich źródeł niektórzy badacze upatrują w epoce narodzin rosyjskiej nauki uniwersyteckiej¹.

---

¹ Dla przykładu, w Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym im. M. W. Łomonosowa (MGU), jednym z najważniejszych ośrodków naukowych w Rosji (powstałym w 1755 r.), początków politologii rosyjskiej upatruje się w latach 70. XVIII w. Jak stwierdza Andriej Szutow, 22 kwietnia 1771 r. – w dniu urodzin Katarzyny II – Karol Henryk Langer wystąpił z wykładem (mową) pt. *O zakresie i ważnych przedstawicielach nauki politycznej*, który jest uznawany za pierwsze wystąpienie w Imperatorskim Uniwersytecie Moskiewskim traktujące o specyfice ówczesnej nauki o polityce. Jako ciekawostkę można dodać, że K. Langer wywodził się ze Śląska, a studia odbywał na uniwersytetach niemieckich (m.in. studiował prawo na uniwersytecie w Jenie). Do Rosji (konkretnie – do Petersburga) przybył w 1759 r. W latach 1764–1774 pracował w Uniwersytecie Moskiewskim (zob. szerzej Шyтов, 2011, s. 6–16). Następnie, w świetle przywołanej publikacji, „W 1804 r. w Uniwersytecie Moskiewskim powstał Wydział Nauk Moralno-Politycznych, w którym rozwijano studia polityki i nauk pokrewnych. Po reorganizacji wydziału w 1834 r. problematykę politologiczną rozwijano w ramach historii politycznej, prawa państwowego, dyplomacji, ekonomii politycznej, statystyki i innych przedmiotów. W drugiej połowie XIX i na początku XX wieku w rozwój nauczania politologicznego na wydziałach: prawa oraz historyczno-filozoficznym Uniwersytetu Moskiewskiego duży wkład wnieśli tacy profesorowie jak: K. D. Kawielin, C. M. Sołowjow, B. N. Cziczerin, M. M. Kowalewski, W. O. Kluczewski, J. S. Gambarow, S. A. Muromcew”. Warto również wspomnieć, że pod redakcją A. Szutowa w roku 2010 wydano pracę *Избранные труды профессоров нравственно-политического отделения МГУ*, natomiast w 2014 r. wydawnictwo okolicznościowe *Нравственно-политический факультет Московского университета 1804–1835* (Шyтов, 2010; Шyтов, 2014). W pierwszej z przywołanych prac opublikowano wybrane teksty profesorów Wydziału Moralno-Politycznego MGU, w tym pracę Christiana von Schläzera (1774–1831), który w dziedzinie nauk politycznych wyróżniał: 1) metapolitykę, wspomaganą przez filozofię praktyczną, podstawy prawa cywilnego i karnego, historię, etnografię, geografię i in.; 2) politykę, która dzieli się na ustrojową, wykonawczą (w ramach teje wyróżnia się natomiast część ogólną, zajmującą się takimi kwestiami, jak tworzenie prawa, formowanie urzędów i wybór urzędników, ściąganie podatków przez państwo; część szczegółową – tu należy wskazać politykę szczegółową bezpośrednią – polityka wojny, dyplomacja, polityka prawa cywilnego i karnego, polityka dobroczynności społecznej; politykę szczegółową pośrednią – polityka bogactwa narodowego i państwowego, polityka oświaty ludowej, policja) oraz nauki pomocnicze polityki poza historią

Inni podkreślają natomiast, że wprawdzie nie można wskazać konkretnych dat, które chociażby symbolizowałyby narodziny refleksji politycznej w państwach ruskich, niemniej należy pamiętać, że jej tradycje sięgają co najmniej XI stulecia. W *Przedstawieniu* zbioru tekstów obrazujących rozwój rosyjskiej myśli polityczno-społecznej od XI do XVII wieku, Sergey Perevezentsev stwierdza, że:

Historia rosyjskiej myśli politycznej liczy wiele stuleci. Już w pomnikach piśmienności XI–XII w. możemy znaleźć rozmyślania myślicieli ruskich o istocie i sensie władzy, o realnej lub idealnej organizacji politycznej państwa, o idealnym władcy itp. Przy tym myśliciele polityczni stuleci XI–XVII starali się, by w swoich rozmyślaniach teoretycznych, jak i praktycznych rekomendacjach, z jednej strony, odzwierciedlić realne problemy stojące przed społeczeństwem w takim czy innym okresie, a z drugiej – zestawić te realne problemy z określonymi idealnymi wyobrażeniami o władzy i państwie. W następstwie, ruska myśl polityczna XI–XVII w. po pierwsze, była odbiciem i wyrazem specyfiki historycznego i politycznego rozwoju Rosji, po drugie, sama kształtowała określone ideały społeczne i polityczne, które w mniejszym lub większym stopniu formowały świadomość społeczną i co więcej – stanowiły cel rozwoju społeczeństwa i państwa (Перевезенцев, 2011, s. 10).

Za główne cechy specyficzne rosyjskiej myśli społeczno-politycznej XI–XVII w. przywołany autor uznaje: przywiązanie do tradycji, której głównym nosicielem pozostawał lud, w szczególności chłopstwo („Tu swoją rolę odegrała *obszczina*, która

---

polityczną (geografia matematyczna, fizyka, chemia, filozofia praktyczna, geografia matematyczna i fizyczna, gospodarka wiejska, technologia, w tym w szczególności górnictwo, handlownictwo, architektura wojenna i cywilna, taktyka, nawigacja, pedagogika, medycyna sądowa, arytmetyka polityczna); 3) statystykę *sensu largo*, w ramach której wydzielone zostały: geografia praktyczna, wiedza o ludzkiej i lingwistyka (językoznawstwo), prawoznawstwo, statystyka *sensu stricto* oraz nauki pomocnicze statystyki poza historią i niektórymi naukami zawartymi już w polityce, tj. teoria statystyki i dyplomacja; 4) historię, dzielącą się na historię w najbardziej ogólnym sensie, następnie historię w ogólnym sensie (historia człowieka jako istoty fizycznej, moralnej oraz społecznej – ta ostatnia to historia w wąskim sensie, obejmująca historię geograficzną, historię etnograficzną, historię prawną, historię polityczną, zwaną też historią statystyczną w najbardziej wąskim sensie, jak również nauki pomocnicze historii politycznej, oprócz już wspomnianych, a więc krytykę historyczną, chronologię, dyplomację, heraldykę, genealogię i numizmatykę) (Иллѳев, 2010, s. 163–183). W kwestii początków nauk o polityce w Uniwersytecie Sankt-Petersburskim można natomiast zdać się na informacje podane przez L. W. Smorgunowa. Zgodnie z nimi, program Wydziału Prawnego XVIII-wiecznego Uniwersytetu w Sankt-Petersburgu przewidywał m.in. wykłady z nauk praktycznych, tj. polityki, etyki i prawa naturalnego. Natomiast w pierwszej połowie wieku XIX, zgodnie z uwagami przywołanego autora, właśnie na Uniwersytecie Sankt-Petersburskim podjęto starania, „by wprowadzić w Rosji kształcenie uniwersyteckie w zakresie nauk politycznych, odpowiadające światowemu doświadczeniu tamtych czasów”. Co więcej, twierdzi L. W. Smorgunow, edukacja polityczna na tej uczelni miała już na początku XIX wieku swoją specyfikę (mniej godzin w porównaniu z innymi uczelniami rosyjskimi poświęcano na wykłady filozofii i teologii; większy nacisk kładziono na nauczanie ekonomii; zamiast statystyki pojmowanej jako charakterystyka obecnego stanu narodów i państw, wykładano „arytmetykę polityczną”, w ramach której skupiano się na jak najbardziej efektywnym wykorzystaniu nowej wiedzy matematycznej; rozwijano także dyscypliny zaznajamiające studentów z wiedzą na temat sytuacji poza granicami Rosji (Сморгунов, 2014, s. 15).

panowała na wsi ruskiej i pozwalała zachować tradycję w przeciągu długich stuleci. Stąd niektóre tradycje prawa zwyczajowego, ustanowione w końcu wieku XIX, sięgają swymi korzeniami wieku XI”;

Перевезенцев, 2011, s. 13); szeroko rozpowszechnione przekonanie, że władza nie powinna starać się budować jakiejś „nowej, świetlanej przyszłości”, lecz zabezpieczać warunki, w ramach których ludzie mogą swobodnie praktykować „życie po staremu”; popularność opinii, że rządzący, wbrew swemu przeznaczeniu, nierzadko występują w charakterze wroga sprawdzonych sposobów egzystencji, który stara się przymusić lud do przyjmowania zgubnych nowinek; wielość tradycji, do których odwoływali się twórcy rosyjskiej myśli politycznej („rosyjska myśl polityczna nie opierała się na tradycji tak po prostu, lecz różni myśliciele polityczni opierali się na odmiennych tradycjach politycznych, w tej lub innej formie występujących na Rusi i posiadających swoich stronników. [...] Inaczej mówiąc, spory polityczne XI–XVI w. nie są prostą wojną pomiędzy *starym* i *nowym*, *dobrym* i *złym*, lecz także rywalizacją rozmaitych tradycji o pierwszeństwo w świadomości społeczno-politycznej oraz w praktyce społeczno-politycznej. W związku z tym istotność tego lub innego stanowiska, tego lub innego myśliciela politycznego charakteryzowała się jego przynależnością do określonej tradycji myśli politycznej”;

Перевезенцев, 2011, s. 15); zakotwiczenie w światopoglądzie religijno-filozoficznym, formowanie idei społeczno-politycznych w ramach powszechnie przyjmowanego religijno-filozoficznego pojmowania świata, co przekładało się na brak myśli politycznej jako zjawiska oderwanego od kontekstu religijno-filozoficznego (Перевезенцев, 2011, s. 16); brak traktatów społeczno-politycznych, często spotykanych na Zachodzie, wyraz myśli społeczno-politycznej w formie prac literacko-artystycznych tudzież w publicystyce („*słowa*, pouczenia, posłania, wskazania, przypowieści, powieści itd.”;

Перевезенцев, 2011, s. 17)².

² Zob. też Творогов, 1996; Перевезенцев, 1999; Перевезенцев, 2015. Pogląd o wielorodności i złożoności tradycji rosyjskiej myśli politycznej (w szczególności w XIX i XX stuleciu) wyrażają również redaktorzy zbioru klasycznych rosyjskich tekstów społeczno-politycznych, wydanego pod egidą Rosyjskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych, Jurij Piwowarow i Aleksander Sołowjow. Zgodnie z ich uwagami, wyrażonymi we wprowadzeniu do przywołanej pracy (*Введение. Политическая мысль и политическая наука в России: Сложные переплетения, противоречивые традиции, прогноз будущего*): „treść myśli rosyjskiej, przejawiająca się w konserwatywnej formie jeszcze w XIX stuleciu, w znaczącej mierze demonstrowała swą historiozoficzność, obecność uczuć kolektywistycznych, orientację na wartości moralne i koncentrację uwagi na przyszłości ludzkości, ukierunkowanie na religijne zbawienie i odpowiedzialność za wszystkie niedoskonałości życia, jak również za organizację całego kosmosu. Jednocześnie na przestrzeni całej swej historii, myśl polityczna tak lub inaczej karmiła się tradycjami intelektualnymi rosyjskiego prawosławia (od metropolity Iłariona do Symeona Połockiego) oraz tradycjami ogólnochrześcijańskimi, ideami bizantyzmu, a później także *ordynistwa*. Wpływowym czynnikiem stały się nadto epizodyczne podziały w ramach tradycji, występujące okresowo w historii, *powiązane* z jakościową transformacją społeczeństwa (rewolucje, wojny, radykalne reformy) oraz następstwa rozpadu społeczeństwa na dwie *wrogie struktury życia* (W. O. Kluczewski) – europeizowaną i tradycjonalistyczną” (Пивоваров, Соловьев, 2015, s. 10–11). Co równie istotne, autorzy ci podkreślają, że istnieje spora różnica między rosyjską myślą społeczno-polityczną oraz rosyjską nauką o polityce. Ta ostatnia, zgodnie z ich oceną, powstała i zaczęła się rozwijać znacznie później niż jej zachodnioeuropejskie odpowiedniki. Niemniej, mimo zapóźnienia, „szybko i organicznie weszła w ten intelektualny *mainstream*”. Świadczą o tym, w opinii J. Piwowarowa oraz A. Sołowjowa,

Nie brakuje także zwolenników tezy, że poszukując korzeni politologii rosyjskiej, szczególny nacisk należy położyć na procesy zachodzące w czasach ZSRR. Wówczas to badania w zakresie nauk politycznych rozwijały się wraz z rozwojem Radzieckiego Towarzystwa Nauki Politycznej, którego największym osiągnięciem instytucjonalnym była organizacja Światowego Kongresu Nauk Politycznych w Moskwie w roku 1979 (Патрушев, Филиппова, 2015).

Jak zauważa natomiast Jakow Pliejs, standaryzacja nauki o polityce w Rosji rozpoczęła się dopiero na początku lat 90. XX w. Zarazem na 4 listopada 1988 r. datowano Postanowienie Komitetu Państwowego ds. Nauki i Techniki ZSRR nr 386 „O nomenklaturze specjalności pracowników naukowych”, w którym to dokumencie po raz pierwszy użyto nazwy *politologia* jako określenia konkretnej grupy specjalistów. Co więcej, zgodnie z decyzją Wyższej Komisji Atestacyjnej przy Komitecie Ministrów ZSRR nr 1 z 25 stycznia 1989 r. nazewnictwo przyjęte przez Komitet Państwowy ds. Nauki i Techniki zostało uznane za obowiązujące we wszystkich organach atestacji kadr naukowo-pedagogicznych (Пляйс, 2007a, s. 155; Пляйс, 2010).

Tym samym w ZSRR/Rosji rozpoczął się okres instytucjonalizacji politologii jako dyscypliny. Zaczęto tworzyć katedry, rady naukowe, wydziały. Pierwsza rada ekspercka w zakresie nauk politycznych powstała jesienią 1990 r. i składała się głównie z członków Akademii Nauk ZSRR. Natomiast pierwsze specjalistyczne rady naukowe w zakresie politologii powstały w 1990 r. w Instytucie Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym KPZR (przewodniczył tej radzie Fiodor Burlacki) oraz przy Uralskim Oddziale Akademii Nauk ZSRR (Пляйс, 2007a, s. 155; Пляйс, 2010).

---

następujące fakty: w 1804 r. utworzono w Uniwersytecie Moskiewskim Wydział Nauk Moralno-Politycznych; w wieku XIX dyscypliny polityczne pojawiają się jako przedmiot wykładu w jednym rosyjskim uniwersytecie; w 1837 r. w Uniwersytecie Charkowskim G. Stiepanow wygłosił *Mowę o istocie, wadze i przeznaczeniu nauk politycznych*; w 1862 r. D. Kaczenowski wygłosił wykład *O współczesnym stanie nauk politycznych w Europie Zachodniej i w Rosji*; na mocy nakazu Aleksandra II z lat 60. XIX w. wiele rosyjskich uniwersytetów wprowadziło do swoich programów kursy z zakresu nauk politycznych (Пивоваров, Соловьев, 2015, s. 8; zob. też Шутов, 2014 oraz Топычканов, 2014, s. 141–158). W świetle uwag tego ostatniego autora, w 1881 r. I. Andriejewski, profesor Uniwersytetu Sankt-Petersburskiego określił główne kierunki upowszechnienia wiedzy politycznej w Rosji Aleksandra II. Zdaniem I. Andriejewskiego, proces ten dokonywać miał się poprzez praktyczną działalność polityczną, teoretyczną pracę uniwersytetów oraz poprzez prasę. Jak zauważa A. Topyczkanow, w latach 60. XIX wieku w Cesarstwie Rosyjskim w trzech wymienionych sferach doszło do istotnych przekształceń, które należy uznać za sprzyjające rozwojowi świadomości politycznej Rosjan. Zmiany te stymulowało wprowadzenie w życie nowego prawa organizującego pracę uniwersytetów (1863 r.), utworzenie ziemstw (1864 r.) oraz przyjęcie tymczasowych praw o druku. Na mocy nowych regulacji uniwersyteckich „utraciła swą dominującą pozycję legalistyczna koncepcja jurysprudencji, a sfera wiedzy prawniczej uległa poszerzeniu, obejmując problematykę polityczną, społeczną i w następstwie również psychologiczną”. Co więcej, dzięki nowemu prawu intensywniej zaczęto wyklądać encyklopedię nauk politycznych i prawa państwowego, co znalazło również odzwierciedlenie w stosownej zmianie nazw katedr uniwersyteckich; ponadto, katedry ekonomii politycznej przeniesiono z fakultetów historyczno-filologicznych na wydziały prawa. Dzięki nowym uregulowaniom, powstawały przy uniwersytetach liczne stowarzyszenia naukowe, dla których badania polityki stanowiły istotny element działalności (Топычканов, 2014, s. 144–147).

Zarazem, według J. Pliejsa, rozwój badań dotyczących wybranych zagadnień politologicznych rozpoczął się w Rosji w końcu XIX w. Głównie rozwijały się wówczas studia nad zagadnieniem państwowości. Natomiast – odmiennie niż w USA i w wielu państwach Europy – nie podejmowano jeszcze wówczas badań dotyczących władzy politycznej oraz jej społecznych podstaw, teorii elit, typologii systemów politycznych i partyjnych, reżimów politycznych, ideologii politycznych, społeczeństwa obywatelskiego³.

J. Pliejs twierdzi także, że nie można przyjmować, iż początek rosyjskiej nauki o polityce wiąże się ze staraniami i badaniami podejmowanymi w latach 60., 70. i 80. XX w. przez F. Burlackiego, Aleksieja Rumiancewa, Giennadija Osipowa, Jurija Lewadę, Borisa Gruszina, Gieorgija Szachnazarowa, Olega Bogomołowa, Gieorgija Arbatowa, Fiodora Petrenkę i Michaiła Titarenkę. Badacze ci rozwijali swe studia w warunkach ideologicznego monopolu partii komunistycznej, co oznaczało, że niemożliwym było, aby uprawiali naukę o polityce w ścisłym znaczeniu tego terminu (Пляйс, 2007b, s. 5).

Niemniej warto zacytować również wypowiedź prezydenta Fundacji „Rosyjskie Centrum Społeczno-Polityczne” w latach 1994–2005, Aleksieja Salmina (1951–2005) z lipca 2002 r. Badacz ten skonstatował:

Zgodziłbym się i nie zgodził – w różnych kontekstach – z twierdzeniem, że rozwój politologii [rosyjskiej – E.J., B.H.] rozpoczyna się od 1989 roku. W rzeczywistości wszystko było nieco bardziej złożone. Po 1989 roku, politologia zyskała, jeszcze w Związku Radzieckim i następnie, oczywiście, w Federacji Rosyjskiej, rzeczywisty przedmiot badań – społeczeństwo polityczne. Słabo, bo słabo, jednak zaczęło się ono rozwijać. Zaczęto organizować regularne wybory oparte na zasadzie alternatywności, w parlamentach powstawały frakcje (nie zawsze związane z partiami), ruszył pełen przeciwnych proces decentralizacji terytorialnej, pojawił się kłęb problemów w stosunkach między centrum i regionami Rosji. Rozpoczęło się bardzo niespójne wprowadzenie dalece niedoskonałego samorządu lokalnego. Nastąpił, nie zawsze prawidłowy, lecz realny podział władzy – aż po konflikty na określonych etapach. Rodziły się i umierały setki organizacji nazywających się partiami itd. Innymi słowy, pojawił się cały szereg problemów, rozpoczął się cały rząd procesów, które politologia słusznie uważa za swoje i które zajmują centralne miejsce w nauce politycznej w tej postaci, w jakiej powstała ona przede wszystkim w Europie Zachodniej i USA, a która we współczesnym świecie jawi się dyscypliną uznaną na poziomie międzynarodowym (Салмин, 2015, s. 328).

Natomiast zgodnie ze stanowiskiem aktualnej Prezydent Rosyjskiego Towarzystwa Nauki Politycznej, Oksany Gaman-Gołutwiny, bez względu na przebogatą tradycję rosyjskiej myśli społeczno-politycznej, „oficjalne konstytuowanie nauki politycznej jako dyscypliny akademickiej oraz kierunku badawczego zaszło całkiem późno – w końcu lat 1980”. Zapóźnienie, zdaniem przywołanej autorki, wynikało z czynników głównie obiektywnych, w szczególności z faktu, iż „Historycznie, Imperium Rosyjskie, jak i ZSRR były zorganizowane jako ideokracje”. Oznacza to,

³ Do wyjątkowych zatem, podkreśla J. Pliejs, należą ówczesne prace Moisiejego Ostrogorskiego, który zajmował się już wówczas kwestiami demokracji i partii politycznych (Пляйс, 2007b, s. 5).

twierdzi badaczka, że „W warunkach nadzwyczajnej różnorodności terytorialno-geograficznej, ekonomicznej i etnokonfesjonalnej, jako zasada konsolidująca występował mechanizm ideologiczny: w Imperium Rosyjskim daną funkcję wypełniały prawosławie i państwowość, w ZSRR – ideologia komunistyczna”. Ideologizacja stosunków międzyludzkich oraz ich rozumienia i opisu służyć miały przede wszystkim ujednocinaniu rzeczywistości rosyjskiej czy radzieckiej, co z kolei miało zabezpieczać imperium przed rozpadem. Zarazem jednak system ideokratyczny redukował „możliwości zakorzenienia pluralizmu – politycznego i intelektualnego, bez którego rozwój nauki społecznej jest niemożliwy, w następstwie czego pluralizm intelektualny miał przeważnie charakter peryferyjny – w terminach nie geografii, a hierarchii i struktury przestrzeni społecznej” (Гаман-Голутвина, 2016, s. 14).

O. Gaman-Gołutwina zauważa jednak również, że mimo powyższego, rozwój badań politycznych w ZSRR dostrzegano poza jego granicami. Zgodnie z jej opinią:

Nie przypadkiem autorzy (wśród nich mamy nazwiska pierwszorzędnej rangi, Raymond Aron, Maurice Duverger, Harold Lasswell, Charles Merriam) przygotowanego w końcu lat 1940-tych obszernego referatu *Współczesna nauka polityczna: przegląd metod, kierunków badań i nauczania*, autorstwa ponad 50 badaczy, reprezentujących szeroką paletę krajów od Meksyku po Chiny, wyróżnili 5 wiodących szkół narodowych myśli politycznej: włączając w ten spis amerykańską, brytyjską, francuską, niemiecką i radziecką. Rzeczywiście, bez względu na to, że oficjalnie w istniejącym do 1989 r. rejestrze specjalności politologia nie została wymieniona, tym niemniej w kraju i do tego momentu istniały tradycje i formowały się szkoły badań sfery politycznej.

W epoce radzieckiej, twierdzi autorka, zabiegano o rozwój badań państwa i państwowości, partii politycznych, systemów i reżimów politycznych, prawidłowości rozwoju gospodarki światowej, polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych, ideologii i kultur politycznych, historii nauk politycznych i państwowznawczych, badań krajoznawczych. Prace z zakresu tych dziedzin toczyły się w kilku instytutach Akademii Nauk ZSRR (Instytut Filozofii, Instytut Gospodarki Międzynarodowej i Stosunków Międzynarodowych, Instytut Międzynarodowego Ruchu Robotniczego, Instytut Stanów Zjednoczonych i Kanady, Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych i in.), dyscypliny z zakresu nauk politycznych wykładano w najważniejszych uniwersytetach Związku. Natomiast w 1944 r. utworzono Moskiewski Instytut Państwowy Stosunków Międzynarodowych ZSRR, który z czasem, według słów O. Gaman-Gołutwiny, stał się jednym z głównych centrów badań oraz edukacji wyższej w zakresie historii i teorii stosunków międzynarodowych. Co więcej, jak podkreśla prezydent RTNP, w Moskiewskim Państwowym Instytucie Stosunków Międzynarodowych Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji w 1998 r. utworzono pierwszy w Federacji Rosyjskiej Wydział Politologii (Гаман-Голутвина, 2016, s. 15).

Wśród założycieli istotnych radzieckich szkół politologicznych O. Gaman-Gołutwina wymienia Aleksieja Łosiewa, Walentina Asmusa, Arliena Meliksietowa, Aleksandra Galkina. Zarazem jednak, w myśl jej uwag, „stan niektórych kierunków wiedzy politycznej (np. komunikacji politycznej, psychologii politycznej, badań nad

autorytaryzmem i problemem demokracji) aż do końca lat 1980-tych pozostawał nie do pozazdroszenia” (Гаман-Голутвина, 2016, s. 15).

2. STAN OBECNY NAUKI O POLITYCE W ROSJI – UWAGI OGÓLNE

Istotną debatą, którą toczą współcześnie politolodzy w Rosji, pozostaje dyskusja dotycząca specyfiki rosyjskiej nauki o polityce. Szeroko dyskutuje się również kwestię relacji, w jakich rosyjska politologia pozostaje lub powinna pozostawać w odniesieniu do politologii światowej oraz politologii nierosyjskich.

Rozpowszechnioną pozostaje wśród politologów w Rosji opinia, że rola nauki o polityce aktualnie wzrasta. Co więcej, J. A. Pliejs w 2007 roku opublikował artykuł, w którym sformułował tezę, że po 15 latach swego instytucjonalnego istnienia politologia rosyjska wkroczyła w okres „stabilnego rozwoju” (popierając to stanowisko bogatymi danymi statystycznymi, które obrazują wzrost liczby placówek prowadzących badania oraz edukację w zakresie nauki o polityce, jak również wzrost liczby broniących prac kandydackich oraz doktorskich, w których podejmuje się tematykę politologiczną) (Пляйс, 2007a, s. 158). W wielu rosyjskich pracach można przeczytać, że współczesna politologia ma do spełnienia istotne zadania zarówno naukowe, jak i społeczno-polityczne. Teksty te często stanowią również wyraz opinii, że sporo zależy od aktualnych decyzji co do przyszłości dyscypliny (zob. np. Гаман-Голутвина, 2015; Гаман-Голутвина, 2016 czy Сморгунов, 2015).

Warto podkreślić szczególnie silną pozycję, jaką wśród subdyscyplin nauki o polityce we współczesnej Rosji zajmują badania myśli społeczno-politycznej. Wypada również zaznaczyć, że wyraźnie dzieli się je na studia nad myślą rosyjską oraz myślą nierosyjską. W świetle uwag Aleksandra Szirinianca oraz Igora Demina:

można twierdzić, że w pewnym sensie historia myśli politycznej to sama politologia, nauka polityczna, która stanowi, jak każda nauka, wielość nieprzerwanie realizowanego i aktualizowanego dziedzictwa naukowego. Z tego punktu widzenia jak najbardziej słusznym będzie następujące rozumowanie: z jednej strony, wyobrażenie o tym, czym jest historia politologii ugruntowane jest na określonym widzeniu tego, czym jest politologia, z drugiej, wyobrażenie o tym, czym jest politologia, zależy od tego, w jaki sposób rozumie się jej historię (Ширинянец, Демин, 2011, s. 9).

Zarazem A. Szirinianc i I. Demin podkreślają, że historię myśli społeczno-politycznej Rosji należy traktować jako składową historii myśli społeczno-politycznej w ogólności. Badając ją, według przywołanych autorów, nie wolno zapominać, że myśl ta cechuje się wieloznacznością i wyraża się w rozlicznych formach. Co więcej, badacz rosyjskiej myśli społeczno-politycznej nie może zapominać, że w Rosji przez przeważającą część jej dziejów: „idee polityczne rozwijały się nie według klucza racjonalistycznego, lecz według religijnego, mitologicznego, metafizycznego, utopijnego itp., tj. pozostawały ściśle związane z rozmyślaniami religijno-filozoficznymi, historią i literaturą, nie wyodrębniając się ze wspólnego kontekstu myśli społecznej i socjalnej. Dlatego też jest w pełni wskazanym, by nazywać rosyjską myśl politycz-

ną myślą społeczno-polityczną”. Ponadto A. Szirinianc oraz I. Demin uważają, że badania tej myśli nie powinny mieć charakteru analityczno-ilościowego, lecz przybierać postać jakościową, tj. rozwijać się jako odwołująca się do wartości, „krytyka idei”. Z tego względu, twierdzą, „będąc częścią wiedzy humanistycznej, historia myśli społeczno-politycznej zawsze pozostaje subiektywna i orientacyjna, jako że w zasadzie nie tyle bada fakty historyczno-politologiczne, prezentowane w postaci specyficznych, mających znaczenie dla badacza, wyidealizowanych obiektów, lecz studiując ten lub inny tekst albo obraz [...] wdziera się w sferę znaków, symboli, znaczeń, sensów” (Ширинянец, Демин, 2011, s. 9–11; zob. też Szirinianc, 2017).

Należy podkreślić, że istotnym problemem, który często podejmują przedstawiciele współczesnej politologii rosyjskiej, jest kwestia tożsamości dyscypliny oraz poszukiwania balansu pomiędzy pluralizmem badawczym oraz spójnością prowadzonych badań. O. Gaman-Gołutiwna pyta nawet, czy współczesną naukę polityczną wypada postrzegać jako „wieżę Babel”, czy jako „kwitnącą złożoność”. Prezydent RSNP twierdzi, że w ślad za Heglem należy przyjąć, że epoka pomyślności i spokoju nie owocuje odkryciami politologicznymi, te pojawiają się, gdy czasy stają się złożone i trudne. Przekonuje też, iż:

przedmiotem nauki politycznej są idee, ideały, interesy oraz technologie ich uwierzytelniania. Przy tym nauka polityczna nie pretenduje, by obiecywać człowiekowi raj, lecz stara się powstrzymać go od zejścia do piekła, – piekła korupcji, nieefektywnego zarządzania, upadku, i w ostatecznym rozrachunku: piekła – regresu. Inaczej mówiąc, w terminach drugiego prawa termodynamiki, nauka polityczna – to instytucjonalny instrument przeciwstawiania się nieodwracalnemu rozpraszaniu wspólnej energii” (Гаман-Голутвина, 2016, s. 13).

Twierdzi zarazem, że ważną pozostaje „stała samorefleksja dyscypliny”, której podtrzymywanie i animowanie uznaje za „misję Rosyjskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych”. Stowarzyszenie to, w jej mniemaniu, ma do spełnienia istotną „funkcję społeczną – ma tworzyć format i stabilność profesjonalnej komunikacji”, która powinna natomiast prowadzić do formułowania i realizacji „konkretnych projektów heurystycznych” (Гаман-Голутвина, 2016, s. 13).

Jednocześnie, zdaniem Leonida Smorgunowa, wypada pamiętać, że „Współczesna politologia rosyjska nie kształtuje oddzielnej szkoły lub kierunku w nauce światowej, jednak jej współczesny stan pozwala wskazać niektóre istotne metodologiczne i teoretyczne prace, które świadczą o jej dojrzałości” (Сморгунов, 2015, s. 7). Zarazem, w opinii tego autora, aktualnie rosyjska nauka polityczna charakteryzuje się tym, iż: 1) przewyciężyła syndrom amerykano- lub europocentryzmu, charakterystyczny dla jej rozwoju w pierwszych dziesięcioleciach istnienia współczesnej Rosji (zwrot ten ma jednak również swój koszt, wespół z nim nierzadko współwystępują „prowincjonalne zawężenie horyzontów, zaściankowość i ograniczenie narodowe”; 2) pozostaje w zgodzie z rozpowszechnionym w nauce światowej trendem, w ramach którego zakłada się, iż istota nauki o polityce powinna odpowiadać wymogom współczesności; koresponduje z tym stanowiskiem pogląd, że zarazem powinna być ona dziś filozoficzna, porównawcza oraz zorientowana na praktykę („W tym kierunku zmierza również rosyjska politologia”, jednak „trudno jest wskazać prace pa-

radygmatyczne, które reprezentowałyby tę tendencję”); 3) nie koncentruje uwagi na rozwoju dociekań natury metodologicznej („trudno znaleźć ojczyście prace dotyczące metodologii badań politycznych”). W jej dorobku można wskazać choćby „świetne prace na temat metod analizy empirycznej i prognozowania polityki”, lecz w porównaniu z socjologią, metodologiczny dorobek rosyjskiej politologii jawi się jako dalece skromniejszy. Zjawisko to ma swoje plusy i minusy. Z jednej strony świadczy o tym, że liczni rosyjscy politolodzy zasadniczo akceptują słuszną zasadę „jedności ontologii i metodologii”. Zarazem, brak nacisku na refleksję czysto metodologiczną skutkuje często „prostą opisowością, a nie analitycznością osiągniętych rezultatów”; 4) „Bez względu na ciągle wywody o przepaści pomiędzy rosyjską nauką polityczną oraz realną polityką”, coraz częściej politycy i politolodzy nabierają przekonania, „że wiedza polityczna, nauka polityczna jawi się nieoddzielnym czynnikiem realnej polityki” (Сморгунов, 2015, s. 7).

Szczególnie interesujące uwagi dotyczące rozwoju współczesnej rosyjskiej filozofii politycznej można odnaleźć w pracach Władimira Gutorowa. Zgodnie z jego poglądem, aktualnie „W postkomunistycznej Rosji kończy się okres kształtowania się filozofii politycznej jako w pełni samodzielnego kierunku myśli społecznej oraz dyscypliny uniwersyteckiej”. Po okresie wahań, uważa W. Gutorow, rosyjscy politolodzy uznali wagę i istotność myślenia filozoficzno-politycznego. Zarazem jednak zjawisku temu towarzyszy, obserwowalny zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami, upadek wiedzy filozoficznej. Nie zmienia to jednak faktu, podkreśla W. Gutorow, że:

potrzeba filozoficznego rozumienia problemów i paradoksów polityki w Rosji pozostaje oczywista. Świadczy o tym nie tylko stale wzrastająca liczba podręczników czy przekładów prac współczesnych filozofów zachodnich uznanych za klasyków, lecz, co nie mniej ważne, pojawienie się dużej liczby oryginalnych książek oraz artykułów, których autorzy wyraźnie demonstrować dążenie, by rozwijać główne kierunki myśli politycznej, powstałe na Zachodzie i w Rosji w epoce modernizmu i postmodernizmu (Гуторов, 2015, s. 11–12).

W. Gutorow zwraca zarazem uwagę na fakt, że współczesna rosyjska nauka o polityce, a w szczególności filozofia polityczna rozwija się w warunkach degradującego się uniwersytetu. Uczelnie wyższe tracą swoje dotychczasowe znaczenie, zanikają ich tradycyjne funkcje, nowe natomiast rozwijają się w sposób nieuporządkowany i niejasny. Wszystko to mieści się w ramach wieloaspektowego i wielopoziomowego rozpadu instytucji polityczno-społecznych (Гуторов, 2015, s. 12).

Tym niemniej, filozofia polityczna w Rosji, według W. Gutorowa, posiada, co oczywiste, rys oryginalny. W jakimś stopniu jej specyfika wyraża się w powrocie ku rodzimym, tradycyjnym, przeszłym koncepcjom z zakresu filozofii polityki. Wzorce te, mimo że nieadekwatne, twierdzi W. Gutorow, nawiązując do prac Sergeya Prosorwa, często wykorzystywane są w procesie interpretacji rzeczywistości polityczno-społecznej w postkomunistycznej Rosji. Resentymenty tego typu, według W. Gutorowa, to:

rezultat destrukcyjnego rozczarowania co do nadziei na szybką liberalizację i demokratyzację Rosji w latach 90. ubiegłego stulecia, nadziei, które karmiły się świetną interpretacją końca sowieckiego socjalizmu przedstawioną przez Francis Fukuyamę w kategoriach końca historii. Po krótkim okresie

entuzjazmu w kwestii rosyjskiej *tranzycji*, kryzysy ekonomiczne, degradacja społeczna oraz niestabilność polityczna lat 90. XX w. szybko doprowadziły do przemiany tezy o końcu historii w przedmiot niewybrednych kpin. Wprawieni jakby w zakłopotanie swoim krótkim flirtem z gromkimi deklaracjami idealistycznej filozofii historii, liczni obserwatorzy rosyjskiej polityki w przeważającej większości zaczęli wybierać najbardziej trywialne oceny teoretyczne, zgodnie z którymi znajomość przeszłości zapewnia niezawodne zasoby narracyjne w postaci klisz, stereotypów i słomianych figur (Гуторов, 2015, s. 12–13).

Jak wskazuje W. Gutorow, w rosyjskiej filozofii politycznej od lat 90. wyraźnie rozwija się nurt refleksji inspirowanej zachodnim neomakiawelizmem. W jej ramach jako istotne jawią się przede wszystkim te wątki, w świetle których nie sposób utrzymywać złudnego normatywnego przeświadczenia, iż reżimy demokratyczne powinny i mogą różnić się radykalnie od reżimów autorytarnych. Co więcej, istotną popularność w rosyjskim postradzieckim dyskursie polityczno-filozoficznym zyskała twórczość Pierre’a Bourdieu, któremu „udało się w ślad za M. Weberem i V. Pareto ugruntować w oparciu o nowy, socjologiczny materiał tę zasadniczo ważną myśl, że ideologiczne koncepty i klisze nierzadko okazują się tylko fetyszystycznym przykryciem nieodłącznego jakimkolwiek reżimom politycznym mechanizmu delegowania, sprzyjającego instytucjonalizacji lub *obiektywacji* kapitału politycznego oraz jego *materializacji w politycznych maszynach, posiadach i środkach mobilizacji*” (Гуторов, 2015, s. 14).

Co więcej, co dość zrozumiale, rosyjska, postradziecka filozofia polityczna rozwija się w warunkach odpływu zainteresowania myśleniem lewicowym. W szczególności tutejsi badacze pozostają na ogół silnie zdystansowani wobec ujęć marksowskich i marksistowskich. Zarazem, jak wskazuje W. Gutorow, w latach 90. dość skwapliwie skłaniali się oni ku adaptacji stereotypów myślenia liberalnego, którego jednym z najwyrazistszych przejawów stała się teza o globalizującym się świecie, zmierzającym ku stanowi powszechnego urynkowania i uniwersalnej demokracji (Гуторов, 2015, s. 15 i n.).

To ostatnie twierdzenie okazuje się jednak stać w głębokiej sprzeczności z rzeczywistością. Co więcej, uważa W. Gutorow, jego kontrfaktyczność jawi się jako dowód nieadekwatności refleksji liberalnej czy neoliberalnej. Dlatego też, według przywołanego badacza, w przestrzeni współczesnej rosyjskiej filozofii polityki:

w chwili obecnej wyraźnie zanikają bez reszty ostatnie reminiscencje związane z liniowym, progresywnym schematem ewolucji państwa od jego prymitywnych form ku demokratycznej formie rządów w jej liberalno-konstytucyjnej, społecznej, *kognitywno-deliberatywnej* lub elitarno-konserwatywnej wersji. Innymi słowy, demokracja nie jawi się już jako *korona stworzenia*, lecz raczej rozpatrywana jest jako ustrój państwowy, wstępujący w *postpozytywne* stadium rozwoju razem z tradycyjnymi reżimami autorytarnymi i rozlicznymi hybridami demokracji i autorytaryzmu w formacie afrykańskim, azjatyckim czy postkomunistycznym. Dlatego nie jest dziwne, że na przełomie XX i XXI wieku w czysto statystycznym wymiarze w Rosji zaczęły przeważać prace naukowe i filozoficzne, których autorzy demonstrują sceptyczny stosunek, jeśli nie ku instytucjom demokratycznym jako takim, to ku rozlicznym mitom, okalającym ideę demokracji (Гуторов, 2015, s. 16).

3. INSTYTUCJONALIZACJA ROSYJSKIEJ NAUKI O POLITYCE (ROSYJSKIE STOWARZYSZENIE NAUK POLITYCZNYCH ORAZ ROSYJSKIE TOWARZYSTWO POLITOLOGÓW)

Współcześnie w rosyjskiej politologicznej przestrzeni organizacyjnej prym wiodą Rosyjskie Stowarzyszenie Nauki o Polityce (Российская ассоциация политической науки, Russian Political Science Association, РАПН, RSNP)⁴ oraz Rosyjskie Towarzystwo Politologów (Российское общество политологов, РОП, RTP). Relacje pomiędzy tymi organizacjami pozostają skomplikowane, można określić je mianem konkurencyjnych. Trafnym jawi się również stwierdzenie, w myśl którego RSNP i RTP, odmiennie pozycjonując się względem instytucji współtworzących rosyjski system polityczny, wyrażają także różne oczekiwania co do orientacji i ukierunkowania politologii w Rosji (o ile RSNP akcentuje potrzebę wpisywania rosyjskiej nauki o polityce w globalną sieć badań i studiów, o tyle RTP podkreśla istotność rozwoju tzw. narodowej szkoły politologicznej, skupiającej się na formułowaniu i opracowywaniu problemów rodzimych, która miałaby wyrażać rosyjską specyfikę kulturową w zakresie rozumienia kwestii społeczno-politycznych).

Zgodnie z jego autocharakterystyką, RSNP jest „profesjonalnym towarzystwem politologów krajowych”, które zrazu, tj. od 1955 r. pozostawało w ramach Sekcji Nauk Ekonomicznych, Filozoficznych i Prawnych Wszechradsieckiego Towarzystwa Związków Kulturalnych z Zagranicą. Również w roku 1955, a następnie w 1958 Sekcja uczestniczyła w III oraz w IV Międzynarodowym Kongresie IPSA w charakterze zbiorowego członka tej organizacji⁵.

W kwietniu 1969 r. Sekcja zmieniła status – na jej kanwie powstało Radzieckie Towarzystwo Nauk Politycznych (Państwoznawczych) – Советская ассоциация политических (государствоведческих) наук (САП(Г)Н), która w grudniu 1960 r. stała się Oddziałem Nauk Ekonomicznych, Filozoficznych i Prawnych Akademii Nauk (Отделение экономических, философских и правовых наук АН), zachowując status członka zbiorowego IPSA. Powiązanie instytucjonalne САПН/РАПН oraz Radzieckiej/Rosyjskiej Akademii Nauk trwało do połowy pierwszej dekady XXI w.

---

⁴ W dniu 25 lutego 2017 r. na liście członkowskiej RSNP widniało 847 nazwisk (zob. *Spis członków RSNP*).

⁵ Szeroki zakres informacji na temat wspomnianego stowarzyszenia zob. Патрушев, Филиппова, 2015. W ramach przywołanej pracy poruszono i przedstawiono w detalach następujące zagadnienia: instytucjonalizacja światowej nauki politycznej, powstanie Międzynarodowego Stowarzyszenia Nauki Politycznej oraz wejście politologów radzieckich w skład IPSA (1955); konstituowanie społeczności politologów radzieckich, utworzenie Radzieckiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych (Państwowych) (1960); przemiany Radzieckiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych, powstanie instytutów uprawiających badania w zakresie tychże nauk, zmiana pokoleń i starania o legalizację nauki politycznej; moskiewski kongres IPSA; kształtowanie się kierunków i szkół naukowych; powstanie regionalnych stowarzyszeń nauk politycznych; działalność wydawnicza; powstanie Rosyjskiego Stowarzyszenia Nauki Politycznej (1991) i uzyskanie przez nie statusu ogólnorosyjskiego stowarzyszenia profesjonalistów; struktury badawcze, projekty i wydawnictwa RSNP; współpraca międzynarodowa; nowe perspektywy w działalności RSNP (2010–2015); RSNP jako Centrum Odpowiedzialności Ministerstwa Edukacji i Nauki FR. Interesujące dane zawarto również w Патрушев, 2014, s. 3 i n.

Bardzo ważnym wydarzeniem w dziejach organizacji był XI Ogólnoświatowy Kongres IPSA, który odbył się w Moskwie w 1979 r. (XI Всемирный конгресс МАПН, Москва, 1979). Oprócz działalności konferencyjno-seminaryjnej САПН przez 15 lat wydawało roczniki Towarzystwa⁶.

20 grudnia 1991 r. sukcesorem САПН stała się Ogólnorosyjska organizacja społeczna „Rosyjskie Towarzystwo Nauki o Polityce” (Общероссийская общественная организация „Российская ассоциация политической науки”), zachowując również członkostwo zbiorowe w IPSA.

Przedstawiciele organizacji wielokrotnie wchodzili w skład władz IPSA⁷. RSNP działa w 54 regionach Federacji Rosyjskiej i kontynuuje działalność wydawniczą⁸.

⁶ „Stosunki międzynarodowe, polityka, jednostka”, Moskwa 1976 (Международные отношения, политика, личность, М. 1976); „Stosunki polityczne; prognozowanie i planowanie”, Moskwa 1979 (Политические отношения: Прогнозирование и планирование, М. 1979); „Problemy nauk politycznych. Ku wynikom XI Światowego Konkresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Nauki Politycznej”, Moskwa 1980 (Проблемы политических наук: К итогам XI Всемирного конгресса Международной ассоциации политической науки, М. 1980); „Związki i wpływy wzajemne polityki wewnętrznej i zagranicznej”, Moskwa 1982 (Взаимосвязь и взаимовлияние внутренней и внешней политики, М. 1982); „Nowy porządek światowy i wspólnota polityczna”, Moskwa 1983 (Новый мировой порядок и политическая общность, М. 1983); „Nauki polityczne i praktyka polityczna”, Moskwa 1984 (Политические науки и политическая практика, М. 1984); „Państwo i społeczeństwo”, Moskwa 1985 (Государство и общество, М. 1985); „Instytucje i procesy polityczne”, Moskwa 1986 (Политические институты и процессы, М. 1986); „Kraje rozwijające się w polityce światowej”, Moskwa 1987 (Развивающиеся страны в мировой политике, М. 1987); „Nauki polityczne i rewolucja naukowo-techniczna”, Moskwa 1987 (Политические науки и НТР, М. 1987); „Historia myśli politycznej i współczesność”, Moskwa 1989 (История политической мысли и современность, М. 1989); „Instytucje polityczne i odnowa społeczeństwa”, Moskwa 1989 (Политические институты и обновление общества, М. 1989); „Nowe myślenie polityczne i proces demokratyzacji”, Moskwa 1990 (Новое политическое мышление и процесс демократизации, М. 1990).

⁷ V Kongres IPSA (Paryż, 1961) prezydent САПН, W. Tadewosjan został członkiem Komitetu Wykonawczego IPSA; V Kongres IPSA (Genewa, 1964) A. Liepieczkin został członkiem Komitetu Wykonawczego IPSA; VIII i IX Kongres IPSA (Monachium, 1970; Montreal, 1973) W. Czchikwadze, a następnie W. Tumanow – zostali wiceprezydentami IPSA; funkcję wiceprezydenta, a także pierwszego wiceprezydenta IPSA po dwa razy pełnił również G. Szachnazarow (Edynburg, 1976; Paryż, 1985 – wiceprezydentury; Moskwa, 1979; Rio de Janeiro, 1982 – pierwsze wiceprezydentury). W 1988 (Waszyngton) wiceprezydentem IPSA wybrano W. Smirnowa, a w 1997 (Seul) E. Szestopał. W 2009, na XXI Kongresie (Santiago) – członkiem Komitetu Wykonawczego IPSA został M. Iljin.

⁸ Zob. *Nauka polityczna we współczesnej Rosji: czas poszukiwań i kontury ewolucji*, Moskwa 2004 (Политическая наука в современной России: время поиска и контуры эволюции, М. 2004); *Światowa polityka: problemy identyfikacji teoretycznej i współczesnego rozwoju*, Moskwa 2006 (Мировая политика: проблемы теоретической идентификации и современного развития, М. 2006); *Demokracja, zarządzanie, kultura. Problematyczne zmiany współczesnej polityki*, Moskwa 2007 (Демократия, управление, культура. Проблемные измерения современной политики, М. 2007); *Zarządzanie państwem: problemy i tendencje rozwoju*, Moskwa 2008 (Управление государством: проблемы и тенденции развития, М. 2008); *Przestrzeń wyborcza współczesnej Rosji*, Moskwa 2009 (Электоральное пространство современной России, М. 2009); *Kryzys światowy i zmiany polityczne*, Moskwa 2010 (Мировой кризис и политические изменения, М. 2010); *Regionalistyka polityczna i badania w regionach Rosji*, Moskwa 2011 (Политическая регионалистика и исследования в регионах России, М. 2011);

Od lat 90. organizacja wydaje czasopismo „Политические исследования (Полис)”, będące członkiem instytucjonalnym IPSA.

Dotychczas RSNP zorganizowało 7 kongresów politologów:

1. Pierwszy Kongres Rosyjskich Politologów „Rosja współczesna: władza, społeczeństwo, nauka polityczna” 17–18.02.1998, Moskwa, Rosyjska Akademia Służby Państwowej (Первый Конгресс российских политологов «Современная Россия: власть, общество, политическая наука», 17–18.02.1998, Москва, РАГС).
2. Drugi Ogólnorosyjski Kongres Politologów „Rosja. Wyzwania polityczne XXI wieku” 21–23.04.2000, Moskwa, Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych (Uniwersytet) Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji (Второй Всероссийский конгресс политологов «Россия. Политические вызовы XXI века», 21–23.04.2000, Москва, МГИМО(У) МИД России).
3. Trzeci Ogólnorosyjski Kongres Politologów „Wybory w Rosji i rosyjski wybór” 28–29.04.2003. Moskwa, Instytut Informacji Naukowej w zakresie Nauk Społecznych Rosyjskiej Akademii Nauk (Третий Всероссийский конгресс политологов «Выборы в России и российский выбор», 28–29.04.2003, Москва, ИНИОН РАН).
4. Czwarty Ogólnorosyjski Kongres Politologów „Demokracja, bezpieczeństwo i efektywne zarządzanie: nowe wyzwania dla nauki politycznej 20–22.10.2006, Moskwa, Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych (Uniwersytet) Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji (Четвертый Всероссийский конгресс политологов «Демократия, безопасность и эффективное управление: новые вызовы для политической науки», 20–22.10.2006, Москва, МГИМО (У) МИД России).
5. Piąty Ogólnorosyjski Kongres Politologów „Zmiany w polityce i polityka zmian: strategie, instytucje, aktorzy” 20–22.11.2009, Moskwa, Uniwersytet Państwowy Wyższa Szkoła Ekonomii (Пятый Всероссийский конгресс политологов «Изменения в политике и политика изменений: стратегии, институты, акторы», 20–22.11.2009, Москва, ГУ ВШЭ).
6. Szósty Ogólnorosyjski Kongres Politologów „Rosja w globalnym świecie: instytucje i strategie politycznego współdziałania, 22–24.11.2012, Moskwa, Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych (Uniwersytet) Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji (Шестой Всероссийский конгресс политологов «Россия в глобальном мире: институты и стратегии политического взаимодействия», 22–24.11.2012 г., Москва, МГИМО (У) МИД России).
7. Siódmy Ogólnorosyjski Kongres Politologów „Nauka polityczna przed wyzwaniami współczesnej polityki”, Moskwa, 19–21.11.2015, Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych (Uniwersytet) Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji (Седьмой Всероссийский конгресс политологов «Политическая наука перед вызовами современной политики», 19–21.11.2015 г., Москва, МГИМО (У) МИД России).

Rosyjskie Towarzystwo Politologów (Российское общество политологов, РОП, RTP) natomiast jest organizacją bardzo młodą. Decyzję o państwowej rejestracji

Władza i polityka: instytucjonalna dynamika nowego wieku, Moskwa 2012 (*Власть и политика: институциональная динамика нового века*, М. 2012).

organizacji Ministerstwo Sprawiedliwości FR podjęło 11 kwietnia 2014 r. (*Decyzja o państwowej rejestracji*). Honorowym Prezydentem RTP został Jewgienij Primakow⁹.

Jako „podstawowe cele Rosyjskiego Towarzystwa Politologów” określono „integrację profesjonalnej społeczności politologicznej”, „umacnianie związków między nauką, wykształceniem oraz praktyką”, „przyczynianie się do wzrostu prestiżu i praktycznej użyteczności zawodów politologicznych w Federacji Rosyjskiej”, „pozyskiwanie społeczności politologów do udziału w projektach i programach mających na celu podwyższenie efektywności zarządzania na poziomie federalnym oraz municypalnym”¹⁰.

W lipcu 2014 r. RTP zorganizowało swój I Zjazd zatytułowany „Interesy narodowe Rosji: priorytety globalne, strategie polityczne i perspektywy” («Национальные интересы России: глобальные приоритеты, политические стратегии и перспективы»)¹¹.

W trakcie Zjazdu przyjęto rezolucję, która określa główne kierunki działalności Towarzystwa. Zaliczono tu: „konsolidację wysiłków społeczności profesjonalnych politologów na rzecz formowania efektywnej rosyjskiej narodowej szkoły politologicznej opartej na ojczystych tradycjach badawczych oraz praktykach innowacyjnych, zdolnej konkurować z wiodącymi światowymi szkołami politologicznymi zarówno w aspektach teoretyczno-metodologicznych, jak i empirycznych”; „współdziałanie na rzecz

---

⁹ Po jego śmierci pojawił się pomysł, by zmienić statut RTP i wprowadzić zapis, na mocy którego J. Primakowa można by uznać za Wieczystego Honorowego Prezydenta Towarzystwa. Propozycję tej zmiany argumentowano tym, iż J. Primakow „stał u źródeł” wskazanej organizacji (zob. szerzej: *TACC – Примаков*).

¹⁰ „Основными целями Российского общества политологов являются интеграция профессионального политологического сообщества, укрепление связи между наукой, образованием и практикой, содействие повышению престижа и практической востребованности политологических профессий в Российской Федерации, а также привлечение политологической общественности к участию в проектах и программах, направленных на повышение эффективности государственного и муниципального управления” (*RTP – информация ogólna*).

¹¹ Referaty zgrupowano w pięciu sekcjach, które dobrze obrazują główne obszary zainteresowań RTP: „Wartości polityczne społeczeństwa rosyjskiego i strategia narodowego rozwoju Rosji” („Политические ценности российского общества и стратегия национального развития России”); „Nowe tendencje w stosunkach międzynarodowych i polityce światowej pierwszej połowy XXI wieku: ku zrozumieniu współczesnych modeli politycznego porządku światowego” („Новые тенденции в международных отношениях и мировой политике первой половины XXI века: к пониманию современных моделей политического мироустройства”); „Komunikacje polityczne i przestrzeń informacyjna: wektory transformacji i perspektywistyczne technologie” („Политические коммуникации и информационное пространство: векторы трансформации и перспективные технологии”); „Problemy badań naukowych i wykładania politologii: tradycje i innowacje” („Проблемы научных исследований и преподавания политологии: традиции и инновации”); „Procesy polityczne w rosyjskich regionach” („Политические процессы в российских регионах”). Odbyły się również trzy okrągłe stoły: „Kryzys ukraiński: źródła, stan obecny, perspektywę rozwiązania” („Украинский кризис: истоки, современное состояние, перспективы разрешения”); „Państwowa polityka młodzieżowa i wychowanie patriotyczne we współczesnej Rosji” („Государственная молодежная политика и патриотическое воспитание в современной России”); „Nowe media i sieci społeczne we współczesnej polityce rosyjskiej” („Новые медиа и социальные сети в современной российской политике” (*Sprawozdanie z I Zjazdu RTP*).

tworzenia profesjonalnych ekspertyz politologicznych, a także analitycznego oraz organizacyjnego przygotowania procesów projektowania, przyjmowania oraz realizacji decyzji politycznych, ukierunkowanych na ochronę ważnych żywotnych narodowych interesów Rosji”; „świadczanie informacyjnej, konsultacyjnej, organizacyjnej, metodycznej oraz innej pomocy regionalnym centrom kształcenia politologicznego oraz szkołom w celu ich dynamicznego rozwoju i pełnowartościowej integracji w ramach rosyjskiej przestrzeni naukowo-edukacyjnej”; „ustanowienie skutecznych mechanizmów podnoszenia jakości standardów kształcenia, programów edukacyjnych, literatury edukacyjnej oraz edukacyjno-metodycznej w zakresie politologii, włączając w to ich publiczną profesjonalną ocenę”; „wszechstronne wsparcie młodych politologów-uczonych oraz ich kolektywów naukowo-badawczych, ustanowienie warunków dla ich jakościowego wzrostu oraz ciągłego rozwoju w ojczyźnie w przestrzeni politologii profesjonalnej”; „wykorzystanie doświadczenia konstruktywnej współpracy między politologicznymi centrami naukowymi i edukacyjnymi w Rosji oraz w państwach przestrzeni euroazjatyckiej w celu aktywizacji partnerskiego dialogu oraz nawiązania wzajemnie korzystnej współpracy zawodowej” (*Резолюция*, 2014).

Określono również konkretne zdania, które przedstawiają się następująco: poszerzenie wykazu ogólnorosyjskich organizacji społecznych, posiadających status „centrum odpowiedzialności”; przygotowanie projektu paszportu zawodu *politolog*, jego szeroka ocena ekspercka i przyjęcie w charakterze oficjalnego standardu, a także wprowadzenie zawodu *politolog* do Ogólnorosyjskiej Klasyfikacji Profesji Pracowniczych, w charakterze „stanowiska pracowniczego”; włączenie studiów kształcących politologów w spis kierunków, które gwarantują zdobycie kwalifikacji zawodowych niezbędnych do zajmowania stanowisk w ramach służby państwowej, włączając w to grupy stanowisk wiodących.

Charakterystycznym zjawiskiem obserwowalnym w środowisku RTP jest dość silny głos na rzecz unifikacji edukacji politologicznej. Stosowne apele pojawiły się m.in. w trakcie I Zjazdu tej organizacji. Wówczas to postulowano stworzenie nowego podręcznika do politologii dla stopnia licencjat (na Zjeździe pracowano nad rezolucją w sprawie zwrócenia się do Prezydenta Federacji Rosyjskiej z prośbą polecenia przygotowania podręcznika politologii, wyrażającego narodowe interesy Rosji) (zob. *Политологи получают*).

Przedstawiciele RTP chętnie zabierają głos w bieżących sprawach politycznych natury ogólnej, deklarując chęć współpracy z władzami w celu rozwiązywania istotnych problemów współczesnej Rosji i świata, nie stroniąc od silnie normatywnej charakterystyki przedmiotu swych badań. Przy wielu okazjach wyrażają również przekonanie, że reprezentanci nauki o polityce powinni odgrywać większą niż dotychczas rolę w wypracowywaniu programów i polityk państwa oraz zajmować wyraźne stanowisko w określonych kwestiach politycznych. Przykładem dokumentu, w którym odnajdujemy aspiracje tego typu, jest rezolucja przyjęta na współorganizowanej przez Towarzystwo konferencji „Problem stabilności systemów politycznych współczesnego świata”, która odbyła się 29 stycznia 2015 r. w Sankt Petersburgu. We wspomnianym dokumencie mowa m.in. o „niepokoju profesjonalnej społeczności politologicznej z powodu zmian zachodzących w po-

rzędu światowym, związanych z próbami rewizji fundamentalnych zasad prawa międzynarodowego, wywierającymi decydujący wpływ na losy współczesnych państw”; „przypisywaniu pierwszorzędno znaczenia kształtowaniu i rozprzestrzenianiu wiedzy o tendencjach i prawidłowościach destabilizacji systemów i możliwych następstwach tego procesu”; „uznaniu za konieczne dalszych głębszych badań dynamiki systemów politycznych, studiów nad czynnikami wpływającymi na ich stabilność w warunkach globalnych kryzysów oraz zdolności systemów politycznych do zabezpieczenia odpowiedzi na niebezpieczeństwa i wyzwania współczesnego świata”; „uznaniu za skrajnie ważne podtrzymywanie aktywnej profesjonalnej współpracy różnych rosyjskich i zagranicznych szkół naukowych, badaczy z bliższej i dalszej zagranicy, zajmujących się studiami nad problematyką zabezpieczenia stabilnego i trwałego rozwoju systemów politycznych, efektywnego funkcjonowania państw”. W rezolucji wyrażono również przekonanie, że „badania problemów i perspektyw rozwoju systemów politycznych, zabezpieczenia ich stabilności, mają ważne znaczenie dla ukazania dysfunkcji współczesnego porządku światowego i wypracowania konkretnych propozycji jego poprawy z udziałem wszystkich państw i organizacji międzynarodowych”. Autorzy dokumentu uznali także, iż ze względu na zjawisko tzw. wojen hybrydowych skrajnie ważne okazuje się „wypracowanie nowych określeń terminów *agresja, wojna sprawiedliwa* oraz *interwencja humanitarna*” (*Резолюция*, 2016).

W listopadzie 2016 r. w Kazaniu odbył się II Zjazd RTP „Polityka rosyjska: porządek dnia w zmieniającym się świecie” («Российская политика: повестка дня в меняющемся мире»). W rezolucji podsumowującej wydarzenie, Towarzystwo określiło m.in. najważniejsze kierunki rozwoju swoich dalszych prac. Przedstawiają się one następująco: 1) „zjednoczenie wysiłków profesjonalnej społeczności politologicznej kraju na rzecz kształtowania efektywnej rosyjskiej politologicznej szkoły narodowej”; 2) „współpraca na rzecz konsolidacji społeczeństwa rosyjskiego, znajdującego się w cyklu elektorальnym lat 2016–2018, a także na rzecz umocnienia modelu wielonarodowościowego konsensusu, w tym na podstawie wykorzystania stosowanych badań etnopolitycznych w celu zapobiegania i pokonywania sprzeczności międzyetnicznych”; 3) „rozwój regionalnej sieci Rosyjskiego Towarzystwa Politologów”; 4) „zapewnienie pomocy informacyjnej, konsultacyjnej, organizacyjnej, metodycznej i innej regionalnym politologicznym centrom edukacyjnym i szkołom naukowym”; 5) „ciągła praca na rzecz podnoszenia jakości standardów kształcenia”; „stworzenie mechanizmów zapewniających ciągłość krajowej wiedzy politologicznej i tradycji badawczych, wszechstronne wsparcie dla młodych uczonych-politologów”; 6) „wykorzystanie doświadczenia konstruktywnej współpracy między politologicznymi centrami naukowymi i edukacyjnymi Rosji oraz państw postradzieckich, aktywne włączenie rosyjskich szkół politologicznych w wypracowanie ponadnarodowych programów kształcenia na rzecz konsolidacji międzypaństwowej przestrzeni akademickiej, formującej się w ramach euroazjatyckich procesów integracyjnych”; 7) „kształtowanie społeczności ekspertów, zdolnych adekwatnie oceniać złożone procesy polityczne w ramach przestrzeni postradzieckiej, w oparciu o zasady profesjonalizmu i obiektywizmu naukowego” (*Резолюция*, 2016b).

4. GŁÓWNE OBSZARY BADAWCZE ROSYJSKIEJ POLITOLOGII

Można wskazać wiele mierników, które ułatwiają określenie najważniejszych kierunków rozwoju badań politologicznych w Rosji. Co więcej, wypada stwierdzić bardzo istotne zróżnicowanie w tym zakresie pomiędzy różnymi ośrodkami, działającymi niekiedy w dalece odmiennych warunkach (każdy region w Rosji ma, rzecz jasna, swoje własne, unikatowe potrzeby, co wpływa również na profil lokalnych badań politologicznych; dobrym przykładem może być politologia w Irkucku, zorientowana na badania procesów politycznych na Dalekim Wschodzie, zjawisk integracyjnych w rejonie Azji Centralnej, a także określająca specyfikę tożsamości syberyjskiej oraz koncentrująca uwagę na okolicznościach koegzystencji ludów i narodów zamieszkujących Przybajkale) (zob. np. Дятлов, 2010; Дятлов, 2011).

Niemniej ogólne obszary badawcze, znane i rozwijane w całej Rosji, można określić w oparciu o podręczniki politologiczne. Aktualnie jednym z najistotniejszych pozostaje podręcznik *Politologia* (*Политология – Political Science*), przygotowany pod redakcją Andrieja Melwila, dziekana Wydziału Nauk Społecznych Narodowego Uniwersytetu Badawczego „Wyższej Szkoły Ekonomii”, wcześniej założyciela i pierwszego dziekana Wydziału Politologii Moskiewskiego Państwowego Instytutu Spraw Międzynarodowych, prorektora tejże uczelni ds. pracy naukowej, a także dziekana Wydziału Politologii Stosowanej NUI „WSE”. W skład autorów wspomnianej publikacji weszli również Tatiana Aleksiejewa, Ksenia Boriszpolec, Andriej Wołodin, Andriej Diegtiariew, Michaił Iljin, Marina Lebiediewa, Michaił Mironiuk, Aleksandr Sołowiow, Oksana Charytonowa, Aleksandr Czanyuszew, Elena Szestopał, Tatiana Szmazkowa. W „Przedmowie” do wydania tego podręcznika z 2008 roku A. Melwil nie tylko pokrótce scharakteryzował kilkunastoletni proces rozwoju politologii jako dyscypliny naukowej w Federacji Rosyjskiej, lecz również wyraził przekonanie, że u progu XXI wieku zakres przedmiotowy oraz repertuar metodologiczny nauki o polityce wymagają ponownego przemyślenia i dostosowania do zmieniających się nieustannie warunków społeczno-politycznych (Мельвил, 2008, s. 3–10). Treść podręcznika została podzielona na 12 rozdziałów i uzupełniona o słownik podstawowych terminów politologicznych. Zawartość rozdziałów dotyczy: 1) polityki jako sfery życia społecznego oraz politologii jako nauki; 2) władzy politycznej; 3) systemu politycznego; 4) reżimu politycznego; 5) demokracji; 6) instytucji politycznych; 7) procesu politycznego; 8) zmiany politycznej; 9) zachowania politycznego; 10) kultury politycznej; 11) ideologii politycznej; 12) światowego systemu politycznego i stosunków międzynarodowych.

Miarodajnym jawi się także podręcznik pod redakcją Walerija Aczkasowa oraz W. Gutorowa, wydany w Moskwie w roku 2011 (Ачкасов, Гуторов, 2011). W świetle tej publikacji za najważniejsze obszary tematyczne współczesnej nauki o polityce należy uznać: 1) problematykę historii i teorii nauki o polityce (obejmuje ona takie zagadnienia jak funkcjonowanie politologii jako nauki oraz kierunku kształcenia, źródła ideowe nauki o polityce, rosyjska myśl polityczna XIX i początku XX w.); 2) problematykę stosunków społeczeństwa z władzą polityczną (w tym dziale zaprezentowano rozważania dotyczące kategorii władzy politycznej, społecznych determinant

polityki, elit politycznych i przywództwa politycznego); 3) problematykę systemu politycznego oraz reżimu politycznego (teoria systemów politycznych, reżimy polityczne); 4) problematykę instytucjonalnych wymiarów polityki (państwo jako instytucja polityczna, partie polityczne i systemy partyjne, grupy interesów i media jako aktorzy polityczni, systemy wyborcze); 5) problematykę relacji jednostka–polityka (kultura polityczna i uczestnictwo polityczne, ideologie polityczne); 6) problematykę procesów politycznych (dotknięto tutaj takich zagadnień jak rozwój polityczny i modernizacja, komunikacja polityczna, technologie polityczne i zarządzanie, konflikty polityczne); 7) problematykę polityki światowej i stosunków międzynarodowych (ten dział traktuje o problemach polityki światowej i stosunków międzynarodowych w politologii współczesnej, strukturze i systemie stosunków międzynarodowych, globalistyce politycznej) (Ачкасов, Гуторов, 2011).

Sporo na temat zainteresowań rosyjskich politologów można dowiedzieć się w oparciu o leksykony czy słowniki wiedzy politologicznej. Autorzy publikacji tego typu starają się wskazać i określić najważniejsze kategorie obecne w rosyjskiej nauce o polityce (np. Соловьев, 2007).

Istotnym jawi się również problem rozwoju szkół w ramach rosyjskiej nauki o polityce (przy czym wypada zauważyć, że pojęcie „szkoły badawczej” wykorzystywane bywa przez politologów rosyjskich często, choć nierzadko na wyrost lub w potocznym jego znaczeniu). Interesujących danych w tym zakresie dostarcza praca *Transformacje strukturalne i rozwój rodzimych szkół politologii (Структурные трансформации и развитие отечественных школ политологии)* (Гаман-Голутвина, 2015). Zdaniem redaktorki tomu, ostatnie 25 lat przyniosło politologii rosyjskiej wiele sukcesów, które widoczne są m.in. w fakcie uformowania się i rozwoju licznych szkół w obrębie tej dyscypliny. Zredagowana przez nią praca składa się natomiast z 5 rozdziałów, w świetle których jako główne obszary badawcze współczesnej rosyjskiej nauki o polityce wskazano: teorię i metodologię nauki o polityce; badania nad instytucjami i procesami politycznymi; badania nad polityką publiczną oraz zarządzaniem publicznym; stosunki międzynarodowe oraz problemy rozwoju globalnego i regionalnego; przestrzeń subdyscyplin politologii.

Za zagadnienia szczególnie istotne w zakresie teorii i metodologii nauki politycznej autorzy przywołanego tomu uznali: kwestię specyfiki teorii politycznej oraz filozofii politycznej we współczesnej Rosji; problematykę relacji pomiędzy filozofią polityki oraz historią myśli politycznej; problemy analizy politycznej; kwestie badania władzy w społecznościach miejskich oraz tożsamości jako kategorii nauki o polityce (Гаман-Голутвина, 2015).

W sferze badań nad instytucjami i procesami politycznymi uwagę zwrócono na: ogólną naturę współczesnych badań instytucji politycznych; na studia nad partiami i systemami partyjnymi; na kwestię relacji polityka–religia (Гаман-Голутвина, 2015).

W przestrzeni badań nad polityką publiczną oraz zarządzaniem publicznym jako doniosłe tom przedstawia: kwestię określenia istoty polityki publicznej; problematykę określenia istoty zarządzania publicznego; badania elit politycznych; zagadnienie polityki municypalnej (Гаман-Голутвина, 2015).

Jako kwestie najistotniejsze w zakresie stosunków międzynarodowych oraz globalistyki i regionalistyki zaprezentowano: zagadnienia polityki światowej; rozwój teorii stosunków międzynarodowych w nauce rosyjskiej oraz problematykę narodowego samookreślenia w tej dziedzinie; zagadnienia regionalistyki politycznej (Гаман-Голутвина, 2015).

Wśród subdyscyplin politologii publikacja wskazuje natomiast: antropologię polityczną; socjologię polityczną; etnopolitologię; komunikatywistykę polityczną; konfliktologię polityczną; lingwistykę polityczną; polityczne *gender studies* (Гаман-Голутвина, 2015).

Powyższe rozróżnienia współbrzmia z poglądami Olgi Popovej, która twierdzi, że aktualnie nie istnieje żadna dominująca metodologia przyjmowana przez środowisko rosyjskich politologów (Popova, 2015, s. 439). Zarazem, zdaniem tej autorki, największą popularnością wśród uczonych rosyjskich cieszą się neoinstytucjonalizm i konstruktywizm. Wpływowe są także funkcjonalizm strukturalny oraz rozmaite nowsze wersje neo-instytucjonalizmu, w szczególności w wariacie normatywnym, historycznym, empirycznym oraz sieciowym. Dość żywo rozwija się również analiza dyskursu politycznego oraz polityki symbolicznej (Popova, 2015, s. 440).

O kształcie i dynamice politologicznego rynku wydawniczego w Rosji w pewnym zakresie można wyrobić sobie również zdanie na podstawie danych prezentowanych przez Rosyjskie Stowarzyszenie Nauki o Polityce. Organizacja ta prowadzi na swej stronie internetowej tzw. półkę z książkami, za pośrednictwem której można dotrzeć do wielu ważnych i interesujących prac politologów rosyjskich (*Książkowa półka RSNP*). Podobną praktykę łatwo zaobserwować również w przypadku strony Rosyjskiego Towarzystwa Politologów (*Biblioteka RTP*).

Interesującym jest również pytanie, kogo współcześnie w Rosji zalicza się do klasyków rosyjskiej myśli politycznej. Wypada bowiem zauważyć, że akcenty w tej dziedzinie rozkłada się różnie, w zależności od tego, w jakiej tradycji określony badacz usiłuje zakotwiczać własne dociekania¹².

---

¹² Tytułem ilustracji można stwierdzić, że J. Piwowarow i A. Sołowjow przedkładają w swej pracy następującą listę szczególnie istotnych przedstawicieli rosyjskiej myśli społeczno-politycznej: w XIX w.: Konstantin Aksakow (К. С. Аксаков); Michaił Bakunin (М. А. Бакунин); Aleksandr Gradowski (А. Д. Градовский); Nikołaj Danilewski (Н. Я. Данилевский); Konstantin Kawielin (К. Д. Кавелин); Nikołaj Karamzin (Н. М. Карамзин); Bogdan Kistiakowski (Б. А. Кистяковский); Maksim Kowalewski (М. М. Ковалевский); Nikołaj Korkunow (Н. М. Коркунов); Konstantin Leontiew (К. Н. Леонтьев); Nikita Murawjow (Н. М. Муравьев); Paweł Nowogodcew (П. И. Новгородцев); Moisiej Ostrogorski (М. Я. Острогорский); Paweł Pestel (П. И. Пестель); Jurij Samarin (Ю. Ф. Самарин); Władimir Sołowjow (В. С. Соловьев); Michaił Speranski (М. М. Сперанский); Piotr Struwe (П. Б. Струве); Boris Cziczerin (Б. Н. Чичерин); w XX w.: Nikołaj Aleksiejew (Н. Н. Алексеев); Nikołaj Bierdiajew (Н. А. Бердяев); Aleksandr Izgojew (А. С. Изгоев (Лянде)); Iwan Iljin (И. А. Ильин); Lew Karsawin (Л. П. Карсавин); Władimir Lenin (В. И. Ленин (Ульянов)); Piotr Sawicki (П. Н. Савицкий); Iwan Sołoniewicz (И. Л. Солоневич); Pitirim Sorokin (П. А. Сорокин); Fiedor Stierun (Ф. А. Степун (Степпун)); Nikołaj Trubieckoj (Н. С. Трубецкой); Nikołaj Ustriałow (Н. В. Устрялов); Georgij Fiedotow (Г. П. Федотов); Siermion Frank (С. Л. Франк); Aleksandr Panarin (А. С. Панарин); Iwan Frołow (И. Т. Фролов); Fiodor Burlacki (Ф. М. Бурацкий); Georgij Szachnazarow (Г. Х. Шахназаров).

Wspomniano już o popularności, jaką cieszą się badania myśli społeczno-politycznej we współczesnej Rosji. Odzwierciedla się ona również w rozwoju ruchu wydawniczego w zakresie tej dyscypliny. Imponujące rozmiary omawianego zjawiska można ocenić chociażby na podstawie następujących publikacji: *Historia rosyjskiej myśli społeczno-politycznej w XXI wieku: badacze i badania (История русской социально-политической мысли в XXI веке: исследователи и исследования: энциклопедия)* (Ширинянец, 2015). W przywołanej encyklopedii skatalogowano główne osiągnięcia i zainteresowania kilkuset badaczy zajmujących się rosyjską myślą społeczno-polityczną, którzy tworzą dość silnie zintegrowane, choć niestroniące od rywalizacji wewnętrznej, środowisko, organizujące liczne konferencje i realizujące wiele wspólnych projektów.

Wśród szczególnie istotnych publikacji nie sposób nie wspomnieć o spektakularnej 110-tomowej *Biblioteki rodzimej myśli społecznej (Библиотеки отечественной общественной мысли)* (Библиотека, 2010) oraz wielu innych bogatych pracach zbiorowych (Алексеев, 2002; Журавлев, 2005; Сырых, 2006; Шелохаев, 2010; Маслин, 2014; Ширинянец, Демин, 2011; Ширинянец, 2012; Перевезенцев, 2015; Ширинянец, Перевезенцев, 2015).

Wyjątkowym zjawiskiem w przestrzeni rosyjskich publikacji z zakresu myśli społeczno-politycznej pozostaje również seria wydawnicza „Русский Путь: pro et contra”, powstająca pod auspicjami Rosyjskiej Chrześcijańskiej Akademii Humanistycznej (РХГА). Seria ta ukazuje się od roku 1993, w jej ramach opublikowano liczne antologie umożliwiające pogłębione studia nad myślą społeczno-polityczną oraz jej źródłami religijnymi i filozoficznymi, zarówno w przestrzeni rosyjskiej, jak i pozarosyjskiej (Электронная библиотека серии „Русский Путь: pro et contra”). Wśród nowszych publikacji wchodzących w skład wspomnianej serii można chociażby wymienić antologię tekstów rosyjskich liberałów oraz o rosyjskim liberalizmie (Гуторов, 2016); antologię tekstów rosyjskich konserwatystów i o rosyjskim konserwatyzmie (Кожурин, 2016); zbiór tekstów z zakresu rosyjskiej myśli społeczno-politycznej oraz publicystyki okresu I wojny światowej (Гуторов, 2017); antologię tekstów obrazujących postrzeganie Roosevelta w ZSRR oraz we współczesnej Federacji Rosyjskiej (Гуторов, 2015); pracę zbiorową dotyczącą ideologii i genezy wartości we współczesnym społeczeństwie (Светлов і in., 2016).

Wiele innych prac, istotnych dla rosyjskiej politologii, można odnaleźć na stronie Stowarzyszenia-Wydawnictwa „Rosyjska encyklopedia polityczna” (Российская политическая энциклопедия). Organizacja ta powstała w 1991 r. Do dnia dzisiejszego prowadzi ambitnie zakrojoną działalność wydawniczą (РОССПЭН).

Bogatą działalność badawczą i wydawniczą prowadzi również Rosyjskie Archiwum Historii Myśli Społeczno-Politycznej (Российский государственный архив социально-политической истории). Powstało ono 15 marca 1999 r. na mocy postanowienia Rządu Federacji Rosyjskiej nr 283, które stanowiło o połączeniu Rosyjskiego Centrum Archiwizacji i Badań Dokumentów Historii Najnowszej (Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории – РЦХИДНИ) oraz Centrum Archiwizacji Dokumentów Organizacji Młodzieżowych (Центр хранения документов молодежных организаций – ЦХДМО). Połączone archiwa utworzono

w latach 1991 i 1992, co wiązało się z zakończeniem działalności Centralnego Archiwum Partyjnego Instytutu Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR (Центральный партийный архив Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС – ЦПА) oraz Centralnego Archiwum Wszechzwiązkowego Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży (Центральный архив ВЛКСМ) (Библиография трудов сотрудников рцхидни).

Bardzo ważnym ośrodkiem badawczym i wydawniczym w zakresie nauki o polityce pozostaje także Narodowy Instytut Badawczy Gospodarki Światowej i Stosunków Międzynarodowych im. J. M. Primakowa Rosyjskiej Akademii Nauk (Национальный исследовательский институт мировой экономики и международных отношений имени Е. М. Примакова Российской академии наук» (ИМЭМО РАН)). Instytut samodzielnie określa swoje programy badawcze i realizuje badania o następującej tematyce: 1) rozwój globalny i narodowe interesy Rosji; 2) ewolucja systemu stosunków międzynarodowych, ryzyka i gwarancje bezpieczeństwa międzynarodowego; 3) kompleksowe badania rozwoju ekonomicznego, politycznego i społecznego wiodących krajów i regionów świata; 4) najistotniejsze tendencje i nowe charakterystyki jakościowe światowego rozwoju ekonomicznego, Rosja w gospodarce światowej (ИМЭМО РАН).

Politologdy (Jurij Piwowarow, Irina Semenienko) odgrywają również istotną rolę w pracach badawczych i wydawniczych Rosyjskiej Akademii Nauk (mimo że w jej ramach nie funkcjonuje odrębna jednostka zajmująca się wyłącznie naukami politycznymi). Niemniej jednostką Oddziału Nauk Społecznych pozostaje Sekcja Filozofii, Politologii, Socjologii, Psychologii i Prawa. Istnieje także Oddział Problemów Globalnych i Stosunków Międzynarodowych.

Rzecz jasna w Rosji funkcjonuje sporo istotnych czasopism naukowych poruszających tematykę politologiczną. Ze spisem wielu z nich łatwo zapoznać się dzięki publikacji *Przygotowanie artykułów do publikacji w rosyjskich i zagranicznych naukowych czasopismach politologicznych (Подготовка статей к публикации в российских и зарубежных научных журналах по политологии)* (Линде, Перезолова, 2016).

Bardzo istotne znaczenie ma również Rosyjski Indeks Cytowań Naukowych. Dzięki niemu m.in. nietrudno można zorientować się, kto i co publikuje w Federacji Rosyjskiej w zakresie nauk o polityce. Na podstawie danych zawartych w indeksie co jakiś czas ogłaszane są rankingi „100 najczęściej cytowanych politologów rosyjskich” oraz „100 najbardziej produktywnych politologów rosyjskich” (*Российский индекс*; Авдонин 2016; *Топ-100 самых цитируемых российских учёных по данным РИИЦ* 19.09.2016; *Топ-100 самых продуктивных российских учёных по данным РИИЦ* 19.09.2016).

5. STANDARDY KSZTAŁCENIA POLITOLOGICZNEGO

System edukacji wyższej w Federacji Rosyjskiej jest systemem trójstopniowym (bakalarat – 4 lata, magistratura – 2 lata, aspirantura – 3 lata). Dyskusja na temat kosz-

tów i zysków związanych z przyjęciem tego rozwiązania przypomina dyskusje toczone w innych krajach, które aplikowały trójstopniowy model nauczania wyższego.

5.1. Regulacje prawne

Należy wskazać, że w rosyjskim systemie kształcenia wyższego politologia oraz kierunki z nią pokrewne realizowane są zgodnie ze standardami, które dla większości uczelni określono na poziomie federalnym, co ma zapewniać spójność wyższego kształcenia realizowanego w uczelniach Federacji Rosyjskiej (*Федеральные государственные образовательные стандарты высшего профессионального образования по направлениям подготовки бакалавриата* oraz *Федеральные государственные образовательные стандарты высшего профессионального образования по направлениям подготовки магистров*; wśród nich mamy m.in. standardy dla takich dyscyplin jak: politologia, stosunki międzynarodowe, konfliktologia, regionoznawstwo (zagranica), regionoznawstwo (Rosja), wschodoznawstwo i afrykanistyka, dziennikarstwo, wiedza o telewizji, reklama i *public relations*; wypada też zwrócić uwagę, że wszystkie wymienione dziedziny Ministerstwo Edukacji i Nauki FR uznało za nauki humanistyczne).

O koherencję edukacji politologicznej, w szczególności na poziomie aspirantury i doktorantury, dbać ma z kolei Wyższa Komisja Atestacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej (Высшая аттестационная комиссия Министерства образования и науки Российской Федерации), która kontroluje działalność Rad Naukowych poszczególnych uczelni. W ramach Komisji działa również Rada Ekspertów ds. Politologii, powołana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej w dn. 31 grudnia 2013 r. (Приказ Минобрнауки России от 31 декабря 2013 г. № 1449), której skład uzupełniono dn. 23 sierpnia 2016 r. (Приказ Минобрнауки России от 23 августа 2016 г. № 1100).

Standardy kształcenia określane przez Ministerstwo Edukacji i Nauki FR nie obowiązują w dwóch uniwersytetach, tj. w Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym oraz Sankt Petersburgskim Uniwersytecie Państwowym. Obie uczelnie, na podstawie stosownych przepisów, określają standardy samodzielnie¹³.

---

¹³ Zgodnie z art. 4.1 ustawy federalnej N 259-ФЗ z dn. 10 grudnia 2009 r., MGU oraz SPbGU realizują programy zawodowego kształcenia wyższego oraz podyplomowego kształcenia zawodowego na podstawie samodzielnie stanowionych przez nie standardów i wymogów kształcenia („Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова и Санкт-Петербургский государственный университет реализуют образовательные программы высшего профессионального и послевузовского профессионального образования на основе самостоятельно устанавливаемых образовательных стандартов и требований”). Niemniej, w świetle art. 4.2, wymogi i standardy ustanawiane przez oba uniwersytety nie mogą być niższe niż stanowione przez organy federalne („Требования к условиям реализации и к результатам освоения основных образовательных программ, включаемые в самостоятельно устанавливаемые Московским государственным университетом имени М. В. Ломоносова, Санкт-Петербургским государственным университетом образовательные стандарты, не могут быть ниже соответствующих требований федеральных государственных образовательных стандартов”). Na podstawie

Ponadto, spośród długiej listy instytucji, które prowadzą studia politologiczne w Rosji, warto również wymienić Wydział Politologii Moskiewskiego Państwowego Instytutu Stosunków Międzynarodowych (Uniwersytetu) Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji (Факультет политологии МГИМО МИД России), Wydział Nauk Społecznych Narodowego Uniwersytetu Badawczego Wyższej Szkoły Ekonomii (Факультет социальных наук НИУ ВШЭ), Instytut Nauk Społecznych Rosyjskiej Akademii Gospodarki Narodowej i Służby Państwowej przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej (Институт общественных наук РАНХиГС), Wydział Prawa Rosyjskiego Uniwersytetu Ekonomicznego im. G. W. Plechanowa (Юридический факультет РЭУ имени Г. В. Плеханова), Wydział Porównawczych Badań Politologicznych Północno-Zachodniego Instytutu Zarządzania (filia Instytutu Nauk Społecznych Rosyjskiej Akademii Gospodarki Narodowej i Służby Państwowej przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej w Sankt Petersburgu) (Факультет сравнительных политических исследований Северо-Западного института управления [филиал РАНХиГС в Санкт-Петербурге]), Wydział Socjologii i Politologii Uniwersytetu Państwowego przy Rządzie Federacji Rosyjskiej (Факультет социологии и политологии ФУ), Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych Rosyjskiego Uniwersytetu Przyjaźni Narodów (Факультет гуманитарных и социальных наук РУДН), Szkoła Nauk Społecznych i Humanistycznych Narodowego Uniwersytetu Badawczego Wyższej Szkoły Ekonomii w Sankt Petersburgu (Школа социальных и гуманитарных наук НИУ ВШЭ в Санкт-Петербурге), Instytut Nauk Społecznych i Politycznych Uralskiego Uniwersytetu Federalnego (Институт социальных и политических наук УрФУ), Wydział Historii, Politologii i Prawa Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego (Факультет истории, политологии и права РГГУ), Wydział Filozofii Tomskiego Uniwersytetu Państwowego (Философский факультет Томского ГУ)¹⁴.

art. 4.3, zasady licencjonowania działalności edukacyjnej i porządek akredytacji państwowej MGU i SPbGU ustalane są przez Rząd Federacji Rosyjskiej („Порядок лицензирования образовательной деятельности и порядок государственной аккредитации Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, Санкт-Петербургского государственного университета устанавливаются Правительством Российской Федерации”) (Zob. Федеральный закон Российской Федерации от 10 ноября 2009 г. N 259-ФЗ).

¹⁴ Jak twierdzi Igor Okuniew, w świetle monitoringu jakości rekrutacji na miejsca budżetowe na uczelniach rosyjskich za rok 2016 – zrealizowanego przez RIA Nowost’ oraz Narodowy Uniwersytet Badawczy Wyższą Szkołę Ekonomii – wymienione w tekście jednostki, stanowią czołówkę instytucji prowadzących studia politologiczne w Rosji. Należy przy tym podkreślić, że ranking, o którym mowa, powstaje od 2010 r., a sporządza się go na podstawie wyników egzaminu państwowego kandydatów na studia w uczelniach rosyjskich. Na podstawie zebranych do tej pory informacji, wskazuje I. Okuniew, „widać wyraźnie, że w kraju uformowała się *wielka czwórka* czołowych wydziałów politologicznych: wydziały politologii MGIMO, MGU, SPbGU i Wydział Nauk Społecznych Narodowego Instytutu Badawczego Wyższej Szkoły Ekonomii. Wskazane wydziały tradycyjnie konkurują o najlepszych abiturientów”. Zarazem, zgodnie z danymi przytoczonymi przez I. Okuniewa, w 2016 r. nabór na budżetowe miejsca na kierunku politologia organizowały w Rosji 44 uczelnie, w tym 11 moskiewskich, 3 petersburskie, po dwie rostowskie, permskie i saratowskie. Poza Moskwą i Sankt Petersburgiem, studia politologiczne prowadziło wówczas 9 uczelni w Federalnym Okręgu Przywołżańskim, 7 w Federalnym Okręgu Syberyjskim, 5 w Federalnym Okręgu Uralskim, 3 w Federalnym Okręgu Południowym, 3 w Federalnym Okręgu Central-

Zestaw najbardziej podstawowych dokumentów normatywnych, w oparciu o które uczelnie rosyjskie realizują standardy dla kierunku politologia, przedstawia się następująco:

- Ustawa federalna Federacji Rosyjskiej N 3266-1 z dn. 10 lipca 1992 r. o edukacji w aktualnej redakcji (Федеральный закон Российской Федерации «Об образовании» от 10 июля 1992 г. № 3266-1 в действующей редакции);
- Ustawa federalna Federacji Rosyjskiej N 125-ФЗ z dn. 22 sierpnia 1996 r. o wyższej i podyplomowej edukacji zawodowej w aktualnej redakcji (Федеральный закон Российской Федерации «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» от 22 августа 1996 г. № 125-ФЗ в действующей редакции);
- Ustawa federalna Federacji Rosyjskiej N 259-ФЗ z dn. 10 grudnia 2009 r. o Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym im. M. W. Łomonosowa i Sankt Petersburgskim Uniwersytecie Państwowym (Федеральный закон Российской Федерации «О Московском государственном университете имени М. В. Ломоносова и Санкт-Петербургском государственном университете» от 10 ноября 2009 г. № 259-ФЗ);
- Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej o zatwierdzeniu porządku organizacji i realizacji działalności edukacyjnej na podstawie programów edukacyjnych wyższego wykształcenia – dla programów licencjatu, specjalitetu, programów magistratury N 1367 z dn. 19 grudnia 2013 r. (Приказ Минобрнауки России от 19.12.2013 № 1367 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры»);
- Federalny państwowy standard edukacyjny w zakresie wyższej edukacji zawodowej dla przygotowania licencjatów na kierunku „Politologia” N 939 z dn. 7 sierpnia 2009 r. zatwierdzony rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej (Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 41.03.04 Политология (уровень бакалавриата от 7 августа 2014 г. № 939));
- Federalny państwowy standard edukacyjny w zakresie wyższej edukacji zawodowej dla przygotowania magistrów na kierunku „Politologia” N 1294 z dn. 3 listopada 2015 r. zatwierdzony rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej (Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 41.03.04 Политология (уровень магистратуры от 3 ноября 2015 г. № 1294)).

5.1.1. Standard federalny (licencjat)

Do 2014 roku wymogi stawiane uczelniom w związku z kształceniem licencjatów politologii określał standard z dn. 21 grudnia 2009 r. (*Федеральный государственный*, 2 w Federalnym Okręgu Północno-Zachodnim, 1 w Federalnym Okręgu Dalekowschodnim (Окунев, 2016, s. 132–133).

ный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки бакалавров «Политология», утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 21 декабря 2009 г. № 768).

Przestrzeń działalności zawodowej licencjatów politologii określono w nim następująco: ogólnoedukacyjne instytucje nauczania początkowego, szkoły średnie zawodowe (praca w charakterze nauczycieli wiedzy o społeczeństwie i nauk politycznych, możliwość ta dotyczyła absolwentów uczelni wyższych, które nadają kwalifikację „nauczyciel”); organizacje akademickie i naukowo-badawcze, organizacje związane z problematyką politologiczną (licencjaci politologii mieli tu realizować się jako pracownicy naukowci zdolni do udziału w zbiorowych projektach badawczych); organy władzy i administracji, redakcje mediów (licencjaci jako pracownicy zdolni do udziału w formułowaniu i realizacji decyzji określonych organów); organy partii politycznych, organizacje komercyjnych i społecznych, zajmujących się działalnością projektową (konsultingową, doradcą, badawczą i analityczną), a także działalnością informacyjną w zakresie polityki (licencjaci jako pracownicy zdolni do udziału w formułowaniu i realizacji rozwiązań wdrażanych przez dane struktury).

Za przedmiot profesjonalnej działalności politologów uznano: „rozliczne sfery życia społeczno-politycznego, socjokulturowego oraz przestrzeni ekonomicznej Federacji Rosyjskiej i świata”. Przy czym w sferze politycznej – były to przede wszystkim struktury administracji i zarządzania (poziomy federalny, regionalny i miejski), partie polityczne i ruchy społeczno-polityczne, a także system współczesnych stosunków międzynarodowych. W sferze socjokulturowej – kultura polityczna i narodowa, nastroje społeczno-polityczne. W sferze ekonomicznej – współdziałanie władz i biznesu, grup interesów politycznych oraz wspólnot gospodarczych.

Standard wskazywał cztery typy zawodowej działalności licencjatów politologii: naukowo-badawczą, pedagogiczną (nauczyciel w szkołach średnich), organizacyjno-kierowniczą, projektową.

Zgodnie z wymogami określonymi w Standardzie, licencjat politologii winien posiadać kompetencje niezbędne do realizacji takich zadań jak:

- w obszarze działalności naukowo-badawczej: udział w pracach seminariów naukowo-teoretycznych i konferencji naukowo-praktycznych, w przygotowaniu publikacji, w przygotowaniu recenzji i sprawozdań; opracowywanie referatów i bibliografii na temat prowadzonych badań; tworzenie klasyfikacji badawczo-analitycznych, raportów, notatek wyjaśniających;
- w obszarze działalności pedagogicznej (jako nauczyciel w szkołach średnich): nauczanie poszczególnych dyscyplin wiedzy politologicznej w instytucjach edukacyjnych i oświatowych stopnia początkowego, a także w średniej szkole zawodowej; przygotowanie dydaktyczno-metodycznej dokumentacji kursów wiedzy o społeczeństwie; uczestnictwo w pracy wychowawczej z uczniami; sporządzanie sprawozdawczości według zatwierdzonych procedur;
- w obszarze działalności organizacyjno-kierowniczej: udział w organizacji procesów zarządczych w organach władzy i administracji, w aparacie partii politycz-

- nych i organizacji społeczno-politycznych, w organach samorządu terytorialnego, w centrach biznesowych i strukturach medialnych; udział w prowadzeniu kampanii politycznych, w organizacji procesu wyborczego; przetwarzanie danych badań socjologicznych w celu analizy sytuacji politycznej;
- w obszarze działalności projektowej: przygotowywanie dokumentacji, opracowywanie programów badawczych oraz projektów; udział w projektowaniu opracowań naukowo-teoretycznych i kampanii politycznych; udział w projektowaniu badań socjologicznych procesów politycznych.

Zestaw kompetencji ogólnokulturowych, które winien posiadać licencjat politologii, przedstawiał się następująco: władanie kulturą myślenia, zdolność generalizacji, analizy, przyjmowania informacji, formułowania celów i wyboru dróg ich osiągania; umiejętność logicznego, poprawnego, uzasadnionego i jasnego wypowiedzania się w mowie i piśmie; gotowość do kooperacji z kolegami, pracy w zespole; gotowość odnoszenia się z szacunkiem do dziedzictwa historycznego oraz tradycji kulturowych, tolerancja wobec odmienności społecznej oraz różnic kulturowych; zdolność rozumienia sił sprawczych oraz prawidłowości procesu historycznego, roli przemocy w dziejach, miejsca człowieka w procesie historycznym, znaczenia organizacji politycznej oraz społeczeństwa; zdolność rozumienia i analizowania istotnych duchowych, społecznych oraz personalnych problemów filozoficznych; samodzielne władanie metodami wychowania fizycznego i promocji zdrowia oraz poprawne ich stosowanie, gotowość do osiągnięcia poziomu przygotowania fizycznego niezbędnego do realizacji pełnowartościowych zadań społecznych i zawodowych; świadomość znaczenia wartości humanistycznych dla zachowania i rozwoju współczesnej cywilizacji; gotowość do podjęcia moralnych obowiązków wobec środowiska naturalnego, społeczeństwa, innych ludzi i samego siebie; gotowość do społecznego współdziałania w oparciu o przyjęte w społeczeństwie normy moralne i prawne, postawa szacunku oraz tolerancji wobec innych kultur; gotowość ponoszenia odpowiedzialności za utrzymanie relacji partnerskich; znajomość swoich praw i obowiązków jako obywatela kraju; umiejętność korzystania z Kodeksu cywilnego oraz innych dokumentów prawnych w swojej działalności; chęć i dążenie do doskonalenia i rozwoju społeczeństwa w oparciu o zasady humanizmu, wolności i demokracji; stałe dążenie do własnego rozwoju, podnoszenia kwalifikacji i umiejętności; zdolność krytycznej oceny swoich zalet i wad, określania sposobów i wyboru narzędzi służących ich rozwojowi lub usunięciu; zrozumienie znaczenia społecznego swojego zawodu, wysoka motywacja do wykonywania pracy zawodowej; zdolność do społecznego współdziałania, współpracy i rozwiązywania konfliktów, społecznej mobilności, poczucie odpowiedzialności społecznej; znajomość podstawowych założeń i metod nauk społecznych, humanistycznych i ekonomicznych, zdolność korzystania z nich przy podejmowaniu decyzji zawodowych i zadań społecznych, zdolność analizy społecznie ważnych problemów i procesów; znajomość podstawowych reguł, zasad i metod nauk przyrodniczych i matematyki; zdolność prezentowania w oparciu o powyższe reguły, zasady i metody obrazu świata odpowiadającego poziomowi współczesnej wiedzy naukowej; gotowość aplikacji podstawowych praw dyscyplin przyrodniczych w działalności zawodowej, stosowanie metod analizy matematycznej i modelowania; zdolność

wykazywania naturalnej istoty problemów, wynikłych w trakcie pracy zawodowej, zdolność ich rozwiązywania poprzez stosowanie aparatury o odpowiednich właściwościach fizyko-chemicznych; zdolność i gotowość zrozumienia i właściwej interpretacji społecznie istotnych informacji socjologicznych, korzystania z wiedzy socjologicznej w pracy zawodowej; zdolność i gotowość rozumienia oraz analizy problemów gospodarczych; znajomość podstawowych metod ochrony pracowników i ludności przed następstwami wypadków, katastrof, klęsk żywiołowych oraz użycia nowoczesnych środków rażenia, a także znajomość podstawowych środków likwidacji ich skutków; rozumienie istoty i znaczenia informacji w rozwoju współczesnego społeczeństwa, zdolność do rozpoznania niebezpieczeństw i zagrożeń, które powstają w tym procesie, gotowość przestrzegania podstawowych wymagań bezpieczeństwa; znajomość podstawowych metod, sposobów i narzędzi pozyskiwania, przechowywania, przetwarzania informacji; posiadanie umiejętności pracy z komputerem jako narzędziem do zarządzania informacjami; biegłość w posługiwaniu się tradycyjnymi nośnikami informacji, rozproszonymi bazami wiedzy; zdolność do pracy z informacją dostępną w globalnych sieciach komputerowych; swobodne formułowanie wypowiedzi pisemnych i ustnych w języku rosyjskim, umiejętność wygłaszania wystąpień publicznych i naukowych; umiejętność tworzenia i edycji tekstów o przeznaczeniu zawodowym, analizy logiczności rozumowania i wypowiedzi; władanie jednym z języków obcych na poziomie umożliwiającym codzienną komunikację; zdolność wykorzystania nowoczesnych środków technicznych i technologii informacyjnej do rozwiązywania zadań komunikacyjnych; posiadanie umiejętności pedagogicznych do pracy z uczniami, umiejętność korzystania z osiągnięć pedagogiki i psychologii w celu skutecznej realizacji procesu dydaktycznego z zastosowaniem nowoczesnych metod nauczania.

Licencjat politologii, w świetle omawianego Standardu, winien także posiadać zestaw kompetencji ogólnozawodowych:

- w obszarze działalności naukowo-badawczej: umiejętność prowadzenia badań procesów i stosunków politycznych, stosowania metod analizy i interpretacji wyobrażeń o polityce, państwie i władzy; umiejętność uczestnictwa w procesie badawczym, prezentowania metod współczesnej nauki o polityce oraz ich zastosowania w badaniach politologicznych; w obszarze działalności pedagogicznej: władanie metodyką nauczania kursu wiedzy o społeczeństwie i politologii, a także poszczególnych dyscyplin wiedzy politologicznej w szkole średniej, liceum i gimnazjum, zdolność logicznej i konsekwentnej prezentacji przyswojonej wiedzy; zdolność i umiejętność wykorzystania zdobytej wiedzy i umiejętności w zakresie wprowadzania w teorię polityczną (znajomość metodologii analizy współczesnych doktryn i postaw politologicznych, kształtowanie umiejętności pracy badawczej w zakresie teorii polityki); kształtowanie umiejętności pracy badawczej w zakresie historii politycznej Rosji i innych państw (znajomość podstawowych etapów i cech historii politycznej Rosji i innych krajów, cech historycznych tradycji w rozwoju politycznym, umiejętność politycznej analizy przeszłości); nadto, w zakresie historii nauk politycznych (znajomość podstawowych doktryn i koncepcji światowej i rodzimej myśli politycznej, umiejętność pracy z oryginalnymi tekstami naukowymi i zawartymi w nich wzorami myślenia); w zakresie

- politologii porównawczej (oppanowanie podstaw teoretyczno-metodologicznych komparatystyki politycznej, znajomość nowoczesnych szkół i koncepcji w politologii porównawczej, umiejętność analizy porównawczej systemów oraz instytucji politycznych); w zakresie psychologii politycznej (znajomość wzorców zachowań i mentalności polityków i zwykłych obywateli, ich racjonalnych przekonań i nieświadomych motywów, masowych nastrojów politycznych i cech osobowości polityków); w zakresie współczesnej rosyjskiej i światowej polityki (znajomość podstawowych wzorców i trendów światowego i rosyjskiego procesu politycznego, pojęcie o procesach globalizacji i ich wpływie na współczesne stosunki międzynarodowe, o miejscu i roli głównych instytucji politycznych w społeczeństwie); w zakresie analizy politycznej i prognozowania (pojęcie na temat analitycznej i prognostycznej funkcji współczesnej politologii, znajomość technik gromadzenia i przetwarzania informacji politycznej, metodologii i technik analizy politycznej, opanowanie podstawowych podejść teoretyczno-metodologicznych w zakresie prognozowania politycznego); w zakresie zarządzania politycznego (pojęcie o zarządzaniu w systemie współczesnej politologii, znajomość metod podejmowania i realizacji decyzji politycznych, zdolność stosowania technologii politycznej, kształtowanie umiejętności doradztwa politycznego);
- w obszarze działalności organizacyjno-kierowniczej: zdolność udziału w organizacji procesów zarządczych w urzędach, w aparacie partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych, a także organów samorządu terytorialnego; zdolność udziału w prowadzeniu kampanii politycznych, wykorzystania wiedzy o technologiach wyborczych oraz innych formach mobilizacji politycznej; władanie metodami analizy socjologicznej, politologicznej i polityczno-psychologicznej, a także metodami przygotowania materiału źródłowego do dalszych prac analitycznych; zdolność racjonalnego organizowania i planowania swoich działań, stosowania zdobytej wiedzy w procesie kształtowania własnej strategii życiowej; zdolność prowadzenia korespondencji biznesowej;
  - w obszarze działalności projektowej: zdolność wykorzystania wiedzy w procesie diagnozowania politycznego, a także zdolność uczestnictwa w pracy zgodnie z przyjętym planem, prognozowanie procesów politycznych i sytuacji problematycznych; zdolność korzystania z metod politycznego pozycjonowania struktur biznesowych, mediów i innych uczestników procesu politycznego.

W świetle Standardu, program licencjatu z politologii miał obejmować cykl humanistyczny, społeczny i ekonomiczny; cykl matematyczno-przyrodoznawczy oraz cykl zawodowy; a także zajęcia z kultury fizycznej, szkolenia i praktykę zawodową i/lub pracę naukowo-badawczą. Studia miały kończyć się egzaminem państwowym. Każdy cykl szkoleniowy dzielił się na przedmioty podstawowe (obowiązkowe) oraz fakultatywne (profilowe), ustanawiane przez uczelnię. Część fakultatywna tworzyła możliwość rozszerzania i (lub) pogłębiania wiedzy i umiejętności, zdefiniowanych w treściach przedmiotów (modułów) podstawowych (obowiązkowych), pozwalająca studentowi zdobyć szczegółową wiedzę i umiejętności niezbędne dla realizacji udanej kariery zawodowej i (lub) w celu kontynuacji kształcenia na studiach magisterskich.

Część podstawowa (obowiązkowa) w ramach cyklu humanistycznego, społecznego i ekonomicznego objęła następujące przedmioty: filozofia, język obcy, prawoznawstwo, historia, ekonomika, ekonomia polityczna, logika, teoria argumentacji, pedagogika i psychologia (dla uczelni kształcących wykładowców). Cykl matematyczny oraz nauk o ziemi zawierał takie przedmioty jak: matematyka wyższa, informatyka, koncepcje współczesnych nauk przyrodniczych. Przedmioty obowiązkowe cyklu zawodowego to: wprowadzenie w teorię polityczną, polityczna historia Rosji i innych państw, historia nauki o polityce, współczesna polityka rosyjska, polityka światowa i stosunki międzynarodowe, politologia porównawcza, psychologia polityczna, analiza polityczna i prognozowanie, zarządzanie polityczne, bezpieczeństwo i higiena pracy.

Od 2014 r. funkcjonuje nowy federalny państwowy standard edukacyjny w zakresie wyższej edukacji zawodowej dla przygotowania licencjatów na kierunku „Politologia” N 939 z dn. 7 sierpnia 2009 r. zatwierdzony rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej (*Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 41.03.04 Политология (уровень бакалавриата от 7 августа 2014 г. № 939)*).

W tym dokumencie przestrzeń działalności zawodowej licencjatów politologii określono jako obejmującą system wiedzy politycznej, wielość procesów na różnych poziomach władzy, wielość podmiotów procesów politycznych, sferę komunikacji politycznej i konsultingu, proces podejmowania decyzji politycznych, jak również naukowe badania polityki.

Za przedmiot działalności zawodowej licencjatów politologii uznano: przestrzeń społeczno-polityczną, socjokulturową i ekonomiczną Federacji Rosyjskiej oraz świata. Przy czym: jako elementy sfery politycznej wymieniono przede wszystkim struktury władzy państwowej i zarządzania na poziomie federalnym, regionalnym i municypalnym, partie polityczne i ruchy społeczno-polityczne oraz system współczesnych stosunków międzynarodowych. Natomiast wśród aspektów sfery socjokulturowej wskazano kulturę polityczną i samowiedzę polityczną, jak również nastroje społeczno-polityczne, a w sferze ekonomicznej – współdziałania władzy i biznesu, interesy polityczne oraz aspiracje różnych grup przestrzeni ekonomicznej.

Wśród typów zawodowej działalności licencjatów politologii wyróżniono: 1) działalność naukowo-informacyjną (uczestnictwo w procesie zbierania i opracowywania danych w celu realizacji naukowego procesu badawczego; uczestnictwo w pracach seminariów, konferencji naukowo-teoretycznych i naukowo-praktycznych, okrągłych stołów, uczestnictwo w prezentacjach rezultatów działalności naukowej; przygotowanie tekstów naukowych w celu publikacji w wydawnictwach naukowych; zestawianie przeglądów bibliograficznych, streszczeń, referatów, notatek objaśniających, rozdziałów raportów naukowo-analitycznych zawierających rezultaty pracy naukowo-teoretycznej i badawczo-empirycznej); 2) działalność pedagogiczną (wykładanie dyscyplin z zakresu wiedzy o społeczeństwie; uczestnictwo w przygotowaniu materiałów dydaktyczno-metodycznych dla kursów z zakresu wiedzy o społeczeństwie; uczestnictwo w pracy pozalekcyjnej i wychowawczej; przygotowanie stosownej

sprawozdawczości zgodnie z zatwierdzonymi formami); 3) działalność organizacyjno-zarządczą (uczestnictwo w organizacji procesów zarządczych w organach władczych i administracyjnych na poziomie państwowym i municypalnym, w aparatach partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych, w organach samorządu terytorialnego, strukturach biznesowych, organizacjach międzynarodowych, środkach masowej informacji; uczestnictwo w organizacji i realizacji kampanii politycznych i wyborczych); 4) działalność projektową (planowanie, organizacja, realizacja projektów politycznych i/lub uczestnictwo w nich; przygotowanie dokumentacji projektów politycznych, określenie funkcjonalnych obowiązków ich uczestników, szacowanie zasobów koniecznych dla realizacji projektu); 5) działalność informacyjno-pomocową (zbieranie i opracowywanie informacji o procesach politycznych; uczestnictwo w procesach informacyjno-komunikacyjnych różnego poziomu, uczestnictwo w realizacji kampanii informacyjnych; działalność informacyjno-pomocowa w organach władczych i administracyjnych na poziomie państwowym i municypalnym, w aparatach partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych, w organach samorządu terytorialnego, strukturach biznesowych, organizacjach międzynarodowych, środkach masowej informacji; dziennikarstwo polityczne; informacyjno-pomocowe wsparcie kampanii wyborczych i politycznych).

W świetle Standardu, absolwent politologicznych studiów licencjackich powinien władać:

- kompetencjami ogólnokulturowymi (zdolność analizy podstawowych etapów i prawidłowości historycznego rozwoju społeczeństwa w celu kształtowania postawy obywatelskiej; zdolność wykorzystania podstaw wiedzy ekonomicznej w różnych sferach działalności życiowej; zdolność wykorzystania podstaw wiedzy prawnej w różnych sferach działalności życiowej; zdolność komunikacji w formie ustnej i pisemnej w języku rosyjskim i językach obcych w celu realizacji zadań współdziałania międzyludzkiego i międzykulturowego; zdolność pracy w kolektywie, tolerancyjnego traktowania różnic społecznych, etnicznych, wyznaniowych i kulturowych; zdolność samoorganizacji i samokształcenia; zdolność wykorzystania metod i środków kultury fizycznej w celu zabezpieczenia pełnowartościowej aktywności społecznej i profesjonalnej; zdolność udzielenia pierwszej pomocy, jak również wykorzystania metod obrony w sytuacjach nadzwyczajnych);
- kompetencjami ogólnozawodowymi (posiadanie wiedzy bazowej i specjalistycznej oraz nawyków o charakterze teoretycznym i stosowanym w zakresie nauk politycznych; władanie terminologią ogólnonaukową, umiejętność pracy z oryginalnymi tekstami naukowymi oraz zawartymi w nich konstrukcjami myślowymi; posiadanie nawyków prowadzenia efektywnej komunikacji w środowisku zawodowym, zdolność poprawnego formułowania myśli w wypowiedzi ustnej i pisemnej; zdolność formułowania innowacyjnych pomysłów oraz samodzielnych hipotez; zdolność wysokiej motywacji dla realizacji działalności zawodowej, jak również podwyższania swoich kwalifikacji zawodowych; zdolność krytycznej analizy, generalizacji i systematyzacji informacji, zdolność określania celów działalności zawodowej oraz wyboru optymalnych dróg i metod ich osiągania; zdolność racjonalnej organizacji i planowania własnej działalności, przyswajania pełnowartościowej wiedzy w celu

formowania własnej strategii życiowej; zdolność przyswajania wiedzy w sferze nauk politycznych w ramach działalności naukowo-informacyjnej, pedagogicznej, informacyjno-pomocowej, organizacyjno-zarządczej i projektowej; zdolność charakterystyki i oceny poszczególnych zdarzeń i procesów politycznych, ukazywania ich związku z kontekstem ekonomicznym, społecznym i kulturowym, a także z obiektywnymi tendencjami i prawidłowościami rozwoju systemu politycznego w ogólności; zdolność realizowania standardowych zadań w ramach działalności zawodowej w oparciu o kulturę informacyjną i bibliograficzną z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych przy uwzględnieniu podstawowych wymogów bezpieczeństwa informacyjnego);

- kompetencjami zawodowymi w zakresie: działalności naukowo-informacyjnej (umiejętność prowadzenia badań naukowych procesów i stosunków politycznych, operowania metodami zbierania i opracowywania danych; umiejętność uczestnictwa w procesie badawczym, przygotowania tekstu naukowego w celu publikacji w wydawnictwach naukowych oraz prezentacji w trakcie wydarzeń naukowych; stosowanie metodyk analizy socjologicznej, politologicznej i polityczno-psychologicznej, umiejętność przygotowania materiału sprawozdawczego w celu prac analitycznych, zestawiania przeglądów bibliograficznych, referatów, rozdziałów raportów naukowo-analitycznych zawierających rezultaty prac naukowo-teoretycznych i empiryczno-badawczych); działalności pedagogicznej (oppanowanie metodyki wykładania wiedzy o społeczeństwie i dyscyplin z zakresu wiedzy o społeczeństwie w organizacjach edukacji powszechnej, zdolność logicznej i uporządkowanej prezentacji przyswojonej wiedzy, realizacji pracy pozalekcyjnej i wychowawczej z uczącymi się; zdolność korzystania z uzyskanej wiedzy i nawyków w zakresie dyscyplin politycznych w celu opracowania materiałów metodyczno-naukowych służących przekazywaniu wiedzy o społeczeństwie i realizacji kursów jej dotyczących); działalności organizacyjno-zarządczej (zdolność uczestnictwa w organizacji procesów w organach władczych i zarządczych na poziomie państwowym i municypalnym, w aparatach partii politycznych i organizacji społeczno-politycznych, w organach samorządu terytorialnego, strukturach biznesowych, organizacjach międzynarodowych, środkach masowej informacji; zdolność uczestnictwa w prowadzeniu kampanii politycznych i wyborczych, wykorzystania wiedzy o innych typach mobilizacji politycznej; zdolność prowadzenia korespondencji w danej sprawie); działalności projektowej (zdolność planowania, organizacji i realizacji projektów politycznych i/lub uczestnictwa w nich; zdolność realizacji zadań technicznych oraz prowadzenia dokumentacji projektów politycznych, określania funkcjonalnych obowiązków ich uczestników, szacowania zasobów koniecznych dla realizacji projektu); działalności informacyjno-pomocniczej (posiadanie wiedzy o procesach komunikacyjnych, kanałach komunikacji masowej, środkach informacji masowej, osobliwościach ich funkcjonowania we współczesnym świecie; zdolność uczestniczenia w procesach informacyjno-komunikacyjnych różnego poziomu, w prowadzeniu kampanii informacyjnych).

Program licencjatu z politologii, w myśl Standardu, dzieli się na trzy bloki. Blok 1 obejmuje dyscypliny (moduły), które odnoszą się do bazowej oraz wariantywniej czę-

ści programu studiów. Blok 2 to praktyki, a Blok 3 to państwowe sprawdzenie wyników nauczania.

Co istotne, zgodnie ze Standardem, dyscypliny (moduły), które odnoszą się do bazowej części programu nauczania, są obowiązkowe niezależnie od profilu studiów realizowanego przez studenta. Wybór dyscyplin (modułów) każda uczelnia określa samodzielnie, lecz w rozmiarach gwarantowanych przez Standard, przy uwzględnieniu istniejących przykładowych podstawowych programów kształcenia.

Najogólniej rzecz ujmując, wypada zauważyć, że w porównaniu ze starym Standardem, Standard nowy charakteryzuje się wyższym stopniem ogólności w zakresie dookreślenia, jakie treści merytoryczne powinny być wykładane w konkretnych jednostkach prowadzących studia politologiczne. Zarazem, w obu dokumentach licencyjne wykształcenie politologiczne postrzega się jako wykształcenie profesjonalne. Niemniej Standardy stary i nowy napisane są zgodnie z założeniem, że program studiów licencyjnych w zakresie nauki o polityce powinien być oparty o zasadę balansu pomiędzy poznaniem teoretycznym i doświadczeniem praktycznym. Równowaga ta, w świetle założeń autorów Standardów, powinna przekładać się na efektywną działalność politologów w ich pracy zawodowej.

5.1.2. Standard federalny (magistratura)

Do 2015 roku wymogi stawiane uczelniom w związku z kształceniem magistrów politologii określał standard z dn. 20 maja 2010 r. (*Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки магистров «Политология», утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 20 мая 2010 г. № 542*).

Przestrzeń działalności zawodowej magistrów politologii określono następująco: organizacje akademickie oraz naukowo-badawcze zajmujące się problematyką politologiczną (praca w charakterze samodzielnego badacza); instytucje edukacyjne wyższego kształcenia zawodowego (jako wykładowca dyscyplin politologicznych, ogólnych i szczegółowych); organy władzy i administracji, redakcje środków masowej informacji (jako pracownik samodzielnie opracowujący oraz wdrażający realizowane przez te organy decyzje); aparat partii politycznych, organizacji komercyjnych oraz społecznych, wykonujących działalność projektową (konsulting, doradztwo, badania, analizy), a także działalność informacyjną w sferze polityki (jako pracownik samodzielnie opracowujący oraz wdrażający realizowane przez te organy decyzje).

Za przedmiot profesjonalnej działalności politologów uznano: „rozliczne sfery przestrzeni społeczno-politycznej, socjokulturowej i ekonomicznej Federacji Rosyjskiej oraz świata”. Przy czym w aspekcie politycznym wskazano przede wszystkim na struktury władzy państwowej oraz samorządu (na poziomie federalnym, regionalnym oraz municypalnym), partie polityczne oraz ruchy społeczno-polityczne, system współczesnych stosunków międzynarodowych. Natomiast w sferze socjokulturowej – kulturę polityczną i polityczną samowiedzę, a także nastroje polityczne; wreszcie

w sferze ekonomicznej – współdziaływanie władzy i biznesu, interesy polityczne oraz dążenia wspólnot ekonomicznych.

Standard wskazywał cztery typy zawodowej działalności magistrów politologii: naukowo-badawczą, pedagogiczną, organizacyjno-kierowniczą, projektową.

Zgodnie z wymogami określonymi w Standardzie, magister politologii winien posiadać kompetencje niezbędne do wykonywania takich zadań jak:

- w obszarze działalności naukowo-badawczej: realizacja prac naukowo-badawczych oraz analitycznych w dziedzinie teorii i praktyki politycznej; analiza i generalizacja rezultatów prac naukowo-badawczych, przy użyciu osiągnięć współczesnej nauki, a także najlepszych doświadczeń nauki o polityce w kraju i za granicą; przygotowanie i prowadzenie seminariów, konferencji naukowo-teoretycznych; przygotowanie i redagowanie publikacji naukowych; szacowanie efektywności ekonomicznej prac naukowo-badawczych w dziedzinie politologii;
- w obszarze działalności pedagogicznej: wykładanie politologii w instytucjach ogólnoedukacyjnych oraz w szkołach wyższych; organizacja procesu edukacyjnego, samodzielne opracowywanie stosownych programów i kursów edukacyjnych; organizacja samodzielnej pracy słuchaczy oraz studentów, stymulowanie ich samodzielności w sferze prezentowania poglądów obywatelskich, a także działalności naukowo-badawczej oraz praktycznej aktywności politycznej;
- w obszarze działalności organizacyjno-administracyjnej: organizacja prac naukowo-badawczych oraz naukowo-praktycznych w dziedzinie politologii (zgodnie z profilem magistratury); uczestnictwo w organizacji zarządzania organami władzy i administracji, w aparacie partii politycznych i związków społeczno-politycznych, a także w organach samorządu terytorialnego; uczestnictwo w organizacji i prowadzeniu kampanii politycznych, procesu wyborczego oraz innych form mobilizacji politycznej; organizacja, planowanie i kontrola działalności grup wykonawczych, realizujących zadania zawodowe i komercyjne; analiza politologiczna danych z badań socjologicznych;
- w obszarze działalności projektowej: projektowanie i wdrażanie prac naukowo-teoretycznych i eksperckich; udział w projektowaniu programów praktyczno-politycznych.

Zestaw kompetencji ogólnokulturowych, które winien osiąść magister politologii, przedstawiał się następująco: zdolność podnoszenia i rozwoju swego poziomu intelektualnego i ogólnokulturowego; zdolność samodzielnego przyswajania nowych metod badawczych, a także zmiany profilu naukowego i naukowo-produkcyjnego swojej działalności zawodowej, jak również zdolność zmiany socjokulturowych oraz socjalnych warunków działalności; gotowość do aktywnego uczestnictwa w działalności naukowej, produkcyjnej oraz socjalno-społecznej; zdolność swobodnego posługiwania się językiem rosyjskim i językami obcymi jako środkami zawodowego kontaktu; aktywna mobilność społeczna; zdolność praktycznego wykorzystywania przyzwyczajzeń i umiejętności w organizacji prac naukowo-badawczych i naukowo-produkcyjnych, w zarządzaniu kolektywem, a także zdolność wpływania na określanie celów grupy, oddziaływania na jej klimat społeczno-psychologiczny w stopniu niezbędnym dla osiągnięcia wytyczonych celów, jak również zdolność oceny jakości

rezultatów pracy grupowej; gotowość do przyjęcia odpowiedzialności za swoje decyzje podejmowane w ramach swoich zawodowych kompetencji, zdolność podejmowania decyzji niestandardowych, rozwiązywania sytuacji problemowych; zdolność adaptacji do nowych sytuacji, przeszacowywania zdobytego doświadczenia, analizy swoich możliwości; zdolność oddziaływania na otoczenie osobistym pozytywnym przykładem w sferze realizacji norm i rekomendacji zdrowego trybu życia; zdolność demonstrowania znajomości podstawowych i przykładowych dyscyplin przewidzianych przez program magistratury; zdolność korzystania z pogłębionej wiedzy teoretycznej i praktycznej, w szczególności czerpanej z najlepszych wzorców; zdolność samodzielnej pracy przy pomocy technologii informacyjnych oraz praktycznego wykorzystania nowej wiedzy i umiejętności, w tym w nowych dziedzinach nauki, bezpośrednio niezwiązanych ze sferą podstawowej działalności absolwenta; zdolność poszerzania i pogłębiania własnego światopoglądu naukowego; zdolność korzystania z pogłębionej znajomości prawnych i etycznych norm przy ocenie następstw swojej aktywności zawodowej, a także w toku przygotowaniu i realizacji społecznie istotnych projektów; zdolność demonstrowania nawyku pracy w kolektywie naukowym, a także odkrywania nowych idei (kreatywność); zdolność rozeznania kluczowych problemów swojej dyscypliny, przy rozwiązywaniu których koniecznym jest dokonywanie złożonych wyborów, wymagających posługiwania się metodami ilościowymi i jakościowymi; zdolność orientacji w stanowieniu zadań oraz określaniu środków ich realizacji; zdolność i gotowość wymiany wiedzy o współczesnych metodach badań; zdolność i gotowość prowadzenia eksperymentów naukowych, a także oceny rezultatów badań; zdolność analizy, syntezy i krytycznej oceny informacji; zdolność profesjonalnej eksploatacji współczesnego oprzyrządowania oraz narzędzi badawczych; zdolność formalizowania, prezentowania i wykładania rezultatów zrealizowanej pracy; zdolność korzystania z przyzwyczajajen organizacyjno-zarządczych w działalności zawodowej i społecznej – analitycznej, eksperckiej, konsultingowej, w sferze technologii politycznych.

W myśl Standardu, magister politologii winien także posiadać zestaw kompetencji zawodowych:

- w obszarze działalności naukowo-badawczej: zdolność i biegłość korzystania na poziomie wymagań, przedłożonych absolwentowi magistratury, z określonej wiedzy oraz skojarzeń z zakresu filozofii politycznej, najnowszych tendencji i kierunków we współczesnej politologii, filozofii i metodologii nauki politycznej; biegłość w naukowych badaniach procesów i stosunków politycznych, w analizie i interpretacji wyobrażeń o polityce, państwie i władzy; zdolność samodzielnego stawiania konkretnych zadań naukowo-badawczych w obszarze nauki o polityce (zgodnie z profilem magistratury), a także realizacji tych zadań z pomocą nowoczesnej aparatury, oprzyrządowania, nowoczesnych technologii, przy wykorzystaniu najnowszych doświadczeń krajowych i zagranicznych; zdolność i gotowość profesjonalnego zestawiania oraz formalizowania dokumentacji naukowo-technicznej, naukowych odczytów, przeglądów, wykładów i artykułów (zgodnie z profilem magistratury);
- w obszarze działalności pedagogicznej: zdolność i umiejętność wykorzystywania zdobytej wiedzy w wykładaniu dyscyplin politologicznych (pogłębiona wiedza na

- temat współczesnych koncepcji, głównych szkół i kierunków w filozofii politycznej, zdolność teoretycznej analizy życia politycznego); umiejętność refleksyjnego nad najnowszymi tendencjami i kierunkami współczesnej politologii (pogłębiona wiedza na temat współczesnych badań naukowych i prac w sferze politologii, specyfiki podejść do analizy procesów politycznych w ramach różnych szkół narodowych, umiejętność uczestnictwa w dyskusjach naukowych dotyczących problemów współczesnej nauki o polityce; władanie metodologią nauki o polityce (pogłębiona wiedza na temat ogólnych i specjalnościowych metod współczesnej politologii, ugruntowana skłonność do korzystania z metodologii politologii w procesie analizy współczesnych procesów politycznych);
- w obszarze działalności organizacyjno-kierowniczej: zdolność wykorzystywania pogłębionej teoretycznej wiedzy specjalistycznej, praktycznych przyzwyczajęń i umiejętności w celu organizacji badań naukowych, procesu edukacyjnego, kampanii wyborczych, działalności eksperckiej i konsultingowej (zgodnie z profilem magistratury); zdolność swobodnego korzystania ze współczesnych metod opracowywania i interpretacji kompleksowej informacji politologicznej (zgodnie z profilem magistratury) w celu rozwiązywania zadań naukowych i praktycznych; zdolność organizowania pracy wykonawczej, a także podejmowania decyzji zarządczych w sferze organizacji i normowania pracy; gotowość do kooperacji z kolegami i pracy w grupie, do organizowania małych kolektywów wykonawczych;
  - w obszarze działalności projektowej: zdolność przygotowywania i prezentacji projektów naukowo-badawczych i prac analitycznych w zgodzie z normami prawnymi; zdolność i gotowość do projektowania prac w sferze organizacji kampanii wyborczych i innych oraz w sferze zarządzania politycznego.

W świetle Standardu, program magistratury z politologii winien obejmować cykl ogólny oraz cykl zawodowy, a także praktykę i pracę naukowo-badawczą. Studia winny kończyć się egzaminem państwowym.

Każdy cykl edukacyjny miał składać się z części bazowej (obowiązkowej) oraz fakultatywnej (profilowanej), którą określała dana uczelnia. Część fakultatywna (profilowana) miała poszerzać i/lub pogłębiać wiedzę, umiejętności, przyzwyczajenia, kompetencje, uzyskiwane w toku realizacji modułów bazowych; nadto wyposażać winna w pogłębioną wiedzę, przyzwyczajenia i kompetencje niezbędne w udanej działalności zawodowej i/lub niezbędne przyszłym aspirantom.

Część bazowa cyklu ogólnego obejmowała następujące przedmioty: współczesne koncepcje filozofii nauki, historia polityki, filozofia polityczna i socjologia, technologie komputerowe w nauce i edukacji. Część fakultatywną poszczególne uczelnie określały samodzielnie. Część bazowa cyklu zawodowego obejmowała: najnowsze tendencje i kierunki współczesnej politologii oraz metodologię nauki o polityce. Część fakultatywną poszczególne uczelnie określały samodzielnie.

Od 2015 r. funkcjonuje nowy federalny państwowy standard edukacyjny w zakresie wyższej edukacji zawodowej dla przygotowania magistrów na kierunku „Politologia” N 1294 z dn. 3 listopada 2015 r. zatwierdzony rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji i Nauki Federacji Rosyjskiej (*Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению*

подготовки 41.03.04 Политология (уровень магистратуры от 3 ноября 2015 г. № 1294)).

W świetle tego dokumentu przestrzeń działalności zawodowej magistra politologii obejmuje: proces polityczny na poziomie państwa, organizacji i związków społecznych, samorządu terytorialnego, stosunków międzynarodowych i polityki zagranicznej, sferę komunikacji politycznej, proces wyborczy, ekspertyzę polityczną i konsulting polityczny; organizacje edukacji powszechnej, organizacje edukacji zawodowej, organizacje edukacji wyższej i uzupełniającej w charakterze nauczycieli wiedzy o społeczeństwie, historii, politologii, wykładowców dyscyplin ogólnopolitologicznych oraz specjalistycznych dyscyplin politologicznych; organizacje naukowe i naukowo-badawcze, związane z problematyką politologiczną, w charakterze pracowników naukowych, zdolnych do uczestnictwa w kolektywnych projektach badawczych; organy zarządcze i władcze na poziomie państwowym i municypalnym, organizacje międzynarodowe w charakterze funkcjonariuszy i pracowników zdolnych uczestniczyć w przygotowaniu i realizacji decyzji podejmowanych przez dane organy i organizacje; aparat partii politycznych, redakcji środków masowej informacji, organizacji komercyjnych i społecznych, organizacji międzynarodowych realizujących działalność konsultingową, konsultacyjną, badawczą i analityczną, a także informacyjną, działalność w sferze polityki w charakterze pracowników zdolnych uczestniczyć w przygotowaniu i realizacji decyzji podejmowanych przez dane struktury.

Za przedmiot działalności zawodowej magistrów politologii uznano: przestrzeń społeczno-polityczną, socjokulturową i ekonomiczną Federacji Rosyjskiej oraz świata. Przy czym: jako elementy sfery politycznej wymieniono przede wszystkim struktury władzy państwowej i zarządzania na poziomie federalnym, regionalnym i municypalnym, partie polityczne i ruchy społeczno-polityczne oraz system współczesnych stosunków międzynarodowych. Natomiast wśród aspektów sfery socjokulturowej wskazano kulturę polityczną i samowiedzę polityczną, jak również nastroje społeczno-polityczne, a w sferze ekonomicznej – współdziałania władzy i biznesu, interesy polityczne oraz aspiracje różnych grup przestrzeni ekonomicznej.

Wśród typów zawodowej działalności magistrów politologii wyróżniono: 1) działalność naukowo-informacyjną (realizacja samodzielnych badań naukowych w sferze najnowszych tendencji i kierunków współczesnej politologii, rozwój wiedzy naukowej o polityce, państwie i władzy; analiza współczesnych procesów politycznych z wykorzystaniem ogólnych oraz szczegółowych metod współczesnej nauki politycznej; zestawianie, formalizowanie i redagowanie dokumentacji naukowo-technicznej, raportów naukowych, przeglądów, referatów i artykułów, a także projektów opracowań naukowo-badawczych; analiza tekstów politycznych i politologicznych, ich interpretacja i krytyka; prowadzenie dyskusji naukowych w zakresie aktualnych problemów współczesnej nauki politycznej); 2) działalność ekspercko-analityczna (realizacja kompleksowej diagnostyki politycznej, uczestnictwo w ekspertyzie dokumentów normatywno-prawnych oraz organizacji pracy nad objaśnianiem i prognozowaniem procesów politycznych i sytuacji problemowych; wypracowanie, interpre-

tacja i prezentacja kompleksowej informacji politologicznej, w tym przedstawionej w formie ilościowej, w celu rozwiązywania zadań naukowych i praktycznych; zbieranie i opracowanie informacji w warunkach braku otwartości informacyjnej oraz zamierzonego zafałszowania danych); 3) działalność polityczno-zarządcza (uczestnictwo w organizacji procesów zarządczych i w wypracowywaniu decyzji polityczno-zarządczych w organach władzy, w aparacie partii politycznych i związków społeczno-politycznych oraz organizacji międzynarodowych, jak również w organach samorządu terytorialnego; wykorzystanie technologii polityczno-zarządczych, tworzenie struktur organizacyjnych w sferze polityki; organizacja kampanii politycznych i zarządzanie nimi, wykorzystanie technologii wyborczych i innych typów mobilizacji politycznej); 4) działalność konsultingowa (wykorzystanie wyspecjalizowanych podejść teoretycznych w celu organizacji działalności konsultingowej; opracowanie strategii, programów i planów w sferze działalności społeczno-politycznej dla działaczy politycznych, partii, organów władzy, środków masowej informacji i podmiotów gospodarczych, świadczenie im usług konsultingowych; organizacja i realizacja konsultingu politycznego i polityczno-psychologicznego osób i struktur działających w sferach administracyjno-politycznej i publiczno-politycznej); 5) działalność komunikacyjna (oddziaływanie na różne audytoria, grupy polityczne i społeczne w celu ich mobilizacji politycznej; przygotowanie tekstów publicystycznych na tematy polityczne; polityczne pozycjonowanie struktur biznesowych, środków masowej informacji i innych podmiotów procesu politycznego; organizacja wzajemnego oddziaływania pomiędzy strukturami społecznymi i biznesowymi a organami władzy państwowej i samorządu terytorialnego, wsparcie dla tworzenia korzystnego środowiska polityczno-administracyjnego i prawodawczego dla działalności organizacji komercyjnych i niekomercyjnych); 6) działalność pedagogiczna (prowadzenie działalności pedagogicznej w zakresie projektowania i realizacji podstawowych programów ogólnoedukacyjnych, zawodowych programów edukacyjnych, programów edukacyjnych kształcenia wyższego i uzupełniających programów edukacyjnych; prowadzenie działalności pedagogicznej w zakresie projektowania i realizacji procesu edukacyjnego w organizacjach ogólnoedukacyjnych, zawodowych organizacjach edukacyjnych, organizacjach edukacyjnych kształcenia wyższego i uzupełniających organizacjach edukacyjnych).

W świetle Standardu magister politologii powinien władać:

- kompetencjami ogólnokulturowymi (zdolność myślenia abstrakcyjnego, analizy i syntezy; gotowość działania w sytuacjach niestandardowych, ponoszenia odpowiedzialności społecznej i etycznej za podejmowane decyzje; gotowość do samorozwoju, samorealizacji, wykorzystania twórczego potencjału);
- kompetencjami ogólnozawodowymi (posiadanie wiedzy specjalistycznej i nawyków o charakterze teoretycznym i stosowanym w zakresie nauk politycznych; władanie terminologią ogólnonaukową i politologiczną, umiejętność pracy z oryginalnymi tekstami naukowymi oraz zawartymi w nich konstrukcjami sensownymi; posiadanie nawyków realizacji efektywnej komunikacji w środowisku zawodowym, zdolność poprawnego formułowania myśli w języku państwowym Federacji Rosyjskiej oraz w języku obcym w wypowiedzi ustnej i pisemnej; zdol-

ność formułowania innowacyjnych idei oraz samodzielnych hipotez; dążenie do podwyższania swoich kwalifikacji; zdolność wyznaczania celów działalności zawodowej oraz wyboru optymalnych dróg i metod ich osiągania; zdolność organizacji i planowania swojej działalności, wykorzystywania swojej wiedzy zawodowej w celu formowania własnej strategii życiowej; zdolność charakteryzowania i oceniania poszczególnych zdarzeń i procesów politycznych, ujawniania ich związków z kontekstem ekonomicznym, społecznym i kulturowym, a także z obiektywnymi tendencjami i prawidłowościami rozwoju systemu politycznego w ogóle; gotowość kierowania kolektywem w sferze swojej działalności zawodowej, tolerancyjnego przyjmowania różnic społecznych, etnicznych, wyznaniowych i kulturowych);

- kompetencjami zawodowymi: w zakresie działalności naukowo-badawczej (zdolność i umiejętność prowadzenia działalności naukowo-badawczej w sferze najnowszych tendencji i kierunków współczesnej politologii, gotowość i zdolność rozwoju wiedzy naukowej o polityce, państwie i władzy; zdolność samodzielnego określania konkretnych zadań badań naukowych w sferze nauki politycznej, w sferze międzynarodowej oraz rozwiązywania ich z wykorzystaniem najnowszego rosyjskiego i zagranicznego doświadczenia; pogłębiona wiedza ogólnych i specjalistycznych metod współczesnej nauki politycznej, sprawne władanie nawykami wykorzystania metodologii nauki politycznej w celu analizy współczesnych procesów politycznych; zdolność tworzenia modeli służących badaniu systemu politycznego i procesów politycznych, władanie nawykami ich formalizacji i weryfikacji w oparciu o materiał empiryczny; zdolność profesjonalnego zestawiania, formalizowania i redagowania dokumentacji naukowo-technicznej, raportów naukowych, przeglądów, referatów i artykułów oraz projektów opracowań naukowo-badawczych; zdolność analizy tekstów politycznych i politologicznych, władanie technikami ich interpretacji i krytyki; zdolność prowadzenia dyskusji naukowych dotyczących aktualnych problemów współczesnej nauki politycznej); w zakresie działalności ekspercko-analitycznej (realizacja kompleksowej diagnostyki politycznej, uczestnictwo w ekspertyzie dokumentów normatywno-prawnych oraz organizacji prac w celu objaśnienia i prognozowania procesów politycznych i sytuacji problemowych; zdolność wykorzystania współczesnych metod opracowania, interpretacji i prezentacji kompleksowej informacji politologicznej, w tym przedstawionej w formie liczbowej, w celu realizacji zadań naukowych i praktycznych; zdolność zbierania i opracowania informacji w warunkach braku otwartości informacyjnej oraz zamierzonego zafałszowania danych); w zakresie działalności naukowo-zarządczej (zdolność uczestnictwa w organizacji procesów zarządczych i w wypracowywaniu decyzji polityczno-zarządczych w organach władzy, w aparacie partii politycznych i związków społeczno-politycznych oraz organizacji międzynarodowych, jak również w organach samorządu terytorialnego; zdolność wykorzystania technologii polityczno-zarządczych, tworzenia struktur organizacyjnych w sferze polityki; zdolność organizacji kampanii politycznych i zarządzania nimi, wykorzystania technologii wyborczych i innych typów mobilizacji po-

litycznej); w zakresie działalności konsultingowej (zdolność wykorzystania wyspecjalizowanych podejść teoretycznych w celu organizacji działalności konsultingowej; zdolność opracowania strategii, programów i planów w sferze działalności społeczno-politycznej dla działaczy politycznych, partii, organów władzy, środków masowej informacji i podmiotów gospodarczych, zdolność świadczenia im usług konsultingowych; zdolność organizacji i realizacji konsultingu politycznego i polityczno-psychologicznego osób i struktur działających w sferach administracyjno-politycznej i publiczno-politycznej); w zakresie działalności komunikacyjnej (zdolność oddziaływania na różne audytoria, grupy polityczne i społeczne w celu ich mobilizacji politycznej; zdolność przygotowania tekstów publicystycznych na tematy polityczne; zdolność politycznego pozycjonowania struktur biznesowych, środków masowych informacji i innych podmiotów procesu politycznego; zdolność organizacji wzajemnego oddziaływania pomiędzy strukturami społecznymi i biznesowymi a organami władzy państwowej i samorządu terytorialnego, zdolność wspierania kreacji korzystnego środowiska polityczno-administracyjnego i prawodawczego dla działalności organizacji komercyjnych i niekomercyjnych); w zakresie działalności pedagogicznej (zdolność i gotowość opracowania roboczych programów w zakresie wiedzy o społeczeństwie, historii, politologii, dyscyplin ogólnopolitycznych oraz specjalistycznych dyscyplin politologicznych; zdolność i gotowość projektowania i realizacji procesu edukacyjnego w organizacjach ogólnopedagogicznych, zawodowych organizacjach edukacyjnych, organizacjach edukacyjnych kształcenia wyższego i uzupełniających organizacjach edukacyjnych).

Program magisterium z politologii, w myśl Standardu, dzieli się na trzy bloki. Blok 1 obejmuje dyscypliny (moduły), które odnoszą się do bazowej oraz wariantywnej części programu studiów. Blok 2 to praktyki, a Blok 3 to państwowe sprawdzenie wyników nauczania.

Co istotne, zgodnie ze Standardem, dyscypliny (moduły), które odnoszą się do bazowej części programu nauczania, są obowiązkowe niezależnie od profilu studiów realizowanego przez studenta. Wybór dyscyplin (modułów) każda uczelnia określa samodzielnie, lecz w rozmiarach gwarantowanych przez Standard, przy uwzględnieniu istniejących przykładowych podstawowych programów kształcenia.

Wnioski wynikające z powyższego opisu są podobne do tych, które sformułowano w odniesieniu do Standardów dotyczących politologicznych studiów licencjackich. Nowy Standard w zakresie studiów magisterskich, w porównaniu ze starym Standardem, jawi się jako bardziej ogólny w kwestii dookreślenia, jakie treści merytoryczne powinny być wykładane w ramach konkretnych programów kształcenia magistrów politologii. Zarazem, w obu dokumentach wykształcenie politologiczne postrzega się jako wykształcenie profesjonalne. Niemniej Standardy stary i nowy napisane są zgodnie z założeniem, że program studiów magisterskich w zakresie nauki o polityce powinien być oparty o zasadę balansu pomiędzy poznaniem teoretycznym i doświadczeniem praktycznym. Równowaga ta, w świetle założeń autorów Standardów, powinna przekładać się na efektywną działalność magistrów politologii w ich pracy zawodowej.

5.2. Studia politologiczne na Wydziale Politologii Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego oraz na Wydziale Politologii Sankt-Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego

Jak już wspomniano, MGU oraz SPbGU korzystają z ustawowo zagwarantowanego przywileju, dzięki któremu mogą opracowywać i realizować własne standardy kształcenia. Niemniej, zgodnie z ustawą regulującą status obu uniwersytetów, standardy te nie mogą kreować wymogów węższych aniżeli wskazane w standardach federalnych. Tym samym, chcąc naszkicować w skrócie, jak kształtują się studia politologiczne na Wydziale Politologii MGU oraz na Wydziale Politologii SPbGU, należy pamiętać, że obejmują one całokształt założeń zawartych w omówionych już standardach federalnych, jak również znacząco poza nie wykraczają¹⁵.

Należy zauważyć, że w ciągu ostatnich lat oferta programowa Wydziału Politologii MGU uległa istotnej ewolucji. W rezultacie, aktualnie na Wydziale Politologii MGU działalność dydaktyczną prowadzi się w ramach kilku programów studiów. Są to:

- na poziomie licencjackim: politologia ogólna; konfliktologia; management polityczny i *public relations*; komunikatywistyka polityczna; polityka ekonomiczna państw współczesnych (*МГУ Факультет Политологии – образовательные программы бакалавриата 2017*);
- na poziomie magisterskim: politologia ogólna; polityka rosyjska; stosunki międzynarodowe i polityka zagraniczna współczesnej Rosji; przywództwo w sferze społecznej i politycznej; polityka państwowa w zakresie ochrony zdrowia; ekonomia polityczna; systemy wyborcze i proces wyborczy; polityczne konstruowanie przyszłości: teoria i praktyka; komunikacja międzynarodowa; integracja euroazjatycka; „Global Order – Transformation and Challenges”; „Post-Soviet Public Policy” (*МГУ Факультет Политологии – МГУ Факультет Политологии – профильные магистерские программы факультета политологии 2017*).

Natomiast Wydział Politologii SPbGU aktualnie na poziomie licencjatu prowadzi studia w zakresie politologii ogólnej (*СПбГУ Факультет Политологии – бакалавриат 2017*). Zarazem na poziomie magistratury realizowane są na nim cztery programy, tj. politologia (specjalności: ideologia i polityka we współczesnym społeczeństwie; organizacja stosunków z organami władzy państwowej; proces polityczny w Rosji; politologia stosowana; teoria światowego procesu politycznego i stosunków międzynarodowych); Rosja i Chiny we współczesnej polityce światowej; procesy etnopolityczne we współczesnej Rosji i na świecie; „Political governance and public Policy” (*СПбГУ Факультет Политологии – магистратура 2017*).

---

¹⁵ Powyższe nie oznacza, że edukacja w zakresie politologii i dziedzin pokrewnych na obu uczelniach jest realizowana wyłącznie przez przywołane wydziały. Na MGU studia politologiczne prowadzą również Wydział Zarządzania Państwem oraz Wydział Filozofii. Co więcej, Wydział Procesów Globalnych oraz Wydział Polityki Światowej kształcą studentów w zakresie stosunków międzynarodowych. Natomiast na SPbGU wiedzę i umiejętności z zakresu nauki o polityce można zdobywać także w Instytucie „Wyższej Szkole Dziennikarstwa i Masowych Komunikacji”, w Instytucie Filozofii, na Wydziale Wschodnim czy na Wydziale Stosunków Międzynarodowych.

5.3. Końcowy egzamin państwowy w zakresie nauk politycznych na studiach licencjackich – spisy zagadnień i literatury (Wydział Politologii MGU, Wydział Politologii SPbGU)

Trafne wyobrażenie o zakresie programu licencjackich studiów politologicznych na Wydziale Politologii MGU, jak również podstawowej literatury politologicznej zalecanej uczestnikom tychże studiów, można wyrobić sobie w oparciu o przegląd spisów problemów oraz bibliografii rekomendowanych w ramach przygotowań do egzaminu państwowego na kierunku politologia. Każda jednostka prowadząca studia zatwierdza własny spis w tym zakresie, niemniej w niniejszym opracowaniu ograniczono się do przedstawienia dwóch spisów, zatwierdzonych przez Radę Naukową Wydziału Politologii MGU oraz Radę Naukową Wydziału Politologii SPbGU.

W ramach spisu moskiewskiego wyróżniono następujące subdyscypliny politologii, które stanowią przedmiot egzaminu końcowego dla studentów studiów licencjackich w zakresie politologii: 1) teoria polityki; 2) filozofia polityczna; 3) analiza polityczna i prognozowanie; 4) socjologia i psychologia polityki; 5) pedagogika i metodyka nauczania politologii; 6) historia nauk społeczno-politycznych państw zagranicznych; 7) historia nauk społeczno-politycznych Rosji; 8) stosunki międzynarodowe i polityka światowa; 9) globalistyka polityczna; 10) politologia porównawcza; 11) polityka rosyjska; 12) regionalistyka polityczna; 13) etnopolitologia; 14) polityka państwowa i zarządzanie; management polityczny; 15) ekonomika¹⁶. Spisy zagadnień egzaminacyjnych w zakresie poszczególnych wymienionych przedmiotów oraz literaturę, na podstawie której student jest zobligowany przygotować się do egzaminu, zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1

Spis zagadnień w zakresie egzaminu państwowego dla kierunku „Politologia” dla studentów licencjatu na Wydziale Politologii MGU
(Перечень вопросов к государственному экзамену по направлению подготовки «Политология» для студентов бакалавриата)

Teoria polityki
1. Współczesne ujęcia przedmiotu nauki politycznej.
2. Współczesne programy metodologiczne nauk politycznych.
3. Kategoria władzy w nauce politycznej.
4. Współczesne ujęcia władzy politycznej.

¹⁶ Niewątpliwie na szczególną uwagę w ramach powyższego spisu zasługuje podział historii nauk społeczno-politycznych na historię nauk rosyjskich oraz nierosyjskich. Podział ten i jemu podobne, można zaryzykować twierdzenie, pozostają dość typowe dla obszaru państw postsojalistycznych i występują w różnych dyscyplinach. Co istotne, kwalifikacja danego dzieła jako rosyjskiego lub nierosyjskiego może niekiedy nastęrczać istotne trudności – w takim przypadku o zaliczeniu tekstu do jakiejś kategorii rozstrzyga decyzja, oparta na nawykach myślenia o danym twórcy bądź to jako o Rosjaninie, bądź to jako o nie-Rosjaninie (np. Michaił Bakuinin czy Piotr Kropotkin, w zależności od uznania, mogą zostać potraktowani przede wszystkim jako reprezentanci światowej myśli anarchistycznej lub głównie jako przedstawiciele XIX-wiecznej rosyjskiej myśli społeczno-politycznej).

<ol style="list-style-type: none"> 5. Pojęcia systemu politycznego i reżimu politycznego. Współczesne ujęcia typologii reżimów politycznych. 6. Neoinstytucjonalizm i teoria racjonalnego wyboru. Współczesne ujęcia analizy instytucji politycznych. 7. Proces polityczny, zmiana polityczna i rozwój polityczny. 8. Zasada podziału władz we współczesnych państwach: teoria i praktyka polityczna. 9. Typy współczesnych partii politycznych i systemów partyjnych. 10. Wybory w systemie instytucji politycznych. Systemy wyborcze: pojęcia, typy, podstawy klasyfikacji. 11. Pojęcie, funkcje kultury politycznej. Współczesne ujęcia analizy kultury politycznej.
<p>Literatura</p> <p>Гудин Р., Клингеманн Х.-Д. (ред.), <i>Политическая наука: новые направления</i>, М. 1999.</p> <p><i>Категории политической науки: Учебник для студентов вузов</i>, под ред. А. Ю. Мельвиля, М. 2002.</p> <p>Патнем Р., <i>Чтобы демократия сработала: гражданские традиции в современной Италии</i>, М. 1996.</p> <p>Кац Р., Мэйр П., <i>Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: возникновение картельных партий</i>, «Политическая наука: Политические партии и партийные системы в современном мире: Сб. науч. тр.», М. 2006.</p> <p>Алмонд Г., Верба С., <i>Гражданская культура и стабильность демократии</i>, «Полис. Политические исследования» 1992, № 4.</p>
<p>Filozofia polityczna</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Filozofia polityczna i filozofia polityki. 2. Władza i panowanie. M. Weber o trzech typach panowania. 3. Problem powstania państwa w filozofii politycznej. 4. Problem wolności woli i wolności politycznej w filozofii politycznej. 5. Sprawiedliwość jako kategoria filozofii politycznej.
<p>Literatura</p> <p>Миронова Д., <i>Политическая философия</i>, М. 2014.</p>
<p>Analiza polityczna i prognozowanie</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Podstawowe elementy projektowania badawczego w analizie politycznej. 2. Pomiar w politologii: ogólna charakterystyka problemu, poziomy pomiaru. 3. Podstawowe pojęcia teorii prawdopodobieństwa w analizie politycznej: wartość losowa, wyniki podstawowe, prawdopodobieństwo. Rodzaje rozkładów. 4. Teoretyczna i empiryczna operacjonalizacja pojęć. 5. Opisowe metody statystyczne w politologii. 6. Pojęcie związku statystycznego. Swoistość ocen statystycznych. 7. Analiza związków zmiennych kategoryalnych w nauce politycznej. 8. Analiza korelacyjna w badaniach politycznych. 9. Analiza regresyjna w badaniach politycznych. 10. Analiza klastrowa w badaniach politycznych.
<p>Literatura</p> <p>Ахременко А. С. (2012), <i>Политический анализ и прогнозирование. Учебное пособие</i>, Издательство Московского университета, М.</p> <p>Ахременко А. С., Петров А. П. (2012), <i>Политические институты, эффективность и депривация: математическая модель перераспределения политического влияния</i>, «ПОЛИС», № 6.</p> <p>Battaglini M., Palfrey T. (2012), <i>The dynamics of distributive politics</i>, „Journal of Economic Theory”, 49, s. 739–777.</p> <p>Besley T., Persson T. (2010), <i>State Capacity, Conflict and Development</i>, „Econometrica”, vol. 78, no. 1, s. 1–34.</p>

Socjologia i psychologia polityki

1. Przedmiot i metody psychologii politycznej.
2. Psychologia masowych zachowań wyborczych.
3. Mentalność polityczna: pojęcie i struktura.
4. Wyobrażenia polityczne: pojęcie, struktura, czynniki percepcji politycznej.
5. Percepcja władzy i liderów politycznych we współczesnej Rosji.
6. Współczesne badania psychologiczne liderów politycznych.
7. Psychologia autorytarności.
8. Problem osoby i polityka.
9. Struktura i funkcje komunikacji politycznej w świecie współczesnym.
10. Opinia społeczna jako podmiot i przedmiot polityki.
11. Nieklasyczne wspólnoty społeczne we współczesnym procesie politycznym.
12. Metody jakościowe badań socjologicznych. Grupy fokusowe, typy wywiadów.

Literatura

- Артемов Г. П. (2002), *Политическая социология*, Логос, М.
- Политическая социология* (2014), под ред. Т. В. Евгеньевой, РОССПЭН, М.
- Политическая социология* (2012), под ред. Ж. Т. Тощенко, Издательство Юрайт, М.
- Политическая психология: Хрестоматия* (2011), сост. Е. Б. Шестопаля, 3-е изд., испр. и доп., Аспект-Пресс, М.
- Путин В. В. (2015), *Общество и власть в новейшей истории России*, Издательство АРГА-МАК-МЕДИА, Москва.
- Ракитянский Н. М. (2011), *Понятия сознания и менталитета в контексте политической психологии*, Вестн. Моск. ун-та., сер. Политический науки, № 6.
- Селезнева А. В., Шестопаля Е. Б., Ракитянский Н. М. и др. (2015), *Современная элита России: политико-психологический анализ*, АРГАМАК-МЕДИА, Москва.
- Ольшанский Д. В. (2001), *Основы политической психологии*, Деловая книга, Екатеринбург.
- Шестопаля Е. Б. (2011), *Политическая психология: Учебник для студентов вузов*, Аспект-Пресс, М.

Pedagogika i metodyka wykładania politologii

1. Pedagogika jako nauka: przedmiot, struktura i kategorie podstawowe.
2. Historia rozwoju edukacji i wychowania w praktyce światowej.
3. Specyfika systemu edukacji i wychowania w Rosji od czasów najdawniejszych do końca XVII wieku.
4. Specyfika systemu edukacji i wychowania w Rosji w wieku XVIII.
5. Specyfika systemu edukacji i wychowania w Rosji w wieku XIX.
6. Specyfika systemu edukacji i wychowania w Rosji w okresie radzieckim.
7. Poglądy pedagogiczne Platona i Arystotelesa.
8. „Wielka dydaktyka” J. A. Komeńskiego.
9. Poglądy pedagogiczne J.-J. Rousseau i J. Locke’a.
10. System pedagogiczny A. S. Makarenko.
11. Idee pedagogiczne K. D. Uszynskiego.
12. Dydaktyka jako teoria nauczania: ogólna charakterystyka.
13. Zasady dydaktyczne i ich charakterystyka.
14. Klasyfikacja metod nauczania.
15. Werbalne metody nauczania i ich charakterystyka.
16. Wizualne i praktyczne metody nauczania.
17. Historyczny przegląd form nauczania.
18. Lekcja jako podstawowa forma współczesnego nauczania.
19. Literatura dydaktyczna i stawiane jej wymogi.
20. Teoria wychowania. Podstawowe kierunki wychowania w szkole.
21. Kolektyw jako przedmiot i podmiot wychowania.

Literatura

- Бордовская Н. В., Реан А. А. (2000), *Педагогика*, Питер, СПб.
Джуринский А. Н. (1999), *История педагогики*, М.
История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: Учеб. пособ (2001), под ред. А. И. Пискунова, М.
Педагогика: учебное пособие (2006), под ред. П. И. Пидкасистого, М.
Сластенин В. А. (2008), *Педагогика. Учеб. Пособие для студ. высш. пед. учеб. завед.*, Академия, М.

Historia doktryn społeczno-politycznych państw zagranicznych

1. Doktryny społeczno-polityczne Platona i Arystotelesa.
2. Podstawowe kierunki myśli społeczno-politycznej epoki odrodzenia: N. Machiavelli, T. Moore, T. Campanella.
3. Doktryny społeczno-polityczne epoki wczesnych rewolucji burżuazyjnych: T. Hobbes, J. Locke.
4. Doktryny społeczno-polityczne epoki oświecenia: Ch.-L. Montesquie, J.-J. Rousseau.
5. Idee społeczno-polityczne klasycznej filozofii niemieckiej: I. Kant, J. G. Fichte, G. W. F. Hegel.
6. Doktryny socjalistyczne początku XIX w.: C.-H. Saint-Simon, Ch. Fourier, R. Owen.
7. Teorie konserwatywne końca XVIII–XIX w.: E. Burke, T. Carlyle, J. de Maistre.
8. Liberalizm europejski XIX w.: J. S. Mill, A. de Tocqueville, A. Comte.
9. Doktryny społeczno-polityczne anarchizmu XIX w.: M. Stirner, P.-J. Proudhon.
10. Doktryna społeczno-polityczna marksizmu.
11. Społeczno-polityczne koncepcje elityzmu: V. Pareto, G. Mosca, R. Michels.
12. Społeczno-polityczne koncepcje pragmatyzmu: W. James, J. Dewey.
13. Socjologizm w poznaniu społeczno-politycznym: M. Weber, E. Durkheim, P. A. Sorokin.
14. Idee społeczno-polityczne neomarksizmu: G. Lukács, A. Gramsci, H. Marcuse.
15. Socjologia wiedzy: społeczno-polityczne koncepcje M. Schelera i K. Mannheim.

Literatura

- Алексеева Т. А. (2001), *Современные политические теории*, М.
Ашин А. Г., Понеделков А. В. (1999), *Основы политической элитологии*, М.
Бойцова О. Ю. (2010), *Политическое познание в XX в.: в поисках образца научного исследования*, в: *Философия политики и права: Сборник научных работ*, вып. 1, М.
Багатурян Г. А. (2011), *Социально-политическая концепция Маркса и Энгельса*, М.
Галаганова С. Г., Фролова М. А. (1993), *Современная западная политическая теория: Основные парадигмы исследования*, М.
Мюллер Я.-В. (2014), *Споры о демократии. Политические идеи в Европе XX века*, М.
Чаньшев А. А. (2000), *История политических учений. Классическая западная традиция (античность – первая четверть XIX века)*, М.
Чичерин Б. Н. (2006, 2008, 2010), *История политических учений*, Т. 1–3, Издательство РХГА, СПб.

Historia doktryn społeczno-politycznych Rosji

1. Idee polityczne myślicieli ruskich XI–XIVw.: metropolita kijowski Iłarion, Włodzimierz Monomach, Serafion Włodzimierski, Siergiej Radoneżski.
2. Idee polityczne myślicieli ruskich XV–XVI w.: arcybiskup Wassian Rostowski, Josif Wołocki, Nil Sorski, I. S. Pierieswietow, F. I. Karpow, Iwan IV Groźny, A. M. Kurbski.
3. Powstanie ideologii absolutyzmu w XVIII w.: Teofan Prokopowicz, Katarzyna II.
4. Rosyjskie oświecicielstwo XVIII w., podstawowe cechy, osobliwości; W. N. Tatiszczew, M. M. Szczerbatow, A. N. Radiszczew.
5. Reformatorstwo i chranitelstwo: społeczno-polityczne idee M. M. Speranskiego i N. M. Karamzina.

6. Dekabryzm: społeczno-polityczne projekty P. I. Pestela i N. M. Murawiowa.
7. „Oficjalna narodowość”: społeczno-polityczne idee S. S. Uwarowa i M. P. Pogodina.
8. Ideowo-polityczna treść polemiki słowianofilów i zapadników.
9. „Rosyjski” socjalizm: koncepcje socjalistyczne A. I. Hercena i N. G. Czernyszewskiego.
10. Rosyjski nihilizm i anarchizm: społeczno-polityczne idee D. I. Pisariewa i „buntarska” nauka M. A. Bakunina.
11. Rosyjskie narodnictwo: społeczno-polityczne idee P. J. Ławrowa i P. N. Tkaczowa.
12. Społeczno-polityczne idee rosyjskiego panslawizmu: N. J. Danilewski, W. I. Lamanski.
13. Monarchistyczne doktryny społeczno-polityczne końca XIX–początku XX w.: L. A. Tichomirow, K. P. Pobiedonoscew.
14. Doktryny anarchistyczne końca XIX–początku XX w.: L. N. Tołstoj, P. A. Kropotkin.
15. Bolszewizm jako nurt myśli społeczno-politycznej: W. I. Lenin, J. W. Stalin, L. D. Trocki.
16. „Socjalizm chrześcijański”: doktryna społeczno-polityczna S. N. Bułgakowa, P. A. Florenskiego.

Literatura

- Исаев И. А. (1991), *Политико-правовая утопия в России (конец XIX–начало XX вв.)*, М.
- Исаев И. А., Золотухина Н. М. (2003), *История политических и правовых учений России XI–XX вв.*, М.
- Русская социально-политическая мысль. XI–XVII вв. Хрестоматия* (2011), М.
- Русская социально-политическая мысль. Первая половина XIX века. Хрестоматия* (2011), М.
- Русская социально-политическая мысль. 1850–1860-е годы. Хрестоматия* (2012), М.
- Хранители России. Антология* (2015–2016), ТТ. 1–4, М.
- Ширинянц А. А. (2011), *Нигилизм или консерватизм? (Русская интеллигенция в истории политики и мысли)*, М.

Stosunki międzynarodowe i polityka światowa

1. Przedmiot stosunków międzynarodowych i polityki światowej.
2. Podstawowe paradygmaty w teorii stosunków międzynarodowych.
3. Konstruktywizm i teorie krytyczne.
4. System międzynarodowy i światowy system polityczny.
5. Tendencje stosunków międzynarodowych i polityki światowej.
6. Suwerenność państwowa we współczesnych stosunkach międzynarodowych i polityce światowej.
7. Bezpieczeństwo międzynarodowe: współczesne koncepcje, tradycyjne i nowe wyzwania.
8. Przywództwo w polityce światowej.
9. Zarządzanie globalne: podstawowe koncepcje i instytucje.
10. Podstawowe podejścia do analizy polityki zagranicznej.

Literatura

- Международные отношения и мировая политика* (2016), под ред. П. А. Цыганкова, Юрайт, М.
- Теория международных отношений* (2016), под ред. П. А. Цыганкова, Юрайт, М.
- Алексеева Т. А., Казанцев А. А. (2012), *Внешинополитический процесс. Сравнительный анализ: Учеб. пособие для студентов вузов*, Аспект Пресс, М.
- Лебедева М. М. (2013), *Глобальное управление: Монография*, МГИМО-Университет, М.
- Моисеев А. А. (2009), *Суверенитет государства в международном праве: учебное пособие*, Восток–Запад, М.

Globalistyka polityczna

1. Globalistyka polityczna: specyfika przedmiotu, metod i kierunków badań.
2. Natura problemów globalnych i polityczne aspekty międzyspołecznych problemów globalnych. Sprzeczności procesu globalizacji w warunkach kryzysu cywilizacji.

<ol style="list-style-type: none"> 3. Planetaryny paradygmat stosunków międzynarodowych i podstawowe podejścia do przyszłego porządku światowego. Wyścig zbrojeń, terroryzm międzynarodowy i przewyższenie niedorozwoju jako problemy polityki globalnej. 4. Globalne problemy społeczno-naturalne i osobliwości polityki ekologicznej we współczesnym świecie. Strategia zrównoważonego rozwoju i polityka rozwoju wspólnego dziedzictwa ludzkości. 5. Globalne problemy antropospołeczne: polityka informacyjna, polityka demograficzna i polityczne aspekty ochrony zdrowia człowieka.
<p>Literatura</p> <p>Кефели И. Ф., Выходец Р. С. (2016), <i>Глобалистика. Экополитология: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры</i>, 3-е изд., испр., доп., Издательство Юрайт, М., 180 с.</p> <p><i>Глобалистика. Международный междисциплинарный энциклопедический словарь</i> (2006), гл. ред. и сост. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков, М.–СПб.–Н.-Й.</p> <p>Костин А. И. (2005), <i>Экополитология и глобалистика</i>, Аспект Пресс, М., 418 с.</p> <p><i>Кризис цивилизации в контексте политических процессов</i> (2016), под ред. А. И. Костина, Издательство Московского университета, М., 304 с.</p> <p>Ильин И. В., Леонова О. Г., Розанов А. С. (2013), <i>Теория и практика политической глобалистики</i>, Изд-во Московского университета, М.</p> <p>Ильин И. В., Урсул А. Д. (2013), <i>Глобальные исследования и эволюционный подход</i>, Издательство Московского университета, М., 586 с.</p>
<p>Politologia porównawcza</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Typy kultury politycznej. „Kultura obywatelska”. 2. Instytucje socjalizacji politycznej. 3. Typy systemów wyborczych. Zalety i wady systemów wyborczych. 4. Cechy, warunki powstania i funkcjonowania partii politycznych. 5. Czynniki wpływające na formowanie i rozwój systemów partyjnych. 6. Prezydencki, parlamentarny i premiero-prezydencki system władzy.
<p>Literatura</p> <p>Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. (2002), <i>Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор</i>, М.</p> <p>Ачкасов В. А. (2011), <i>Сравнительная политология</i>, Аспект-Пресс, М.</p> <p>Мэр П. (1999), <i>Сравнительная политология: общие проблемы</i>, в: <i>Политическая наука: новые направления</i>, под ред. Р. Гудина, Х.-Д. Клингеманна, научный ред. русского издания проф. Е. Б. Шестопаля, М.</p> <p>Мельвиль А. Ю., Ильин М. В., Мелешкина Е. Ю. и др. (2007), <i>Политический атлас современности: Опыт многомерного статистического анализа политических систем современных государств</i>, МГИМО-Университет, М.</p> <p><i>Сравнительная политология</i>, М.: Аспект-Пресс, 2015.</p> <p>Яшкова Т. А., <i>Сравнительная политология. Учебник</i>, М.: Дашков и К, 2015.</p>
<p>Polityka rosyjska</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Podstawowe osobliwości rosyjskiej tradycji politycznej. 2. Stosunki wzajemne władzy świeckiej i duchownej w politycznej historii Rosji. 3. Lekcje polityczne rewolucji 1917 r. 4. Radziecki model społeczeństwa w historii politycznej XX w. 5. Konstytucja FR. Proces konstytucyjny we współczesnej Rosji. 6. Współczesna metodologia badań rosyjskiej polityki. 7. Podstawowe kierunki wewnętrznej polityki Rosji współczesnej. 8. System partyjny współczesnej Rosji. Założenia programowe głównych partii politycznych. 9. System wyborczy i proces wyborczy w FR.

10. Rola i funkcje podstawowych instytucji państwowych w FR.
11. Dynamika reformy administracyjnej we współczesnej Rosji.
12. Możliwości i perspektywy rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Rosji.
13. Elity i przywództwo w Rosji współczesnej.
14. Potencjał innowacyjny współczesnej Rosji: problemy i perspektywy.
15. Przestrzeń duchowo-ideologiczna współczesnej Rosji.
16. System interesów narodowych i bezpieczeństwa narodowego współczesnej Rosji.
17. Nowa koncepcja polityki zagranicznej współczesnej Rosji.
18. Wizerunek Rosji we współczesnym świecie.

Literatura

Современная российская политика: Учеб. пособие (2013), под. общ. ред. В. И. Коваленко, изд-во Моск. ун-та, М.
 Василенко И. А. (2014), *Современная российская политика*, Юрайт, М.
 Василенко И. А. (2014), *Государственное и муниципальное управление*, 6 изд., М.
Имиджевая стратегия России в контексте мирового опыта (2013), под ред. И. А. Василенко, Международные отношения, М.

Regionalistyka polityczna

1. Regionalistyka polityczna w systemie współczesnej wiedzy politologicznej.
2. Podział administracyjno-terytorialny jako system terytorialnej organizacji państwa.
3. Polityka regionalna i balans stosunków „centrum-regiony” we współczesnej Rosji.
4. Samorząd terytorialny w Rosji: podstawowe charakterystyki, problemy ulepszania. Samorząd terytorialny we współczesnej Rosji jako poziom organizacji procesu politycznego.
5. Współczesne koncepcje i modele federalizmu.
6. Ustrój federalny współczesnej Rosji.
7. Podział przedmiotów zarządzania i kompetencji między federacją i jej podmiotami: charakterystyczne modele i typowe praktyki.

Literatura

Федерализм: учебное пособие (2016), под общ. ред. В. И. Коваленко, О. В. Морозова, Издательство Московского университета, М., 496 с.
Политическая регионалистика и этнополитика: проблемы централизации (2010), под общ. ред. Н. П. Медведева, Изд. дом МИСиС, М., 190 с.
 Медведев Н. П. (2005), *Политическая регионалистика. Издательство, Альфа-М., М., 447 с.*
 Туровский Р. Ф. (2006), *Политическая регионалистика: Учебное пособие*, ГУ ВШЭ, М., 465 с.
 Бусыгина И. М. (2006), *Политическая регионалистика: Учебное пособие*, РОССПЭН, М., 280 с.

Etnopolitologia

1. Etnopolitologia w systemie współczesnej wiedzy politologicznej.
2. Prawa człowieka i normy międzynarodowe w dziedzinie ochrony mniejszości narodowych.
3. Osobliwości konfliktów etnopolitycznych i dróg ich rozwiązywania.
4. Strumienie migracyjne we współczesnym świecie. Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej.
5. Czynniki religijny w stosunkach etnopolitycznych.
6. Polityka państwowa Federacji Rosyjskiej w sferze stosunków międzynarodowościowych.
7. Diaspory w procesie politycznym Rosji.
8. Miejsce i rola państwa narodowego w epoce globalizacji.
9. Nacjonalizm obywatelski i patriotyzm.
10. Kolidzje prawne w etnopolityce.

Literatura

Тишков В. А., Шабаев Ю. П. (2011), *Этнополитология: политические функции этничности*, Издательство Московского университета, М.

Шелистов Ю. И. (2016), *Этнополитология. Учебное пособие*, Директмедиа, М.

Polityka państwowa i zarządzanie

1. Polityka państwowa w strukturze zarządzania państwowego.
2. Podstawowe modele teoretyczne polityki państwowej.
3. Państwo jako podmiot działalności regulatywno-transformacyjnej: istota i charakterystyki specyficzne (w kontekście teorii sieciowej, teorii managementu państwowego, teorii rządu elektronicznego, good governance, w ramach podejścia synergetycznego i technologicznego).
4. System zarządzania państwowego i jego poziomy hierarchiczne.
5. Cechy specyficzne przedmiotu polityki państwowej.
6. Podstawy konstytucyjno-prawne i aksjologiczno-ideologiczne polityki państwowej.
7. Mechanizmy i kanały reprezentacji interesów obywatelskich w procesie formowania polityki państwowej.
8. Specyfika realizacji polityki państwowej w warunkach różnych reżimów politycznych.
9. Podejmowanie decyzji jako kompleks organizacyjno-behawioralny formowania polityki państwowej.
10. Kryteria efektywności polityki publicznej.
11. Planowanie w strukturze formowania polityki państwowej.
12. Programowanie i formowanie polityki państwowej. Struktura i typologia programów rządowych.
13. Ryzyka w podejmowaniu decyzji państwowych: specyfika i formy pracy.
14. Agenci i kontragenci polityki państwowej.

Literatura

Соловьев А. И. (2017), *Принятие и исполнение государственных решений*, М.

Дегтярев А. А. (2004), *Принятие политических решений*, М.

Сморгунов Л. В. (2006), *Государственная политика и управление*, М.

Алексеева Т. А. (2000), *Современные политические теории*, М.

Туровский Р. Ф. (2008), *Политическая регионалистика*, М.

Management polityczny

1. Komunikacja jako funkcja zarządzania politycznego.
2. Kierunki pracy w ramach kampanii politycznej.
3. Diagnostyka operatywna sytuacji politycznej.
4. Zasób elektoralny i wizerunkowy kampanii politycznej.
5. Pojęcie kampanii politycznej. Typy kampanii politycznych.
6. Diagnostyka polityczna. Typy i treść.
7. Pojęcie, treść, osobliwości i struktura brandu politycznego.
8. Strategia kampanii politycznej.
9. Audytoria celowe kampanii politycznej.
10. Kontrola jako funkcja zarządzania politycznego.
11. Wirtualizacja współczesnej polityki publicznej: osobliwości i tendencje.
12. Specyfika zastosowania w zarządzaniu politycznym współczesnych technologii online.

Literatura

Володенков С. В., Щегловитов А. Е., Демчук А. Л. (2016), *Техника работы в социальных сетях и с ресурсами Интернета*, ФГУП Издательство „Известия” Управления делами Президента Российской Федерации, Москва, 83 с.

Володенков С. В. (2015), *Интернет-коммуникации в глобальном пространстве современного политического управления*, Издательство Московского университета, Москва, 272 с.

Володенков С. В. (2012), *Управление современными политическими кампаниями*, Издательство Московского Университета, Москва, 312 с.
 Пушкарева Г. В. (2014), *Политический менеджмент*, Издательство Юрайт, Москва, 365 с.

Ekonomia

1. Proficyt/deficyt budżetowy i dług państwowy.
2. Istota działalności monopolistycznej.
3. Wskaźniki rozmiarów produkcji narodowej.
4. Podstawowe kierunki polityki społecznej we współczesnej Rosji.
5. Podstawowe kierunki polityki ekonomicznej we współczesnej Rosji.
6. Federalizm budżetowy we współczesnej Rosji.

Literatura

Юденков Ю. Н., Ермаков С. Л., Устинов С. В. М. (2013), *Экономика, Учебное пособие*, Кнорус, 272 с.
 Бузгалин А. В., Калганов А. И. (2016), *Политическая экономия и экономическая политика. Рынок. Капитал. Общество*, «Вопросы политической экономии», № 2.
Экономическая политика: Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры (2016), под ред. А. Н. Лякина, М., 432с.

Na Wydziale Politologii SPbGU, w myśl decyzji Rady Naukowej z dn. 13 listopada 2014 r. ustalono, że licencjacki egzamin końcowy na kierunku politologia obejmuje odpowiedź studenta na trzy pytania. Pierwsze mieści się w zakresie teorii i filozofii polityki oraz historii idei politycznych; drugie – jest pytaniem z zakresu politologii porównawczej, teorii stosunków międzynarodowych lub polityki państwowej oraz zarządzania; trzecie – z zakresu metodologii politycznej tudzież politologii stosowanej.

Lista subdyscyplin nauk politycznych, z których egzaminuje się studenta kończącego studia licencjackie w tej jednostce, przedstawia się podobnie, jak w przypadku Wydziału Politologii MGU (choć brakuje np. ekonomii). Niemniej szczegółowe treści egzaminu, lista przykładowych zagadnień egzaminacyjnych różni się dość wyraźnie, podobnie jak i lista lektur egzaminacyjnych. Dane w tym zakresie zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Program międzydyscyplinarnego państwowego egzaminu końcowego na kierunku Politologia – licencjat (*Программа государственного итогового междисциплинарного экзамена по направлению 030200 – Политология – бакалавриат*)

Dział 1. Historia nauk politycznych

Zjawisko polityki i źródła teorii politycznej

Polityka jako obiekt nauk społecznych. Współczesne hipotezy genezy państwa i polityki w antropologii i kulturologii.

Myśl polityczna i filozofia polityczna w starożytnej Grecji

Myśl polityczna Sokratesa. Sokratejska tradycja etyki intelektualistycznej. Zarządzanie państwem jako „sztuka królewska”. Sokratejska klasyfikacja form państwowych.

Główne etapy ewolucji platońskiej filozofii polityki. Etyka i polityka w *Państwie*. Nauka o degradacji reżimów politycznych i jej podstawa ontologiczna. Utopijna podstawa platońskiej koncepcji

władzy filozofów. Struktura, zasady metodologiczne i podstawa filozoficzna *Polityki*. Obywatel i państwo. Podstawowe osobliwości Arystotelesowskiej klasyfikacji form państwowych. Nauka Arystotelesa o przewrotach państwowych i stabilizacji reżimów politycznych.

Filozofia polityczna w starożytnym Rzymie.

Filozofia polityczna Marka Tulliusza Cyncerona. Cynceroniańska analiza współzależności pomiędzy wiedzą filozoficzną a praktyką polityczną. Sprawiedliwość i prawo w dziełach *O państwie* oraz *O prawach*. Cynceroniańska koncepcja princepsa i jej źródła polityczno-filozoficzne. Znaczenie traktatów moralnych Cyncerona dla rozwoju rzymskiej filozofii politycznej. Traktat *O powinnościach*.

Myśl polityczna średniowiecza klasycznego (XI–XIII w.)

Filozofia polityki Tomasza z Akwinu jako klasyczny średniowieczny wariant „zwierciadła monarchii”. Tomasz z Akwinu o genezie i funkcjach państwa. Źródła i typy prawa. Koncepcja „monarchii narodowej” i „państwa dobrobytu”.

Myśl polityczna epoki odrodzenia

Odrodzenie włoskie: kultura polityczna, filozofia, prawo. Niccolò Machiavelli. Natura człowieka. Polityka i moralność. Przywództwo polityczne jako oręż służący tworzeniu jedności narodowej. Technologia władzy. Koncepcja wolności. Machiavelli i makiawelizm.

Idee polityczne reformacji zachodnioeuropejskiej

Przesłanki powstania reformacji. Filozofia polityczna Jeana Bodina. Metoda socjologiczna Bodina i jego metodologia historii. *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej*. Koncepcja władzy politycznej: jej cele i granice. Teoria suwerenności: państwo jako podstawa dobrobytu narodowego.

Filozofia polityczna racjonalizmu europejskiego

Kulturowe, intelektualne, polityczne przesłanki zjawiska racjonalizmu. Rewolucja kartezjańska: podstawowe cechy i specyfika. Religia i rozum. Hugo Grotius i jego traktat *O prawie wojny i pokoju*. Filozofia polityczna Grotiusa jako sposób uzasadnienia eklektyzmu prawniczego. Absolutyzm polityczny i umowa społeczna.

Rewolucja i państwo w filozofii politycznej T. Hobbesa i J. Locke’a

Thomas Hobbes w rewolucji angielskiej. Hobbesowska koncepcja natury ludzkiej. „Wojna wszystkich ze wszystkimi” jako podstawa „państwa naturalnego” i umowa społeczna. Hobbesiańska wersja teorii suwerenności. Formy państwa i podstawowe funkcje rządu J. Locke’a oraz tradycje „Chwalebnej Rewolucji” 1688 r. Lockiańskie uzasadnienie i obrona zasad angielskiego konstytucjonalizmu. *Traktaty o rządzie*. Teoria zgody i zobowiązań politycznych. Prawo własności i swoboda polityczna. Formy rządu i podział władzy. Koncepcja władzy jako odpowiedzialności. Tolerancja w polityce i jej granice.

Prawo i polityka w filozofii politycznej europejskiego oświecenia

Filozofia polityczna Charlesa Luisa de Montesquieu. Struktura, metodologia i podstawy filozoficzne pracy Montesquieu *O duchu praw*. Wpływ Montesquieu na podstawowe kierunki światowej myśli politycznej. Filozofia polityczna J.-J. Rousseau: podstawowe etapy formowania. Rousseau o cywilizacji i przyczynach nierówności społecznej. Teoria stanu naturalnego Rousseau i jej stosunek do wcześniejszej tradycji. Ekonomia polityczna i projekty konstytucyjne Rousseau. Traktat *Umowa społeczna*. Antynomie i niezgodności *Umowy społecznej*.

Ideologia polityczna rewolucji francuskiej

Spoleczno-polityczne idee Deklaracji praw człowieka i obywatela 1789 r. i Konstytucji 1791 r. Spoleczno-polityczne idee Jeana Paula Marata i Maximiliena de Robespierre’a. Komunizm utopijny Gracchusa Babeufa.

Filozofia polityczna Kanta

Kant i europejska filozofia polityki i prawa. Etyka, polityka i prawo (*Uzasadnienie metafizyki moralności* i *Krytyka rozumu praktycznego*). Imperatyw kategoryczny i autonomia woli. Kategoria legalności i moralności jako podstawa Kantowskiej teorii prawnej. Prawo naturalne, umowa spo-

łeczna i zasada władzy narodu. Prawo wolności i republikański sposób rządów. Filozofia prawa i jej stosunek do filozofii historii (Idea historii powszechnej w planie światowo-obywatelskim, *O wiecznym pokoju, Metafizyczne podstawy nauki prawa*).

Idee polityczne amerykańskich konstytucjonalistów

Amerykańska filozofia polityczna i jej europejskie źródła. Deklaracja niepodległości i *The Federalist papers*. Idee społeczno-polityczne Thomasa Jeffersona i Thomasa Paine'a. Filozofia polityczna Alexandra Hamiltona i Benjamina Franklina.

Idee polityczne i teorie XIX wieku

Filozofia polityczna i prawna Georga Wilhelma Friedricha Hegla. Duch i Wolność jako fundamentalne zasady prawa. „Duch obiektywny” – ekonomia, prawo, władza państwowa. Stopnie rozwoju ducha obiektywnego. Formowanie życiowej jedności narodu: „społeczeństwo obywatelskie” i „państwo”. Rola i zadania instytucji politycznych.

Filozofia polityczna klasycznego liberalizmu europejskiego. Rewolucja przemysłowa i formowanie się filozofii politycznej angielskiego liberalizmu.

Filozofia utylitaryzmu J. Benthama. Filozoficzne, polityczne i prawne aspekty metodologii utylitarystycznej. Zasada korzyści i arytmetyka moralna. Benthamowska krytyka teorii umowy społecznej. Suwerenność parlamentu i powszechne prawo wyborcze.

Teoria polityczna Alexis de Tocqueville'a. Znaczenie dzieła Tocqueville'a *O demokracji w Ameryce* dla rozwoju myśli liberalnej. Historyczna metodologia Tocqueville'a *Stary porządek i rewolucja*.

Filozofia polityczna klasycznego anarchizmu. Teoria mutualistyczna Pierre'a Josepha Proudhona. Anarchizm rewolucyjny Michaiła Bakunina. Komunizm anarchistyczny i solidaryzm Piotra Kropotkina.

Teoria polityczna marksizmu

Historyczne warunki pojawienia się marksizmu jako filozofii politycznej. Etapy rozwoju marksistowskiej filozofii polityki i prawa. Problemy wolności i emancypacji. Związki wzajemne rewolucji społecznej i politycznej. Warunki alienacji politycznej. Rewolucje i historia. Biurokracja i państwo biurokratyczne. Państwo i społeczeństwo obywatelskie. Klasowy charakter polityki i prawa. Prawo i ustawa. Prawo formalne i realna równość. Problem sprawiedliwości. Obiektywne i subiektywne w polityce. Osoba i klasy w polityce. Dyktatura klasy. Demokracja i dyktatura. Dyktatura burżuazji. Dyktatura proletariatu. Podstawowe prace K. Marxa i F. Engelsa.

Filozofia polityczna F. Nietzsche

Podstawowe etapy rozwoju filozofii F. Nietzsche i specyfika problematyki politycznej. „Pogląd na państwo”: wolność, wojna, siła i prawo, rząd, sprawiedliwość, własność, religia, socjalizm. Moralność, genealogia moralności i polityka. Władza i poznanie. „Wola i wiedza” oraz „wola i władza”. Ascetyzm jako wola totalnego panowania. Krytyka demokracji.

Historyczne tradycje rosyjskiej myśli politycznej

Struktura, kategorie i paradygmaty myśli politycznej w Rosji. Ideologia polityczna, filozofia polityczna i nauka polityczna w Rosji. Uniwersalne i kulturowo-narodowe charakterystyki rozwoju rosyjskiej myśli politycznej.

Dwie tendencje rozwoju rosyjskiej kultury politycznej średniowiecza: osiflanie i niestiaziatiele. Filozofia polityczna Nila Sorskiego. Koncepcja polityczna Josifa Wołockiego. Nauczanie polityczne Maksyma Greka. Polemika Iwana Groźnego i Andrieja Kurbskiego. Koncepcja „Moskwa – trzeci Rzym” Filoteusza Pskowskiego.

Podstawowe kierunki ewolucji rosyjskiej myśli politycznej XVIII w.

Liberalizm rządowy w Rosji. Filozofia polityczna „Nakazu” Katarzyny II. Formowanie wartości społeczeństwa obywatelskiego i ideologia państwa policyjnego. Projekty liberalne: I. I. Beckoj, J. P. Kozielski, S. E. Desnicki. Wolnomularstwo polityczne: A. N. Radiszczew i N. I. Nowikow.

Filozofia polityczna konserwatyzmu rosyjskiego

Doktryna oficjalnej narodowości: M. P. Pogodin, S. S. Uwarow, S. P. Szewyriew. Monarchizm: N. M. Karamzin, M. N. Katkow, W. P. Mieszczerski, L. A. Tichomirow, N. I. Czerniajew, R. A. Fadiejew, K. P. Pobiedonosccew, P. A. Stołypin. Konserwatyzm estetyczny: K. N. Leontiew. Ideologia nacjonalizmu: F. F. Rostopczin, M. O. Mienszykow, W. Stroganow. Formowanie ideologii czamosecińskiej.

Rosyjska religijna filozofia polityczna

Polityczna filozofia słowianofilstwa: A. S. Chomiakow, K. S. i I. S. Aksakow, J. F. Samarin, N. J. Danilewski, A. I. Koszelow. Poczwinnictwo: F. M. Dostojewski. Nauka o wolnej teokracji W. S. Sołowiowa. Koncepcja nieprzemocy L. N. Tołstoja.

Tradycje liberalna i radykalno-rewolucyjna w rosyjskiej myśli politycznej XIX w.

Liberalizm demokratyczny: A. P. Kunicyn. Liberalizm chrześcijański: M. M. Speranski. Liberalizm konserwatywny: K. D. Kawielin, B. N. Cziczerin, A. D. Gradowski. Liberalne narodnictwo: A. I. Stronin, N. K. Michajłowski.

Dekabryzm: P. B. Pestel, N. M. Murawiw. Narodnictwo: A. I. Hercen, H. G. Czernyszewski, P. L. Ławrow. Blankizm: P. N. Tkaczow. Anarchizm: M. A. Bakunin, P. A. Kropotkin.

Podstawowe kierunki ewolucji rosyjskiej myśli politycznej w pierwszej połowie XX w.

Neoliberalna filozofia polityczna i prawna P. I. Nowogorodcewa i B. A. Kistiakowskiego (istota władzy państwowej, państwa prawnego i kultury prawnej), psychologia prawa L. I. Petrażyckiego (teoria prawa i państwa w związku z teorią moralności).

Religijno-filozoficzne idee polityczne i prawne S. N. Bułgakowa, N. A. Bierdiajewa, I. A. Iljina. Filozofia polityczno-prawna eurazjatyizmu: N. S. Trubiecki, P. N. Sawicki, P. P. Suwezinski, L. P. Karsawin.

Teoria polityczna marksizmu ortodoksyjnego: G. W. Plechanow. Formowanie się politycznej teorii ortodoksyjnego bolszewizmu: W. I. Lenin. Ideologia polityczna partii socjalistów rewolucjonistów: W. M. Czernow.

Rosyjska myśl polityczna okresu radzieckiego i postradzieckiego

Ideologia polityczna marksizmu radzieckiego: N. I. Bucharin, A. W. Łunaczarski, L. D. Trocki. Konserwatyzm rewolucyjny: I. W. Stalin. Utopia polityczna w ZSRR: A. A. Bogdanow, P. A. Florenski, N. D. Kondratiew, A. Platonow, D. L. Andriejew. Politologia dysydencka: A. I. Sołżenicyn, A. D. Sacharow, A. I. Zinowiew.

Dział 2. Teoria polityki

Wiedza polityczna i nauka polityczna

Ujęcia „świata politycznego” w nauce współczesnej. Polityka jako powołanie i zawód. Różnorodność sposobów rozumienia przedmiotu politologii: kierunki i charakter dyskusji współczesnych.

Politologia i ideologia. Struktura współczesnej nauki o polityce. Interdyscyplinarny charakter nauki politycznej. Zakresy przedmiotowe konkretnych kierunków politologicznych – politologii porównawczej, regionalistyki politycznej, filozofii politycznej, geopolityki itd. Związki wzajemne i wzajemne uwarunkowania specjalistycznych dziedzin wiedzy politologicznej. Politologia teoretyczna i stosowana.

Metodologia nauki politycznej. Teologiczny, naturalistyczny i socjocentryczny paradygmat nauki politycznej. Pojęcia metody i metodologii. Metodologia analizy politycznej jako podstawa badań fundamentalnych i stosowanych. Metody i metodyki badań politycznych. Metody jakościowe i ilościowe. Metoda porównawcza. Specyfika politycznych badań stosowanych. Zasada weryfikacji. Prognozyka. Ekonometria. Bazowe metodyki analizy politycznej. Pojęcie metodyki, analizy, analizy zawartości, analizy przypadku. Modele matematyczne i środki w badaniach stosowanych sytuacji i procesów politycznych.

Polityka i władza

Polityka – etymologia i podstawowe znaczenia słowa. Polityka jako celowa działalność podmiotów społecznych. Polityka jako stosunkowo samodzielna sfera życia społecznego. Polityka jako działalność i jako jej świadomość.

Współczesne modele wyjaśniania polityki: podejście funkcjonalne M. Webera, podejście konfliktologiczne – R. Dahrendorfa, „teoria polityczności” C. Schmitta, podejście strukturalno-funkcjonalne – T. Parsonsa, analiza systemowa polityki D. Eastona, podejścia behawioralne Ch. Merriama, G. E. Catlina, H. Lasswella, koncepcje komunikatywistyczne K. Deutscha, N. Luhmana, J. Habermasa, R. Debray’a.

Struktura polityki. Podmioty i obiekty polityki, instytucje polityczne. Polityka i ekonomia. Polityka i ideologia. Polityka i moralność.

Władza – jako centralna kategoria nauk politycznych. Różnorodne podejścia do określenia władzy. Władza i zarządzanie. Władza i zdeterminowanie strukturalne. Władza i panowanie.

Władza w różnych sferach społecznych. Pojęcie władzy politycznej. Podmioty i obiekty władzy politycznej. Zasoby władzy politycznej, specyfika ich wykorzystania we współczesnej praktyce politycznej. Legalność i legitymizacja władzy. Typy legitymizacji. Problem podziału władzy. Formy władzy politycznej. Władza państwowa i jej odmiany. Wpływ polityczny, jego główne przejawy. Realizacja władzy politycznej w procesie podejmowania i niepodejmowania decyzji politycznych. Podstawowe modele dystrybucji władzy we współczesnym społeczeństwie (markszizm, elityzm, pluralizm, korporatywizm).

System polityczny. Powstanie podejścia systemowego do analizy społeczeństwa w pracach H. Spencera, A. Bogdanowa, L. von Bertalanffy’ego. Analiza systemowa polityki T. Parsonsa. Pojęcie systemu politycznego społeczeństwa: różnorodność określeń i podejść. Związki wzajemne systemu politycznego z innymi systemami społeczeństwa (T. Parsons, J.-W. Lapierre). Struktura systemu politycznego: stosunki polityczne, instytucje polityczne, poznanie polityczne, normy i zasady polityczne. Podejścia instytucjonalne i funkcjonalne do analizy systemów politycznych. Funkcje systemów politycznych.

Instytucje polityczne

Powstanie kategorii instytucji politycznej. Podejście państwowo-prawne lub administracyjno-jurydyczne. Podejście socjologiczne (E. Durkheim i M. Weber). Interpretacje pojęcia partii politycznej w pracach M. Duvergera, M. Levi.

Państwo jako uniwersalna instytucja polityczna. Współczesne podejścia do pojmowania istoty państwa. Funkcje państwa.

Typ ustroju państwowego. Trzy modele bazowe: unitarny, federalny, konfederacja. Formy rządów: monarchia, republika. Monarchia absolutna i konstytucyjna. Republika parlamentarna, prezydencka, semiprezydencka lub mieszana. Instytucja impeachmentu.

Instytucja wyborów. System większościowy i proporcjonalny.

Współczesne państwa, tendencje ewolucji. Przyczyny kryzysu państwa narodowego.

Władza prawodawcza w systemie przedstawicielskim, jej rola w ujawnianiu i uzgadnianiu interesów społecznych. Parlament jako instytucja władzy prawodawczej. Historia powstania i rozwoju parlamentów w różnych państwach, sposoby formowania parlamentów: dziedzielenie, mianowanie, wybory. Typy ustrojów parlamentu. Kompetencje izb. Rola frakcji. Prezydent jako element ustroju konstytucyjnego. Prezydent jako głowa państwa i władzy wykonawczej w republice prezydenckiej. Rola prezydenta w republice semiprezydenckiej i parlamentarnej. Pełnomocnictwa prezydenta. Doświadczenie USA, Francji i RFN. Specyfika republiki prezydenckiej w Rosji.

Rząd jako organ kolektywny władzy wykonawczej. Jego rola w warunkach monarchii i republiki. Stosunki wzajemne rządu, parlamentu i prezydenta w republice prezydenckiej i parlamentarnej. Rząd i partie polityczne. Rządy jednopartyjne i koalicyjne. Drogi formowania rządu.

Organy sądowe w systemie podziału władz, ich rola równoważąca. Typy i sposoby formowania organów sądowych.

Instytucje niepaństwowe w systemie politycznym. Partia jako instytucja polityczna. Powstanie pojęcia „Żelazne prawo oligarchii” R. Michelsa.

Główne idee pracy M. Ostrogorskiego *Demokracja i partie polityczne*. Systemy partyjne. Klasyfikacje M. Duvergera i G. Sartoriego.

Grupy interesów. Polemika E. Fraenkela z C. Schmittem. Klasyfikacja U. von Alemanna. Lobbying.

Współczesne tendencje w rozwoju partii, teoria „wygasania” partii i jej podstawy społeczno-polityczne. Partie współczesnej Rosji. Polityka partyjna państwa. System partyjny i perspektywy jego ewolucji.

System międzynarodowych instytucji politycznych. Współczesne instytucje międzynarodowe: globalne, kontynentalne, regionalne, instytucje współpracy dwustronnej; czasowe, długookresowe, stałe, wyspecjalizowane i wieloprofilowe; rządowe i pozarządowe. Organy zarządcze. Aparat administracyjny. Zasady formowania. Prawne podstawy działalności instytucji międzynarodowych. Zasady organizacyjne i cele działalności ONZ. Organy zarządcze ONZ i porządek ich prac, funkcje i pełnomocnictwa władcze. Organizacje wyspecjalizowane ONZ i ich wpływ na politykę światową.

Organizacje regionalne. Organizacja Państw Amerykańskich i Organizacja Jedności Afrykańskiej: statut, cele, zadania, zasady, organy zarządzające, rola w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych. Unia Europejska: etapy powstawania, organy zarządzające, zasady ustroju, warunki i zalety członkostwa. Wspólnota Niepodległych Państw (WNP) i jej rola w utrzymaniu związków między byłymi republikami radzieckimi. Organy zarządzające i perspektywy WNP.

Proces polityczny

Ogólne pojęcie procesu politycznego. Makro i mikrozmiany. Proces polityczny jako funkcjonowanie makrosystemu instytucji politycznych społeczeństwa i jako wielość mikroprocesów politycznych, integralna aktywność aktorów społeczno-politycznych.

Struktura i typy procesu makropolitycznego. Związek wzajemny procesów zarządzania państwowego i nacisków społecznych. Uczestnictwo obywateli w procesie makropolitycznym.

Komponenty procesu politycznego: aktorzy polityczni i ich charakterystyki, normy i prawa itd. Rozkład i relacje wzajemne sił na scenie politycznej. Przegrupowanie sił w różnych fazach procesu politycznego.

Istota zarządzania państwowego. Mechanizm opracowania i realizacji polityki państwowej. Formowanie legitymizowanych agend zarządzania państwowego i proces wyborczy.

Podejmowanie decyzji politycznych i proces wyborczy.

Podejmowanie decyzji politycznych i proces prawodawczy.

Realizacja decyzji państwowych i proces administracyjny.

Specyfika współczesnego procesu politycznego w Rosji.

Zmiany polityczne

Natura, podobieństwo i odmiennosc kategorii zmiany politycznej i rozwoju politycznego.

Dychotomia tradycyjne–współczesne jako jądro teorii modernizacji. Zamknięte społeczeństwa tradycyjne. Odmianny społeczeństw przechodnych. Podstawy współczesnego społeczeństwa.

Rozwój polityczny jako wzrost złożoności, specjalizacji i dywersyfikacji instytucji politycznych. Niedostatki klasycznej teorii modernizacji.

Typy zmiany politycznej: reforma, rewolucja, przewrót, restauracja, przegląd konstytucji. Systematyzacja ich objaśnień i podstawowe charakterystyki.

Podmioty polityki

Człowiek – podmiot (aktor) polityki. Role polityczne. *Homo politicus*. Kolektywne podmioty polityki. Socjalizacja i desocjalizacja polityczna. Polityzacja i depolityzacja. Pojęcie „elita polityczna”. Klasyczne teorie elit: W. Pareto, G. Mosca, R. Michels. Współczesne koncepcje elit: psychologiczne, aksjologiczne, cywilizacyjne, makiaweliczne, pluralistyczne. Teoria krytyczna R. Millsa. Neolityzm T. Dye’a i H. Zeiglera. Koncepcja „nowego społeczeństwa przemysłowego” i teoria merytokracji politycznej.

Struktura, funkcje, typologia elit politycznych. Zasada elitarności w społeczeństwie. Mechanizmy demokratycznej kontroli elit. Polityczne elity współczesnej Rosji.

Przywództwo polityczne. Historia myśli politycznej w zakresie przywództwa politycznego. Pojęcie i funkcje przywództwa politycznego. Teorie przywództwa politycznego.

Typologia liderów politycznych. Sposoby legitymizacji władzy jako podstawa klasyfikacji liderów w koncepcji M. Webera. Współczesne klasyfikacje liderów politycznych. Style przywództwa. Specyfika formowania i funkcjonowania instytucji przywództwa we współczesnej Rosji.

Zachowania polityczne i uczestnictwo polityczne

Kategoria zachowania politycznego. Podejście behawioralne do polityki. Podejście sytuacyjne D. Eastona, teoria wymiany politycznej P. Blau, teoria konfliktu H. Ecksteina. Odmiany pojmowania zachowania politycznego. Składowa psychologiczna zachowania politycznego. Trzy formy przejawów ludzkiej aktywności: instynkty, nawyki i działania rozumne.

Czynniki oddziaływania na zachowanie polityczne: środowisko zewnętrzne, potrzeby, motywy, urzędnicy, specyfika personalna. Zachowanie ekstremistyczne.

Uczestnictwo polityczne i jego typy. Koncepcja G. Almonda i S. Verby. Bazowy model uczestnictwa S. Verby i N. Nye'a. Optymalne granice i modele uczestnictwa politycznego.

Zachowanie wyborcze. Kierunki badań elektoratu. Kryzysy uczestnictwa politycznego i podstawowe sposoby ich rozwiązywania. Znaczenie teorii G. Moscica i V. Pareto.

Kultura polityczna

Aktualność problemów kultury politycznej w warunkach współczesnych. Metodologiczne znaczenie teorii kultury politycznej w nauce politycznej. Pojęcie „kultura polityczna”, relacje między polityką i kulturą. Koncepcje kultury politycznej G. Almonda, S. Verby, M. Duvergera. Struktura kultury politycznej. Funkcje kultury politycznej we współczesnym życiu politycznym.

Typy kultury politycznej: demokratyczna, totalitarna; anglo-amerykańska, kontynentalno-europejska, kultura polityczna uczestnictwa, patriarchalna, poddańcza, obywatelska kultura polityczna. Kultura fragmentaryczna i zintegrowana.

Uniwersalne i specyficzne w kulturach politycznych państw i regionów.

Kultura polityczna we współczesnych warunkach Rosji: problemy i tendencje.

Ideologia polityczna. Geneza, interpretacja kategorii. K. Mannheim o ideologii, utopii i istocie myślenia ideologicznego. K. Marx i F. Engels o ideologii jako fałszywym poznaniu. W. I. Lenin o ideologii naukowej.

Współczesne podejścia do istoty ideologii. Związek ideologii z interesami społecznymi, polityką i procesem politycznym. Społeczne funkcje ideologii oraz spektrum ideowo-polityczne.

Ideologie polityczne przeszłości i teraźniejszości. Klasyczny liberalizm i jego wartości. Ewolucja liberalizmu, „keynesizm”. Krytyka racjonalizmu i pozycji „konserwatywno-kulturowego”.

Socjalizm, komunizm, reformizm społeczny od E. Bernsteina do T. Blaira.

Ideologie totalitarne, przyczyny ich narodzin. Neomarksizm. Wkład A. Gramsciego.

Nacjonalizm. N. Bierdiajew o dwóch typach nacjonalizmu. Faszyzm. Doktryna B. Mussoliniego. Narodowy socjalizm A. Hitlera.

Anarchizm i jego pozycja w stosunku do państwa (P.-J. Proudhon, M. Stirner, M. Bakunin, P. Kropotkin). Neoanarchiczny potencjał antyglobalistów (A. Negri).

Ideologie alternatywne ostatniej trzeciej XX w.: pacyfizm, feminizm, ekologizm. Komunitaryzm A. MacIntyre'a. Ideologiczne spektrum współczesnej Rosji. Specyfika formowania ideologii politycznych w Rosji.

Dział 3. Politologia porównawcza

Miejsce politologii porównawczej w nauce politycznej. Metoda porównawcza i jej specyfika w badaniu politycznym. Metodologiczne problemy porównywania. Statystyka i politologia porównawcza. Analiza typologiczna. Typologia systemów politycznych. Pojęcie reżimu politycznego. Podejście prawne i socjologiczne do określenia reżimu politycznego: M. Duverger, R. Makridis. Typologizacja reżimów politycznych (S. Huntington, J. Linz, R. Dahl). Totalitaryzm w interpretacji H. Arendt i K. Poppera. C. Friedrich i Z. Brzeziński o cechach totalitaryzmu. Odmiany totalitaryzmu (faszyzm, narodowy socjalizm, frankizm, reżim radziecki). Autorytaryzm, cechy charakterystyczne, odmiany (wojenno-biurokratyczny, korporatystyczny, przedtotalitarny, postkolonialny, „demokracja rasowa/etniczna”). Demokracja. Formy historyczne demokracji.

Modele empiryczne demokracji. Demokracja partycypacyjna (C. Pateman, C. MacPherson); demokracja elitarna (J. Schumpeter); demokracja pluralistyczna. Poliarchia R. Dahla i in. Teoria „woli demokratyzacji” S. Huntingtona. Warunki demokracji. Teoria tranzycji demokratycznej i jej krytyka. Charakter reżimu politycznego współczesnej Rosji. Modernizacja polityczna. Przesłanki i czynniki modernizacji politycznej. Modernizacja spontaniczna (podstawowa) i ukierunkowana (wtórna). Problem rozwoju „dośćigającego” („późnego startu”). Tematyka społeczeństw przechodnich. Przewartościowanie założeń teorii modernizacji. Modernizacja polityczna jako stan typologiczny: koncepcja i realia. Modernizacja w politologicznych badaniach porównawczych.

Dział 4. Analiza polityczna i prognozowanie

Specyfika metodologii analizy politycznej

Metody analizy politycznej. Prognozowanie i modelowanie procesu politycznego (specyfika, technologia, instrumentarium). Marketing polityczny jako różnorodność technologii zarządzanych. Metody i technologie badań rynku politycznego.

Organizacja politologicznych badań empirycznych

Opracowanie programu i podstawowe etapy badania. Części składowe programu politologicznego badania empirycznego. Problem wyboru metod badania. Dyskusja na temat ilościowych i jakościowych metod zbierania informacji. Wybór próby. Całość ogólna i niestandardowa. Typy prób, zalety, wady, możliwości zastosowania. Korekta próby.

Metody zbioru danych

Ankieta jako metoda zbioru informacji. Typy pytań. Wymogi w zakresie formułowania pytań i kontrola jego jakości. Pomiar w badaniu politologicznym. Pojęcie i funkcje skal. Skale: nominalna, porządkowa, interwałowa, proporcjonalna, wielowymiarowa. Skale autorskie: Likerta, Thurstone’a, Guttmana, Bogardusa, Osgood’a, Adorno. Typy ankiet. Praca z dokumentami. Kłasyfikacja dokumentów. Typy źródeł statystycznych. Ocena wiarygodności dokumentów. Tradycyjne metody analizy dokumentów. *Content analysis*: historia powstania metody, możliwości zastosowania, procedury, wybór jednostek badania, utworzenie instrukcji kodowej. Podstawowe typy analizy zawartości. Jakościowe metody zbioru danych. Grupy fokusowe. Organizacja, tematyka i możliwości zastosowania grupy fokusowej. Kryteria wyboru uczestników grup fokusowych. Zadania moderatora i asystenta. Scenariusz dyskusji. Utworzenie przewodnika. Procedury przeprowadzenia grup fokusowych. Wykorzystanie metody dyferencjału stymulacyjnego. Analiza danych grup fokusowych. Metoda biograficzna: historia, tematyka, próba. Metody interpretacji materiałów autobiograficznych: konstrukcyjna, metoda przykładów, analiza typologiczna, analiza zawartości, opracowanie statystyczne. Metody badania osoby lidera politycznego przy pomocy metody biograficznej.

„Technika gry” w badaniach politologicznych

Możliwości metod gier stosowanych w badaniach politycznych. Możliwości i historia powstania. Metody matrycowe i teoria gier. Gry imitujące i reprezentujące. Metoda burzy mózgow, „Gest stosunku”. „Rynek idei”. Metodyka DOO. Metoda 635. Metoda „gier utopijnych”. Metaplan. Synektyka. Metoda pracy grupowej.

Metody statystycznej analizy danych

Analiza tablic zbieżności. Zmienne zależne i niezależne. Hipoteza zerowa o niezależności zmiennych. Częstotliwość obserwowana i przewidywana. Reszta standardowa. Stopień swobody, poziom istotności. Kryterium chi-kwadrat. Analiza regresyjna, korelacyjna. Pojęcie korelacji. Zwartość (gęstość) związku. Korelacja podwójna i wieloraka. Współczynniki korelacji. Podstawowe zasady interpretacji i warunki zastosowania współczynników związku. Równanie regresji. Regresja podwójna i wieloraka. Wybór formy równania regresji. *Path analysis*. Analiza szeregów czasowych. Wykorzystanie analizy regresyjnej i korelacyjnej w ocenie procesów politycznych. Analiza szeregów dynamicznych. Analiza czynnikowa. Interpretacja czynników. Ocena wielkości i znaku obciążenia czynnikowego. Algorytm analizy czynnikowej. Metody analizy czynniko-

wej. Rotacja czynników. Analiza klastrowa. Pojęcie klastra. Kierunki i powstanie analizy klastrowej. Algorytmy analizy klastrowej. Skalowanie wielowymiarowe jako metoda analizy danych. Historia powstania metody. Metryczne i niemetryczne skalowanie wielowymiarowe. Procedury, sposoby interpretacji danych wizualnych.

Prognozowanie i modelowanie polityczne

Pojęcie, typy, etapy prognozowania. Okres realizacji. Instytucje prognozowania we współczesnym świecie. Prognozowanie statystyczne. Prognoza statystyczna rozwoju sytuacji politycznej: ocena trendu, wpływ tendencji i interwału cykli. Metoda różnicy średnich poziomów. Metoda średniego tempa wzrostu. Metoda wyrównywania szeregu dynamicznego. Technologie oceny przyczyn i możliwości prognozowania politycznych następstw migracji ludności. Prognozowanie globalne. Podejście systemowe w analizie globalnych procesów politycznych i prognozowanie ich rozwoju. Metodologiczne podstawy i programy naukowego prognozowania polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. Podejmowanie decyzji politycznych. Ryzyko polityczne: analiza, ocena, prognozowanie. Metody prognozowania wyników wyborów.

Dział 5. Polityka państwowa i zarządzanie

Polityka państwowa i zarządzanie jako obiekt badania naukowego. Relacje wzajemne polityki i zarządzania. Pojęcie i funkcje systemu polityczno-administracyjnego.

Podstawowe podejścia metodologiczne do badania polityki państwowej i zarządzania. Podejście instytucjonalne, podejście systemowe, podejście strukturalno-funkcjonalne, podejście sytuacyjne.

Klasyczne i współczesne teorie polityki państwowej i zarządzania. W. Wilson, F. Goodnow, M. Weber. Szkoła klasyczna (F. Taylor, H. Fayol). Szkoła stosunków międzyludzkich (A. Maslow, D. McGregor). Państwo administracyjne D. Waldo.

Teorie współczesne. Koncepcja nowego managementu państwowego, nowa teoria instytucjonalna, koncepcja sieci politycznych, koncepcja kierownictwa i teoria synergiczna.

Polityka państwowa. Istota i cele polityki państwowej. Rezultaty i efektywność polityki państwowej.

Typy i modele polityki państwowej. Podstawowe kierunki polityki państwowej.

Teoria podejmowania decyzji politycznych i modele wypracowywania polityki państwowej. Specyfika i znaczenie decyzji politycznych.

Teorie podejmowania decyzji politycznych. Algorytmy wypracowywania polityki państwowej.

Struktura systemu zarządzania polityczno-administracyjnego. Autorytarny i demokratyczny reżim polityczny. Podział kompetencji między gałęziami władzy.

Podstawowe instytucje systemu zarządzania polityczno-administracyjnego.

Instytucje władzy prawodawczej – parlamenty. Instytucje władzy wykonawczej. Instytucja głowy państwa, instytucja rządu.

Partie polityczne jako instytucje systemu politycznego. Partie polityczne i agregacja interesów.

Partie polityczne i typy systemów politycznych. Grupy interesów w procesach opracowania polityki państwowej. Typologia grup interesów i systemy grup interesów. Lobbying.

Zarządzanie państwowe i biurokracja. Pojęcie władzy administracyjnej i fenomen biurokracji. Zasady organizacji aparatu biurokratycznego. Patologie biurokratyczne. Modele wzajemnych relacji biurokracji i polityki. Formy i metody zarządzania biurokacją. Kontrola nad biurokacją.

Management w organizacjach państwowych. Specyfika organizacji państwowych. Strategie managementu.

Ideologie, zasady i podstawowe kierunki współczesnych reform administracyjnych. Modele reform administracyjnych w państwach anglosaksońskich, „napoleońskich”, niemieckich i północnych. Problemy i doświadczenie współczesnych reform administracyjnych w Europie Wschodniej i Rosji.

Rosyjski system zarządzania polityczno-administracyjnego. Struktura i zasady funkcjonowania systemu zarządzania polityczno-administracyjnego we współczesnej Rosji.

Dział 6. Regionalistyka polityczna

Przedmiot i metoda regionalistyki politycznej; podmioty polityki regionalnej; federalizm (typologia, zasady, specyfika narodowa); branżowa i terytorialna zasada zarządzania i ich odbicie w systemach politycznych; regionalistyka i ruchy terytorialne współczesności; podsystemy polityki regionalnej: ekonomiczny, demograficzny, eko-, etno-, i geopolityka; regionalistyka polityczna w wymiarze rosyjskim.

Dział 7. Etnopolitologia

Przedmiot i metoda etnopolitologii, główne kierunki i koncepcje etnopolitologii, pomiary etnopolitologiczne, systemy stosunków międzynarodowych, nacjonalizm we współczesnym świecie, problemy etnopolityczne Rosji współczesnej.

Dział 8. Management polityczny

Management polityczny jako gałąź wiedzy politycznej. Organizacja managementu politycznego. Zasady managementu politycznego. Marketing polityczny. Technologie lobbowania. Formowanie wydarzenia politycznego. Organizacja masowych przedsięwzięć politycznych. Management kampanii wyborczej. Technologie kampanii wyborczej. Związki ze społeczeństwem w managementie politycznym. Związki z państwem w managementie politycznym. Imagologia. Ocena efektywności managementu politycznego. Specyfika managementu politycznego we współczesnej Rosji.

Przykładowy spis pytań egzaminacyjnych

1. Etapy powstawania i rozwoju nauki politycznej.
2. Struktura wiedzy politycznej i podstawowe zasady argumentacji politycznej.
3. „Państwo” Platona: utopia i polityka.
4. Podstawowe osobliwości Arystotelesowskiej filozofii polityki.
5. Struktura i zasady metodologiczne *Polityki* Arystotelesa.
6. Podstawowe osobliwości Arystotelesowskiej klasyfikacji form państwowych.
7. Filozofia polityczna Cycerona (*O państwie, O prawach*).
8. Filozofia polityczna Tomasza z Akwinu.
9. Konstytucja rzymska: struktura i podstawowe etapy formowania.
10. Teoria polityczna klasycznego średniowiecza (Marsyliusz z Padwy, William of Ockham, John Wycliffe).
11. Filozofia polityczna reformacji europejskiej: Martin Luter i Jean Kalwin.
12. Polityka, prawo i moralność w teorii politycznej Niccolò Machiavellego.
13. Filozofia polityczna Jeana Bodina.
14. Hugo Grocjusz i jego traktat *O prawie wojny i pokoju*.
15. Angielska filozofia polityczna XVII w. (Thomas Hobbes, John Locke).
16. Ewolucja filozofii politycznej we Francji w XVIII w. (Charles Luis de Montesqieu, Jean-Jacques Rousseau).
17. Ideologia polityczna rewolucji francuskiej.
18. Filozofia polityczna I. Kanta.
19. Filozofia polityczna G. W. F. Hegla.
20. Filozofia polityczna A. de Tocquevilla.
21. Filozofia polityczna europejskiego konserwatyzmu (E. Burke, L. Bonald, J. de Maistre).
22. Filozofia polityczna europejskiego liberalizmu XIX w. (J. Bentham, J. S. Mill, B. Constant).
23. *The federalist papers* i formowanie się politycznej ideologii rewolucji amerykańskiej.
24. Filozofia polityczna C. Marxa i F. Engelsa.
25. Filozofia polityczna klasycznego anarchizmu.
26. Teoria polityczna M. Webera.
27. Etapy powstawania i rozwoju myśli politycznej w Rosji.

28. Kierunek konserwatywny w rosyjskiej myśli politycznej.
29. Kierunek liberalny w rosyjskiej myśli politycznej.
30. Kierunek lewicowo-radykalny w rosyjskiej myśli politycznej.
31. Kierunek marksistowski w rosyjskiej myśli politycznej.
32. Osobliwości rozwoju nauki politycznej po II wojnie światowej.
33. Powstanie i rozwój politologii w Rosji.
34. Podejścia conceptualne do analizy władzy we współczesnej politologii.
35. Panowanie polityczne i legitymizacja.
36. Społeczeństwo obywatelskie i jego instytucje.
37. Społeczeństwo obywatelskie i państwo prawne.
38. Ekonomia i polityka.
39. Stratyfikacja społeczna jako czynniki życia politycznego.
40. Etyczność i polityka.
41. Czynniki religijny w polityce.
42. Moralność i polityka.
43. Prawo i polityka.
44. Socjokulturowe podstawy polityki.
45. Koncepcje polityki.
46. Kryzysy i konflikty polityczne.
47. Istota i typy ideologii.
48. Liberalizm: geneza i ewolucja.
49. Konserwatyzm i neokonserwatyzm.
50. Faszyzm i współczesny radykalizm prawicowy.
51. Współczesny radykalizm lewicowy.
52. Komunizm jako ideologia polityczna.
53. Ideologia i polityka socjaldemokracji.
54. Istota, źródła i typy współczesnego terroryzmu.
55. Koncepcje kultury politycznej.
56. Kultura polityczna i polityczne preferencje ludności Rosji współczesnej.
57. Koncepcje socjalizacji politycznej.
58. Klasyczne teorie elity politycznej (V. Pareto, G. Mosca, R. Michels).
59. Natura i typologia przywództwa politycznego.
60. Pojęcie i typologia systemów politycznych.
61. Proces polityczny: pojęcie, typy, struktura.
62. Nauka polityczna o istocie i genezie państwa.
63. Formy zarządu państwowego: analiza porównawcza.
64. Formy ustroju państwowego.
65. Analiza porównawcza federalizmu.
66. Parlament jako instytucja władzy prawodawczej: analiza porównawcza.
67. Instytucja prezydentury w państwach zachodnich.
68. Analiza porównawcza systemów władzy wykonawczej.
69. Konstytucja FR 1993 r.: struktura, zasady i rola w polityce.
70. Federalizm rosyjski, jego zasady i praktyka realizacji.
71. Osobliwości konstytucyjnego statusu Prezydenta FR.
72. Duma Państwowa FR: struktura i funkcje.
73. Rada Federacji Zgromadzenia Federalnego FR: struktura i funkcje.
74. Rząd RF: podstawowe funkcje i struktura.
75. Organy władzy państwowej podmiotów FR.
76. Okręgi federalne w FR: struktura zarządzania i rola w procesie polityczno-administracyjnym.
77. Teoria i typologia partii politycznych.
78. Typologia systemów partyjnych. System partyjny w Rosji współczesnej.

79. Typologia systemów wyborczych. Wpływ systemów wyborczych na systemy partyjne.
80. System wyborczy w wyborach deputowanych Dumy Państwowej FR.
81. Osobliwości formowania składu Rady Federacji: historia i współczesność.
82. Zorganizowane grupy interesów w procesie politycznym.
83. Koncepcje totalitaryzmu.
84. Autorytaryzm jako obiekt analizy politycznej.
85. Koncepcja „trzeciej fali demokracji”.
86. Badanie tranżycji demokratycznych w politologii porównawczej.
87. Podstawowe modele teoretyczne demokracji.
88. Współczesne koncepcje modernizacji politycznej.
89. Podejście geopolityczne do analizy współczesnych stosunków międzynarodowych.
90. Szkoła realizmu politycznego i jej rola w badaniach polityki międzynarodowej.
91. Modernistyczne koncepcje polityki światowej i polityki w stosunkach międzynarodowych.
92. Teoretyczne modele systemu stosunków międzynarodowych.
93. System i struktura stosunków międzynarodowych po zakończeniu „zimnej wojny”.
94. Koncepcje globalizacji.
95. Region jako obiekt polityki i zarządzania.
96. System międzynarodowych instytucji politycznych.
97. Koncepcje państwa socjalnego.
98. Państwowa polityka społeczna Federacji Rosyjskiej.
99. Stosunki wzajemne zarządzania i polityki.
100. Samorząd terytorialny w Rosji.
101. Teoria samorządu terytorialnego.
102. Reformy administracyjne w Rosji (2003–2010).
103. Koncepcja praw człowieka.
104. Teoria biurokracji.
105. Teoria organizacji i jej ewolucja.
106. Służba państwowa w FR.
107. Decyzja polityczna i decyzja w zarządzaniu. Modele podejmowania decyzji politycznych i zarządczych.
108. Zarządzanie państwem w USA.
109. Zarządzanie państwem we Francji.
110. Zarządzanie państwem w RFN.
111. Analiza porównawcza nauki administracyjnej w różnych państwach.
112. Behawioryzm i jego rola w politologii.
113. Funkcjonalizm strukturalny i jego rola w politologii.
114. Źródła i przesłanki teorii racjonalnego wyboru.
115. Podejście sieciowe w badaniu politycznym.
116. Podejście neoinstytucjonalne w badaniach polityki.
117. Management projektowy w polityce.
118. Komunikacja polityczna: istota i modele.
119. Technologie politycznego PR-u.
120. PR (związki z organami władzy państwowej): podmioty i technologie.
121. Metoda porównawcza w nauce politycznej.
122. Metodologia politologicznego badania stosowanego: podejścia klasyczne i współczesne.
123. Interesy narodowe i strategiczne priorytety w polityce Rosji współczesnej.
124. Typy analizy statystycznej w badaniach politologicznych, ukierunkowanie na ujawnienie zależności przyczynowych.
125. Wykorzystanie indeksów w badaniach politologicznych.
126. Nieformalne metody analizy w stosowanych naukach politycznych.
127. Analiza wideogramów w badaniu politologicznym.
128. Typy analizy statystycznej w badaniach politycznych, ukierunkowanie na klasyfikację obiektów.

129. Możliwości i procedura analizy sieciowej w politologii.
130. Typy analizy statystycznej w badaniach politycznych, ukierunkowane na ocenę typu i intensywności związków między zmiennymi.
131. Bazowe programy opracowania danych politologicznych: podstawowe moduły i charakter rozwiązywanych zadań.
132. Próba w politologicznym badaniu empirycznym.
133. Ankieta jako metoda zbioru politycznych danych empirycznych.
134. Metody pracy z dokumentami w badaniu politologicznym (analiza tradycyjna, analiza treści, analiza celów, analiza zdarzenia, analiza dyskursu, mapowanie kognitywne).
135. Stopnie pomiaru w politologicznym badaniu empirycznym.
136. Analiza polityczna: pojęcie i problemy podstawowe.
137. Technika gier w badaniach politologicznych.
138. Typy i etapy prognozowania politycznego.
139. Praktyka wykorzystania prognozowania procesów politycznych w Rosji.

Literatura

Historia nauk politycznych i filozofia polityki

- Азаркин Н. М. (1988), *Монтескье: французский мыслитель, юрист*, М.
- Алексеева Т. А. (2007), *Политическая философия. От концепции к теориям*, М.
- Андерсон П. (1991), *Размышления о западном марксизме*, М.
- Арендт Х. (1996), *Истоки тоталитаризма*, М.
- Арендт Х. (2000), *Vita Activa или о деятельной жизни*, СПб.
- Аристотель, *Политика*, Соч., т. 3.
- Аристотель, *Никомахова этика*, Соч. т. 3.
- Асмус В. Ф. (1973), *Иммануил Кант*, М.
- Асмус В. Ф. (1969), *Платон*, М.
- Бартошек М. (1989), *Римское право. Понятия, термины, определения*, М.
- Баскин Ю. А. (1984), *Кант*, М.
- Баткин Л. М. (1989), *Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности*, М.
- Берлин И. (1992), *Политические идеи в двадцатом веке*, в: И. Берлин, *Четыре эссе о свободе*, London.
- Бердяев Н. (1990), *Новое средневековье*, М.
- Вебер М. (1990), *Избранные сочинения*, М.
- Власть. Очерки современной политической философии Запада* (1989), М.
- Восленский М. (1991), *Номенклатура*, М.
- Галанза П. Н. (1960), *Учение Канта о государстве и праве*, М.
- Гегель Г. В. Ф. (2004), *Философия права*, М.
- Гоббс Т. (2001), *Левиафан*, М.
- Гуторов В. А. (1989), *Античная социальная утопия: вопросы истории и теории*, Издательство Ленинградского университета.
- Дугин А. (1992), *Карл Шмитт: пять уроков для России*, «Наш современник», N 8.
- Европейское Просвещение и французская революция XVIII в.* (1988), Сборник статей, М.
- Замалева А. Ф., Осипов И. Д. (1994), *Русская политология: обзор основных направлений*, СПб.
- Идейное наследие А. Токвиля и современное политическое развитие Запада* (1983), М.
- Ильин В. В., Панарин А. С. (1994), *Философия политики*, МГУ, М.
- Исаев С. А. (1993), *Токвиль и Америка его времени*, СПб.
- История политических и правовых учений. XX век* (1995), М.
- История политических и правовых учений. XX в.* (1995), под ред. В. С. Нерсесянца, М.
- Канбер Х. (1987), *Социальная философия Т. Гоббса*, М.
- Кант И. (1994), *Критика практического разума*, Наука, СПб.

- Кант И. (1980), *Трактаты и письма*, М.
- Киссель М. А. (1989), *Философская эволюция Ж.-П. Сартра*, М.
- Козлихин И. Ю. (1996), *Право и политика*, СПб.
- Конституция США: история и современность* (1988), М.
- Кузнецов А. В. (1984), *Джон Локк и социально-политическая мысль французского Просвещения второй половины XVIII в.*, Минск.
- Лапина З. Г. (1985), *Учение об управлении государством в средневековом Китае*, М.
- Лейбин В. (1990), *Фрейд, психоанализ и современная западная философия*, М.
- Макиавелли Н. (1997), *Государь*, М.
- Макиавелли Н. (2001), *Рассуждения о первой декаде Тита Ливия*, М.
- Маркс К., *К критике гегелевской философии права*, Введение К. Маркс, Ф. Энгельс, Собр. Соч., Т. 1.
- Маркс К., *Гражданская война во Франции*, К. Маркс, Ф. Энгельс, Собр. Соч.
- Маркс К., Энгельс Ф., *Немецкая идеология*, Собр. Соч.
- Маркс К., Энгельс Ф., *Манифест коммунистической партии*, Собр. Соч.
- Энгельс Ф., *Анти-Дюринг*, К. Маркс, Ф. Энгельс, Собр. Соч.
- Марксизм: Pro и contre* (1992), М..
- Монтескье Ш.-Л. (1998), *О духе законов*, М.
- Нерсесянц В. С. (1979), *Политические учения древней Греции*, М.
- Нерсесянц В. С. (1983), *Право и закон: Из истории правовых учений*, М.
- Панченко Д. В. (1990), *Платони Атлантида*, Ленинград.
- Паршакова Е. Д. (1994), *Политические взгляды Б. Констанана*, М.
- Пионтковский А. А. (1993), *Учение Гегеля о праве и государстве и его уголовно-правовая теория*, М.
- Платон. Государство*, Соч. т. 3.
- Платон и его эпоха* (1979), М.
- Ракитская И. Ф. (1984), *Политическая мысль итальянского Возрождения. Гуманизм конца XIV–XV веков*, Ленинград.
- Ревакина Н. В. (1977), *Проблемы человека в итальянском гуманизме второй половины XIV–первой половины XV в.*, М.
- Руссо Ж. Ж. (1995), *Об общественном договоре*, М.
- Скрипник А. П. (1973), *Категорический императив Иммануила Канта*, Издательство Московского университета.
- Сморгунов Л. В. (2007), *Философия и политика*, РОССПЭН, М.
- Сморгунова В. Ю. (1996), *Феномен политического знания*, СПб.
- Согрин В. В. (1989), *Джефферсон. Человек, мыслитель, политик*, М.
- Соловьев Э. Ю. (1992), *И. Кант: взаимодополнительность морали и права*, М.
- Социально-политические воззрения И. Шумпетера* (1989), М.
- Токвиль А. де. (1992), *Демократия в Америке*, М.
- Утченко С. Л. (1973), *Цицерон и его время*, М.
- Философия Канта и современный идеализм* (1987), М.
- Фигал Г. (1994), „Публичная” свобода: спор власти и насилия (к понятию „политического” *Ханны Арендт*), Вестн. МГУ, Серия 12, „Социально-политические исследования”, N 5.
- Фролов Э. Д. (1981), *Факел Прометей. Очерки античной общественной мысли*, Издательство Ленинградского университета.
- Хёффе О. (1994), *Политика, право, справедливость. Основы положения критической философии права и государства*, М.
- Хьюбшер А. (1994), *Мыслители нашего времени. Справочник по философии XX века*, М.
- Цицерон (1993), *О дружбе. Об обязанностях. Трактаты*, М.
- Человек и культура. Индивидуальность в истории культуры* (1990), М.

Чичерин Б. Н. (2006), *История политических учений*, Т. 1, Изд-воРХГА, СПб.
Шершеневич Г. Ф. (1907), *Истории философии права*, СПб.
Шмитт К. (1992), *Понятие политического*, «Социологический журнал», Вып. 3.
Шмитт К. (2006), *Диктатура*, СПб.
Эразм Роттердамский и его время (1990), М.
Юсим М. А. (1990), *Этика Макиавелли*, М.

Politologia teoretyczna

Андерсон Б., Бауэр О., Хрох М. и др. (2002), *Национализм*, пер. сангл. инем, Издательство „Праксис”, М.
Арон Р. (2005), *Эссе о свободах*, сер. Идеология, М.
Ачкасов В. А. (2002), *Сравнительная политология. Курс лекций*, СПб.
Ачкасов В. А. (2013), *Этнополология*, Юрайт, М.
Бегунов Ю. К. (2002), *13 теорий демократий*, Бизнес-Прес, М.
Введение в проблематику российского консерватизма: Учебное пособие (2007), под ред. Ю. Н. Солонина, Н. В. Поляковой, СПб.
Грачев М. Н., Мадатов А. С. (2004), *Демократия: методология исследования, анализ перспектив*, АЛКИГАММА, М.
Громько А. Л. (2003), *Политические режимы: сущность, исторические формы и реальная практика*, Прометей, М.
Даль Р. (2003), *Демократия и ее критики*, в: *Российская политическая энциклопедия*, РОССПЭН, М.
Дегтев Г. В. (2005), *Становление института президентства в России: теоретико-правовые и конституционные основы: монография*, ЮРИСТЪ, М.
Дюверже М. (2005), *Политические партии*, 3-е изд., Академический проект, М.
Ирхин Ю. В. (2004), *Политическая наука в США*, «Полития», № 2.
Категории политической науки, (2002), РОССПЭН, М.
Кот В. С. (2005), *Формирование современных политических сообществ*, Мысль, М.
Коэн Дж. Л./Дж. Л. Коэн, Э. Арато (2003), *Гражданское общество иполитическая теория*, пер. с англ., Весь мир, М.
Луман Н. (2001), *Власть*, пер. с англ. и нем., Издательство „Праксис”, М.
Лукин В. Н. (2005), *Гражданское общество в глобальном мире: полит. анализ проблем и стратегий развития*, Наука, СПб.
Малахов В. С. (2004), *Национализм как политическая идеология*, Изд-во книжный дом университета, М.
Мельвиль А. (2004), *Мир политической науки*, в 2 кн., Просвещение, М.
Милль Дж. С. (2006), *Рассуждения о представительном правлении*, Социум, М.
Мутагиров Д. З. (2004), *Права человека*, Учебник, М.
Мутагиров Д. З. (2014), *Демократия как универсальная ценность*, М. Логос.
Мухаев Р. Т. (2005), *Теория политики*, ЮНИТИ, М. Мухаев Р. Т. (2005), *История политических и правовых учений*, ЮНИТИ-ДАНА, М.
Национальная идея : история, идеология, миф (2004), ИСПИ РАН, отв. ред. Г. Ю. Семингин, *Современная экономика и право*, М.
Пивоваров Ю. С. (2006), *Русская политика в ее историческом и культурном отношениях*, Ю. С. Пивоваров, РОССПЭН, М.
Политическая наука. Национализм – новейшиеисследования: сб. науч. тр. (2002), (Сер. «Политология», № 4), М.
Политическая наука. Политическая идеология в современном мире: сб. науч.тр. (2003), РАН.ИНИОН, № 4, М.
Политология. Учебник для бакалавров (2011), под ред. В. А. Ачкасова, В. А. Гуторова, «ЮРАЙТ», М.
Политология: Лексикон (2007), под. ред. А. И. Соловьева, РОССПЭН, М.

- Семенихин И. А. (2006), *Российский тоталитаризм: соц.-филос. Анализ*, Изд-во СКНЦ ВШ, Ростов-на-Дону.
- Современная политическая теория* (2002), А. Хелд, М.
- Соловьев А. И. (2006), *Политология: политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов.*, Аспект Пресс, М.
- Смит Э. Д. (2004), *Национализм и модернизм: критический обзор современных теорий наций и национализма*, пер. с англ., Праксис, М. (Серия «Новая наука политики»).
- Теория и практика демократии: избран. тексты* (2006), пер. с англ., Ладомир, М.
- Фельдман Д. М. (2006), *Терминология власти: сов. полит. термины в ист.-кул. контексте*, Изд. центр Рос. гос. гуманит. ун-та, М.
- Фененко А. В. (2006), *Концепции и определения демократии (Антология)*, Изд-во УРСС, М.
- Хабермас Ю. (2005), *Политические работы*, Сер. Новая наука политики, Праксис, М.
- Хантингтон С. (2003), *Столкновение цивилизаций*, пер. с англ., АСТ, М., TerraFantastica, СПб.
- Хантингтон С. (2003), *Третья волна: демократизация в конце XX века*, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), М.
- Хайек Ф. А., фон. (2005), *Дорога к рабству*, пер. с англ., Фонд „Либерал.Миссия”: Новое изд-во, М.
- Хейвуд Э. (2005), *Политология*, ЮНИТИ, М.
- Цыганков П. А. (2006), *Теория международных отношений*, Гардарики, М.
- Чиркин В. Е. (2005), *Публичная власть*, ЮРИСТЪ, М.
- Шапиро И. (2004), *Моральные основания политики*, Изд-во книжный дом университет, М.
- Шестопад Е. Б. (2002), *Политическая психология*, Инфра-М, М.
- Шмитт К. (2006), *Левиафан в учении о государстве Томаса Гоббса. Смысл и фиаско одного политического символа*, Владимир Даль, М.
- Щербинина Н. Г. (2004), *Теории политического лидерства*, Весь мир, М.
- Д'Эйхталь. Алексис Токвиль и либеральная демократия* (2006), Перевод с франц. Серия „Из наследия мировой философской мысли: социальная философия”, Изд.
- Institucje polityczne i stosowane badania polityczne***
- Артёмов Г. П. (2003), *Политическая социология*, М.
- Баталов Э. В. (1990), *Политическая культура США*, М.
- Бестужев-Лада И. В., Наместникова Г. А. (1992), *Технология прогнозных разработок социальных процессов*, М.
- Блондель Ж. (1992), *Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу*, М.
- Боришполец К. П. (2005), *Методы политических исследований*, М.
- Выборы во всем мире. Электоральная свобода и общественный прогресс. Энциклопедический справочник* (2001), Составитель А. А. Танин-Львов, М.
- Гаман-Голутвина О. В. (2006), *Политические элиты России. Вехи исторической эволюции*, М.
- Государственная политика и управление. Учебник* (2006, 2007), В 2-х частях, под ред. Л. В. Сморгунова, М.
- Европейский Союз: прошлое, настоящее и будущее. Документы* (1994), М.
- Ершов В. В. (1992), *Суд в системе органов государственной власти*, „Государство и право”, № 8.
- Здравомыслов А. Г. (1994), *Социология конфликта*, М.
- Иванов Р. Ф. (1991), *Президентство в США*, М.
- Лапкин В. В., Пантин В. И. (1999), *Политические ориентации и политические институты в современной России: проблемы коэволюции*, „Полис”, № 6.
- Мангейм Дж.-Б., Рич Р.-К. (1997), *Политология. Методы исследования*, М.
- Методы сбора информации в социологических исследованиях* (1990), под ред. В. Г. Андреевкова, в 2 книгах, М.
- Назаров М. М. (1995), *Политические ценности и политический протест*, М.

- Назаров М. М. (1995), *Политический протест: опыт эмпирического анализа*, „Социологические исследования”, № 1.
- Осипова Е. В. (1992), *Политическая культура Великобритании*, „Социологические исследования”, № 4.
- Ослон А., Петренко Е. (1994), *Факторы электорального поведения: от опросов к моделям*, „Вопросы социологии”, Выпуск 5.
- Основные сведения об Организации Объединенных Наций* (1991), М.
- Павроз А. В. (2009), *Теория политического плюрализма: Сущность, противоречия, альтернативы*, СПбГУ, СПб.
- Парламенты мира* (1991), М.
- Пивоваров Ю. С. (1996), *Политическая культура: методологический очерк*, М.
- Пищулин Н. П. (1998), *Политическое лидерство и электоральный процесс*, „Полис”, № 5.
- Научный редактор русского издания профессор Е. Б. Шестопал* (1999), М.
- Политические партии движения и организации современной России на рубеже веков* (1999), под ред. И. Н. Барыгина, СПб.
- Политический анализ. Доклады Центра эмпирических политических исследований СПбГУ* (2000–2007), под ред. Г. П. Артёмова, Вып. 1–8, СПб.
- Политические процессы в России: институциональный, идеологический и поведенческий аспекты* (2001), под ред. О. В. Поповой, СПб.
- Политический процесс: основные аспекты и способы анализа* (2001), под ред. Е. Ю. Мелешкиной, М.
- Политические институты. Курс лекций* (2008), под ред. А. В. Макарина, А. И. Стребкова, СПбГУ, СПб.
- Попова О. В. (2002), *Методика и техника эмпирических политических исследований*, СПб.
- Попова О. В. (2009), *Политический анализ и прогнозирование*, СПбГУ, СПб.
- Рукавишников В., Халман Л., Эстер П. (1998), *Политические культуры и социальные изменения. Международные сравнения*, М.
- Сахаров Н. А. (1994), *Институт президентства в современном мире*, М.
- Семенова В. В. (1998), *Качественные методы: введение в гуманистическую социологию*, М.
- Симонов К. В. (2002), *Политический анализ*, М.
- Татарова Г. Г. (1998), *Методология анализа данных в социологии (введение)*, М.
- Толстова Ю. Н. (1998), *Измерение в социологии*, М.
- Серебряников В. В. (1996), *Армия в общественно-политических взаимодействиях*, „Социологические исследования”, № 4.
- Сморгунов Л. В. (2002), *Сравнительная политология. Учебник*, М.
- Сморгунов Л. В. (2012), *Сравнительная политология. Учебник*, СПб.
- Соловьев О. М. (2003), *Политические институты*, СПб.
- Уставные документы Содружества Независимых Государств* (1994), „Дипломатический ежегодник”, М.
- Факторный, дискриминантный и кластерный анализ* (1989), под ред. И. Ю. Енюкова, М.
- Шестопал Е. Б. (2004), *Образы власти в постсоветской России*, М.
- Ядов В. А. (1998), *Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности*, М.

Polityka państwowa i zarządzanie

- Атаманчук Г. А. (2005), *Государственное управление*, М.
- Атаманчук Г. А. (2007), *Теория государственного управления*, М.
- Глобальное управление. Учебное пособие* (2007), под ред. А. И. Соловьева, М.
- Государственная политика. Учебник* (2012), под ред. А. И. Соловьева, М.
- Государственная политика и управление. Учебник в 2-ч.* (2006, 2007), под ред. Л. В. Сморгунова, РОССПЭН, М.

- Государственное управление. В 2 тт.* (2002), под ред. В. А. Козбаненко, Статут, М.
- Демидов А. А. (2003), *Принятие политических решений*, М.
- Макарин А. В. (2002), *Власть бюрократии*, СПб.
- Мэннинг Н., Паркинсон Н. (2003), *Реформа государственного управления. Международный опыт*, М.
- Государственное управление и политика. Учебное пособие* (2002), под ред. Л. В. Сморгунова, СПбГУ, СПб.
- Курочкин А. В. (2008), *Теории государственного управления. Учебное пособие*, СПбГУ, СПб.
- Курочкин А. В., Шерстобитов А. С. (2012), *Государственное управление в сетевом обществе*, СПб.
- Лексин В. Н., Лексин И. В., Чучелина Н. Н. (2006), *Качество государственного и муниципального управления и административная реформа*, Европроект, М.
- Олсон М. (1995), *Логика коллективного действия: Общественные блага и теория групп*, М.
- Павроз А. В. (2005), *Группы интересов и лоббизм в политике. Учебное пособие*, СПбГУ, СПб.
- Павроз А. В. (2008), *Группы интересов и трансформация политического режима в современной России*, СПбГУ, СПб.
- Перегудов С. П. (2003), *Корпорации, общество, государство: Эволюция отношений*, М.
- Перегудов С. П., Лапина Н. Ю., Семенов И. С. (1999), *Группы интересов и российское государство*, М.
- Политико-административное управление. Учебник* (2004), под ред. В. С. Комаровского, Л. В. Сморгунова, М.
- Политическая наука: Новые направления* (1999), под ред. Р. Гудина, Х.-Д. Клингеманна, часть 7, Вече, М.
- Пронкин С. В., Петрунина О. Е. (2001), *Государственное управление зарубежных стран*, Аспект-Пресс, М.
- Публичная политика: от теории к практике* (2008), под ред. А. Ю. Сунгурова, СПб.
- Рациональный выбор в политике и управлении* (1998), под ред. Л. В. Сморгунова, СПбГУ, СПб.
- Реформы государственного управления накануне третьего тысячелетия* (1999), М.
- Сморгунов Л. В. (2012), *В поисках управляемости. Концепции и трансформации государственного управления в XXI веке*, СПб.
- Соловьев А. И. (2007), *Принятие политических решений*, М.
- Сравнительное государственное управление: Теория, реформы, эффективность* (2000), под ред. Л. В. Сморгунова, СПбГУ, СПб.
- Шабров О. Ф. (1998), *Политическое управление*, М.
- Шафриц Д., Хайд А. (2003), *Классики теории государственного управления: Американская школа*, МГУ, М.
- Шишко П. М. (1999), *Политико-социологические основания концепции бюрократии*, СПб.
- Управление общественными отношениями* (2009), под ред. В. С. Комаровского, РАГС, М.
- Управление государством: Проблемы и тенденции развития. Политическая наука: Ежегодник 2007* (2008), под ред. А. И. Соловьева, РОССПЭН, М.
- Эффективность государственного управления* (1998), под ред. С. А. Батчикова, С. Ю. Глазьева, Фонд «За экономическую грамотность», Российский экономический журнал, Изд-во АО «Консалтбанкир», М.
- GR-связи с государством. Теория, практика и механизмы взаимодействия бизнеса и гражданского общества с государством. Учебное пособие* (2012), под ред. Л. В. Сморгунова, Л. Н. Тимофеевой, М.

Politologia porównawcza i teoria stosunków międzynarodowych

- Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. (2002), *Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор*, М.
- Андерсон Б. (2001), *Воображаемые сообщества: Размышления об истоках и распространении национализма*, М.
- Ачкасов В. А. (2002), *Сравнительная политология. Курс лекций*, СПб.
- Ачкасов В. А. (2005), *Этнополитология. Учебник*, СПб.
- Ачкасов В. А., Ланцов С. А. (2011), *Мировая политика и международные отношения: Учебник*, Аспект пресс, М.
- Ачкасов В. А., Грызлов Б. В. (2006), *Институты западной представительной демократии в сравнительной перспективе*, СПб.
- Бауман З. (2004), *Глобализация. Последствия для человека и общества*, М.
- Бек У. (2001), *Что такое глобализация?*, М.
- Богатуров А. Д., Косолапов Н. А., Хрусталева М. А. (2002), *Очерки теории политического анализа международных отношений*, М.
- Голосов Г. В. (2001), *Сравнительная политология. Учебник*, М.–СПб.
- Государственное управление и политика* (2002), под ред. Л. В. Сморгунова, М.
- Густов В. А., Манько В. Х. (2007), *Россия – СНГ: Сотрудничество во имя развития и прогресса*, СПб.–М.
- Даль Р. (1992), *Введение в теорию демократии*, М.
- Даль Р. (1999), *О демократии*, М.
- Дюверже М. (2000), *Политические партии*, М.
- Дипломатическая служба* (2002), М.
- Ланцов С. А. (2004), *Террор и террористы. Словарь*, СПб.
- Лебедева М. М. (2003), *Мировая политика: Учебник для вузов*, М.
- Лейпхарт Демократия в многосоставных обществах: *Сравнительное исследование* (1997), М.
- Ломагин Н. А. (1999), *Международные организации: теория и практика деятельности*, СПб.
- Малахов В. С. (2005), *Национализм как политическая идеология*, М.
- Малинова О. Ю. (2002), *Исследования политической культуры*, М.
- Мельвиль А. Ю. (1999), *Демократические транзиты: Теоретико-методологические и прикладные аспекты*, М.
- Мировая политика и международные отношения: Учебное пособие* (2005), под ред. С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова, СПб.
- Мутагиров Д. З. (2006), *Права и свободы человека: Теория и практика*, М.
- Мутагиров Д. З. (2007), *Международные политические институты: История и теория*, М.
- Ноженко М. (2007), *Национальные государства в Европе*, СПб.
- Партии и выборы: Хрестоматия* (2004), Ч. 1, М.
- Перегудов С. П. (2003), *Корпорации, общество, государство: Эволюция отношений*, М.
- Политическая конфликтология: Учебное пособие* (2008), под ред. С. А. Ланцова, СПб.
- Политические институты на рубеже тысячелетий* (2001), М.
- Политология: Лексикон* (2007), под ред. А. И. Соловьева, М.
- Пшеворский А. (1999), *Демократия и рынок: Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке*, М.
- Радиков И. В. (2004), *Политика и национальная безопасность*, СПб.
- Рукавишников В., Халман Л., Эстер П. (2000), *Политические культуры и социальные изменения. Международные сравнения*, М.
- Сергеев В. М. (2003), *Очерки современной демократии*, М.
- Сморгунов Л. В. (1999), *Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии*, СПб.

- Сморгунов Л. В. (2002), *Современная сравнительная политология. Учебник*, М.
- Сморгунов Л. В. (2012), *Сравнительная политология. Учебник*, СПб.
- Современная сравнительная политология. Хрестоматия* (1997), науч. ред. Г. В. Голосов, М.
- СССР после распада* (2007), общ. ред. О. Маргания, СПб.
- Теория и практика демократии: Избранные тексты* (2006), под ред. В. Л. Иноземцева, Б. Г. Капустина, М.
- Теория международных отношений: Хрестоматия* (2002), сост., науч. ред. и коммент П. А. Цыганкова, М.
- Теория международных отношений на рубеже столетий* (2002), под ред. К. Буса, С. Смита, М.
- Уткин А. И. (2001), *Мировой порядок XXI века*, М.
- Хантингтон С. (2003), *Третья волна: Демократизация в конце XX века*, М.
- Хантингтон С. (2004), *Политический порядок в меняющихся обществах*, М.
- Цыганков П. А. (1996), *Международные отношения: Учебное пособие*, М. (и последующие издания).
- Цыганков П. А. (2003), *Теория международных отношений: Учебное пособие*, М.
- Шемятенков В. Г. (2003), *Европейская интеграция: Учебник*, М.
- Эндрейн Ч. (2000), *Сравнительный анализ политических систем*, М.

Porównując oba zestawy zagadnień egzaminacyjnych, łatwo zauważyć, że podstawowa różnica pomiędzy nimi wiąże się z naciskiem, jaki Wydziały Politologii MGU i SPbGU zdają się kłaść na nauczanie rosyjskiej oraz nierosyjskiej myśli społeczno-politycznej. I tak, Wydział Politologii MGU silniej akcentuje refleksję rodzimą, natomiast Wydział Politologii SPbGU – zagraniczną. Sytuacja ta w jakiś sposób koresponduje ze starą tradycją. W jej ramach Rosjanie od stuleci prowadzili żywy dyskurs w kwestii źródeł, z których warto czerpać inspiracje, organizując życie polityczne i społeczne (namysł w tej kwestii miał w historii Rosji rozmaite odśłony i rozwijał się w różnorodnych płaszczyznach; jedną z najczęściej wskazywanych, stanowiącą rodzaj symbolu, była niewątpliwie swoista kooperacyjna rywalizacja pomiędzy Moskwą i Sankt Petersburgiem, pojmowanymi nie tylko jako miasta, lecz również jako reprezentacje odmiennych sposobów myślenia i bycia). Współcześnie istotna dyskusja co do proporcji pomiędzy rodzimym i nierodzimymi wzorcami w polityce i życiu społecznym zdaje się nieść Rosjanom zarówno szanse, jak i zagrożenia. Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że wyraźne podjęcie tejsze problematyki również w przestrzeni badań politologicznych sprzyja rozpoznaniu implikacji, które mogą wynikać z różnorodnych wyborów społeczno-politycznych w omawianej sferze.

6. KONKLUZJE

Politologia w Rosji jest traktowana jako dyscyplina na pograniczu nauk humanistycznych oraz społecznych. Taka też najogólniej jest literatura przedmiotu oferowana studentom – nie brakuje tutaj prac zarówno zorientowanych społecznie, jak i humanistycznie, występują także tytuły, których autorzy starają się łączyć badania humanistyczne ze społecznymi.

Należy również zauważyć, że system edukacji rosyjskiej jest silnie zorientowany na tworzenie podręczników i pomocy dydaktycznych (niekiedy bardzo okazałych rozmiarów, jak np. różnorakie antologie tekstów uznawanych za klasyczne). Stąd student rosyjski często poznaje przestrzeń dyskursu politologicznego poprzez lekturę opracowań napisanych przez wykładowców uczelni, w której się kształci. Oczywiście jest, że podręczniki, o których mowa, w jakimś stopniu odzwierciedlają lokalny koloryt danej uczelni, a także nierzadko indywidualne zainteresowania ich autorów. Tym samym istnienie wielu podręczników w wielu uczelniach wyższych oznacza dość zróżnicowane spektrum prezentacji nauki o polityce.

Za cechy dominujące modelu wyższej edukacji politologicznej w Rosji można uznać zarazem: 1) trójstopniowość edukacji politologicznej (bakalarat, magistratura, aspirantura), osadzoną w szerokim i strukturalnie rozbudowanym systemie instytucji kreujących oraz realizujących kształcenie wyższe w zakresie nauki o polityce; 2) centralizację ogólnych standardów kształcenia, niewykluczającą jednak dookreślenia profilu edukacji w określonych ośrodkach w zgodzie z ich instytucjonalną, specjalizacyjną, regionalną czy kulturową specyfiką; 3) istotne zróżnicowanie poziomu, profili, fundamentu ideowego oraz kolorytu poszczególnych podmiotów oferujących studia politologiczne; 4) kreowanie MGU oraz SPbGU jako ośrodków elitarnych, dysponujących szerszą swobodą programową niż inne uczelnie, lecz ponadto stawiających studentom wymagania ponadstandardowe; 5) silną, lecz zarazem zróżnicowaną motywację aksjologiczną stanowiącą podstawę organizacji procesu dydaktycznego (wyraźne nastawienie na całościowe kształtowanie postaw przyszłych politologów, a nie wyłącznie na przekazywanie wiedzy).

Istotnym jest problem źródeł, do których sięgają rosyjscy politolodzy (zarówno jako badacze, jak i wykładowcy). Źródła te często dzielone są na rodzime i nierodzimie. Na kanwie tego podziału rozwija się natomiast dyskusja na temat kierunków koncentracji uwagi badawczej współczesnych politologów rosyjskich. W szczególności chodzi tutaj o takie kwestie jak: proporcje pomiędzy badaniami twórczości rodzimej i nierodzimiej; rozwój badań określających granice pomiędzy tym, co rodzime i nierodzime, jak również relacje pomiędzy tymi dwiema sferami; refleksja nad specyfiką rodzimej myśli społeczno-politycznej oraz kierunkami jej dalszego rozwoju; znaczenie rodzimej myśli społeczno-politycznej dla tworzenia rosyjskiej szkoły narodowej w nauce o polityce.

Z powyższym zjawiskiem wiąże się wiele innych, które współokreślają specyfikę badań politologicznych we współczesnej Rosji. Wśród nich można wskazać: 1) szeroki zakres oraz wysoką intensywność dyskusji dotyczącej podziału na politologię krajową i zagraniczną; 2) w tym istotne znaczenie sporu o to, w jakim stopniu warunki kulturowo-polityczne, w ramach których uprawia się tę dyscyplinę, oddziałują/powinny oddziaływać na kształt i wyniki badań politologicznych oraz na edukację politologiczną; 3) postępującą specjalizację pola badawczego, połączoną z dążeniami do autonomizacji oraz w miarę wyrazistego rozgraniczenia określonych subdyscyplin nauki o polityce; 4) pluralizm metodologiczny w przestrzeni rosyjskiej nauki o polityce, połączony z dość słabym naciskiem na wyznaczanie sztywnych konturów określonych kierunków i nurtów badawczych; 5) relatywnie silne tło normatywne

badania politologiczne – postulat obiektywizmu walczy z postulatem praktycznej przydatności; 6) stosunkowo niski stopień włączenia wyników badawczych politologów rosyjskich w obieg światowy, w połączeniu z rosnącymi aspiracjami środowiska do zmiany tego stanu rzeczy.

ZAKOŃCZENIE: TRZY TRADYCJE NAUKOWEJ REFLEKSJI O POLITYCE

Oczywistym jest, że stan nauki o polityce w Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Rosji w jakimś stopniu odzwierciedla rozwój kultury brytyjskiej, niemieckiej, rosyjskiej, a także ich wielowiekowych tradycji społeczno-politycznych. Co więcej, badania politologiczne oraz edukacja w zakresie nauk o polityce wyraźnie korespondują z otaczającymi je realiami społeczno-politycznymi, jak również wpisują się w organizację brytyjskiego, niemieckiego oraz rosyjskiego szkolnictwa wyższego. Wreszcie, politolodzy w poszczególnych państwach w mniejszym lub większym stopniu, mniej lub bardziej intencjonalnie odpowiadają na oczekiwania i zapotrzebowanie swoich społeczeństw, w ramach których funkcjonują określone wyobrażenia czy mniemania, czym jest lub powinna być wiedza politologiczna. Zarazem samoświadomość społeczności badawczych w poszczególnych państwach jest różna – politolodzy brytyjscy, niemieccy i rosyjscy odmiennie określają tożsamość uprawianej przez nich dyscypliny, wyznaczając jej niejednakie cele, chętnie nawiązując do rodzimych spuścizn metodologicznych oraz teoretycznych. Różne są także katalogi zasad rządzących formułowaniem tematyki badawczej oraz realizacją konkretnych przedsięwzięć poznawczych. To natomiast przekłada się na wybory w zakresie organizacji nauczania nauk politycznych, a w szczególności na spektrum treści przekazywanych adeptom subdyscyplin politologicznych.

Prawdą jest też teza o istotnym zróżnicowaniu środowisk politologicznych w Wielkiej Brytanii, Niemczech i Rosji. Wszystkie trzy sfery nie są jednorodne, w ich ramach można dostrzec wyraźne pęknięcia i konflikty. Z nimi natomiast wiążą się głębokie spory co do znaczenia i sensu istnienia oraz kierunków rozwoju nauk o polityce. Zarazem wypada podkreślić, że politolodzy niemieccy i rosyjscy – w przeciwieństwie do politologów brytyjskich – stają wobec dalece głębszych problemów ciągłości i nieciągłości w obrębie ich pola badawczego.

W Niemczech poważnym problemem pozostaje stosunek wobec nazizmu oraz problem moralnej odpowiedzialności oraz winy reprezentantów niemieckiej nauki o polityce rozwijającej się w czasach przednazistowskich. Otwartą pozostaje kwestia, w jakim stopniu niemiecka akademia, zwłaszcza okresu II Rzeszy, jak również w okresie Republiki Weimarskiej, przyczyniała się do upowszechnienia postaw nacjonalistycznych wśród Niemców drugiej połowy XIX oraz pierwszej połowy XX w. Co więcej, w związku z tym problemem, nie traci na aktualności kwestia konsekwentnego przepracowywania nienazistowskich tradycji refleksji nad polityką. W tym kontekście jako szczególnie istotny jawi się problem zakotwiczenia nauki o polityce w filozofii niemieckiej, która przez jakże długi czas rozwijała się w silnym powiązaniu z niemiecką wersją klasycznego wychowania młodzieży.

Co więcej, otwartym problemem pozostaje również dwoistość niemieckiej refleksji nad polityką po roku 1945. Wprawdzie po 1990 r. niemiecka politologia zdecydowała się na ruch w kierunku rozwoju *Politikwissenschaft*, odrzucając sztywny gorset filozofii *quasi*-marksistowskiej wykładanej w postaci naukowego komunizmu. Niemniej przybierając zrazu – co zrozumiałe – postać silnie emocjonalną, i w związku z tym bardzo wyrazistą, odrzucenie to, jak we wszystkich państwach postsocjalistycznych, nie mogło okazać się definitywnym. Stąd wraz z upływem czasu powraca pytanie o miejsce Marksa i marksizmu we współczesnej niemieckiej filozofii polityki, a także o stosunek do Hegla i heglizmu. Refleksja w tym zakresie zasilana jest świadomością istotności pytań stawianych przez czołowych reprezentantów szkoły frankfurckiej. Sytuacja ta tym bardziej się komplikuje, jeśli weźmie się pod uwagę bogatą, lecz dalece niejednoznaczną spuściznę refleksji hermeneutycznej, a także wpływową, choć jakże labilną pozycję twórczości Jürgena Habermasa (traktowanej nierzadko jako istotny element, lecz również kontrowersyjna inspiracja, silnie obecna w przestrzeni niemieckiego dyskursu o polityce).

Kwestie, o których mowa, wyraźniej prezentują się na tle ogólnego rozwoju uniwersytetów niemieckich po 1945 r. Bezpośrednio po II wojnie światowej zachodnioniemiecka polityka uczelniana zasadniczo polegała, z jednej strony, na odbudowie zniszczonych budynków i obiektów, a z drugiej, na denazyfikacji i „reedukacji”. W Niemczech Zachodnich panował pogląd, że niemiecki system szkolnictwa wyższego przed 1933 r. był „zasadniczo zdrowy” i, opierając się na wzorcu idealnym Humboldta, powinien zostać przywrócony. Wraz z utworzeniem Republiki Federalnej Niemiec w 1949 r. powrócono do modelu edukacji z okresu Republiki Weimarskiej (1918–1933) (Kehm, 2004, s. 7).

Do 1989 r. wyróżnić można 5 faz rozwoju zachodnioniemieckiego systemu szkolnictwa wyższego: 1) w latach 50. uwidaczniało się coraz silniejsze zainteresowanie odgórną koordynacją polityki kształcenia przez kraje związkowe; 2) wczesne i późniejsze lata 60. związane są z powstaniem nowych uniwersytetów oraz systemów wsparcia finansowego np. dla ubogich studentów); 3) początek lat 70. to również powstawanie nowych uniwersytetów oraz zmiany w prawie ustalające niektóre kwestie szkolnictwa wyższego (np. budowa uniwersytetu, koordynacja planowania edukacji i promocja badań) jako wspólny obowiązek rządów federalnych i państwowych. Utworzona wówczas została komisja, której celem było stworzenie ustawy o szkolnictwie wyższym; 4) w latach 70. liczne debaty i ruchy studenckie doprowadziły do wprowadzenia do gremiów do tej pory zarezerwowanych dla osób ze stopniem akademickim, jak np. rada wydziału czy senat, osób nieposiadających tytułu naukowego oraz studentów. Zaczęły również powstawać tzw. wyższe szkoły zawodowe (*Fachhochschule*) i uniwersytety techniczne (*Technische Universität*); 5) od roku 1977, ze względu na zmniejszającą się liczbę studentów, uniwersytety zaczęły prowadzić politykę „otwartego dostępu” do edukacji (Kehm, 2004, s. 7–8).

W Niemieckiej Republice Demokratycznej powstała bardzo znaczna liczba wyspecjalizowanych uniwersytetów mono-dyscyplinarnych. Również tu wyróżnić można 5 faz rozwoju systemu szkolnictwa wyższego: 1) w latach 1945–1949, pod

wojskową kontrolą ZSRR, przeprowadzona została reforma szkolnictwa wyższego. Polegała ona na denazyfikacji oraz umożliwieniu podjęcia studiów przez osoby wywodzące się z rodzin rolniczych i mniej zamożnych; 2) w latach 1949–1961 wprowadzono socjalistyczne zasady edukacji, marksizm-leninizm stał się obowiązkowym elementem wszystkich kursów. W 1952 roku 5 krajów związkowych zostało rozwiązanych, a odpowiedzialność za zarządzanie uniwersytetami została przeniesiona na Sekretariat Stanu; 3) w latach 1961–1971 utworzono 10 nowych uczelni oraz została uchwalona nowa ustawa dot. szkolnictwa wyższego, która regulowała dostosowanie tego sektora do potrzeb postępu naukowego i technicznego oraz uczyniła podstawą kształtowanie „socjalistycznego charakteru” studentów; 4) w latach 70., wraz ze zmianą kierownictwa partii, edukacja ideologiczna została zintensyfikowana, zmniejszono również ilość miejsc na uniwersytetach; 5) w latach 1980–1989 utworzono binarny system szkolnictwa wyższego, składający się ze szkół wyższych z szerokim zakresem dziedzin, z jednej strony, i z wysoce wyspecjalizowanymi kierunkami, takimi jak inżynieria, z drugiej (Kehm, 2004, s. 8–9).

W tym okresie powstały uniwersytety w Hildesheim (1946), Lüneburgu (1946), Berlinie (Freie Universität – 1948), Bochum (1962), Regensburgu (1962), Lubece (1964), Düsseldorfie (1965), Konstancji (1966), Ulm (1967), Bielefeldzie (1969), Augsburgu (1970), Bremie (1971), Paderborn (1972), Siegen (1972), Wuppertal (1972), Oldenburgu (1973), Hamburgu (Helmut-Schmidt-Universität – 1973), Osnabrücku (1974), Bayeruth (1975) oraz w Passau (1978). Ponownie otwarty został uniwersytet w Moguncji (1946), Kassel (1970), Trierze (1970) oraz Bambergu (1972).

Po upadku muru berlińskiego oraz zjednoczeniu Niemiec do transformacji wschodniemieckiego systemu szkolnictwa wyższego posłużył model zachodniemiecki. Podstawą odnowienia i restrukturyzacji systemu szkolnictwa wyższego w Niemczech Wschodnich stała się ustawa o szkolnictwie wyższym z RFN (HRG). Również podział praw i obowiązków między państwo, państwa związkowe oraz uniwersytety, nastąpił zgodnie z zasadami przejętymi od RFN, przy jednoczesnym wzmocnieniu autonomii uniwersytetów w sprawach wewnętrznych i swobody badań i nauczania (Mayntz, 1994, s. 20; *Hochschulrahmengesetz...*, 2007).

W tym okresie powstały uniwersytety w Koblenz-Landau (1990), Poczdamie (1991), Magdeburgu (1993), Flensburgu (1994) oraz w Hamburgu (HafenCity Universität – 2006). Natomiast ponownie otwarto uniwersytet we Frankfurcie n. Odrą (1992), w Erfurcie (1994) oraz w Duisburgu-Essen (2003).

W Rosji radykalne nieciągłości to w XX wieku przede wszystkim rewolucje 1917 roku, wojna domowa w latach 1917–1922, powstanie Rosji Radzieckiej i ZSRR, jak również pierestrojka i rozpad ZSRR w 1991 r. Po rewolucji październikowej doszło do zakrojonej na szeroką skalę wymiany elit. Zgodnie ze słowami Siergieja Drużiłowa, „Dla krajowej nauki, sztuki, literatury i szkolnictwa wyższego katastrofa lat 1917–1918 okazała się fatalną”. Kadra szkół wyższych musiała przede wszystkim zmierzyć się wówczas ze skrajnymi problemami aprowizacyjnymi oraz brakiem środków do życia, które stanowiły następstwo działań rewolucyjnych i wojny domowej. Panował chaos, ludzie nieraz padali ofiarami wyrachowanej lub ślepej przemocy. Zdarzało się, że profesurę okradano, tudzież prześladowano (Дружилов, 2012a, s. 241–242).

Według danych, które podaje S. Drużiłow, w 1918 r. w Rosji Radzieckiej istniało 308 instytucji edukacyjnych, w których pracowało między 7326 a 12,5 tysiąca pracowników nauki, w przeważającej liczbie w Piotrogradzie i w Moskwie (Дружилов, 2012a, s. 242; zob. też Дружилов, 2012b; Аллахвердян, 2014). Ludzie ci znaleźli się w bardzo trudnym położeniu. Zarazem, według przywołanego autora, „Działania władz w rozpatrywanym okresie koncentrowały się na zabezpieczeniu istnienia państwa oraz przeżycia samej władzy. W ogóle w historii rodzimej w różnych jej okresach – nie tylko w latach wojny domowej – potrzeby wykształcenia wyższego niezmiennie pozostawały na jednym z ostatnich miejsc w spisie priorytetów władzy” (Дружилов, 2012a, s. 242). Bolszewicy nie tylko nie sprzyjali starym uniwersytetom, lecz odnosili się do nich wrogo. Anatolij Łunaczarski twierdził np. że „stara szkoła się przeżyła” („старая школа себя изжила”). Co więcej, wprowadzono daleko idące zmiany w kwestii struktury i funkcjonowania uczelni wyższych – w tym m.in. zlikwidowano wydziały prawa oraz wydziały historyczno-filozoficzne, jak również wprowadzono liczne rozwiązania, które skutkowały obniżeniem standardów i jakości nauczania. W świetle uwag S. Drużiłowa, radykalnie ograniczono finansowanie uczelni. Zarazem jednak rosła liczba studentów (na początku 1918 r. studiowało 60 tys. osób, jesienią 1919 – 117 tys., choć zdecydowana większość nie kończyła studiów). W latach 20. XX w. natomiast, jak pisze Drużiłow, władze radzieckie „przystąpiły do formowania nowej, proletariackiej inteligencji”. Przy czym nie sposób nie podkreślić, że proces ten przebiegał równoległe z „czerwonym terrorem” lat 1918–1922, wymierzonym w określone grupy społeczne, w tym w dorewolucyjną inteligencję (Дружилов, 2015; zob. również Каратеев, 2013).

W latach 1923–1930, wskazuje S. Drużiłow, na mocy reformy Łunaczarskiego, powstał odmienny od dotychczasowego system kształcenia zawodowego w ZSRR. Wówczas to wiele instytucji edukacji wyższej przekształcono w technika, starając się zapewnić przygotowanie specjalistów zdolnych do pracy na wykwalifikowanych stanowiskach w przemyśle oraz armii. Dalszy rozwój instytucji edukacyjnych w ZSRR wiąże się z industrializacją kraju w latach 30. Wówczas powstają liczne nowe uczelnie o charakterze technicznym, jak również medycznym. Co więcej, pojawiają się pierwsze starania, by rozdzielić proces prowadzenia badań naukowych od edukacji wyższej (powstają pierwsze katedry naukowo-badawcze oraz laboratoria badawcze). Z czasem powstawały coraz to nowe instytuty zajmujące się badaniami naukowymi, które podporządkowywano Akademii Nauk. Zarazem zachodził proces porządkowania i strukturyzowania systemu kształcenia wyższego. Określono system stopni i tytułów naukowych, powołano aspiranturę, powstał Wszechzwiązkowy Zbiór Dysertacji (*Всесоюзный фонд диссертационных работ*) (Дружилов, 2015).

Wielkie straty szkolnictwo wyższe w ZSRR poniosło w okresie drugiej wojny światowej. Zarazem przebieg działań wojennych sprzyjał tworzeniu nowych szkół na wschodzie ZSRR. Po wojnie wiele uczelni trzeba było w zasadzie tworzyć na nowo. Edukacja radziecka, co oczywiste, w tym również szkolnictwo wyższe pozostawały silnie zideologizowane. Celem edukacji było nie tylko przygotowanie specjalistów, w określonych dziedzinach, lecz również krzewienie marksizmu-leninizmu. Od studentów oczekiwano, że staną się aktywnymi twórcami społeczeń-

stwa komunistycznego i że będą gotowi bronić fundamentów ustroju ZSRR (zob. art. 74 ustawy o edukacji ludowej z 1987 r., w którym stwierdzono, że jednym z „głównych zadań uczelni wyższych” jest „przygotowanie wysoko wykwalifikowanych specjalistów z wyższym wykształceniem, władających teorią marksistowsko-leninowską, posiadających głęboką i jasną wiedzę teoretyczną, praktyczne nawyki w zakresie specjalności, współczesne myślenie ekonomiczne, zdolnych korzystać z osiągnięć rewolucji naukowo-technicznej, uczestniczyć w wypracowaniu i realizacji środków służących przyspieszeniu postępu społeczno-ekonomicznego i naukowo-technicznego”; *Закон о народном образовании*).

Z biegiem lat wprowadzano kolejne zmiany w radzieckim systemie edukacji wyższej, który jednak nadal pozostawiał wiele do życzenia. W okresie pierestrojki również nie rozwiązano kluczowych problemów szkolnictwa wyższego, niemniej rozpoczął się etap przejścia do nowej epoki, w której nauka miała rozwijać się w sposób mniej zideologizowany, choć w skrajnie trudnych warunkach finansowo-ekonomicznych. Lata 90. w Rosji przyniosły radykalny spadek poziomu życia i bezpieczeństwa socjalnego. Przełożyło się to zarówno na demografię, jak i na sytuację badaczy i studentów. Jak zauważa S. Drużiłow, z konsekwencjami ówczesnego obniżenia poziomu nauczania oraz niżu demograficznego wykładowcy rosyjscy borykają się po dziś dzień. Przekłada się to zarówno na poziom życia uczonych, jak i na kondycję nauki rosyjskiej w ogólności (Дружилов, 2015).

Wypada również zauważyć, że w latach 90. doszło do istotnych przemian strukturalnych w ramach organizacji procesu nauczania w rosyjskich uczelniach. W 1992 r. przyjęto ustawę o edukacji. Na mocy tego aktu wprowadzono instytucję państwowych standardów kształcenia. Z czasem przyjęto ustawy o względnie swobodnym kształtowaniu własnych standardów przez MGU oraz SPbGU. Wprowadzono też system kształcenia wielopoziomowego, dostosowując od roku 2003 system szkolnictwa wyższego w Rosji do wymogów i założeń procesu bolońskiego (która to reforma nie zakończyła się w zasadzie do dziś).

Problem restrukturyzacji edukacji wyższej w Rosji, jak również procesy demograficzne nadal silnie oddziałują na kondycję uczelni rosyjskich. W związku z nimi dwa lata temu S. Drużiłow prognozował, że „z powodu luki demograficznej lat 1990-tych, jak i przejścia na poziomowy (boloński) system kształcenia co czwarty (jeśli nie co trzeci) wykładowca wyższej uczelni w najbliższych latach zostanie bez pracy” (Дружилов, 2015).

Wypada zaznaczyć, że upadek ZSRR nie oznaczał wymiany kadr akademickich, lecz wiązał się z ich adaptacją do nowych realiów społeczno-politycznych. Biorąc zarazem pod uwagę specyfikę nauki i edukacji uniwersyteckiej w czasach radzieckich, w szczególności jej ideologiczny charakter, trudno się dziwić, że w latach 90. w Rosji rozpoczął się proces radykalnego odejścia od wcześniejszego modelu zdobywania i upowszechniania wiedzy społeczno-politycznej. Po 1991 r. katedry naukowego komunizmu nie były już nikomu potrzebne. Co więcej, demokratyczne aspiracje elit politycznych sprzyjały adaptowaniu wzorców wypracowanych na gruncie zachodniej, w szczególności amerykańskiej nauki o polityce. Stąd naturalnym jest niejako fakt, iż wraz ze zmianą systemu społeczno-politycznego w Rosji, już u progu jej istnienia

formalnie powołano do istnienia politologię jako dziedzinę badawczą i dyscyplinę akademicką. Trudno też dziwić się, że dziedzina ta rozwija swą tożsamość wyraźnie odcinając się od spuścizny radzieckiej. Odcięcie to zrazu wyrażało się zwróceniem bacznej uwagi rosyjskiego środowiska politologicznego na osiągnięcia nauk o polityce w USA i Zachodniej Europie. Z czasem jednak zaczęło coraz silniej realizować się poprzez odniesienie do rodzimych, przedrewolucyjnych tradycji społeczno-politycznych. Sprzyjały temu m.in. piętrzące się problemy społeczno-ekonomiczne oraz spektakularne niepowodzenia liberalnej demokratyzacji Rosji. Wypada przy tym podkreślić, że orientując się zarówno na ten pierwszy, jak i na ten drugi kurs na przestrzeni 25 lat, współczesna politologia rosyjska odniosła istotne sukcesy i ma się czym pochwalić (choć w ograniczonym zakresie znajduje sposoby, by to robić).

Oczywiście, swoisty dystans względem radzieckiej przeszłości ma swoją cenę. Zarówno, typowe dla lat 90. XX w. powoływanie się w politologii rosyjskiej na wzorce zachodnie, jak i współczesna dominacja nawiązań do epoki przedrewolucyjnej przekładają się na tworzenie nowych mitów, które niekiedy silnie odrealniają obraz rzeczywistości. Skutkuje to nierzadko pracami, w których nie brak też kuriozalnych czy karykaturalnych, głoszonych jednakże z zadziwiającą powagą. Prace te jednak nieraz spotykają się ze zdecydowaną i sensowną krytyką środowisk akademickich (zob. np. Gutorow, 2015, s. 170–175).

Rozwój nauk społecznych (w tym politycznych) w Wielkiej Brytanii powiązany był, z jednej strony, z kolejnymi falami reform instytucji akademickich realizowanymi od XIX w., oraz z drugiej strony, z instytucjonalizacją dyscypliny i utworzeniem w 1950 r. Stowarzyszenia Badań Politycznych (Political Studies Association). Do pierwszych dekad XIX w. istniały w Zjednoczonym Królestwie wyłącznie uniwersytety średniowieczne (tzw. *ancient universities*). Dopiero powstanie University College London rozpoczęło proces rozwoju szkolnictwa wyższego, spowodowany w największym stopniu wzrostem znaczenia klasy średniej. Dla nauk politycznych istotne było utworzenie w końcu minionego stulecia London School of Economics and Political Science wraz z Brytyjską Biblioteką Nauk Politycznych. Jednak mimo tych wydarzeń, a także powstania kolejnych uniwersytetów w pierwszych latach XX w., stan rozwoju brytyjskiej politologii przed II wojną światową pozostawał mało zaawansowany, w szczególności w porównaniu z politologią amerykańską.

Stan rzeczy zmieniać zaczął się dopiero po wojnie, która unaoczniała niezbędność refleksji z zakresu nauk społecznych, co przyniosło decyzję o zwiększeniu finansowania badań. Mimo że jako przełomowy moment w procesie profesjonalizacji brytyjskich studiów politycznych wskazuje się powstanie PSA, pamiętać należy, że w praktyce, aż do połowy lat 60., stowarzyszenie to zrzeszało stosunkowo niewielką liczbę członków, a możliwość wstąpienia w jego szeregi była ograniczona. Dopiero dynamiczny rozwój nowych uniwersytetów, powstałych na fali reform związanych z tzw. Raportem Robbinsa, wymusił większą otwartość środowiska.

Istotnym czynnikiem wyróżniającym brytyjską, naukową refleksję o polityce od rosyjskiej i niemieckiej, jest fakt, iż rozwija się ona w warunkach ciągłości ustrojowej Zjednoczonego Królestwa, ustanowionego formalnie Aktem Unii z 1707 r., a faktycz-

nie opierającego swoje reguły konstytucyjne (suwerenność parlamentu i ograniczona rola monarchii) na osiągnięciach Chwalebnej Rewolucji 1688 r. Jeszcze wcześniej kapitalne dla tradycji intelektualnych brytyjskiej myśli politycznej dzieła – w tym pisma Thomasa Hobbesa oraz jego republikańskich polemistów – towarzyszyły wojnom domowym połowy XVII w. Dlatego też uznać trzeba, iż najpierw filozoficzna, a następnie także – od drugiej połowy XIX w. – naukowa refleksja polityczna nie tylko śledziły, lecz także współpowodowały kolejne przemiany instytucjonalno-polityczne oraz społeczno-gospodarcze na Wyspach Brytyjskich. Jej funkcją było także dostarczanie teoretycznych uzasadnień polityce imperialnej, a także wyposażanie kadr administracji kolonialnej w niezbędną wiedzę i umiejętności.

Rozróżnienie nauki politycznej i studiów politycznych wciąż pozostaje nieprzezwyciężone, jednak trudno stwierdzić, aby sprawiał szczególny problem brytyjskim politologom. Zamiast zmierzać do integracji dyscypliny, podtrzymują oni raczej tradycyjny podział pracy pomiędzy instytucjami zajmującymi się normatywną teorią polityczną (tj. filozofią i myślą polityczną) oraz tymi, które zainteresowane są badaniami empirycznymi.

Niezależnie od wyraźnych osobliwości, nauki o polityce w Rosji, Niemczech i Wielkiej Brytanii posiadają wiele cech wspólnych. Przede wszystkim, we wszystkich trzech państwach funkcjonuje trójstopniowy model edukacji politologicznej. Aczkolwiek, nie wypada zapominać, że pozostaje on odmiennie ustrukturyzowany w szczegółach, jak również finansowany oraz zarządzany. Istotna jest przy tym kwestia centralizacji systemu wyższej edukacji politologicznej. Najsilniej scentralizowanym jawi się obszar edukacji rosyjskiej. Wprawdzie Moskiewski Uniwersytet Państwowy oraz Sankt-Petersburski Uniwersytet Państwowy mają prawo samodzielnego kreowania programów nauczania w zakresie rozmaitych subdyscyplin, składających się na naukę o polityce. Pozostałe uczelnie jednak winny edukować studentów zgodnie ze standardami opracowanymi na szczeblu federalnym (choć nie wypada zapominać, że standardy te mają dość generalny charakter). Zarazem w Niemczech wiele zależy od polityki poszczególnych landów, które finansują uczelnie wyższe. Natomiast w Wielkiej Brytanii szkolnictwo wyższe zachowuje bardzo szeroką autonomię, zarówno jeśli chodzi o tworzenie kierunków, jak i o programy studiów.

Co najistotniejsze jednakże, przegląd podstawowej literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, że politologie w Wielkiej Brytanii, Rosji i w Niemczech koncentrują się na wypracowaniu własnych modeli i sposobów badań oraz objaśniania rzeczywistości politycznej. Ponadto, badacze w ramach tych trzech przestrzeni usiłują eksportować wypracowywane przez nich sposoby patrzenia na świat polityki poza własny obszar kulturowy.

We wszystkich trzech obszarach badawczych relatywnie silna (w porównaniu z innymi systemami badań i edukacji politologicznej) pozostaje pozycja historii myśli społeczno-politycznej. W brytyjskiej, niemieckiej oraz rosyjskiej nauce o polityce docenia się również znaczenie teorii polityki i filozofii polityki (choć w tym ostatnim przypadku najwyraźniej w Wielkiej Brytanii, następnie w Niemczech i w końcu w Federacji Rosyjskiej).

Zarówno Brytyjczycy, Rosjanie, jak i Niemcy wyraźnie koncentrują się na pracowaniu rodzimych tradycji myślenia społeczno-politycznego. W Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Rosji bez trudu można zaobserwować przywiązanie do rodzimej klasyki zawierającej rozmaite co do treści i formy refleksję nad polityką.

W ramach wszystkich obszarów badawczych nie brakuje głosów, w myśl których rodzime tradycje należy postrzegać pluralistycznie. Badacze w Wielkiej Brytanii, Niemczech oraz Rosji chętnie podkreślają, że myśl społeczno-polityczna wypływa z rozmaitych źródeł i wyrażana bywa w rozmaitych formach (nie tylko w dziełach dotyczących kwestii politycznych *sensu stricto*, lecz również w literaturze pięknej, w dziełach sztuki, w rozmaitych formach dyskursów codzienności – przysłowia, pójęcia, piosenki, teksty sakralne, przesady, mity etc.).

Na zakończenie należy stwierdzić, że analiza literatury politologicznej popularnej w badanych państwach potwierdza dość rozpowszechnione i niestety prawdziwe mniemanie, iż pomiędzy badaczami rosyjskimi, niemieckimi oraz brytyjskimi istnieje istotna nierównowaga w zakresie znajomości zagranicznej literatury politologicznej. Z całą pewnością można stwierdzić, że politologia rosyjska dobrze zna literaturę przede wszystkim brytyjską, lecz również niemiecką. Podobnie Niemcom nieobce są osiągnięcia współczesnej politologii brytyjskiej, natomiast Brytyjczykom nieco słabiej teksty niemieckie. Zarazem jednak stan badań rosyjskich, zarówno w Niemczech, jak i w Wielkiej Brytanii, jawi się jako rozpoznany pobieżnie.

Nierównowaga, o której mowa, rzecz jasna, wynika z wielu czynników. Nie najmniej istotnym pozostaje uprzywilejowany status języka angielskiego. Po drugie, wypada podkreślić, że Rosjanie do dziś doceniają myśl niemiecką (co wynika w zasadzie z przywiązania do rodzimej tradycji myśli społeczno-politycznej, która w szczególności w XIX wieku żywo czerpała inspiracje z filozofii niemieckiej; zjawisko to odcisnęło się wyraźnie zarówno na rosyjskim sposobie myślenia naukowego, rozumienia nauki, jak i na organizacji procesu badawczo-edukacyjnego). Istotne są tutaj także mity i stereotypy – których istnienia nie można ignorować – związane z myśleniem o jakości oraz istotności dociekań politologicznych w trzech badanych państwach.

Nierównowaga w rozpoznaniu wiedzy politologicznej przynależnej do nierodzimych kręgów językowo-kulturowych, o której mowa, pozostaje istotnym wyzwaniem dla środowisk politologicznych. Bez realnych wysiłków na rzecz niwelowania wspomnianego powyżej braku balansu, samowiedza globalnej społeczności politologicznej pozostanie znacząco ograniczona. Natomiast ograniczenia samowiedzy – można zaryzykować przypuszczenie – prowokują sytuację, w ramach której reprezentanci nauki o polityce z trudem i w zasadzie bez powodzenia starają się zdiagnozować kondycję dyscypliny i w konsekwencji dookreślić w zadowalającym stopniu jej cele i zadania, zarówno w planie teoretycznym, jak i praktycznym. To natomiast przekładać może się na poważny kryzys refleksji i edukacji politologicznej, w ramach którego dążenie do poznania i wiedzy bywa zmuszane, by ustępować realizacji interesów politycznych (nauka o polityce jako służebnica państwa i innych podmiotów politycznych), tudzież interesów osobistych (nauka o polityce jako przestrzeń kariery akademickiej i źródło utrzymania).

BIBLIOGRAFIA

Wstęp

- Karwat M. (2012), *O książce Ryszarda Skarżyńskiego pt. Podstawowy dylemat politologii*, Kwartalnik Naukowy OAP UW „e-Politikon”, nr 4.
- Krauz-Mozer B., Kułakowska M., Borowiec P., Ścigaj P. (2015), *Political Science in Europe at the Beginning of the 21st Century*, Kraków.
- Krauz-Mozer B., Ścigaj P., Borowiec P. (red.) (2011–2012), *Kim jesteś politologu? Historia i stan dyscypliny w Polsce*, t. I–II, Kraków.
- Skarżyński R. (2012), *Podstawowy dylemat politologii: dyscyplina nauki czy potoczna wiedza o społeczeństwie?*, Białystok.
- Warczok T., Zarycki T. (2016), *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa.
- Woleński J. (1975), *Spór o status metodologiczny nauki o polityce*, w: *Metodologiczne i teoretyczne problemy nauk politycznych*, red. K. Opalek, Warszawa.

Rozdział I

- Acemoglu D., Robinson J. A. (2012), *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, London.
- Achen C. H., Bartels L. M. (2016), *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*, Princeton.
- Akerlof G. A. (1970), *The Market for „Lemons”*: *Quality Uncertainty and the Market Mechanism*, „The Quarterly Journal of Economics”, 84 (3).
- Anderson E. S. (1990), *Is Women’s Labor a Commodity?*, „Philosophy & Public Affairs”, 19 (1).
- Anderson R. D. (1992), *Universities and Elites in Britain since 1800*, London.
- Angrist J. D., Pischke J. S. (2008), *Mostly Harmless Econometrics: An Empiricist’s Companion*, Princeton.
- Atkins J., Finlayson A. (2013), *‘... A 40-Year-Old Black Man Made the Point to Me’: Everyday Knowledge and the Performance of Leadership in Contemporary British Politics*, „Political Studies”, 61(1).
- Axelrod R. (1984), *The Evolution of Cooperation*, New York.
- Bacchi C. (2012), *Why Study Problematizations? Making Politics Visible*, „Open Journal of Political Science”, 2(1).
- Bachrach P. (1975), *Interest, Participation, and Democratic Theory*, w: *Participation in Politics*, red. J. R. Pennock, J. W. Chapman, New York.
- Balliol College (2017), *Philosophy, Politics and Economics Reading List*, <https://www.balliol.ox.ac.uk/admissions/undergraduate-admissions/philosophy-politics-and-economics-reading-list>, 2.03.2017.

- Barker E. (1977), *The Study of Political Science*, w: *The Study of Politics: A Collection of Inaugural Lectures*, red. P. King, London.
- Barker R. (2014), *A Tale of Three Cities: The Early Years of Political Science in Oxford, London, and Manchester*, w: *Forging a Discipline: A Critical Assessment of Oxford's Development of the Study of Politics and International Relations in Comparative Perspective*, red. C. Hood, D. King, G. Peele, Oxford.
- Baylis J., Smith S., Owens P. (2014), *The Globalization of Words Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford.
- Bayly C. A. (2004), *The Birth of the Modern World, 1780–1914*, Oxford.
- Becker G. S. (1958), *Competition and Democracy*, „The Journal of Law & Economics”, 1.
- Beckett A. (2017), *PPE: the Oxford degree that runs Britain*, 23.02.2017, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/education/2017/feb/23/ppe-oxford-university-degree-that-rules-britain>, 23.02.2017.
- Bell E. (2011), *Criminal Justice and Neoliberalism*, London.
- Bendor J., Glazer A., Hammond T. (2001), *Theories of Delegation*, „Annual Review of Political Science”, 4(1).
- Blaug R. (2017), *4PIRS006W Political Ideas in Action*, <http://readinglists.Westminster.ac.uk/lists/A119A8CB-E221-90D4-645C-D3E8E5CFA412.html>, 7.02.2017.
- Blaydes L. (2010), *Elections and Distributive Politics in Mubarak's Egypt*, New York.
- Boucher D., Kelly P. (2009), *Political Thinkers: From Socrates to the Present*, Oxford.
- Box-Steffensmeier J. M., Brady H. E., Collier D. (2008), *The Oxford Handbook of Political Methodology*, Oxford.
- Brighouse H. (2004), *Justice*, Cambridge.
- Brogan D. W. (1977), *The Study of Politics*, w: *The Study of Politics: A Collection of Inaugural Lectures*, red. P. King, London.
- Browne J. (2010), *Securing a sustainable future for higher education: an independent review of higher education funding & student finance*, London.
- Brym R. J., Araj B. (2008), *Palestinian Suicide Bombing Revisited: A Critique of the Outbidding Thesis*, „Political Science Quarterly”, 123(3).
- Bueno de Mesquita B., Smith A., Siverson R. M., Morrow J. D. (2003), *The Logic of Political Survival*, Cambridge–London.
- Caplan B. (2008), *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*, Princeton.
- Cheibub J. A. (2007), *Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy*, New York.
- Chester N. (1975), *Political Studies in Britain: Recollections and Comments*, „Political Studies”, 23(2–3).
- Chester N. (1986), *Economics, Politics and Social Studies in Oxford, 1900–85*, Basingstoke.
- Clark W. R., Golder M., Golder S. N. (2012), *Principles of Comparative Politics*, Washington.
- Clayton M., Williams A. (2004), *Social Justice*, Malden.
- Clinton R. L. (1994), *Game Theory, Legal History and the Origins of Judicial Review: A Revisionist Analysis of Marbury v. Madison*, „American Journal of Political Science”, 38(2).
- Coase R. H. (1960), *The Problem of Social Cost*, „The Journal of Law & Economics”, 3, 1–44.
- Collini S., Winch D., Burrow J. (1983), *A place in the syllabus: political science at Cambridge, w: That Noble Science of Politics: A Study in the Nineteenth-Century Intellectual History*, Cambridge.
- Colomer J. (2011), *The Science of Politics: An Introduction*, Oxford.
- Crawford S. E. S., Ostrom E. (1995), *A Grammar of Institutions*, „American Political Science Review”, 89(3).

- Crick B. (2002), *Democracy: A Very Short Introduction*, Oxford.
- Dahrendorf R. (1995), *LSE: A History of the London School of Economics and Political Science 1895–1995*, London.
- Dardot P., Laval C. (2013), *The New Way of the World: On Neoliberal Society*, London.
- Dearing R. (1997), *National Committee of Inquiry into Higher Education*, <http://www.educationengland.org.uk/documents/dearing1997/dearing1997.html>, 21.08.2017.
- Deem R., Hillyard S., Reed M. (2007), *Knowledge, Higher Education, and the New Managerialism: The Changing Management of UK Universities*, Oxford.
- Demsetz H. (1970), *The Private Production of Public Good*, „The Journal of Law and Economics”, 13(2).
- Dryzek J., Honig B., Phillips A. (red.) (2008), *The Oxford Handbook of Political Theory*, Oxford.
- Dunn J. (1992), *Western Political Theory in the Face of the Future*, Cambridge.
- Dunning T. (2017), *Natural Experiments in the Social Sciences: A Design-Based Approach*, Cambridge.
- Easton D., Gunnell J. G., Stein M. B. (1995), *Regime and Discipline: Democracy and the Development of Political Science*, Ann Arbor.
- Edelman M. (1988), *Constructing the Political Spectacle*, Chicago.
- Elgot J., *Peers defeat higher education bill reforms by 27 votes*, 9.01.2017 „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/education/2017/jan/09/peers-defeat-higher-education-and-research-bill-universities>, 21.02.2017.
- European University Association* (2017), United Kingdom, <http://www.university-autonomy.eu/countries/united-kingdom/>, 14.03.2017.
- Fearon J. D. (1995), *Rationalist Explanations for War*, „International Organization”, 49(3).
- Field A. (2009), *Discovering Statistics Using SPSS*, London.
- Finlayson A. (2011), *The Philosophical Significance of UK Uncut*, w: *Fight Back! A Reader on the Winter of Protest*, red. W. D. Hancox, G. Aitchison, London.
- Fluck M. (2017), *5PIRS017W Theorising Politics and International Relations*, <http://readinglists.westminster.ac.uk/lists/DF109E6-D64B-59F1-DD5E-33A34AF9A71E.html>, 6.02.2017.
- Foucault M. (2011), *Narodziny biopolityki*, Warszawa.
- Foucault M. (2014), *Bezpieczeństwo, terytorium, populacja*, Warszawa.
- Freeden M. (2003), *Ideology: A Very Short Introduction*, Oxford.
- Frieden J. A., Lake D. A., Schultz K. A. (2013), *World Politics: Interests, Interactions, Institutions*, London.
- Fukuyama F. (2012), *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*, London.
- Fukuyama F. (2014), *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*, London.
- Fuller G. E. (2002), *The Future of Political Islam*, „Foreign Affairs”, 81(2).
- Gallie W. B. (1955), *Essentially Contested Concepts*, „Proceedings of the Aristotelian Society”, 56.
- Gandhi M. (1997), „*Hind Swaraj*” and Other Writings, red. A. Parel, Cambridge.
- Garrett L. (2007), *The Challenge of Global Health*, „Foreign Affairs”, 86(1).
- Gilens M. (2012), *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*, Princeton.
- Goodin R. E., Saward M. (2005), *Dog Whistles and Democratic Mandates*, „The Political Quarterly”, 76(4).

- Goodwin B. (2014), *Using Political Ideas*, New York.
- Gottlieb A. (2010), *Win or Lose: No Voting System is Flawless. But Some are Less Democratic than Others*, „The New Yorker” z 26 July 2010.
- Grant W. (2010), *The Development of a Discipline*, Chichester.
- Greene W. H. (2012), *Econometric Analysis*, Harlow.
- Griggs S., Howarth D. (2012), *Poststructuralist Policy Analysis: Discourse, Hegemony and Critical Explanation*, w: *The Argumentative Turn Revisited: Public Policy as Communicative Practice*, red. F. Fischer, H. Gottweis, Durham.
- Hague R., Harrop M. (2013), *Comparative Government and Politics*, Basingstoke.
- Haidt J. (2014), *Prawy umysł. Dlaczego dobrych ludzi dzieli religia i polityka?*, Sopot.
- Hammond B. E. (2009), *The Historical Tripos*, w: *The Student's Guide to the University of Cambridge*, Cambridge.
- Hammond T. H., Miller G. J. (1987), *The Core of the Constitution*, „The American Political Science Review”, 81(4).
- Hampton J. (1997), *Political Philosophy*, Boulder.
- Hancké B. (2009), *Intelligent Research Design: A Guide for Beginning Researchers in the Social Sciences*, Oxford.
- Hardin G. (1968), *The Tragedy of the Commons*, „Science”, 162(3859).
- Harte N. (1998), *The Owner of Share No. 633: Jeremy Bentham and University College*, w: *The Old Radical: Representations of Jeremy Bentham*, red. C. Fuller, London.
- Havergal C. (2016), *Almost all universities confirm £9,250 tuition fees for 2017–18*, 6 styczeń 2017, <https://www.timeshighereducation.com/news/almost-all-universities-confirm-ps9250-tuition-fees-2017-18>, 21.02.2017.
- Hayek F. A. (1946), *The London School of Economics 1895–1945*, „Economica”, 13(49).
- Hayward J. (1991), *Political science in Britain*, „European Journal of Political Research”, 20(3–4).
- Heywood A. (2015), *Key Concepts in Politics and International Relations*, London.
- Higher Education Council for Wales (2017), *Higher education institutions*, https://www.hefcw.ac.uk/about_he_in_wales/higher_education_institutions/he_institutions.aspx, 6.01.2017.
- Higher Education Funding Council for England (2017), *Register of HE providers*, <http://www.hefce.ac.uk/reg/register/search/Home/ByProperty>, 6.01.2017.
- Higher Education Statistics Agency (2016), *Introduction – Students 2015/16*, <https://www.hesa.ac.uk/data-and-analysis/publications/students-2015-16/introduction>, 6.01.2017.
- Hood C., King D., Peele G. (2014), *Introduction*, w: *Forging a Discipline. A Critical Assessment of Oxford's Development of the Study of Politics and International Relations in Comparative Perspective*, red. C. Hood, D. King, G. Peele, Oxford.
- Huntington S. P. (1968), *Political Order in Changing Societies*, London.
- Hurd I. (2013), *International Organizations: Politics, Law and Practice*, Cambridge.
- Hussey T., Smith P. (2010), *The Trouble with Higher Education: A Critical Examination of our Universities*, New York–London.
- Jabłoński A. (1984), *Nauka o polityce w Wielkiej Brytanii. Tendencje rozwoju i stosunek do zagadnienia władzy*, Wrocław.
- Karns M. P., Mingst K. A. (2010), *International Organization: The Politics and Processes of Global Governance*, Boulder.
- Kavanagh D. (2003), *British Political Science in the Inter-War Years: The Emergence of the Founding Fathers*, „The British Journal of Politics and International Relations”, 5(4).
- Kavanagh D. (2007), *The Emergence of an Embryonic Discipline: British Politics without Political Scientists*, w: *Modern Political Science: Anglo-American Exchanges Since 1880*, red. Adcock, M. Bevir, S. C. Stimson, Princeton–Oxford.

- Keat R. (1993), *The Moral Boundaries of the Market*, w: *Ethics and Markets: Co-operation and Competition Within Capitalist Economies*, C. Crouch, D. Marquand, Oxford.
- Kellstedt P. M., Whitten G. D. (2013), *The Fundamentals of Political Science Research*, Cambridge.
- Keohane R. O. (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton.
- King G., Keohane R. O., Verba S. (1994), *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton.
- King P. (1977), *Introduction*, w: *The Study of Politics: A Collection of Inaugural Lectures*, London.
- Kirk R. (red.) (1982), *The Portable Conservative Reader*, New York.
- Kohler U., Kreuter F. (2009), *Data Analysis using Stata*, College Station.
- Kymlicka W. (2001), *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Oxford.
- Lachmann R. (2010), *States and Power*, Cambridge.
- Laclau E. (1993), *Discourse*, w: *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, red. R. E. Goodin, P. Pettit, Oxford.
- Laclau E. (2000), *Foreword*, w: *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*, red. D. J. Howarth, A. J. Norval, Y. Stavrakakis, Manchester.
- Laclau E., Mouffe C. (2005), *Hegemonia i socjalistyczna strategia*, Wrocław.
- LaFollette H. (2003), *The Oxford Handbook of Practical Ethics*, Oxford.
- Lander J. P. (2014), *R for Everyone: Advanced Analytics and Graphics*, Upper Saddle River.
- Langton R. (1993), *Speech Acts and Unspeakable Acts*, „Philosophy & Public Affairs”, 22(4).
- Laski H. J. (1977), *On the Study of Politics*, w: *The Study of Politics: A Collection of Inaugural Lectures*, red. P. King, London.
- Le Grand J. (1997), *Knights, Knaves or Pawns? Human Behaviour and Social Policy*, „Journal of Social Policy”, 26(2).
- Le Grand J. (2003), *Motivation, Agency, and Public Policy*, Oxford.
- Lemke T. (2005), *From Eugenics to Government of Genetic Risk*, w: *Genetic Governance: Health, Risk and Ethics in a Biotech Era*, red. R. Bunton, A. R. Petersen, London.
- Lijphart A. (2012), *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, New Haven.
- London School of Economics and Political Science (2017a), *GV100: Introduction to Political Theory*, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/GV/2016_GV100.htm, 1.03.2017.
- London School of Economics and Political Science (2017b), *GV101: Introduction to Political Science*, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/GV/2016_GV101.htm, 1.03.2017.
- London School of Economics and Political Science (2017c), *GV390: Government Dissertation Option*, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/GV/2016_GV390.htm, 1.03.2017.
- London School of Economics and Political Science (2017d), *GV5X1: Research Design in Political Science*, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/GV/2016_GV5X1.htm, 1.03.2017.
- London School of Economics and Political Science (2017e), *LSE100. The LSE Course: Understanding the causes of things*, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar/courseGuides/LS/2016_LSE100.htm, 1.03.2017.
- London School of Economics and Political Science (2017f), *MSc in Comparative Politics*, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar2016-2017/programmeRegulations/taughtMasters/2016_MScComparativePolitics.htm, 1.03.2017.

- London School of Economics and Political Science (2017g), *MSc in Political Theory*, 1.03.2017, http://www.lse.ac.uk/resources/calendar2016-2017/programmeRegulations/taughtMasters/2016_MScPoliticalTheory.htm, 1.03.2017.
- London School of Economics and Political Science (2017h), *Programme structure: MRes/PhD in Political Science*, <http://www.lse.ac.uk/government/degreeProgrammes/programmes/phd/Programme-Structure.aspx>, 1.03.2017.
- Lukes S. (2005), *Power: A Radical View*, Basingstoke.
- MacIntyre A. (1973), *The Essential Contestability of Some Social Concepts*, „Ethic”s, 84(1).
- Madison J., Hamilton A., Jay J. (2003), *The Federalist with letters of ‘Brutus’*, Cambridge.
- Mann M. (2012), *Sources of Social Power*, Cambridge.
- Marchant-Shapiro T. (2014), *Statistics for Political Analysis: Understanding the Numbers*, Los Angeles.
- Marmoy C. F. A. (1958), *The ‘Auto-Icon’ Of Jeremy Bentham At University College, London*, „Medical History”, 2(2).
- Martin J. (2014), *Politics and Rhetoric: A Critical Introduction*, Abingdon.
- McKinnon C. (2015), *Issues in Political Theory*, Oxford.
- Menand L. (2004), *The Unpolitical Animal: How Political Science Understands Voters*, „The New Yorker”, 30 August 2004.
- Miller G. J. (1997), *The Impact of Economics on Contemporary Political Science*, „Journal of Economic Literature”, 35(3).
- Morton R. B., Williams K. C. (2010), *Experimental Political Science and the Study of Causality: From Nature to the Lab*, Cambridge.
- nidirect.gov.uk (2017), *Universities and colleges in Northern Ireland*, <https://www.nidirect.gov.uk/articles/universities-and-colleges-northern-ireland> 6 styczeń 2017.
- North D. C. (1991a), *Institutions*, „Journal of Economic Perspectives”, 5(1).
- North D. C. (1991b), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge.
- North D. C. (1993), *Institutions and Credible Commitment*, „Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft”, 149(1).
- Novas C., Rose N. (2000), *Genetic Risk and the Birth of the Somatic Individual*, „Economy and Society”, 29(4).
- Nussbaum M. C. (1998), „*Whether From Reason Or Prejudice*”: *Taking Money For Bodily Services*, „The Journal of Legal Studies”, 27(S2).
- Oakeshott M. (2004), *The Cambridge School of Political, w: What is History? and Other Essays*, red. L. O’Sullivan, Exeter–Charlottesville.
- Ostrom E. (1998), *A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Address, American Political Science Association, 1997*, „American Political Science Review”, 92(1).
- Oye K. (1986), *Cooperation Under Anarchy*, Princeton.
- Papadopoulos Y. (2013), *Democracy in Crisis? Politics, Governance and Policy*, Basingstoke.
- Pape R. A. (2003), *The Strategic Logic of Suicide Terrorism*, „American Political Science Review”, 97(3).
- Persson T., Roland G., Tabellini G. (1997), *Separation of Powers and Political Accountability*, „The Quarterly Journal of Economics”, 112(4).
- Peters B. G. (2013), *Strategies for Comparative Research in Political Science*, Basingstoke.
- Pevalin D., Robson K. (2009), *Stata Survival Manual*, Maidenhead.
- Political Studies Association of the United Kingdom (2016), *Trustees’ Report and Financial Statements for the year ended 31st December 2015*, London.

- Proksch S.O., Slapin J. B. (2014), *The Politics of Parliamentary Debate: Parties, Rebels and Representation*, Cambridge.
- Raphael S. (2017), *4PIRS005W Introduction to International Relations and Global*, <http://readinglists.westminster.ac.uk/lists/1C9E36C0-FDB6-5EAA-5588-555E5357CF0C.html>, 6.02.2017.
- Raymond G. (2001), *History and Illusion in Politics*, Cambridge.
- Reiman J. H. (1985), *Justice, Civilization, and the Death Penalty: Answering van den Haag*, „Philosophy & Public Affairs”, 14(2).
- Reiter D. (2003), *Exploring the Bargaining Model of War*, „Perspective on Politics”, 1(1).
- Research Excellence Framework (2014), *Research Excellence Framework 2014: The results*, <http://www.ref.ac.uk/media/ref/content/pub/REF%2001%202014%20-%20full%20document.pdf>, 21.08.2017.
- Ritchie D. G. (1891), *The Teaching of Political Science at Oxford*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, 2.
- Roach M. G. S. C., Solomon M. S. (2008), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, London–New York.
- Robbins L. (1963), *Higher Education. Report of the Committee appointed by the Prime Minister under the Chairmanship of Lord Robbins*, London.
- Rodrick D. (2001), *Trading in Illusions*, „Foreign Policy”, 123.
- Rogowski R. (1987), *Political Cleavages and Changing Exposure to Trade*, „The American Political Science Review”, 81(4).
- Roselle L., Spray S. (2012), *Research and Writing in International Relations*, London.
- Roselle L., Spray S. (2015), *Research and Writing in Comparative Politics*, London.
- Rosenblum N. (2008), *On the Side of Angels: An Appreciation of Parties and Partisanship*, Princeton.
- Runciman D. (2014), *Politics: Ideas in Profile*, London.
- Salkind N. (2008), *Statistics for People Who (Think They) Hate Statistics, SPSS version*, Thousand Oaks.
- Sartori G. (2002), *Comparative Constitutional Engineering: An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes*, Basingstoke.
- Schmitter P. C., Karl T. L. (1991), *What Democracy Is... and Is Not*, „Journal of Democracy”, 2(3).
- Schon D. (1979), *Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy*, w: *Metaphor and Thought*, red. A. Ortony, Cambridge.
- Schumpeter J. A. (2001), *Selections from Capitalism, Socialism, and Democracy*, w: *Theories of Democracy: A Reader*, red. R. Terchek, T. C. Conte, Lanham.
- Scottish Funding Council (2017), *Universities and Higher Education institutions we fund*, http://www.sfc.ac.uk/aboutus/council_funded_institutions/WhoWeFundUniversities.aspx, 6 stycznia 2017
- Seeley J. (2005), *Introduction to Political Science. Two Series of Lectures*, New York.
- Shapiro I. (2003), *The Moral Foundations of Politics*, New Haven–London.
- Shepsle K. A. (2010), *Analyzing Politics: Rationality, Behavior, and Institutions*, New York.
- Shivley W. P. (2011), *Power and Choice: An Introduction to Political Science*, New York.
- Simmons A. J. (2008), *Political Philosophy*, New York.
- Simon R. (1982), *Gramsci's Political Thought: An Introduction*, London.
- Singer P. (1995), *Animal Liberation*, London.

- Skinner Q. (2013), *Wolność przed liberalizmem*, Toruń.
- Staton J. K. (2006), *Constitutional Review and the Selective Promotion of Case Results*, „American Journal of Political Science”, 50(1).
- Stephens L. (2005), *Schaum's Outline of Theory and Problems of Beginning Statistics*, New York.
- Strauss L. (1998), *Czym jest filozofia polityki?*, w: *Sokratejskie pytania*, Warszawa.
- Strøm K., Müller W. C., Bergman T. (2003), *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*, Oxford.
- Svolik M. (2008), *Authoritarian Reversals and Democratic Consolidation*, „American Political Science Review”, 102(2).
- Svolik M. (2012), *The Politics of Authoritarian Rule*, Cambridge.
- Swift A. (2013), *Political Philosophy: A Beginners' Guide for Students and Politicians*, Cambridge.
- Taylor S. (2001), *Locating and Conducting Discourse Analytic Research*, w: *Discourse as Data: A Guide for Analysis*, red. W. M. Wetherell, S. Taylor, S. Yates, London.
- Thomson J. J. (1971), *A Defense of Abortion*, „Philosophy and Public Affairs”, 1(1).
- Tsebelis G. (2002), *Veto Players: How Political Institutions Work*, Princeton.
- Tully J. (2002), *Political Philosophy as a Critical Activity*, „Political Theory”, 30(4).
- University of Cambridge (2016), *POL1: The modern state and its alternatives*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/pol1>, 2.03.2017.
- University of Cambridge (2017a), *History and Politics*, <http://www.hist.cam.ac.uk/prospective-undergrads/history-politics>, 4.03.2017.
- University of Cambridge (2017b), *HSPS Suggested Reading*, <http://www.hspc.cam.ac.uk/prospective-students/subjects/pdfs/HSPSSUGGESTEDREADING/view>, 2.03.2017.
- University of Cambridge (2017c), *Human, Social, and Political Sciences – HSPS: Course Structure*, <http://www.hspc.cam.ac.uk/prospective-students/course-structure>, 2.03.2017.
- University of Cambridge (2017d), *MPhil in International Relations and Politics: Course Details*, <http://www.polis.cam.ac.uk/study-at-polis/graduates/MPhilIRPOL/mphil-in-international-relations-and-politics>, 4.03.2017.
- University of Cambridge (2017e), *One-year Part II*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/one-year-part-ii>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017f), *Part IIA*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/Part2a>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017g), *Part IIB*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/Part2b>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017h), *PhD in Politics and International Studies: Programme Description*, <http://www.polis.cam.ac.uk/study-at-polis/graduates/ProsPhD/programme-description>, 4.03.2017.
- University of Cambridge (2017i), *POL2: International Conflict, Order and Justice*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/POL2PaperGuide201617.pdf>, 2.03.2017.
- University of Cambridge (2017j), *POL3: International Organisation*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/pol-3-2016-17>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017k), *POL4: Comparative Politics*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/Pol4paperguide20162017FINAL.pdf>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017l), *POL7: The History of Political Thought to c.1700*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/pol-7>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017m), *POL8: The History of Political Thought from c. 1700–1890*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/pol8-10-polis-course-guide-2016-17.pdf>, 3.03.2017.

- University of Cambridge (2017n), *POL9: Conceptual Issues and Texts in Politics and International Relations*, <http://www.polis.cam.ac.uk/Undergrad/Current/pol9.pdf>, 3.03.2017.
- University of Cambridge (2017o), *Politics and International Relations*, <http://www.hsps.cam.ac.uk/prospective-students/subjects/polis>, 2.03.2017.
- University of Cambridge (2017p), *Tripes requirements*, <http://www.hist.cam.ac.uk/undergraduate/tripos-papers/tripos-requirements>, 4.03.2017.
- University of Essex (2014), *Royal recognition for Essex expert on British politics*, https://www1.Essex.ac.uk/news/event.aspx?e_id=6200, 16.02.2017.
- University of Essex (2017a), *A big Q-Step forward*, <http://www1.Essex.ac.uk/ss/employability/q-step.aspx>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017b), *Bibliography for GV100: Introduction to Politics*, <https://essex.rl.talis.com/lists/27DC1618-ED3C-B45C-FACA-66F159F70185/bibliography.html>, 21.08.2017.
- University of Essex (2017c), *Bibliography for GV214: International Relations*, 16.02.2017, <https://Essexrl.talis.com/lists/D04F02C7-C731-C467-7F9D-9A3FA52963CA/bibliography.html>.
- University of Essex (2017d), *Graduate Diploma Politics*, <http://www.Essex.ac.uk/courses/details.aspx?mastercourse=PG00727&subgroup=3>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017e), *GV150: Politics and Power*, <https://Essexrl.talis.com/lists/1F4A-4FD0-89DC-637C-5423-8763F2ADB7D0.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017f), *GV151: Truth, Justice, and the Nature of Politics*, <https://Essexrl.talis.com/lists/206267A7-889C-F6C5-9BC3-ACF44C75AE22.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017g), *GV164: Doing Political Research*, <https://moodle.Essex.ac.uk/course/info.php?id=6434>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017h), *GV250 – Principles of Social Justice*, <https://Essexrl.talis.com/lists/ECC2E1FA-D133-FDF2-0166-3110C8889B4E.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017i), *GV252: Discourse, Rhetoric & Power: Themes in Political Theory, Method & Critique*, <https://Essexrl.talis.com/lists/BE583CA0-CCD9-5C9D-6DD8-AA9C8B9EBC7B.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017j), *GV253 Analysing Policy Discourse*, <https://Essexrl.talis.com/lists/7BC020C9-30B0-19C8-DEE1-D480C28D2E0C.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017k), *GV254: Ethics and Public Policy*, <https://Essexrl.talis.com/lists/26A25E73-1D79-265B-7014-B479159E6195.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017l), *GV958 Theory and Explanation in Political Science*, <https://Essexrl.talis.com/lists/48C77C8E-1738-8B44-D45B-BD2905922844.html>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017m), *Module Details: GV100-4-AU-CO: Introduction To Politics*, 16.02.2017, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV100&level=4&period=AU>.
- University of Essex (2017n), *Module Details: GV101-4-SP-CO: Democracy: Forms And Futures*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV101&level=4&period=SP>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017o), *Module Details: GV110-4-AU-CO: Scientific Reasoning For The Social Sciences*, <https://www1.essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV110&level=4&period=AU>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017p), *Module Details: GV151-4-AU-CO: Truth, Justice, And The Nature Of Politics*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV151&level=4&period=AU>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017q), *Module Details: GV207-5-AU-CO: Political Analysis: Introduction To Ols*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV207&level=5&period=AU>, 16.02.2017.

- University of Essex (2017r), *Module Details: GV214-5-AU-CO: International Relations: Theories And Approaches*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV214&level=5&period=AU>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017s), *Module Details: GV250-5-AU-CO: Principles Of Social Justice*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV250&level=5&period=AU>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017t), *Module Details: GV252-5-AU-CO: Discourse, Rhetoric And Power*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV252&level=5&period=AU>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017u), *Module Details: GV254-5-SP-CO: Ethics And Public Policy*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV254&level=5&period=SP>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017v), *Module Details: GV711-4-FY-CO: Career Portfolio*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV711&level=4&period=FY&yearofcourse=16>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017w), *Module Details: GV900-7-FY-CO: Political Explanation*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV900&level=7&period=FY>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017x), *Module Details: GV903-7-FY-CO: Advanced Research Methods*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV903&level=7&period=FY>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017y), *Module Details: GV914-7-FY-CO: Research Design*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV914&level=7&period=FY>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017z), *Module Details: GV915-7-SU-CO: Applied Research Design*, <http://www1.Essex.ac.uk/modules/default.aspx?coursecode=GV915&level=7&period=SU>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017aa), *Module option lists*, <http://www1.Essex.ac.uk/programmespecs/OptionList.aspx?mcid=UG00343&yr=1&cn=04&sy=16&pid=10068>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017ab), *Module option lists*, <http://www1.Essex.ac.uk/programmespecs/OptionList.aspx?mcid=UG00343&yr=2&cn=03&sy=16&pid=10068>, 16.02.2017.
- University of Essex (2017ac), *Postgraduate Research Finder: PhD Government*, <http://www.Essex.ac.uk/pgpr/pgrcoursedetails.aspx?id=PHDL20136>, 16.02.2017.
- University of Oxford (2017a), *Course Structure*, <http://www.ppe.ox.ac.uk/index.php/course-structure>, 2.03.2017.
- University of Oxford (2017b), *MSc in Politics Research*, <https://www.politics.ox.ac.uk/msc-degree/msc-in-politics-research.html>, 2.03.2017.
- University of Westminster (2015), *BA Politics (Honours) Programme Specification*, <https://www.Westminster.ac.uk/node/591191>, 5.02.2017.
- University of Westminster (2015), *University of Westminster Postgraduate Courses*, London.
- University of Westminster (2017a), *Courses*, <https://www.Westminster.ac.uk/about-us/faculties/social-sciences-and-humanities/departments/politics-and-international-relations/courses>, 5.02.2017.
- University of Westminster (2017b), *PhD by Published Work*, <https://www.Westminster.ac.uk/courses/research-degrees/phd-study/phd-by-published-work>, 5.02.2017.
- University of Westminster (2017c), *Research Study*, <https://www.Westminster.ac.uk/centre-for-the-study-of-democracy/research-study>, 5.02.2017.
- University of Westminster (2017d), *Westminster elective modules*, <https://www.Westminster.ac.uk/courses/undergraduate/westminster-elective-modules>, 6.02.2017.

- Van Evera S. (1997), *Guide to Methods for Students of Political Science*, Ithaca.
- Velleman J. D. (1992), *Against the Right to Die*, „Journal of Medicine and Philosophy”, 17(6).
- Vernon K. (2004), *Universities and the State in England, 1850–1939*, London–New York.
- Wacquant L. (2010), *Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity*, „Sociological Forum”, 25(2).
- Waldron J. (2010), *Torture, Terror, and Trade-Offs: Philosophy for the White House*, Oxford.
- Wedeen L. (1998), *Acting „As If”: Symbolic Politics and Social Control in Syria*, „Comparative Studies in Society and History”, 40(3).
- Wendt A. (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge.
- Whyte W. (2015), *Redbrick A social and architectural history of Britain’s civic universities*, Oxford.
- Wolfers A. (1952), „National Security” as an Ambiguous Symbol, „Political Science Quarterly”, 67(4).
- Wolff J. (2012), *Ethics and Public Policy: A Philosophical Inquiry*, London.
- Wolff J. (2016), *An Introduction to Political Philosophy*, Oxford.
- Wooldridge J. M. (2016), *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, Boston.
- Zaller J. (1992), *The Nature and Origins of Mass Opinion*, Cambridge.

Rozdział II

- Bachelor of Science Politik&Wirtschaft*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/bsc-politik-und-wirtschaft.html>, 15.12.2014.
- Bachelor Politik und Verwaltung*, http://www.uni-potsdam.de/wiso_dekanat/deutsch/Studium/Studiengaenge/BAPuvneu, 15.12.2014.
- Bachelor Politik, Verwaltung und Organisation*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/ba-politik-verwaltung-und-organisation.html>, 15.12.2014.
- Bachelorstudiengang Politikwissenschaft*, http://www.polsoz.fu-berlin.de/studium/studiengaenge/ba_studiengaenge/ba_politikwissenschaft/index.html, 15.12.2014.
- Berg-Schlosser D., Stammen T. (2003), *Einführung in die Politikwissenschaft*, München.
- Berliner Hochschulgesetz, Verkündungsstand: 26.09.2014 in Kraft ab: 03.06.2011*, <http://gesetze.berlin.de/default.aspx?vpath=bibdata%2Fges%2FBlnHG%2Fcont%2FBlnHG%2EP5%2Ehtm>, 15.12.2014.
- Bleek W. (2001), *Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland*, München.
- Bleek W. (2003), *Politikwissenschaft*, w: *Handwörterbuch des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, red. U. Andersen, W. Wichard, Opladen
- Brandenburgisches Hochschulgesetz (BbgHG) vom 28. April 2014 (GVBl.I/14, [Nr. 18]*, http://www.bravors.brandenburg.de/sixcms/detail.php?gsid=land_bb_bravors_01.c.54908.de#25, 15.12.2014.
- CHE Excellence Ranking*, <http://www.che-ranking.de/cms/?getObject=632&getLang=en>, 15.12.2014.
- Details zur Reihe Veröffentlichungen der Deutschen Gesellschaft für Politikwissenschaft (DGfP)*, <http://www.nomos-shop.de/reihenpopup.aspx?reihe=269>, 20.12.2014.
- Detjen J. (2014), *Ferdinand A. Hermens (1906–1998)*, w: *Deutsche Politikwissenschaftler – Werk und Wirkung*, red. E. Jesse, S. Liebold, Baden-Baden.
- DGfP (2014), *Veröffentlichungen*, <http://www.dgfp.org/vero.html>, 20.12.2014.

- DGfP (2014), *Über die DGfP*, <http://www.dgfp.org/index.php>, 21.12.2014.
- Die Anfänge der Kölner Politikwissenschaft*, <http://www.politik.uni-koeln.de/geschichte.html>, 15.12.2014.
- Die Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/>, 15.12.2014.
- DVPW (2009), *Rundbriefe*, <http://www.dvpw.de/mitgliedschaft/rundbriefe.html>, 20.12.2014.
- DVPW (2009), *Ziele*, <http://www.dvpw.de/wir/profil/ziele.html>, 21.12.2014.
- Entstehung und Themen der „Freiburger Schule“*, <http://www.eucken.de/de/freiburger-tradition/zur-geschichte-der-freiburger-schule.html>, 15.12.2014.
- Exzellenzinitiative des Bundes und der Länder zur Förderung von Wissenschaft und Forschung an deutschen Hochschulen*, <http://www.dfg.de/formulare/exin301/exin301.pdf>, 15.12.2014.
- Fachgruppe Politik- & Verwaltungswissenschaft*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/fakultaet/struktur/politik-verwaltung.html>, 15.12.2014.
- Fachspezifische Ordnung 1: Fachspezifische Ordnung für das Bachelorstudium „Politik und Verwaltung“ an der Universität Potsdam vom 4. Mai 2011*, <http://www.uni-potsdam.de/ambek/ambek2011/15/Seite7.pdf>, 15.12.2014.
- Fachspezifische Ordnung 2: Fachspezifische Ordnung für das Bachelorstudium „Politik, Verwaltung und Organisation“ an der Universität Potsdam vom 18. Januar 2012*, <http://www.uni-potsdam.de/ambek/ambek2012/12/Seite1.pdf>, 15.12.2014.
- Friedrich C. J., *Grundsätzliches zur Geschichte der Wissenschaft von der Politik*, w: *Zeitschrift für Politik N. F. I (1954)*.
- Geschichte und Profil*, http://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/osi/geschichte_profil/index.html, 15.12.2014.
- Heinrich M., *PROKLA – oder wie ist heute eine linke, wissenschaftliche Zeitschrift möglich?*, <http://www.prokla.de/uber-uns/>, 20.12.2014.
- Hochschulrahmengesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 19. Januar 1999 (BGBl. I S. 18), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 12. April 2007 (BGBl. I S. 506) geändert worden ist*, <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/hrg/gesamt.pdf>, 15.12.2014.
- Lothar P. (2014), *Marx an die Uni. Die „Marburger Schule“ – Geschichte, Probleme, Akteure*, Köln.
- Naßmacher H. (2010), *Politikwissenschaft*, Oldenbourg.
- Politikwissenschaft – Mono-Bachelor*, http://www.fu-berlin.de/studium/studienangebot/grundstaendige/politik_mono/index.html, 15.12.2014.
- Politische Vierteljahresschrift*, <http://www.pvs.nomos.de/>, 20.12.2014.
- Profil der Zeitschrift*, https://www.hu-berlin.de/forschung/szf/forschungsmanagement/veroeffentlichungen/spektrum/fowphspr_html, 20.12.2014.
- PROKLA Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft*, <http://www.prokla.de/jahrgange/>, 20.12.2014.
- Prüfungen und Abschlüssen (Hochschulprüfungsverordnung – HSPV) vom 07. Juni 2007 (GVBl. II/07, [Nr. 12], S.134), zuletzt geändert durch Verordnung vom 15. Juni 2010 (GVBl.II/10, [Nr. 33])*, http://www.bravors.brandenburg.de/sixcms/detail.php?gsid=land_bb_bravors_01.c.43393.de, 15.12.2014.
- Prüfungsordnung des Fachbereichs Politik und Sozialwissenschaften der Freien Universität Berlin für den Bachelorstudiengang Politikwissenschaft und das 60-Leistungspunkte-Modulangebot Politikwissenschaft im Rahmen anderer Studiengänge*, <http://www.fu-berlin.de/service/zuvdocs/amtsblatt/2012/ab682012.pdf?1404215795>, 15.12.2014.
- Schlüsselkompetenzen 1: Schlüsselkompetenzen*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/ba-politik-verwaltung-und-organisation/schlüsselkompetenzen.html>, 15.12.2014.

- Schlüsselkompetenzen 2: Schlüsselkompetenzen*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/bsc-politik-und-wirtschaft/schlueselkompetenzen.html>, 15.12.2014.
- Studieninformationen Sozialwissenschaft*, <http://www.sowi.hu-berlin.de/studium/downloads/studieninformationsheft>, 15.12.2014.
- Studienordnung des Fachbereichs Politik und Sozialwissenschaften der Freien Universität Berlin für den Bachelorstudiengang Politikwissenschaft und das 60-Leistungspunkte-Modulangebot Politikwissenschaft im Rahmen anderer Studiengänge*, <http://www.fu-berlin.de/service/zuvdocs/amtsblatt/2012/ab682012.pdf?1404215795>, 15.12.2014.
- Studien- und Prüfungsordnung für das Bachelorstudium im Fach Sozialwissenschaften, Monofach und Beifach im Monostudiengang, Zweifach im Kombinationsstudiengang*, <https://www.amb.hu-berlin.de/2011/36/362011>, 15.12.2014.
- Studienziele 1: Studienziele & Aufbau des Studiums*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/ba-politik-und-verwaltung/studienziele-aufbau-des-studiums.html>, 15.12.2014.
- Studienziele 2: Studienziele & Aufbau des Studiums*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/ba-politik-verwaltung-und-organisation/aufbau.html>, 15.12.2014.
- Studienziele 3: Studienziele & Aufbau des Studiums*, <http://www.uni-potsdam.de/wiso/studium/bachelor/bsc-politik-und-wirtschaft/studienziele-aufbau-des-studiums.html>, 15.12.2014.
- Über das ISW*, <https://www.sowi.hu-berlin.de/institut/ueber>, 15.12.2014.
- Über den SFB*, http://www.sfb-governance.de/ueber_uns/index.html, 15.12.2014.
- Wefers U. (2007), *Hochschulmarketing in Deutschland: Chancen und Herausforderungen*, Hamburg.
- WeltTrends*, <http://welttrends.de/profil-polnisch/>, 20.12.2014.
- Working Paper Series*, <https://www.sowi.hu-berlin.de/lehrebereiche/politikundverwaltung/wps/workingpaperseries>, 20.12.2014.
- Verordnung über die Gestaltung von Prüfungsordnungen zur Gewährleistung der Gleichwertigkeit von Studium, Prüfungen und Abschlüssen (Hochschulprüfungsverordnung – HSPV) vom 07. Juni 2007 (GVBl.II/07, [Nr. 12], S.134), zuletzt geändert durch Verordnung vom 15. Juni 2010 (GVBl.II/10, [Nr. 33])*, http://www.bravors.brandenburg.de/sixcms/detail.php?gsid=land_bb_bravors_01.c.43393.de, 15.12.2014.
- IX. Beiträge unserer Mitglieder, J. Falter, M. Knodt, Die Bedeutung von Themenfeldern, theoretischen Ansätzen und die Reputation von Fachvertretern*, w: „Politikwissenschaft. Rundbrief der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft“ 137, Herbst 2007, <http://www.dvppv.de/fileadmin/docs/Rundbrief137.pdf>, 15.12.2014.

Rozdział III

- Biblioteka RTP*, <http://ruspolitology.ru/category/biblioteka/>.
- Brown A. (1986), *Political Science in the USSR*, „International Political Science Review”, nr 7, s. 443–481.
- Decyzja o rejestracji państwowej Rosyjskiego Towarzystwa Politologów*, <http://rospolitics.ru/24-obschaya-informaciya.html>.
- Gel'man V. (2015), *Political Science in Russia: Scholarship without Research?*, „European Political Science”, nr 14, s. 28–36.
- Hill R. (1980), *Soviet Politics, Political Science, and Reform*. White Plains, New York.
- Ilyin M. (2013), *History of Political Science in Russia*, „Participation”, vol. 37, nr 1, s. 18–19.
- Ilyin M., Malinova O., Patrushev S. (2010), *Political Science in Russia: Development of a Profession*, w: *Political Science in Central-East Europe: Diversity and Convergence*, red. R. Eisfeld, L. Pal, Opladen, s. 131–150.

- Kaase M., Sparschuh V. (red.) (2007), *Three Social Science Disciplines in Central and Eastern Europe: Handbook on Economics, Political Science and Sociology (1989–2001)*, Bonn–Berlin–Budapest.
- Kharkhordin O. (2015), *From Priests to Pathfinders: The Fate of the Humanities and Social Sciences in Russia after World War II*, „The American Historical Review”, vol. 120, nr 4, s. 1283–1298.
- Książkowa półka RAPN*, <http://rapn.ru/library.php>.
- Popova O. V. (2015), *The Development of Political Science in Modern Russia*, w: *Political Science in Europe at the Beginning of the 21st Century*, red. B. Krauz-Mozer, M. Kułakowska, P. Borowiec, P. Ścigaj, Kraków.
- RTP – informacja ogólna*, <http://rospolitics.ru/24-obschaya-informaciya.html>.
- Shestopal H. (1999), *Observations on the Transformation of the Political Science Community in Post-Soviet Russia*, „Political Science and Politics”, vol. 32, nr 4, s. 713–720.
- Spis członków Rosyjskiego Stowarzyszenia Nauk Politycznych na dzień 25 lutego 2017*, <http://www.rapn.ru/in.php?to=membership&d=mem>.
- Sprawozdanie z I Zjazdu RTP*, <http://rospolitics.ru/181-otchet-o-provedenii-sekciy-i-kruglyh-stolov-na-i-sezde-rossiyskogo-obschestva-politologov.html>.
- Алексеев П. В. (red.) (2002), *Философы России XIX–XX столетий. Биографии, идеи, труды*, Moskwa.
- Ачкасов В. А., Гуторов В. А. (2011), *Политология: Учебник для бакалавров*, Moskwa.
- Библиография трудов сотрудников РЦХИДНИ-РГАСПИ: по годам*, http://www.rgaspi.ru/nauka/nauch_trudy.
- Библиотека отечественной общественной мысли*, 110 tomów, Moskwa 2010.
- Бурлацкий Ф. М. (2013), *О политической науке: Избранные произведения*, Moskwa.
- Гаман-Голутвина О. В. (red.) (2015), *Структурные трансформации и развитие отечественных школ политологии*, Moskwa.
- Гаман-Голутвина О. В. (2016), *Политическая наука перед вызовами глобального и регионального развития*, Moskwa.
- Гуторов В. А. (red.) (2016), *Либерализм: pro et contra, антология*, Sankt Petersburg.
- Гуторов В. А. (2015a), *О некоторых аспектах формирования политико-философского дискурса в современной России*, w: *Структурные трансформации и развитие отечественных школ политологии*, red. О. В. Гаман-Голутвина, Moskwa.
- Гуторов В. А. (red.) (2017), *Российская общественно-политическая мысль и публицистика в Первой мировой войне*, Sankt Petersburg.
- Гуторов В. А. (red.) (2015b), *Ф. Рузвельт: pro et contra, антология*, Sankt Petersburg.
- Дятлов В. И. (2010), *Миграции и диаспоры в социокультурном, политическом и экономическом пространстве Сибири. Рубежи XIX–XX и XX–XXI веков*, Irkuck.
- Дятлов В. И. (2011), *Миграции и диаспоры в переселенческом обществе. Рубежи XIX–XX и XX–XXI веков*, Irkuck.
- Журавлев В. В. (red.) (2005), *Общественная мысль России XVIII – начала XX века: Энциклопедия*.
- ИМЭМО РАН*, https://www.imemo.ru/index.php?page_id=508.
- Ирхин Ю. В. (2017), *Международная ассоциация политической науки: Институционализация, генезис, концептуальные подходы и практики*, Moskwa.
- Ирхин Ю. В. (2016), *Российский вектор в генезисе Международной ассоциации политической науки (к 35-летию Всемирного конгресса политологов в Москве)*, „Вестник Московского университета. Серия 12: Политические науки”, nr 1, s. 87–101.

- Ирхин Ю. В. (2011), *Российская политология: четверть века или 255 лет?*, „Социально-гуманитарные знания”, nr 2, s. 34–50.
- Кожурин А. Я. (2016), *Консерватизм: pro et contra, антология*, Sankt Petersburg.
- Линде А. Н., Перезолова А. С. (2016), *Подготовка статей к публикации в российских и зарубежных научных журналах по политологии*, Moskwa.
- Малинова О. Ю. (red.) (2008), *Политическая наука в России: проблемы, направления, школы (1990–2007)*, Moskwa.
- Маслин М. А. (red.) (2014), *Русская философия: Энциклопедия*, Moskwa.
- МГУ *Перечень вопросов к государственному экзамену по направлению подготовки «Политология» для студентов бакалавриата*, <http://polit.msu.ru/pub/17/BP17.docx>.
- МГУ *Факультет Политологии – образовательные программы бакалавриата 2017*, <http://polit.msu.ru/abit/progs/>.
- МГУ *Факультет Политологии – профильные магистерские программы факультета политологии 2017*, http://polit.msu.ru/next_mag/choice/.
- МГУ *Факультет Политологии*, <http://polit.msu.ru/>.
- Мельвиль А. Ю. (red.) (2008), *Политология. Political Science*, Moskwa.
- Окунев И. Ю. (2016), *Рейтинг факультетов политологии России*, „Сравнительная Политика”, nr 2.
- Патрушев С. В. (2014), *Из истории российской политической науки*, в: *Российская политическая наука: Истоки, традиции и перспективы. Материалы Всероссийской научной конференции (с международным участием) Москва, 21–22 ноября 2014 г.*, Moskwa.
- Патрушев С. В., Филиппова Л. Е. (red.) (2015), *История Российской ассоциации политической науки*, Moskwa.
- Перевезенцев С. В. (1999), *Русская религиозно-философская мысль X–XVII вв.: Основные идеи и тенденции развития*, Moskwa.
- Перевезенцев С. В. (2015), *Истоки русской души. Обретение веры. X–XVII вв.*, Москва.
- Перевезенцев С. В. (2011), *Предисловие*, в: *Русская социально-политическая мысль XI–XVII веков. Хрестоматия*, red. А. А. Ширинянц, С. В. Перевезенцев, Moskwa.
- Перевезенцев С. В. (red.) (2015), *Хранители России. Антология Т.1. Истоки русской консервативной мысли. XI–XVII вв.*, Moskwa.
- Пивоваров Ю. С., Соловьев А. И. (red.) (2015), *История российской политической науки*, Moskwa 2015.
- Пляйс Я. А. (2007a), *Новый этап в развитии политической науки в России*, „Полис. Политические исследования”, № 3.
- Пляйс Я. А. (2010), *Политология в контексте переходной эпохи в России*, Moskwa.
- Пляйс Я. А. (2007b), *Политическая наука в России: Прошлое и настоящее*, „Вестник ТГУ” выпуск 1 (45).
- Политологи получают патриотический учебник*, <http://izvestia.ru/news/573347#ixzz3F4wWL8QH>.
- Приказ № 1449 от 31.12.2013. Об утверждении состава экспертного совета Высшей аттестационной комиссии при Министерстве образования и науки Российской Федерации по политологии.*
- Приказ Минобрнауки России от 23 августа 2016 г. № 1100 О внесении изменений в состав экспертного совета Высшей аттестационной комиссии при Министерстве образования и науки Российской Федерации по политологии, утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 31 декабря 2013 г. № 1449.*

Приказ Минобрнауки России от 19.12.2013 № 1367 Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по образовательным программам высшего образования – программам бакалавриата, программам специалитета, программам магистратуры.

Пугачев В. П. i in. (1992), *Основы политологии. Курс лекций (Учебное пособие)*, Moskwa.

Российская политическая наука: Истоки, традиции и перспективы. Материалы Всероссийской научной конференции (с международным участием), Москва, 21–22 ноября 2014 г. (2014), Moskwa.

Резолюция I съезда Общероссийской Общественной организации «Российское общество политологов» (Резолюция, 2014), <http://ruspolitology.ru/sobytiya/rezolyuciya-1-syezda-rop/>.

Резолюция II Съезда Общероссийской Общественной Организации «Российское общество политологов» (Казань, 11–13 ноября 2016 года (Резолюция, 2016b), <http://ruspolitology.ru/content/2283/>.

Резолюция Международной научной конференции «Проблема устойчивости политических систем современного мира» 29 января 2015 г., Санкт-Петербург (Резолюция, 2016a), <http://ruspolitology.ru/sobytiya/18223-mezhdunarodnaya-nauchnaya-konferentsiya-problema-ustojchivosti-politicheskikh-sistem-sovremennogo-mira-projdet-v-sankt-peterburge-28-30-yanvaryaya-2016-goda/>.

Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), <http://www.rosspen.ru/>.

Российский индекс научного цитирования, http://elibrary.ru/project_risc.asp.

Салмин А. М. (2015), *Интервью*, в: *История Российской ассоциации политической науки*, ред. С. В. Патрушев, Л. Е. Филиппова, Moskwa.

Светлов Р. В. i in. (2016), *Идеологии и генезис ценностей современного общества: Коллективная монография*, Sankt Petersburg.

Сморгунов Л. В. (2014), *Очерки истории политических наук*.

Сморгунов Л. В. (red.) (2015), *Российская политическая наука. Идеи, концепции, методы*, Moskwa.

Соловьев А. И. (red.) (2008), *Российская политическая наука в 5 томах*, Moskwa.

Соловьев А. И. (2007), *Политология: Лексикон*, Moskwa.

СПбГУ Факультет Политологии – бакалавриат 2017, <http://politology.spbu.ru/obrazovanie/bakalavriat/>.

СПбГУ Факультет Политологии – магистратура 2017, <http://politology.spbu.ru/obrazovanie/magistratura/>.

СПбГУ Программа государственного итогового междисциплинарного экзамена по направлению 030200 – Политология (бакалавриат), <http://politology.spbu.ru/obrazovanie/obuchenie/bakalavriat/>.

СПбГУ Факультет Политологии, <http://politology.spbu.ru/fakultet/>.

Сырых В. М. (red.) (2006), *Видные ученые-юристы России (Вторая половина XX века). Энциклопедический словарь биографий*, Moskwa.

ТАСС – «Примаков может навечно стать почетным президентом Российского общества политологов», <http://tass.ru/politika/3744868>.

Творогов О. В. (red.) (1996), *Литература Древней Руси. Библиографический словарь*, Moskwa.

Топычканов А. В. (2014), *Политические науки в России в эпоху Университетского устава 1863 г.: проблемы институализации*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 4, s. 141–158.

Топ-100 самых цитируемых российских учёных по данным РИНЦ, 19.09.2016, <http://dissertation-info.ru/index.php/-100-h/297--100-.html>.

- Топ-100 самых продуктивных российских учёных по данным РИНЦ*, 19.09.2016, <http://disser-tation-info.ru/index.php/-100-h/297--100-.html>.
- Факультет политологии МГУ принял участие в заседании экспертной группы по написанию учебника по политологии, <http://polit.msu.ru/department/news/911/>.
- Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки бакалавров «Политология», утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 21 декабря 2009 г. № 768.
- Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки магистров «Политология», утвержденный приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 20 мая 2010 г. № 542.
- Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 41.03.04 Политология (уровень бакалавриата от 7 августа 2014 г. № 939.
- Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению подготовки 41.03.04 Политология (уровень магистратуры от 3 ноября 2015 г. № 1294.
- Федеральный закон Российской Федерации «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» от 22 августа 1996 г. № 125-ФЗ (в действующей редакции).
- Федеральный закон Российской Федерации «О Московском государственном университете имени М.В. Ломоносова и Санкт-Петербургском государственном университете» от 10 ноября 2009 г. № 259-ФЗ (в действующей редакции).
- Федеральный закон Российской Федерации «Об образовании» от 10 июля 1992 г.
- Шелохаев В. В. (red.) (2010), *Русский консерватизм середины XVIII–начала XX века: энциклопедия*, Moskwa.
- Ширинянец А. А., Демин И. Ю. (red.) (2011), *Русская социально-политическая мысль. Первая половина XIX века. Хрестоматия*, Moskwa.
- Ширинянец А. А. (2017), *Krótki szkic historii myśli społeczno-politycznej Rosji w latach 1850–1860*, w: *Political Science, Politische Wissenschaft i Politologija. Antologia tekstów*, Poznań.
- Ширинянец А. А. (red.) (2012), *Русская социально-политическая мысль. 1850–1860-е годы. Хрестоматия*, Moskwa.
- Ширинянец А. А. (red.) (2015), *История русской социально-политической мысли в XXI веке: исследователи и исследования: энциклопедия*, Moskwa.
- Ширинянец А. А., Демин И. Ю. (red.) (2011), *Русская социально-политическая мысль. Первая половина XIX века. Хрестоматия*, Moskwa.
- Ширинянец А. А., Перевезенцев С. В. (red.) (2015), *Хранители России. Антология Т. 2. В поисках нового... консерватизма. XVIII в.*, Moskwa.
- Шлёцер Х. А. (2010), *Энциклопедическое обозрение различных наук вообще, а в особенности политических и исторических, по их понятию и взаимному отношению*, w: *Избранные труды профессоров нравственно-политического отделения МГУ*, red. А. Ю. Шутов, Moskwa.
- Шутов А. Ю. (2011), *Предмет политической науки: взгляд из XVIII века*, w: *Карл Генрих Лангер, О пределах и важнейших представителях политической науки*, red. А. Ю. Шутов, Moskwa.
- Шутов А. Ю. (red.) (2010), *Избранные труды профессоров нравственно-политического отделения МГУ*, Moskwa.
- Шутов А. Ю. (red.) (2014), *Нравственно-политический факультет Московского университета 1804–1835*, Moskwa.

Zakończenie

- Kehm B. M. (2004), *Hochschulen in Deutschland. Entwicklung, Probleme und Perspektiven*, „Aus Politik und Zeitgeschichte”, nr 25.
- Mayntz R. (red.) (1994), *Aufbruch und Reform von oben: ostdeutsche Universitäten im Transformationsprozess*, Frankfurt n. Menem–Nowy Jork.
- Аллахвердян А. Г. (2014), *Динамика научных кадров в советской и российской науке. Сравнительно-историческое Исследование*, Moskwa.
- Гуторов В. А. (2015), *Алексис де Токвиль против Астольфа де Кюстина: научное открытие или обыкновенная абберрация?*, „Полис. Политические исследования”, nr 4, s. 170–175.
- Дружилов С. А. (2012а), *Трагедия отечественной высшей школы в период после революционной разрухи*, „Вопросы Образования”, nr 3.
- Дружилов С. А. (2012b), *Трагедия российской университетской интеллигенции в эпоху реформ: Горькая чаша выпита еще не до дна?*, Limburg.
- Дружилов (2015), *Социально-психологические проблемы университетской интеллигенции во времена реформ: взгляд преподавателя*, Montreal.
- Закон о народном образовании (в ред. Закона РСФСР от 07.07.1987 Ведомости ВС РСФСР, 1987, N 29, ст. 1059)*, http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8384.htm.
- Каратеев А. Ю. (2013), *Авиационные инженеры в России и СССР. Подготовка кадров в 1909–1945 гг.*, Москва.

Noty biograficzne autorów

Filip Biały, doktor, absolwent Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu. Zainteresowania naukowe: współczesna teoria polityczna, metodologia historiografii myśli politycznej, poststrukturalistyczna filozofia polityczna.

Agnieszka Bielawska, doktor nauk politycznych, adiunkt na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Zainteresowania badawcze: RFN, CDU/CSU, stosunki polsko-niemieckie, religie w Europie i na Bliskim Wschodzie.

Lukasz Dułęba, doktorant w Zakładzie Filozofii Polityki Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM w Poznaniu. Zainteresowania naukowe: myśl polityczna, filozofia polityczna, problemy wielokulturowości i welfare state. Członek Standing Group on Political Concepts (ECPR) i British Political Science Association (PSA).

Bartosz Hordecki, doktor, adiunkt na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersyteu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania badawcze: dzieje myśli społeczno-politycznej, filozofia polityczna, historia retoryki i logiki, przemiany kultur politycznych i prawnych, w szczególności polskiej i rosyjskiej.

Edward Jeliński, dr hab. prof. nadzwyczaj., kierownik Zakładu Filozofii Polityki na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM. Zainteresowania badawcze: dzieje myśli politycznej, filozofia społeczno-polityczna, historia filozofii polskiej, prakseologia ogólna i etyka społeczna. Wykonawca w projekcie NCN „Podstawowa literatura przedmiotu a kształt współczesnej politologii. Political Science, Politische Wissenschaft i Politologija w ujęciu porównawczym”.

Janusz Wiśniewski, dr hab., prof. UAM, rektor Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Hipolita Cegielskiego w Gnieźnie, wykładowca w Zakładzie Filozofii Polityki na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM. Zainteresowania badawcze: naukowa refleksja nad polityką, stosunki międzynarodowe, filozofia polityki, ogólna metodologia nauki i etyka. Autor i współautor monografii i artykułów z dziedziny filozofii nauki o polityce. Kierownik projektu badawczego NCN „Podstawowa literatura przedmiotu a kształt współczesnej politologii. Political Science, Politische Wissenschaft i Politologija w ujęciu porównawczym” oraz grantu NPRH „Wpływ ideologii na kierunki badań humanistycznych w kontekście przemian nauki w Polsce na przykładzie nauki o polityce w latach 1999–2015”.